

Haziran, 2026

MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIM ALANINDA TEORİ VE UYGULAMALAR

EDİTÖRLER

PROF. DR. MURAT ERTEKİN
DR. ÖĞR. ÜYESİ MİRAY DİZEM YILMAZ

DOI:10.5281/zenodo.21050559

Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Teori ve Uygulamalar

Editörler

Prof. Dr. Murat Ertekin

Dr. Öğr. Üyesi Miray Dizem Yılmaz

İmtiyaz Sahibi
Platanus Publishing®

Editör
Prof. Dr. Murat Ertekin & Dr. Öğr. Üyesi Miray Dizem Yılmaz

Kapak & Mizanpaj & Sosyal Medya
Platanus Yayın Grubu

Birinci Basım
Haziran, 2026

Yayımcı Sertifika No
45813

ISBN
978-625-8511-27-1

©copyright
Bu kitabın yayım hakkı Platanus Publishing'e aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Adres: Natoyolu Cad. Fahri Korutürk Mah. 157/B, 06480,
Mamak, Ankara, Türkiye.

Telefon: +90 312 390 1 118
web: www.platanuspublishing.com
e-mail: platanuskita@gmail.com

Platanus Publishing®

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1.....	5
Yenilikçi Malzemelerin İç Mimarlık Stüdyo Eğitimine Entegrasyonu: Malzeme Odaklı Tasarım Yaklaşımı	
Esra Avlanmaz Bilecen	
BÖLÜM 2.....	19
İspanya'da Mobilya Tasarım Kültürü: Akdeniz Kimliği, Tarih ve Bölgesel Yaklaşımlar	
Şahika Özdemir	
BÖLÜM 3.....	37
Eğitim Mekânlarında Uygulanan Renk Düzenlemelerinin Öğrencilerin Performanslarına ve Algısal Değerlendirmelerine Olan Etkileri	
Mine Ak Çoban & Ş. Ebru Okuyucu	
BÖLÜM 4.....	61
Topografya ve Kamusal Yaşam Arasında: Ağlasun Kent Meydanı İçin Tasarım Araştırması Temelli Bir Karşılaştırma	
Duygu Köse Uçar & Mert Akoğlu & Halil İbrahim Çelik & Merve Demir Kaya	
BÖLÜM 5.....	123
Direnış Taktiğinden Tasarım Stratejisine: İzmir'de Roman Topluluklarının Kamusal Mekânda Hack'leme Pratikleri	
Aybeniz Gökmen & Dilek Akbulut	
BÖLÜM 6.....	149
Üniversite Gençliğinde Prososyal Davranışla İlişkili Kişisel ve Motivasyonel Değişkenler: Literatür Temelli Bir İnceleme	
Banu Çiçek Avcioğlu & Hüdayim Başak	
BÖLÜM 7.....	169
Yeşil Bir Gelecek İçin İzmir: EBRD Green Cities, Urban Greenup ve İzmir GCAP Projelerinin Karşılaştırılması	
Nazlı Su Taşkaya & Aslı Saruhan Mosler	

BÖLÜM 8..... 199

**Kültürel Peyzaj Değerlerinin ABC Yaklaşımı Temelinde İndeks Temelli
Değerlendirilmesi: KPDİ İçin Kavramsal ve Yöntemsel Bir Çerçeve**
Mehmet Pekgöz & Şehriban Şahan

BÖLÜM 9..... 237

Pasif Radyatif Soğutmanın Sıfır Enerji Binalardaki Rolü
Elvan Kumtepe

BÖLÜM 10..... 255

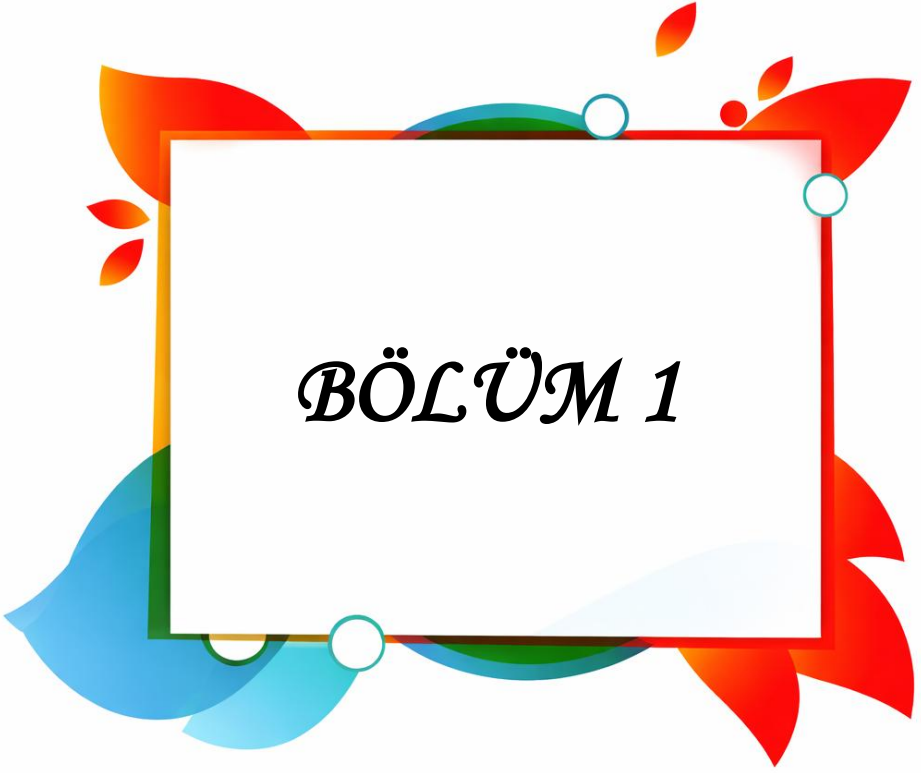
Mimarlık Eğitiminde Mesleki Etik Farkındalığı
Bilgehan Bakırhan

BÖLÜM 11 267

**Kırsal Konut Mimarisinde Ahşap İşçiliği: Burdur Gölü Kıyısındaki Senir,
Kuyucak, Kılıç ve Ardıçlı Yerleşimleri**
Bahadır Karaarslan & Oğuzhan Kaya & Tuğba Balkıs & Berna Güç

BÖLÜM 12..... 287

**Çağdaş Konut Mimarisinde Cephe, Işık ve Mekânsal Süreklilik:
Karşılaştırmalı Bir Analiz**
Osman Ziyaettin Yağcı

BÖLÜM 1

Yenilikçi Malzemelerin İç Mimarlık Stüdyo Eğitimine Entegrasyonu: Malzeme Odaklı Tasarım Yaklaşımı

Esra Avlanmaz Bilecen¹

1. GİRİŞ

İç mekan tasarım eğitiminde malzeme, geleneksel olarak mimari kabuk tamamlandıktan sonra düşünülen; renk, doku ve yüzey bitişini tanımlayan pasif bir "kaplama" ögesi olarak ele alınmıştır. Ancak malzeme bilimi, nanoteknoloji ve biyomühendislik alanlarındaki güncel gelişmeler; malzemeyi salt estetik bir tercih olmaktan çıkarıp mekanın performansını, akustikini, termal konforunu ve yapısal olmayan dayanımını belirleyen "aktif bir mekan bileşeni" haline getirmiştir. Bu değişim, iç mimarlık stüdyo eğitiminde malzemenin performans odaklı bir tasarım girdisi olarak yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır.

İç mimarlık disiplini, tarihsel süreçte malzemeyi çoğunlukla mekanın kabuğu tamamlandıktan sonra sürece dahil olan, estetik ve görsel bir tamamlayıcı olarak ele almıştır. Ancak yirmi birinci yüzyılın getirdiği teknolojik sıçramalar, malzemeyi salt pasif bir örtü olmaktan çıkarıp mekanın performansını belirleyen aktif ve dinamik bir bileşene dönüştürmüştür. Addington ve Schodek'in (2005) akıllı malzemeler üzerine vurguladığı gibi, günümüz materyalleri artık çevreleriyle etkileşime giren, enerji dönüştüren ve mekansal ihtiyaçlara yapısal olmayan düzeyde yanıt veren teknolojik arayüzler haline gelmiştir. Bu durum, iç mekan tasarımında malzemenin rolünün kökten değiştiğini ve "malzeme ile tasarım" kavramının, malzemenin kendisinin bir tasarım başlatıcısına evrildiğini göstermektedir (Ashby ve Johnson, 2014).

Ne var ki, malzeme bilimindeki bu gelişmelere rağmen, iç mimarlık eğitimindeki stüdyo pratiklerinin aynı hızda evrimleşmediği görülmektedir. Stüdyo derslerindeki akademik gözlemler öğrencilerin malzemeyi çoğunlukla dijital modelleme yazılımlarında (CAD/BIM) ağırlıksız, sürtünmesiz ve bağlamından kopuk bir "doku" olarak atama eğiliminde olduğunu göstermektedir. Schön'ün (1983) tasarım stüdyosunu "yansıtıcı pratik" (reflective practice) alanı olarak tanımlayan yaklaşımı bağlamında değerlendirildiğinde; malzemenin fiziksel, dokunsal ve performatif gerçekliğinden kopuk bu dijital öncelikli tutum, öğrencinin mekan ile kurduğu bilişsel bağı zayıflatmaktadır. Yenilikçi malzemelerin, biyo-tabanlı polimerler, akıllı alaşımlar, nanomalzemelerin tasarıma entegrasyonu, öğrencinin bu malzemelerin fiziksel

¹ Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

sınırlarını ve ekolojik döngülerini stüdyo ortamında deneyimlemesini zorunlu kılar.

Bu çalışma, iç mimarlık stüdyo müfredatları ile güncel malzeme teknolojileri arasındaki giderek açılan bu pedagojik boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Brownell'in (2006) yenilikçi malzemelerin fiziksel çevremizi ve tasarım vizyonumuzu nasıl yeniden tanımladığına dair ortaya koyduğu yaklaşımdan yola çıkarak; bu çalışma, malzemenin tasarım sürecinin son aşamasında değil, mekanı başlatan ve türeten ilk aşamasında devreye girdiği yeni bir yaklaşım önermektedir. Çalışmanın temel hedefi, teorik malzeme bilgisini stüdyo pratiğiyle harmanlayan "Malzeme Odaklı Tasarım Yaklaşımı"ni literatüre sunarak, her bir aşamanın (malzeme okuryazarlığı, performans analizi, mekânsal adaptasyon ve yaşam döngüsü) stüdyo işleyişine nasıl entegre edileceği detaylandırılmıştır. Çalışma, geleceğin iç mimarlarının yalnızca form değil; çevresel performans ve ekolojik bilinç ekseninde mekanlar üretebilmeleri için gerekli akademik çerçeveyi çizmektedir.

2. Araştırma Bulguları

İç mimarlık eğitim pratiğine yönelik yapılan mevcut durum analizi ve stüdyo gözlemleri sonucunda, yenilikçi malzemelerin tasarım sürecine entegrasyonunu engelleyen dört temel yöntem sorunu tespit edilmiştir. Bunların ilki, dijital modelleme ve temsil araçlarının sunduğu idealize edilmiş sanal ortamın, öğrencinin malzemenin yapısal direnci ve gerçek dünya sınırlarıyla kurması gereken doğrudan bağı zayıflatarak derin bir fiziksel gerçeklikten kopuş yaratmasıdır. İkinci temel sorun, yenilikçi malzemelerin gerektirdiği teknik ve performatif bilginin stüdyo ortamında derin bir disiplinler yalıtılmışlık yaşayarak tasarım sürecinden dışlanması ve konunun salt mühendislik bilimlerinin sınırlarına itilmesidir. Üçüncü sorun, estetik indirgemecilik olarak da tanımlanabilecek bir yaklaşımla; malzemenin tasarımın erken evrelerinde mekanı türeten aktif bir tasarım girdisi olarak değil, mekânsal kurgu tamamlandıktan sonra yüzeye uygulanan pasif bir "son katman" olarak ele alınmasıdır. Son olarak dördüncü sorun, stüdyo eğitimindeki döngüsel düşünce eksikliği sebebiyle malzemenin ekolojik sorumluluğunun ve kullanım ömrü sonrasında yok sayılması; tasarımın yalnızca mekanın inşa edilip tamamlandığı ana odaklanan lineer malzeme tüketimi üzerinden kurgulanmasıdır. Tespit edilen bu dört temel pedagojik kırılma, stüdyo reflekslerinin yeniden gözden geçirilmesini ve malzemeyi merkeze alan yepyeni bir eğitim yaklaşımının kurgulanmasını zorunlu kılmaktadır.

2.1. Dijital Malzeme ve Fiziksel Gerçeklikten Kopuş

Geleneksel iç mimarlık stüdyolarında karşılaşılan en temel pedagojik krizlerden biri, malzemenin bilgisayar destekli tasarım (CAD) ve yapı bilgi modellemesi (BIM) yazılımlarındaki ontolojik dönüşümüdür. Dijital ortamlarda malzeme, fiziksel gerçekliğinden ve performansından kopartılarak çoğunlukla iki boyutlu bir yüzey haritalamasına indirgenmektedir. Pallasmaa'nın (2005) mimarlık eğitiminde ve pratiğinde "görme duyusunun hegemonyası" olarak tanımladığı bu durum, stüdyolarda malzemenin dokunsal, işitsel ve mekânsal

özelliklerinin göz ardı edilmesine yol açar. Bu dijital hegemonya altında öğrenci için malzeme; ağırlığı, kalınlığı veya gerilme direnci olan fiziksel bir yapı taşı değil, ekran üzerinde sonsuz esneklikte manipüle edilebilen görsel bir piksel yığınının ibaret hale gelmektedir.

Bu dijital temsilin yarattığı "sürtünmesiz" (Sennett, 2008) ve "yerçekimsiz" (Pallasmaa, 2005) tasarım ortamı, öğrencinin malzeme ile kurması gereken bilişsel bağı zayıflatan derin bir illüzyon yaratır. Turkle (2009), dijital simülasyonların profesyonel eğitimdeki etkisini eleştirdiği çalışmada, simülasyon araçlarının sunduğu pürüzsüzlüğün fiziksel dünyaya dair sezgileri ve hata yapma toleransını körelttiğine dikkat çeker. Öğrencinin bilgisayar ekranında atadığı bir akıllı malzeme dokusu, gerçek dünyada yerçekimine karşı nasıl bir tepki vereceğini, diğer yapı elemanlarıyla birleşiminde nasıl bir yapısal direnç göstereceğini veya çevresel faktörler altında nasıl deforme olacağını maskeler. Kolarevic (2003) de dijital tasarım süreçlerinde sanal form üretimi ile materyalin fiziksel inşası arasındaki bu artan kopukluğun, tasarımın uygulanabilirliğini ve malzemenin potansiyellerini ciddi şekilde sınırlandırdığını vurgular.

Özellikle akıllı malzemeler, nanomalzemelerin veya biyo-polimerlerin iç mimari entegrasyonu söz konusu olduğunda, sözü edilen bu görsel indirgemecilik çok daha büyük bir pedagojik engele dönüşmektedir. Sennett'in (2008) üretim eylemini tartışırken odaklandığı zihin ve fiziksel materyal arasındaki o doğrudan bağ, dijital stüdyo ortamının soyutluğunda kopma noktasına gelmiştir. Öğrencinin; malzemenin ısıya, sismik hareketlere veya akustik titreşimlere vereceği performatif tepkileri sadece dijital render motorlarının sunduğu optik yansımalar üzerinden okumaya çalışması, yenilikçi malzemelerin mekan üretici kapasitesinin anlaşılabilmesi ile sonuçlanır. Dolayısıyla, tasarım stüdyolarında öğrenciyi dijital illüzyondan çıkarıp materyalin fiziksel ve performatif gerçekliğiyle yüzleştirecek yapısal bir pedagojik müdahaleye ihtiyaç duyulmaktadır.

2.2. Disipliner Yalıtılmışlık

Geleneksel malzeme eğitiminin tasarım stüdyolarında tıkanıldığı son ve belki de en derin nokta, iç mimarlık disiplininin fen bilimleri ve mühendislik alanlarıyla arasındaki keskin yalıtılmışlıktır. Günümüzde malzeme bilimi; nanoteknoloji, polimer kimyası ve biyomühendislik (örneğin miselyum veya alg tabanlı yaşayan materyaller) gibi ileri mühendislik alanlarıyla entegre bir şekilde ilerlemektedir. Ancak Salama (2015), mekansal tasarım eğitimi eleştirdiği temel eserinde, mimarlık ve iç mimarlık stüdyolarının diğer disiplinlere kapalı bir yapıda kurgulandığını ve bu durumun öğrencileri gerçek dünyanın karmaşık problem çözme süreçlerinden kopardığını vurgular. Bu disiplinler yalıtılmışlık, stüdyolara entegre edilmeye çalışılan yeni nesil materyallerin doğasının anlaşılabilmesine ve iç mimarlık öğrencileri ile malzeme bilimciler arasında ciddi bir terminoloji boşluğu oluşmasına neden olmaktadır.

Öğrenciler, temel düzeyde bir "malzeme bilimi okuryazarlığına" sahip olmadıkları için, karşılaştıkları yenilikçi materyalleri genellikle iç işleyişi bilinmeyen birer "kara kutu" veya teknolojik bir illüzyon olarak algılayamazlar.

eğilimindedirler. Manzini (1989), tasarımcıların malzemeyi yalnızca dışsal nitelikleri (renk, doku, yüzey) üzerinden değil, içsel strüktürü ve moleküler/kimyasal mantığı üzerinden de kavraması gerektiğini yıllar önce ortaya koymuştur. Ne var ki günümüz pedagojik pratiklerinde; bir akıllı malzemenin faz değiştirme kapasitesi, termo-kimyasal yapısı veya hücresel gerilme direnci gibi terimler, iç mimarlık öğrencilerinin kelime dağarcığında nadiren yer bulur. Öğrencinin bu teknik terminolojiye yabancı olması, malzemenin sınırlarını zorlamasını ve onu mekansal bir avantaja çevirecek yenilikçi detaylar üretebilmesini imkansız hale getirir.

Bu bağlamda tasarım stüdyolarının, yalnızca sanatsal veya form odaklı üretim mekanları olmaktan çıkıp, fen bilimleri ile tasarım arasında bir "tercüme merkezi" işlevi görmesi acil bir pedagojik ihtiyaçtır. Kolarevic ve Klinger (2008), mimari üretimde malzeme etkilerini yeniden düşünmenin, tasarımcılar ile mühendisler arasındaki terminolojik ve disiplinler sınırların eritilmesiyle mümkün olacağını belirtirler. Akademisyenlerin ve stüdyo yürütücülerinin temel hedefi, öğrencileri birer malzeme mühendisi yapmak değil; onlara malzeme bilimcilerle, akustik mühendisleriyle veya sürdürülebilirlik uzmanlarıyla aynı masaya oturduklarında ortak bir dilde konuşabilecekleri kavramsal altyapıyı kazandırmaktır. Bu terminolojik köprünün kurulamaması, geleceğin iç mimarlarını disiplinlerarası masada ana aktör olmaktan çıkarıp, sürece en son dahil olan pasif dekoratörler konumuna düşürme riskini taşımaktadır.

2.3. Estetik İndirgemecilik: Tasarım Girdisi Yerine "Son Katman" Yaklaşımı

Tasarım stüdyolarında gözlemlenen bir diğer köklü pedagojik çıkmaz, malzemenin tasarım sürecindeki kronolojik konumlandırmasıdır. Geleneksel iç mimari tasarım yaklaşımında; mekanın geometrisi, hacmi ve fonksiyonel dağılımı öncelikli olarak kurgulanmakta, malzeme ise bu mekansal iskelet tamamlandıktan sonra sürece dahil edilen bir "son katman" veya yüzey kaplaması olarak ele alınmaktadır. Fernández'in (2006) geleneksel yapı ve mekan üretim pratiklerine getirdiği yapısal eleştiriye paralel olarak, bu lineer kronolojik sıralama, malzemenin mekanı biçimlendirme gücünü elinden alarak onu salt estetik bir karara (renk, desen, yüzey parlaklığı) indirgemektedir. Stüdyo eğitiminde malzemenin yalnızca görsel bir tamamlayıcı veya dekoratif bir "örtü" olarak işlenmesi, yani sadece pasif malzeme olarak düşünülmesi, malzemenin fiziksel ve performatif kapasitesini yok sayan bir estetik indirgemeciliktir.

Bu estetik indirgemecilik, özellikle yeni nesil akıllı ve performatif malzemelerin stüdyo projelerine entegrasyonunda ciddi bir engel teşkil eder. Weinthal (2011), iç mekan yüzeylerinin yalnızca mekanı sınırlayan pasif zarlar değil, çevresel, psikolojik ve duyuşsal etkileşimi yöneten aktif arayüzler olması gerektiğini savunur. Ancak, malzemenin tasarımın son aşamasında katalogdan "seçilen" bir unsur olduğu geleneksel müfredatta, öğrencilerin faz değiştiren malzemelerin, kinetik yüzeylerin veya biyo-polimerlerin mekansal potansiyellerini keşfetmeleri imkansız hale gelir. Çünkü bu tür yeni nesil malzemeler, sadece mekanın nasıl görüneceğini değil; akustikini, termal

konforunu, statik olmayan dayanımını ve hacimsel esnekliğini baştan belirleyen içsel kapasitelere sahiptir. Malzemeyi sürecin sonuna bırakmak, bu yenilikçi malzemelerin mekânı optimize etme gücünü devre dışı bırakır.

Dolayısıyla, tasarım stüdyolarındaki bu sorunu aşmak için malzemenin edilgen konumdan etken konuma taşındığı, tasarım kronolojisini tersine çeviren yeni bir eğitsel yaklaşıma ihtiyaç vardır. Karana ve meslektaşları (2015) tarafından literatüre kazandırılan "Malzeme Odaklı Tasarım" (Material-Driven Design - MDD) metodolojisi, bu noktada kritik bir pedagojik çıkış yolu sunar. Bu yaklaşıma göre malzeme; tasarımın sonunda mekana giydirilen bir kıyafet değil, fikir geliştirme sürecini başlatan, form ve fonksiyonu doğrudan türeten ana çıkış noktası olmalıdır. Stüdyolarda öğrencilere "mekânı tasarlayıp uygun malzemeyi seçmeyi" değil, "malzemenin davranışından, sınırlarından ve performansından yeni bir mekân üretmeyi" öğretmek, estetik indirgemeciliği kırarak en önemli pedagojik adımdır.

2.4. Döngüsel Düşünce Eksikliği: Lineer Malzeme Tüketimi

İç mimarlık stüdyolarındaki projelerde sıklıkla gözlemlenen bir diğer kritik pedagojik zafiyet, malzeme seçimlerinin ekolojik yaşam döngüsünden bağımsız, yalnızca "kullanım evresi" odaklı değerlendirilmesidir. Geleneksel stüdyo pratiklerinde öğrenci projeleri, genellikle mekânın inşa edildiği ve kullanıma sunulduğu o ideal, "donmuş" ana göre jüri tarafından notlandırılmaktadır. Seçilen malzemenin hammaddesinin doğadan nasıl elde edildiği (beşik evresi) veya mekânın işlevi sona erdiğinde o malzemenin ne olacağı (mezar evresi), tasarım sürecinin bir parçası olarak görülmez. Bu durum, öğrencilerin malzemeyi "al-üret-at" (take-make-dispose) mantığına dayanan lineer bir tüketim aracı olarak algılamalarına yol açmakta ve malzemenin çevresel ayak izini görünmez kılan bir eksiklik yaratmaktadır.

Halbuki iç mimari mekânlar, yapısal (mimari) kabuğa kıyasla çok daha kısa ömürlüdür ve kullanıcı ihtiyaçlarına veya trendlere bağlı olarak sürekli yenilenme döngülerine maruz kalırlar. Moxon (2012), iç mekân yenilemelerinin yarattığı devasa atık yüküne dikkat çekerek, iç mimarlık eğitiminde sürdürülebilirliğin sadece "enerji tasarruflu ampul kullanmak" gibi yüzeysel kararlara değil; doğrudan malzemenin yaşam döngüsüne entegre edilmesi gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, stüdyolarda önerilen tasarımların, McDonough ve Braungart (2002) tarafından formüle edilen "Beşikten Beşiğe" (Cradle to Cradle) felsefesine pedagojik olarak entegre edilememesi büyük bir sorundur. Öğrenciler, seçtikleri yeni nesil bir malzemenin biyolojik döngüye (doğada çözünme) mi yoksa teknik döngüye (ileri dönüşüm) mi ait olduğunu sorgulamadan, malzemeyi kalıcı ve statik bir unsur gibi konumlandırma yanılısına düşmektedir.

Geleceğin iç mimarlarını ekolojik bir kriz dönemine hazırlayan akademik müfredatların, "sökülebilirlik için tasarım" (Design for Disassembly) prensiplerini stüdyo sürecinin zorunlu bir kriteri haline getirmesi şarttır. Charter (2018), döngüsel ekonomi bağlamında tasarım eğitiminin, ürün ve mekânların yaşam sonu senaryolarını tasarımın sıfır noktasında kurgulamayı gerektirdiğini belirtir. Geleneksel stüdyo yaklaşımında güçlü yapıştırıcılarla veya kompozit

katmanlarla geri döndürülemez şekilde birleştirilen malzemeler, geri dönüşümü imkansız hale getirmektedir. Öğrencilere yenilikçi veya akıllı malzemeleri öğretirken, bu materyallerin ömürlerini tamamladıklarında yapıdan nasıl ayrıştırılacakları ve döngüsel ekonomiye nasıl geri kazandırılacakları konusu, mekanik veya estetik performansları kadar hayati bir pedagojik değerlendirme ölçütü olmalıdır.

Özetle; tasarım stüdyolarında karşılaşılan bu dört temel sorun, iç mimarlık eğitiminde köklü bir yöntem değişikliğini zorunlu kılmaktadır. Öğrencilerin malzemenin fiziksel gerçekliğinden kopması, malzemeyi tasarımın son aşamasında seçilen bir 'kaplama' olarak görmesi, malzemenin ekolojik ömrünü göz ardı etmesi ve mühendislik biliminin terminolojisine uzak kalması mevcut sistemin tıkanıp noktalarıdır. Malzemeyi pasif bir dekorasyon ögesi olmaktan çıkarıp, mekanı baştan şekillendiren aktif bir tasarım girdisine dönüştürmek için yepyeni bir yol haritasına ihtiyaç var. Stüdyo pratiklerinde gözlemlenen bu eksikliklerden yola çıkarak, söz konusu engelleri aşmayı hedefleyen “Malzeme Odaklı Tasarım Yaklaşımı” sunulmuştur.

3. Malzeme Odaklı Tasarım Yaklaşımı: Aşamalar ve Stüdyo Çıktıları

Önerilen bu yaklaşımın stüdyo ortamındaki pratik karşılığı, öğrencinin bilişsel sürecini rastgelelikten kurtarıp adım adım yapılandırılan kavramsal bir matris olarak kurgulanmıştır. Aşağıdaki tablo (Tablo 1), Malzeme Odaklı Tasarım Yaklaşımı'nın dört ana aşamasını, her bir aşamanın akademik odak noktasını ve iç mimarlık stüdyosunda hedeflenen somut çıktıları göstermektedir.

Bu sistematik yapı, malzemenin salt yüzey kaplaması olduğu geleneksel algıyı kırarak onu tasarım sürecinin merkezine yerleştirir. Çerçevenin uygulanmasıyla birlikte stüdyo yürütücüleri; projeleri yalnızca form ve işlev üzerinden değil, malzemenin performans ve ekolojik derinliği üzerinden de değerlendirebilecek nesnel bir ölçüt setine kavuşmuş olur. İç mimar adayları ise, malzemeyi dijital bir illüzyon olarak değil; ağırlığı, strüktürel direnci, akustik kapasitesi ve doğadaki nihai akıbeti olan gerçek bir yapı taşı olarak deneyimlerler.

Aşama ve İsim	Akademik Odak	Stüdyo Süreci (Pratik)	Hedeflenen Mekansal / Eğitsel Çıktı (Kazanım)
1. Malzeme Okuryazarlığı	Terminolojik Farkındalık	İleri teknoloji materyallerin iç yapısını ve mühendislik dilinin araştırılması	Malzemenin bilinmez bir "kara kutu" olmaktan çıkması, disiplinlerarası ortak teknik dilin inşası
2. Performans Analizi	Kanıtı Dayalı Seçim	Malzemenin sınırlarını (akustik, ısı, esneklik vb.) numunelerle veya simülasyonla test edilmesi	Kararların estetik sezgilere değil, ölçülebilir verilere dayandırılması.
3. Mekansal Adaptasyon	Türetici Tasarım	Malzemenin performans verilerinden yola çıkarak mekanın kurgulanması	Malzemenin bir "örtü" olmaktan çıkıp, mekanı biçimlendiren arayüze dönüşmesi
4. Yaşam Döngüsü (LCA)	Ekolojik Sorumluluk	Mekan işlevini yitirdiğinde malzemenin hasarsız ayrılabilmesi için sökülebilir detaylar çözülmesi	Lineer tüketimin sonlandırılması, sıfır atık ve döngüsel tasarım bilincine ulaşılması.

Tablo 1: Malzeme Odaklı Tasarım Yaklaşımı

Bu sistematik yapının stüdyo işleyişine nasıl entegre edileceği ve tablodaki her bir aşamanın akademik açılımı aşağıda detaylandırılmıştır:

1. Aşama: Terminolojik Farkındalık ve Malzeme Okuryazarlığı (Tablo 1)

Matrisin ilk aşaması, tasarım stüdyosunun henüz analiz evresindeyken öğrencinin malzemeye dair kavramsal bir altyapı inşa etmesini zorunlu kılar. Geleneksel eğitimde öğrenciler malzemeyi yalnızca yüzey özellikleri (renk, doku, parlaklık) üzerinden tanımlarken; bu aşamada malzemelerin kimyasal, biyolojik veya hücresel yapıları araştırılır. Ashby ve Johnson (2014), tasarımda doğru malzeme seçiminin, malzemenin salt estetiğini değil, arkasındaki mühendislik bilimini ve teknik terminolojiyi anlamakla başladığını savunur. Stüdyo pratiğinde bu durum, öğrencinin örneğin "termo-kromik" (ısıya duyarlı renk değiştiren) veya "piezoelektrik" (mekanik baskıyı enerjiye çeviren) gibi kavramları içselleştirmesi anlamına gelir. Temel amaç, iç mimari ile malzeme bilimi arayüzünde ortak bir dil oluşturarak, öğrencinin yenilikçi malzemelerin potansiyellerini tasarımın henüz fikir aşamasındayken idrak edebilmesini

sağlamaktır. Beklenen nihai çıktı; yeni nesil malzemelerin öğrenciler için iç işleyişi bilinmeyen bir "kara kutu" olmaktan çıkıp, malzeme bilimcilerle ortak bir dilde tartışılabilir somut tasarım verilerine dönüşmesidir.

2. Aşama: Performans Analizi (Tablo 1)

Matrisin ikinci basamağı, birinci aşamada teknik altyapısı kavranan malzemenin fiziksel dünyadaki sınırlarının test edilmesidir. Groat ve Wang (2013), mimari ve mekansal araştırmaların geçerliliğinin, sezgisel yaklaşımlardan ziyade ampirik ve kanıta dayalı yöntemlerle sağlanabileceğini vurgular. Bu bağlamda stüdyo sürecinde öğrencilerden; malzemenin taşıyıcılık limitlerini, akustik yutuculuğunu veya ışık kırılma katsayılarını (gerek fiziksel numunelerle gerekse simülasyon yazılımlarıyla) ölçmeleri istenir. Geleneksel stüdyo pratiklerinde malzemenin genellikle görsel bir temsil (render) olarak değerlendirilmesi eğilimine karşı, bu aşama malzemeyi ölçülebilir bir yapı elemanı olarak konumlandırır. Kararların tamamen kişisel beğeni ve sezgilerden arındırılarak ölçülebilir verilere dayandırılması, öğrencinin tasarım jürisinde "Bu kaplamayı görsel olarak beğendiğim için seçtim" argümanı yerine, "Bu malzemenin akustik yutuculuk katsayısı (NRC) açık ofisteki reverberasyon (çınlama) süresini optimize ettiği için seçtim" diyebilme yetkinliğine ulaşmasını sağlar.

3. Aşama: Mekansal Adaptasyon ve Türetici Tasarım (Tablo 1)

Üçüncü basamak, tasarımın geleneksel kronolojisini yani önce mekan, sonra malzeme seçimini tersine çevirir. Menges (2012), mimarlık ve tasarımda "malzeme hesaplaması" kavramını ortaya koyarak, formun dışarıdan bir geometri olarak mekana dayatılmak yerine, malzemenin kendi içsel davranışlarından türetilmesi gerektiğini savunur. Stüdyoda bu aşama; öğrencinin malzemenin bükülme payından, çekme kuvvetinden veya hafifliğinden yola çıkarak yepyeni bir mekan geometrisi kurgulaması anlamına gelir. Malzeme pasif bir örtü olmaktan çıkar; esnek bir separatöre, kendi kendini taşıyan bir strüktüre veya kullanıcı hareketine tepki veren aktif bir arayüze dönüşür. Bu adaptasyon, malzemenin mekanı biçimlendiren asli bir öge olarak konumlandırılmasının en net ifadesidir.

4. Aşama: Ekolojik Döngü (Tablo 1)

Tasarım eğitiminin ayrılmaz bir parçası olan sürdürülebilirlik bağlamında, sürecin son aşaması malzemenin ekolojik ayak izinin sorgulanmasına ayrılır. Öğrenciler, projelerinde kullandıkları yenilikçi malzemelerin üretiminden (hammaddenin elde edilişi), kullanım ömrünün sonuna kadar geçen süreci Yaşam Döngüsü Analizi (LCA) prensipleriyle değerlendirir. Döngüsel ekonomi bağlamında malzemenin ileri dönüşümü (upcycling) veya doğada biyolojik olarak bozunabilirliği sorgulanır. Bu aşama, geleceğin tasarımcılarına sadece kullanıcı konforuna değil, gezegene karşı da etik sorumlulukları olduğunu hatırlatan pedagojik bir kontrol noktasıdır. Tasarımın sadece kullanım anına değil, yapının ömrünü tamamladığı "yaşam sonu" evresine odaklanılır. Hillebrandt ve meslektaşları (2019), yapıların ve mekanların birer "malzeme

deposu" olarak tasarlanması gerektiğini; kalıcı yapıştırıcılarla veya ayrıştırılmaz kompozitlerle üretilen detayların döngüsel ekonomiye büyük zarar verdiğini belirtir. Bu teorik altyapı stüdyoya taşındığında; öğrencilerden mekanik birleşimler; geçme detayları, sökülebilir cıvatalar ile tasarımları beklenir. Amaç, mekan işlevini yitirdiğinde, kullanılan yeni nesil malzemenin tahrip olmadan sökülebilmesi ve doğaya ya da endüstriye geri kazandırılmasıdır. Beklenen eğitsel çıktı, öğrencinin lineer "al-kullan-at" kültüründen koparak, sıfır atık prensibini benimsemiş döngüsel mekan vizyonuna ulaşmasıdır.

4. SONUÇ

İç mimarlık disiplini, günümüzde malzeme teknolojilerindeki benzeri görülmemiş gelişmelere tanıklık ederken, tasarım stüdyolarındaki eğitim pratikleri ne yazık ki geleneksel alışkanlıkların gölgesinde kalmaya devam etmektedir. Bu çalışmada detaylıca incelendiği üzere; dijital modelleme araçlarının yarattığı fiziksel gerçeklikten kopuş, malzemeyi yalnızca sonradan mekana giydirilen estetik bir "kılıf" olarak gören indirgemeci yaklaşım ve ekolojik yaşam döngüsünü dışlayan lineer tüketim alışkanlıkları, mekansal tasarım eğitiminde yapısal bir tikanıklık yaratmıştır. Öğrencilerin yenilikçi malzemeleri yalnızca görsel bir dokudan ibaret sayması, malzemenin mekanı bizzat var eden üretici potansiyelini yok saymak anlamına gelmektedir.

Literatüre önerilen " Malzeme Odaklı Tasarım Yaklaşımı ", stüdyolardaki bu kronolojik ve yöntemsel çıkmazları aşmak için rasyonel bir yol haritası sunmaktadır. Bu yaklaşım, tasarımcıyı mekanı bitirdikten sonra katalog sayfaları arasında estetik bir arayışa itmek yerine, tasarımın sıfır noktasında malzemenin yapısal ve performatif doğasıyla yüzleşmeye davet eder. Dört aşamalı bu yapı sayesinde malzeme; tasarımın sonuna eklenen pasif bir dekorasyon ögesi olmaktan çıkarak, mekanın hacmini, formunu ve sınırlarını baştan belirleyen aktif bir tasarım girdisine dönüşür.

Eğitsel açıdan bakıldığında bu yaklaşımın en büyük katkısı, iç mimarlık stüdyolarını içine kapalı sanat atölyeleri olmaktan çıkarıp, fen ve mühendislik bilimleriyle konuşabilen disiplinlerarası araştırma merkezlerine dönüştürmesidir. "Kara kutu" algısının yıkıldığı bu süreçte öğrenciler, seçtikleri bir malzemenin akustik, termal veya esneklik sınırlarını simülasyonlarla ve fiziksel numunelerle test etmeyi öğrenirler. Kararların yalnızca sezgisel beğenilerden çıkarılıp kanıta dayalı verilere oturtulması, geleceğin iç mimarlarına malzeme bilimcilerle aynı masada ortak bir dilde konuşabilme yetkinliği kazandırmaktadır.

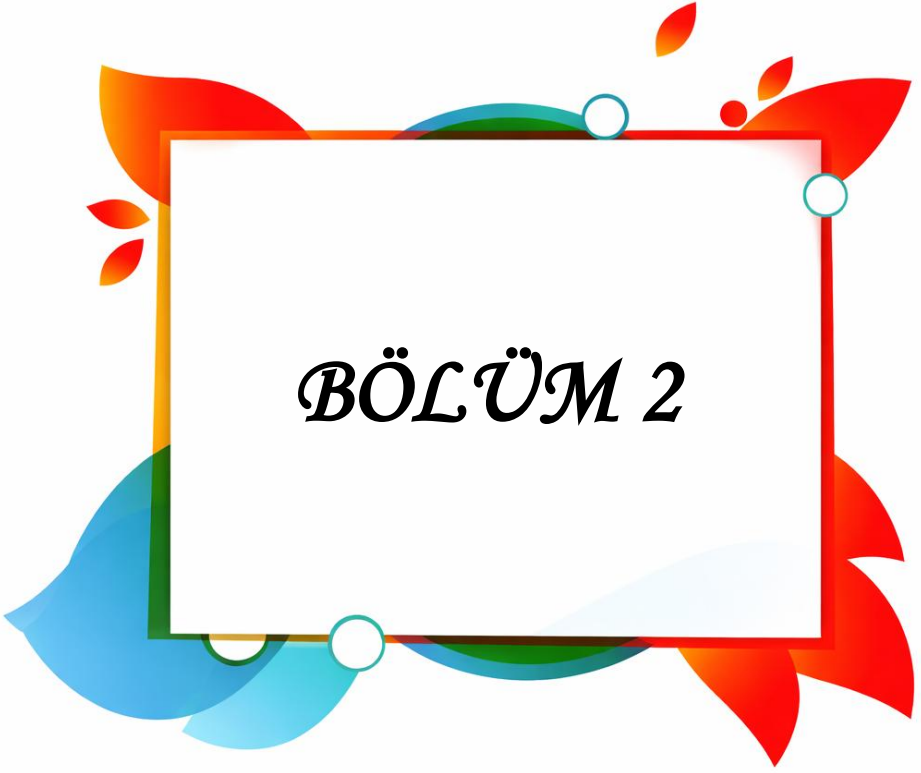
Yaklaşımın sunduğu vizyonun bir diğer kritik ayağı ise, küresel çevre krizlerine karşı tasarımcının üstlenmesi gereken ekolojik sorumluluktur. İç mekanların yapısı gereği hızla değişen ve yüksek oranda atık üreten karakterine karşın; önerilen yaklaşımın son aşaması, sökülebilirlik ve yaşam döngüsü analizi (LCA) gibi döngüsel ekonomi prensiplerini stüdyo kurgusuna zorunlu olarak entegre etmiştir. Bu sayede öğrenciler, sadece projenin "bugün nasıl görüneceğini" değil, mekan işlevini yitirdiğinde o malzemenin "doğaya veya endüstriye nasıl hasarsız geri döneceğini" tasarlayan, sıfır atık bilincine sahip profesyoneller olarak yetişmektedir.

Özetle, iç mimarlık eğitimi sadece mekan çizmeyi değil, mekanın geleceğini inşa etmeyi öğretmelidir. Malzeme Odaklı Tasarım Yaklaşımı, statik bir müfredat önerisinden ziyade; estetik indirgemeciliği ortadan kaldıran, araştırma temelli ve analitik bir stüdyo kültürü kurgulama çabasıdır. Stüdyo yürütücüleri ve akademisyenler tarafından kendi pratiklerine rahatlıkla uyarlanabilecek bu çerçeve; malzemenin moleküler yapısından mekansal organizasyonuna, oradan da ekolojik akıbetine kadar uzanan süreçte, 21. yüzyılın karmaşık mekansal problemlerini çözebilecek donanımlı tasarımcılar yetiştirmek için güçlü bir temel oluşturmaktadır.

Kaynaklar

- Addington, D. M., & Schodek, D. L. (2005). *Smart materials and new technologies: For the architecture and design professions*. Burlington, MA: Architectural Press.
- Ashby, M. F., & Johnson, K. (2014). *Materials and design: The art and science of material selection in product design* (3rd ed.). Waltham, MA: Butterworth-Heinemann.
- Brownell, B. (2006). *Transmaterial: A catalog of materials that redefine our physical environment*. New York, NY: Princeton Architectural Press.
- Charter, M. (Ed.). (2018). *Designing for the circular economy*. New York, NY: Routledge.
- Fernández, J. (2006). *Material architecture: Emergent materials for innovative buildings and ecological construction*. New York, NY: Routledge.
- Groat, L. N., & Wang, D. (2013). *Architectural research methods* (2nd ed.). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Hillebrandt, A., Riegler-Floors, P., Rosen, A., & Seggewies, J. K. (2019). *Manual of recycling: Buildings as sources of materials*. Munich, Germany: Detail Business Information GmbH.
- Karana, E., Barati, B., Rognoli, V., & Zeeuw van der Laan, A. (2015). Material driven design (MDD): A method to design for material experiences. *International Journal of Design*, 9(2), 35–54.
- Kolarevic, B. (2003). *Architecture in the digital age: Design and manufacturing*. New York, NY: Taylor & Francis.
- Kolarevic, B., & Klinger, K. (Eds.). (2008). *Manufacturing material effects: Rethinking design and making in architecture*. New York, NY: Routledge.
- Manzini, E. (1989). *The material of invention: Materials and design*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- McDonough, W., & Braungart, M. (2002). *Cradle to cradle: Remaking the way we make things*. New York, NY: North Point Press.
- Menges, A. (2012). Material computation: Higher integration in morphogenetic design. *Architectural Design*, 82(2), 14–21. doi:10.1002/ad.1374
- Moxon, S. (2012). *Sustainability in interior design*. London, UK: Laurence King Publishing.
- Pallasmaa, J. (2005). *The eyes of the skin: Architecture and the senses*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Salama, A. M. (2015). *Spatial design education: New directions for pedagogy in architecture and beyond*. New York, NY: Routledge.

- Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. New York, NY: Basic Books.
- Sennett, R. (2008). *The craftsman*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Turkle, S. (2009). *Simulation and its discontents*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Weinthal, L. (Ed.). (2011). *Toward a new interior: An anthology of interior design theory*. New York, NY: Princeton Architectural Press.

BÖLÜM 2

İspanya'da Mobilya Tasarım Kültürü: Akdeniz Kimliği, Tarih ve Bölgesel Yaklaşımlar

Şahika Özdemir¹

GİRİŞ

Tasarım, günümüzde yalnızca ürün geliştirme süreci olarak değil, toplumsal değerlerin, kültürel kimliklerin ve yaşam biçimlerinin somutlaştığı çok katmanlı bir faaliyet alanı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle mobilya tasarımı, kullanıcı ile doğrudan etkileşim içerisinde olması nedeniyle kültürel özelliklerin görünür hâle geldiği önemli tasarım alanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bir toplumun oturma biçimleri, çalışma alışkanlıkları, aile yapısı ve gündelik yaşam pratikleri çoğu zaman tasarlanan mobilyalar aracılığıyla okunabilmektedir (Julier, 2014).

Küreselleşme süreciyle birlikte tasarım ürünlerinin biçimsel özelliklerinde belirli ölçüde standartlaşma görölse de son yıllarda yerel kültürlerin tasarım üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların sayısında önemli bir artış yaşanmaktadır. Tasarım araştırmaları alanında kültürel kimlik, yerellik ve bölgesel tasarım kültürleri kavramları giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Sparke, 2022). Bu durum, tasarımın yalnızca teknolojik ve ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda kültürel bir üretim biçimi olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Akdeniz havzası, tarih boyunca farklı medeniyetlerin karşılaşma ve etkileşim alanı olması nedeniyle özgün bir kültürel yapıya sahiptir. Bölge, Roma, Bizans, İslam, Osmanlı ve Avrupa uygarlıkları arasında gerçekleşen uzun süreli kültürel alışverişlerin etkisi altında şekillenmiştir. Braudel (1995), Akdeniz'i yalnızca bir coğrafya olarak değil, ortak yaşam biçimleri ve kültürel alışkanlıklar üreten tarihsel bir sistem olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, Akdeniz coğrafyasında gelişen tasarım kültürlerinin anlaşılması açısından önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

Akdeniz kültürünün tasarıma yansıyan en önemli özellikleri arasında doğal malzeme kullanımı, zanaatkarlık geleneği, insan ölçeğine duyarlılık ve mekân ile ürün arasındaki güçlü ilişki yer almaktadır (Horden & Purcell, 2000). Bu özellikler farklı ülkelerde çeşitli biçimlerde ortaya çıkmakla birlikte, ortak bir Akdeniz tasarım kültürünün varlığından söz etmek mümkündür.

¹ Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-5762-1962

İspanya, Akdeniz tasarım kültürünün günümüzdeki en önemli temsilcilerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Ülkenin farklı bölgelerinde gelişen tasarım gelenekleri, tarihsel süreçlerin ve kültürel çeşitliliğin tasarım ürünlerine nasıl yansıdığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Özellikle Katalonya, Valensiya ve Endülüs bölgeleri tasarım kültürleri bakımından birbirinden farklı özellikler taşımaktadır.

Katalonya bölgesi, 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan Katalan Modernizmi hareketi sayesinde Avrupa tasarım tarihinde önemli bir konum elde etmiştir. Antoni Gaudí ve çağdaşları tarafından geliştirilen tasarım anlayışı, mimarlık ve mobilya tasarımını bütüncül bir sistem olarak ele almış ve günümüz tasarım pratiklerini etkilemiştir (Torrent & Marín, 2005). Barselona günümüzde de Avrupa'nın önde gelen tasarım merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Valensiya bölgesi ise İspanya'nın önemli üretim merkezlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle mobilya üretimi, sürdürülebilir tasarım uygulamaları ve endüstriyel tasarım alanlarında yürütülen çalışmalar bölgenin uluslararası görünürlüğünü artırmıştır. Son yıllarda döngüsel ekonomi ve çevresel sürdürülebilirlik yaklaşımlarının Valensiya merkezli tasarım anlayışında belirgin biçimde yer aldığı görülmektedir (Manzini, 2015).

Endülüs bölgesi ise tarihsel derinliği ve kültürel çeşitliliğiyle dikkat çekmektedir. Bölgenin İslam medeniyetiyle kurduğu uzun süreli ilişki, mimarlık ve dekoratif sanatların yanı sıra mobilya tasarımını da etkilemiştir. Geometrik düzenlemeler, ahşap işçiliği, kakma teknikleri ve zanaatkârlık gelenekleri günümüzde dahi Endülüs tasarım kültürünün temel unsurları arasında yer almaktadır (Dodds, 1992).

Bu çalışma, İspanya'nın farklı bölgelerinde gelişen mobilya tasarım kültürlerini Akdeniz tasarım kimliği bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel araştırma sorusu, Akdeniz tasarım kültürünün Katalonya, Valensiya ve Endülüs bölgelerindeki mobilya tasarımı pratiklerinde nasıl görünür hâle geldiğidir. Bu kapsamda bölgesel tasarım kimlikleri, tarihsel gelişim süreçleri, üretim kültürleri ve güncel tasarım yaklaşımları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma aynı zamanda Türkiye ve İspanya arasında kültürel miras, zanaatkârlık gelenekleri ve tasarım kültürleri açısından benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, Akdeniz tasarım kültürü üzerine gerçekleştirilecek gelecekteki karşılaştırmalı araştırmalara kuramsal bir temel sunmayı hedeflemektedir.

AKDENİZ TASARIM KİMLİĞİ VE TASARIM KÜLTÜRÜ: KURAMSAL ÇERÇEVE

Akdeniz, tarih boyunca farklı uygarlıkların karşılaşma alanı olması nedeniyle yalnızca bir coğrafi bölge olarak değil, aynı zamanda kültürel bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Bölgenin tarihsel gelişimi incelendiğinde, Roma, Bizans, İslam, Osmanlı ve Batı Avrupa uygarlıkları arasındaki etkileşimlerin ortak bir kültürel birikim oluşturduğu görülmektedir. Bu nedenle Akdeniz kavramı

yalnızca fiziksel sınırlarla tanımlanabilecek bir coğrafi alanı değil, ortak yaşam biçimlerini, üretim geleneklerini ve kültürel pratikleri de kapsamaktadır (Braudel, 1995).

Braudel (1995), Akdeniz'i tarihsel süreç içerisinde oluşmuş çok katmanlı bir medeniyet alanı olarak tanımlamaktadır. Yazara göre Akdeniz toplumlarını birbirine bağlayan temel unsur siyasi birliktelikten çok, uzun dönemli kültürel ve ekonomik etkileşimlerdir. Bu yaklaşım tasarım kültürleri açısından değerlendirildiğinde, Akdeniz ülkelerinde gözlenen ortak tasarım eğilimlerinin yalnızca coğrafi yakınlıkla açıklanamayacağını göstermektedir.

Benzer şekilde Horden ve Purcell (2000), Akdeniz'i birbirleriyle sürekli ilişki halinde bulunan mikro bölgelerden oluşan karmaşık bir ağ sistemi olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, Akdeniz kültürünün tek merkezli bir yapıdan ziyade farklı yerel kültürlerin etkileşimi sonucu oluştuğunu ortaya koymaktadır. Tasarım kültürleri de bu etkileşim ağları içerisinde şekillenmekte ve zaman içerisinde bölgesel farklılıklar ile ortak kültürel özellikleri aynı anda bünyesinde barındırmaktadır.

Akdeniz'in tarihsel olarak ticaret yollarının kesişim noktasında bulunması, malzeme, teknik bilgi ve estetik yaklaşımların bölge içerisinde yayılmasına katkı sağlamıştır. Ahşap işçiliği, seramik üretimi, taş işçiliği ve tekstil sanatları gibi üretim alanlarında görülen benzerliklerin önemli ölçüde bu kültürel dolaşım süreçleriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir (Abulafia, 2011).

Bu bağlamda Akdeniz tasarım kimliğini belirleyen temel unsurun belirli biçimsel özelliklerden çok ortak kültürel deneyimler olduğu söylenebilir. Nitekim aynı coğrafyada yer alan ülkeler arasında önemli estetik farklılıklar bulunmasına rağmen, üretim kültürü ve malzeme kullanımı bakımından dikkat çekici benzerlikler görülmektedir.

Tasarım Kültürü Kavramı

Tasarım kültürü kavramı son yıllarda tasarım araştırmaları literatüründe önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Geleneksel tasarım yaklaşımları ürünlerin işlevsel ve estetik özelliklerine odaklanırken, tasarım kültürü çalışmaları tasarım nesnelerinin toplumsal ve kültürel anlamlarını incelemektedir (Julier, 2014).

Julier'e (2014) göre tasarım kültürü, tasarım ürünlerinin üretildiği, tüketildiği ve anlamlandırıldığı sosyal sistemlerin bütününe ifade etmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda bir mobilya yalnızca fiziksel bir nesne değil; aynı zamanda kültürel değerlerin, ekonomik ilişkilerin ve toplumsal kimliklerin taşıyıcısı olarak değerlendirilmektedir.

Sparke (2022), tasarımın modern toplumlarda kültürel kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Özellikle gündelik yaşamla doğrudan ilişkili ürünler, toplumların yaşam biçimlerini yansıtan göstergeler olarak değerlendirilebilir. Bu durum mobilya tasarımı açısından daha da belirgindir. Çünkü mobilyalar insanların günlük yaşam pratikleriyle doğrudan ilişkilidir.

Tasarım kültürü yaklaşımı, belirli coğrafyalarda gelişen tasarım geleneklerinin incelenmesine de olanak sağlamaktadır. Böylece tasarım yalnızca bireysel yaratıcılık ürünü olarak değil, belirli sosyal ve kültürel koşullar içerisinde şekillenen bir üretim biçimi olarak değerlendirilmektedir (Woodham, 2013).

Bu perspektif, Akdeniz ülkelerinde gelişen mobilya tasarımı geleneklerinin anlaşılması açısından önemli bir kuramsal temel sunmaktadır. Çünkü bölgesel tasarım kimlikleri çoğu zaman uzun yıllar boyunca oluşmuş üretim kültürlerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Kültürel Kimlik ve Tasarım İlişkisi

Kültürel kimlik, bireylerin ve toplumların kendilerini belirli sosyal, tarihsel ve kültürel bağlamlar içerisinde tanımlama biçimlerini ifade etmektedir. Kültürel kimlik yalnızca dil, din veya etnik köken gibi unsurlarla değil, aynı zamanda gündelik yaşam pratikleri ve maddi kültür ürünleri aracılığıyla da görünür hale gelmektedir (Hall, 1997).

Tasarım ürünleri kültürel kimliğin somutlaştığı en önemli araçlardan biridir. Özellikle mimarlık, iç mekân ve mobilya tasarımı gibi alanlar kültürel değerlerin fiziksel çevreye yansımaları sağlamaktadır (Rapoport, 1969).

Küreselleşme süreciyle birlikte tasarımın uluslararası ölçekte standartlaşması yönünde güçlü eğilimler ortaya çıkmıştır. Ancak buna paralel olarak yerel kültürlerle ve bölgesel kimliklere yönelik ilgi de artmıştır. Bu durum tasarım araştırmalarında "yerellik", "bölgeselcilik" ve "kimlik" kavramlarının yeniden önem kazanmasına neden olmuştur (Frampton, 1983).

Frampton'ın (1983) ortaya koyduğu "eleştirel bölgeselcilik" yaklaşımı, küresel modernleşme ile yerel kültürel değerler arasında dengeli bir ilişki kurulmasını önermektedir. Tasarım alanında bu yaklaşım, yerel kültürün çağdaş teknolojiler ve üretim yöntemleriyle birlikte değerlendirilmesi anlamına gelmektedir.

Akdeniz ülkelerinde görülen birçok tasarım pratiği bu yaklaşımın örnekleri olarak değerlendirilebilir. Özellikle İspanya, İtalya, Yunanistan ve Türkiye gibi ülkelerde geleneksel üretim teknikleri ile çağdaş tasarım anlayışlarının birlikte kullanıldığı çok sayıda örnek bulunmaktadır.

Akdeniz Tasarım Kimliğinin Temel Bileşenleri

Literatür incelendiğinde Akdeniz tasarım kimliğinin belirli ortak özellikler etrafında şekillendiği görülmektedir.

- **Doğal Malzeme Kullanımı**

Akdeniz coğrafyasında tasarım üretimlerinin önemli bir bölümü yerel malzemelere dayanmaktadır. Ahşap, taş, seramik ve doğal lifler tarih boyunca bölgenin temel üretim malzemeleri olmuştur (Dormer, 1997).

Bu malzemelerin kullanımı yalnızca teknik nedenlerle açıklanamaz. Aynı zamanda bölgesel kimliğin ve kültürel aidiyetin önemli göstergeleri olarak da değerlendirilmektedir.

- **Zanaatkârlık Geleneği**

Akdeniz tasarım kültürünün en belirgin özelliklerinden biri güçlü zanaatkârlık geleneğidir. Endüstriyel üretimin yaygınlaşmasına rağmen birçok bölgede el işçiliğine dayalı üretim biçimleri varlığını sürdürmektedir (Sennett, 2008).

Sennett'e (2008) göre zanaatkârlık yalnızca bir üretim yöntemi değil, aynı zamanda bilgi aktarımını sağlayan kültürel bir sistemdir. Bu nedenle geleneksel üretim tekniklerinin korunması kültürel sürdürülebilirlik açısından da önem taşımaktadır.

- **İnsan Ölçeğine Dayalı Tasarım**

Akdeniz kültüründe kamusal yaşamın ve sosyal etkileşimin güçlü olması, tasarım ürünlerinin insan ölçeğine duyarlı biçimde geliştirilmesini teşvik etmiştir (Gehl, 2011).

Mobilya tasarımında kullanıcı deneyimi, ergonomi ve sosyal etkileşimleri destekleyen çözümler önemli tasarım kriterleri arasında yer almaktadır.

- **Mekân ve Ürün İlişkisi**

Akdeniz tasarım kültüründe ürünler çoğu zaman mimari ve mekânsal bağlamlarından bağımsız düşünülmemektedir. Bu yaklaşım özellikle iç mekân tasarımı ve mobilya tasarımı arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya koymaktadır (Pallasmaa, 2012).

Bu nedenle Akdeniz kökenli tasarımlarda bütüncül mekân anlayışı önemli bir tasarım ilkesi olarak değerlendirilmektedir.

Kültürel Süreklilik ve Çağdaş Tasarım

Günümüzde tasarım araştırmalarının önemli konularından biri kültürel mirasın çağdaş tasarıma nasıl aktarılabilceğidir. Kültürel süreklilik, geçmişten gelen bilgi, beceri ve değerlerin günümüz koşullarına uyarlanarak yeniden üretilmesini ifade etmektedir (Manzini, 2015).

Bu yaklaşım özellikle Akdeniz ülkelerinde güçlü biçimde gözlemlenmektedir. İspanya'da Endülüs zanaatkârlığı, İtalya'da bölgesel üretim gelenekleri ve Türkiye'de ahşap işçiliği gibi örnekler geçmiş ile günümüz arasında kurulan tasarımsal ilişkilerin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Manzini'ye (2015) göre sürdürülebilir tasarım yalnızca çevresel sorunlarla ilgili değildir; aynı zamanda kültürel bilgi birikiminin korunmasıyla da ilişkilidir. Bu nedenle kültürel mirasın tasarım süreçlerine dahil edilmesi sürdürülebilirlik tartışmalarının önemli bileşenlerinden biri haline gelmiştir.

İSPANYA'DA MOBİLYA TASARIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

İspanya, Avrupa tasarım tarihi içerisinde kültürel çeşitliliğin tasarım üretimlerine güçlü biçimde yansıdığı ülkelerden biridir. Coğrafi konumu nedeniyle Akdeniz ve Atlantik dünyaları arasında bir geçiş bölgesi oluşturan ülke, tarih boyunca Roma, Vizigot, İslam ve Hristiyan medeniyetlerinin etkisi altında gelişmiştir. Bu çok katmanlı tarihsel süreç, mimarlık, iç mekân tasarımı ve mobilya üretiminde özgün bir tasarım kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır (Torrent & Marín, 2005).

İspanyol tasarımının günümüzde ulaştığı uluslararası konum, yalnızca modern endüstriyel üretim sistemleriyle açıklanamaz. Aksine, çağdaş tasarım pratiklerinin önemli bir bölümü tarihsel süreç içerisinde oluşmuş kültürel mirasın yeniden yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu nedenle İspanyol mobilya tasarımını anlamak için tarihsel gelişim sürecinin incelenmesi gerekmektedir (Campi, 2007).

Bu bölümde İspanya mobilya tasarımının gelişimi; Endülüs dönemi, Rönesans ve Barok dönem, sanayileşme süreci, Katalan Modernizmi ve çağdaş tasarım hareketleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

Endülüs Dönemi ve Tasarım Kültürünün Temelleri

İspanyol tasarım tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri Endülüs uygarlığıdır. 711 yılında başlayan Müslüman hâkimiyeti yaklaşık sekiz yüzyıl boyunca İber Yarımadası'nın önemli bir bölümünde etkili olmuş ve bölgenin kültürel yapısını derinden etkilemiştir (Dodds, 1992).

Endülüs dönemi, yalnızca bilim ve mimarlık alanlarında değil, zanaat üretimi ve dekoratif sanatlar açısından da önemli gelişmelere sahne olmuştur. Ahşap işçiliği, kakma teknikleri, metal işleme, seramik üretimi ve tekstil sanatları bu dönemde yüksek düzeyde gelişmiştir (Bloom & Blair, 2009).

İslam sanatının figüratif temsile sınırlı yaklaşımı nedeniyle geometrik düzenlemeler ve soyut kompozisyonlar tasarımın temel bileşenleri hâline gelmiştir. Bu durum yalnızca mimari yüzeylerde değil, mobilya tasarımında da etkili olmuştur. Ahşap yüzeylerde görülen çokgen düzenlemeler, yıldız kompozisyonları ve modüler süsleme sistemleri günümüzde dahi Endülüs tasarım geleneğinin ayırt edici özellikleri olarak kabul edilmektedir (Grabar, 2006).

Granada'daki Alhambra Sarayı, Endülüs tasarım kültürünün en önemli örneklerinden biridir. Yapıda görülen ahşap tavan sistemleri, oyma detaylar ve geometrik kompozisyonlar daha sonraki dönemlerde gelişen İspanyol dekoratif sanatlarını önemli ölçüde etkilemiştir (Dodds, 1992).

Araştırmacılar, Endülüs döneminin günümüz İspanyol tasarım kültürü üzerindeki etkisinin yalnızca biçimsel düzeyde olmadığını belirtmektedir. Zanaatkârlığa verilen önem, detay işçiliği ve malzeme hassasiyeti gibi üretim kültürüne ilişkin yaklaşımlar da bu dönemin mirası olarak değerlendirilmektedir (Calvera, 2003).

Rönesans ve Barok Dönemlerinde İspanyol Mobilyası

15. yüzyıl sonrasında İspanya'nın siyasi ve ekonomik gücünün artmasıyla birlikte tasarım alanında yeni etkiler ortaya çıkmıştır. Özellikle İtalyan Rönesansı'nın Avrupa genelinde yayılması, İspanyol mobilya üretiminde de belirgin değişimlere yol açmıştır (Pevsner, 2005).

Bu dönemde mobilyalar yalnızca işlevsel nesneler olarak değil, aynı zamanda toplumsal statünün göstergeleri olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Büyük ölçekli dolaplar, oyma detaylarla süslenmiş masalar ve gösterişli oturma elemanları aristokratik yaşam biçiminin önemli unsurları hâline gelmiştir (Fiell & Fiell, 2019).

Bununla birlikte İspanyol mobilya üretimi tamamen İtalyan ve Fransız etkisi altında gelişmemiştir. Endülüs döneminden gelen geometrik süsleme anlayışı ve ahşap işçiliği geleneği varlığını sürdürmüş, böylece Avrupa'daki diğer örneklerden farklılaşan özgün bir tasarım dili ortaya çıkmıştır (Campi, 2007).

Barok dönemde ise süsleme yoğunluğu artmış, mobilyalar daha anıtsal bir karakter kazanmıştır. Ancak Fransız Baroğu'na kıyasla İspanyol örneklerinde yapısal sadeliğin ve ahşap işçiliğinin daha belirgin olduğu görülmektedir (Torrent & Marín, 2005).

Sanayileşme Süreci ve Modernleşme

19. yüzyıl Avrupa'da sanayi üretiminin yaygınlaştığı ve tasarımın endüstriyel üretim süreçleriyle bütünleşmeye başladığı bir dönemdir. İspanya'da sanayileşme süreci İngiltere ve Almanya'ya kıyasla daha yavaş ilerlemiş olsa da özellikle Katalonya bölgesi önemli bir üretim merkezi hâline gelmiştir (Calvera, 2003).

Barselona'nın ekonomik büyümesi ve ticaret ağlarının gelişmesi tasarım alanında yeni arayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geleneksel zanaat üretimi ile endüstriyel üretim arasındaki ilişki bu dönemde yeniden tanımlanmıştır.

Arts and Crafts hareketinin Avrupa genelinde yarattığı etkiler İspanya'da da hissedilmiş ve el işçiliğinin korunması ile modern üretim tekniklerinin bir araya getirilebileceği fikri yaygınlık kazanmıştır (Dormer, 1997).

Bu süreç daha sonra Katalan Modernizmi'nin ortaya çıkması için gerekli kültürel ortamı hazırlamıştır.

Katalan Modernizmi ve Mobilya Tasarımında Dönüşüm

İspanyol tasarım tarihinin en önemli kırılma noktalarından biri Katalan Modernizmi'dir. 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasında gelişen bu hareket, yalnızca mimarlık alanında değil, iç mekân ve mobilya tasarımında da önemli değişimlere yol açmıştır (Torrent & Marín, 2005).

Katalan Modernizmi'nin en tanınmış temsilcisi Antoni Gaudí'dir. Gaudí'nin tasarım yaklaşımı doğadan ilham alan organik biçimler, yapısal dürüstlük ve

malzemenin doğal karakterine duyulan saygı üzerine kuruludur (Bassegoda Nonell, 2002).

Gaudí'nin tasarladığı mobilyalarda geleneksel süsleme anlayışından farklı olarak insan anatomisine uyum sağlayan ergonomik biçimler görülmektedir. Bu yaklaşım, modern mobilya tasarımının öncüllerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Katalan Modernizmi aynı zamanda tasarım disiplinleri arasında bütüncül bir ilişki kurulmasını savunmuştur. Mimarlık, iç mekân ve mobilya tasarımı tek bir tasarım sisteminin parçaları olarak değerlendirilmiştir. Bu anlayış günümüzde de Barselona merkezli tasarım kültürünün temel özelliklerinden biri olarak görülmektedir (Calvera, 2003).

20. Yüzyılda İspanyol Tasarımının Kurumsallaşması

20. yüzyılın ikinci yarısı İspanyol tasarımının uluslararası görünürlük kazandığı dönem olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 1970'lerden sonra ekonomik dönüşüm süreçleri ve Avrupa ile bütünleşme politikaları tasarım sektörünün gelişimini hızlandırmıştır (Julier, 2014).

Bu dönemde:

- tasarım eğitimi kurumları,
- profesyonel tasarım ofisleri,
- tasarım müzeleri,
- uluslararası fuarlar,

İspanyol tasarım ekosisteminin önemli bileşenleri hâline gelmiştir.

Özellikle BD Barcelona Design, Santa & Cole ve Andreu World gibi firmalar İspanyol tasarımının uluslararası tanınırlığını artırmıştır.

Bu firmaların ortak özelliği yerel kültürel değerleri korurken çağdaş üretim tekniklerinden yararlanmalarıdır. Böylece İspanyol tasarımı küresel pazarlarda rekabet edebilir bir kimlik kazanmıştır (Torrent & Marín, 2005).

Günümüzde İspanyol Mobilya Tasarımı

Günümüz İspanyol mobilya tasarımı tarihsel miras ile çağdaş tasarım anlayışlarının birlikte değerlendirildiği bir üretim kültürü sergilemektedir. Son yıllarda özellikle sürdürülebilirlik, döngüsel ekonomi ve yerel üretim kavramları tasarım araştırmalarının merkezinde yer almaktadır (Manzini, 2015).

Katalonya'da yaratıcı endüstriler ve tasarım araştırmaları öne çıkarken, Valensiya üretim ve inovasyon odaklı bir tasarım yaklaşımı geliştirmektedir. Endülüs bölgesinde ise kültürel mirasın çağdaş tasarım süreçlerine aktarılmasına yönelik çalışmalar dikkat çekmektedir.

Bu durum İspanyol tasarım kültürünün tek tip bir yapıya sahip olmadığını; aksine farklı bölgesel kimliklerin oluşturduğu çok merkezli bir tasarım ekosistemi olduğunu göstermektedir.

İSPANYA'DA BÖLGESEL TASARIM KİMLİKLERİ: KATALONYA, VALENSİYA VE ENDÜLÜS ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

İspanya, Avrupa'nın kültürel açıdan en çeşitli ülkelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Ülke içerisinde yer alan bölgeler yalnızca farklı tarihsel geçmişlere değil, aynı zamanda farklı ekonomik yapılara, üretim kültürlerine ve tasarım geleneklerine sahiptir. Bu durum mobilya tasarımı alanında da belirgin biçimde gözlemlenmektedir (Torrent & Marín, 2005).

Tasarım kültürü çalışmalarında bölgesel kimlik kavramı, belirli bir coğrafyada gelişen üretim biçimlerini, kültürel değerleri ve tasarım anlayışlarını açıklamak için kullanılmaktadır (Julier, 2014). Bu çerçevede Katalonya, Valensiya ve Endülüs bölgeleri İspanyol tasarım kültürünün farklı yönlerini temsil eden üç önemli örnek olarak değerlendirilebilir.

Katalonya yenilikçilik ve yaratıcı endüstrilerle; Valensiya üretim ve endüstriyel tasarımıyla; Endülüs ise kültürel miras ve zanaatkarlık gelenekleriyle öne çıkmaktadır. Bu farklılıklar, İspanya'nın tasarım ekosisteminin çok merkezli yapısını ortaya koymaktadır.

Katalonya: Modernizmden Yaratıcı Endüstrilere

• Tarihsel Arka Plan

Katalonya bölgesi, özellikle 19. yüzyıl sonlarında gelişen Katalan Modernizmi hareketi sayesinde Avrupa tasarım tarihinde önemli bir konum elde etmiştir. Barselona merkezli bu hareket mimarlık, iç mekân tasarımı ve mobilya tasarımı bütüncül bir sistem olarak ele almıştır (Bassegoda Nonell, 2002).

Modernizm hareketi içerisinde tasarım yalnızca işlevsel bir faaliyet olarak değil, gündelik yaşamın estetik olarak dönüştürülmesini sağlayan bir araç olarak görülmüştür.

• Tasarım Yaklaşımı

Katalonya tasarım kültürü;

- yenilikçilik,
- deneysellik,
- disiplinlerarası çalışma,
- teknoloji entegrasyonu

gibi özelliklerle tanımlanmaktadır (Calvera, 2003).

Günümüzde Barselona, Avrupa'nın en önemli tasarım merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Tasarım ofisleri, yaratıcı girişimler ve araştırma merkezleri bölgenin tasarım altyapısını oluşturmaktadır.

• Mobilya Tasarımına Yansımaları

Katalan mobilya tasarımında:

- yalın formlar,
- ergonomik çözümler,
- kullanıcı odaklı yaklaşım,
- malzeme inovasyonu

ön plana çıkmaktadır.

Özellikle BD Barcelona Design ve Santa & Cole gibi firmalar bölgenin tasarım anlayışını uluslararası ölçekte temsil etmektedir.

• **Tasarım Eğitimi ve Kurumlar**

Bölgedeki tasarım kültürünün gelişmesinde:

- Elisava School of Design and Engineering
- EINA Centre Universitari de Disseny i Art de Barcelona

gibi kurumlar önemli rol oynamaktadır.

Bu kurumlar tasarım araştırmalarını endüstri ile ilişkilendiren uygulamalı eğitim modelleriyle dikkat çekmektedir.

Valensiya: Üretim Kültürü ve Endüstriyel Tasarım

• **Tarihsel Arka Plan**

Valensiya bölgesi uzun yıllardır İspanya'nın en önemli mobilya üretim merkezlerinden biri olarak bilinmektedir. Bölgenin ekonomik yapısı tasarım ile üretim arasındaki ilişkinin güçlü biçimde kurulmasına olanak sağlamıştır (Campi, 2007).

Özellikle Alicante ve çevresinde gelişen mobilya sanayisi bölgenin tasarım kimliğinin oluşmasında belirleyici olmuştur.

• **Tasarım Yaklaşımı**

Valensiya tasarım kültürü daha çok:

- üretilebilirlik,
- endüstriyel verimlilik,
- sürdürülebilirlik,
- kullanıcı deneyimi

üzerine odaklanmaktadır.

Bu yaklaşım tasarımın yalnızca estetik değil aynı zamanda ekonomik ve çevresel boyutlarını da dikkate almaktadır (Manzini, 2015).

• **Dünya Tasarım Başkenti Süreci**

Valensiya'nın 2022 yılında World Design Capital Valencia 2022 seçilmesi bölgenin uluslararası görünürlüğünü artırmıştır.

Bu süreçte yürütülen projeler:

- sürdürülebilir tasarım,
- kamusal mekân tasarımı,
- sosyal tasarım,
- tasarım eğitimi

gibi konulara odaklanmıştır.

Bu gelişme Valensiya'nın yalnızca bir üretim merkezi değil aynı zamanda tasarım araştırmaları açısından da önemli bir merkez hâline geldiğini göstermektedir.

- **Mobilya Tasarımına Yansımaları**

Valensiya merkezli firmalar arasında özellikle:

- Andreu World
- Actiu

uluslararası ölçekte tanınmaktadır.

Bu firmaların ortak özelliği sürdürülebilir üretim politikalarını tasarım süreçlerine entegre etmeleridir.

Endülüs: Kültürel Miras ve Zanaatkârlığın Sürekliliği

- **Tarihsel Arka Plan**

Endülüs bölgesi İspanyol tasarım kültürü içerisinde tarihsel sürekliliğin en güçlü biçimde hissedildiği bölge olarak değerlendirilmektedir. Bölgenin İslam medeniyetiyle kurduğu tarihsel ilişki günümüzde de tasarım üretimlerini etkilemektedir (Dodds, 1992).

Özellikle:

- Granada,
- Córdoba,
- Sevilla

kentleri tarihsel tasarım mirasının yoğun olarak gözlemlendiği merkezlerdir.

- **Tasarım Yaklaşımı**

Endülüs tasarım kültürü;

- zanaatkârlık,
- el işçiliği,
- kültürel miras,
- yerel malzeme kullanımı

gibi özelliklerle tanımlanmaktadır.

Bu yaklaşım bölgedeki tasarım üretimlerinin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda kültürel bir faaliyet olarak görülmesini sağlamaktadır (Sennett, 2008).

- **Mobilya Tasarımına Yansımaları**

Endülüs kökenli mobilya üretimlerinde:

- oyma ahşap detaylar,
- geometrik süsleme sistemleri,
- kakma teknikleri,
- el işçiliği

önemli yer tutmaktadır.

Bu özellikler doğrudan Endülüs sanat geleneğiyle ilişkilendirilmektedir (Grabar, 2006).

Günümüzde birçok tasarımcı geleneksel Endülüs motiflerini çağdaş tasarım anlayışıyla yeniden yorumlamaktadır.

- **Kültürel Sürdürülebilirlik**

Endülüs örneği kültürel sürdürülebilirlik kavramının tasarım alanındaki en görünür örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Kültürel miras yalnızca korunmakta değil, çağdaş tasarım süreçleri içerisinde yeniden üretilmektedir (Manzini, 2015).

Bölgeler Arası Karşılaştırmalı Değerlendirme

Tablo 1. Katalonya, Valensiya ve Endülüs Tasarım Kimliklerinin Karşılaştırılması

Kriter	Katalonya	Valensiya	Endülüs
Temel Karakter	Yenilikçilik	Üretim ve Endüstri	Kültürel Miras
Tarihsel Referans	Modernizm	Sanayi Kültürü	Endülüs Mirası
Tasarım Yaklaşımı	Yaratıcı ve Deneysel	İşlevsel ve Sürdürülebilir	Zanaatkârlık Odaklı
Malzeme Kullanımı	Yenilikçi ve Karma	Endüstriyel ve Sürdürülebilir	Yerel ve Geleneksel
Üretim Yapısı	Tasarım Ofisleri	Endüstriyel Üretim	Küçük Ölçekli Atölyeler
Eğitim ve Araştırma	Çok Güçlü	Güçlü	Gelişmekte
Uluslararası Görünürlük	Yüksek	Yüksek	Orta
Kültürel Kimlik Vurgusu	Orta	Orta	Çok Yüksek

Tablo incelendiğinde İspanyol tasarım kültürünün tek bir merkezden gelişmediği görülmektedir. Her bölge farklı tarihsel deneyimlerden beslenmekte ve farklı tasarım önceliklerine sahip olmaktadır.

Katalonya, Valensiya ve Endülüs bölgeleri birlikte değerlendirildiğinde İspanyol tasarım kültürünün temel gücünün çeşitlilik olduğu görülmektedir. Katalonya yenilikçi tasarım düşüncesini, Valensiya üretim ve sürdürülebilirlik

odaklı yaklaşımı, Endülüs ise kültürel miras ve zanaatkarlık bilgisini temsil etmektedir.

Bu üç bölge arasındaki farklılıklar yalnızca bölgesel özellikleri değil, aynı zamanda Akdeniz tasarım kimliğinin farklı yorumlarını da ortaya koymaktadır. Böylece İspanya, tarihsel miras ile çağdaş tasarım anlayışlarını bir arada barındıran çok katmanlı bir tasarım ekosistemi olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Bu çalışma, Akdeniz tasarım kimliği bağlamında İspanya mobilya tasarım kültürünü tarihsel, kültürel ve bölgesel boyutlarıyla incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma kapsamında öncelikle Akdeniz tasarım kültürünün kuramsal temelleri ele alınmış, ardından İspanya mobilya tasarımının tarihsel gelişim süreci değerlendirilmiş ve Katalonya, Valensiya ve Endülüs bölgelerinin tasarım kimlikleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Son aşamada ise İspanya örneğinden hareketle Akdeniz mobilya tasarım kültürünün temel bileşenleri ortaya konulmuştur.

Çalışmanın bulguları, Akdeniz tasarım kimliğinin yalnızca belirli biçimsel özellikler veya estetik tercihler üzerinden açıklanamayacağını göstermektedir. Akdeniz tasarım kültürü; tarihsel süreklilik, yerel malzeme kullanımı, zanaatkarlık gelenekleri, insan ölçeğine duyarlılık, iklimsel koşullara uyum ve mekân ile ürün arasındaki güçlü ilişki gibi çok katmanlı unsurların etkileşimi sonucunda oluşmaktadır (Braudel, 1995; Horden & Purcell, 2000).

İspanya örneği bu bağlamda dikkat çekici bir araştırma alanı sunmaktadır. Ülkenin tarihsel gelişimi incelendiğinde Roma, İslam, Hristiyan ve modern Avrupa kültürlerinin tasarım üretimleri üzerinde önemli etkiler bıraktığı görülmektedir. Özellikle Endülüs döneminden günümüze ulaşan zanaatkarlık gelenekleri, ahşap işçiliği ve dekoratif sanatlar, çağdaş İspanyol tasarım kültürünün temel bileşenleri arasında yer almaktadır (Dodds, 1992; Grabar, 2006).

Araştırma kapsamında incelenen üç bölge, İspanya'nın tasarım kültürünün tek merkezli bir yapıdan ziyade çok katmanlı ve bölgesel farklılıklar içeren bir sistem olduğunu ortaya koymaktadır. Katalonya, tasarım araştırmaları, yenilikçilik ve yaratıcı endüstriler açısından öne çıkarken; Valensiya, üretim kültürü, endüstriyel tasarım ve sürdürülebilirlik yaklaşımlarıyla dikkat çekmektedir. Endülüs ise kültürel mirasın ve zanaatkarlık geleneklerinin çağdaş tasarım süreçleriyle bütünleştiği özgün bir tasarım ekosistemi sunmaktadır.

Bu farklılıklara rağmen söz konusu bölgelerin ortak bir Akdeniz tasarım kültürü içerisinde değerlendirilebileceği görülmektedir. Yerel malzemelerin kullanımı, kullanıcı odaklı tasarım anlayışı, uzun ömürlü ürün geliştirme yaklaşımı ve kültürel sürekliliğe verilen önem, bölgesel farklılıkların ötesinde ortak bir tasarım anlayışının varlığına işaret etmektedir.

Araştırmanın ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biri de Akdeniz tasarım kültürünün geçmişe ait bir miras olarak değil, güncel tasarım üretimlerini besleyen dinamik bir kaynak olarak değerlendirilmesi gerektiğidir. Günümüzde sürdürülebilirlik, döngüsel ekonomi ve yerel üretim kavramlarının önem kazanması, Akdeniz tasarım kültürünün sahip olduğu bilgi birikimini daha görünür hâle getirmektedir. Geleneksel üretim teknikleri ve yerel malzeme bilgisi, çağdaş tasarım problemlerine yönelik alternatif yaklaşımlar geliştirilmesinde önemli bir potansiyel sunmaktadır (Manzini, 2015).

Bu çerçevede İspanya'nın tasarım deneyimi, kültürel miras ile çağdaş tasarım arasında kurulabilecek üretken ilişkinin başarılı örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Tasarım eğitimi, tasarım araştırmaları, üretim sektörü ve kültürel miras kurumları arasındaki etkileşimler, bölgesel tasarım kimliklerinin korunmasına ve yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır.

Akdeniz Mobilya Tasarım Kültürüne İlişkin Kavramsal Değerlendirme

Çalışma sonucunda Akdeniz mobilya tasarım kültürünü oluşturan temel bileşenlerin aşağıdaki başlıklar altında toplanabileceği görülmektedir:

- Yerel ve doğal malzeme kullanımı,
- Güçlü zanaatkârlık ve el işçiliği geleneği,
- İklim ve yaşam biçimine uyumlu tasarım anlayışı,
- İç ve dış mekân arasında süreklilik kuran ürün yaklaşımları,
- Kültürel mirasın çağdaş tasarıma aktarılması,
- Uzun ömürlü ve sürdürülebilir üretim anlayışı,
- İnsan ölçeğine ve gündelik yaşama odaklanan tasarım yaklaşımı.

Bu bileşenler birlikte değerlendirildiğinde Akdeniz mobilya tasarımının yalnızca estetik bir kategori olmadığı, aynı zamanda belirli bir yaşam kültürünün fiziksel çevreye yansımaları olduğu anlaşılmaktadır.

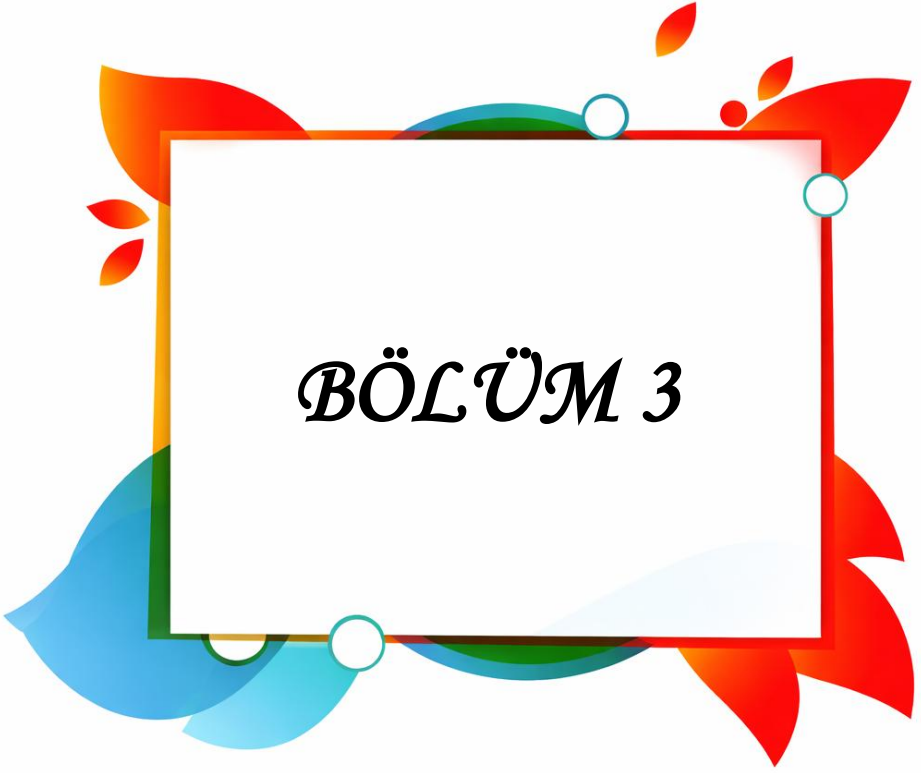
Akdeniz, tarih boyunca kültürlerin, üretim geleneklerinin ve yaşam biçimlerinin karşılaşma alanı olmuştur. Bu tarihsel birikim, günümüzde de tasarım kültürleri üzerinde etkisini sürdürmektedir. İspanya örneği, Akdeniz tasarım kimliğinin tarihsel miras ile çağdaş tasarım arasında kurulan sürekli bir diyalog sayesinde yaşatıldığını göstermektedir.

Dolayısıyla Akdeniz mobilya tasarım kültürü yalnızca geçmişe ait bir olgu olarak değil; sürdürülebilirlik, yerellik ve kültürel çeşitlilik gibi günümüz tasarım tartışmalarına katkı sunabilecek dinamik bir bilgi alanı olarak değerlendirilmelidir. Bu yönüyle Akdeniz tasarım kültürü, geleceğin tasarım yaklaşımlarını anlamak ve geliştirmek için önemli bir araştırma potansiyeli taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Abulafia, D. (2011). *The great sea: A human history of the Mediterranean*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Bassegoda Nonell, J. (2002). *Gaudí: Architect of nature*. New York, NY: Abbeville Press.
- Bloom, J. M., & Blair, S. S. (2009). *The Grove encyclopedia of Islamic art and architecture*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Braudel, F. (1995). *The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II* (Vols. 1–2). Berkeley, CA: University of California Press.
- Calvera, A. (2003). *Arte ¿Diseño? Nuevos capítulos en una polémica que viene de lejos*. Barcelona, Spain: Gustavo Gili.
- Campi, I. (2007). *La idea y la materia: El diseño en España, 1775–1939*. Barcelona, Spain: Gustavo Gili.
- Dodds, J. D. (Ed.). (1992). *Al-Andalus: The art of Islamic Spain*. New York, NY: Metropolitan Museum of Art.
- Dormer, P. (1997). *The culture of craft*. Manchester, England: Manchester University Press.
- Fiell, C., & Fiell, P. (2019). *1000 chairs* (3rd ed.). Köln, Germany: Taschen.
- Frampton, K. (1983). Towards a critical regionalism: Six points for an architecture of resistance. In H. Foster (Ed.), *The anti-aesthetic: Essays on postmodern culture* (pp. 16–30). Seattle, WA: Bay Press.
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings: Using public space*. Washington, DC: Island Press.
- Grabar, O. (2006). *The mediation of ornament*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. London, England: Sage.
- Horden, P., & Purcell, N. (2000). *The corrupting sea: A study of Mediterranean history*. Oxford, England: Blackwell.
- Julier, G. (2014). *The culture of design* (3rd ed.). London, England: Sage.
- Manzini, E. (2015). *Design, when everybody designs: An introduction to design for social innovation*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Pallasmaa, J. (2012). *The eyes of the skin: Architecture and the senses* (3rd ed.). Chichester, England: Wiley.
- Pevsner, N. (2005). *Pioneers of modern design: From William Morris to Walter Gropius*. New Haven, CT: Yale University Press.

- Rapoport, A. (1969). *House form and culture*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Sennett, R. (2008). *The craftsman*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Sparke, P. (2022). *Design: A very short introduction* (2nd ed.). Oxford, England: Oxford University Press.
- Torrent, R., & Marín, J. M. (2005). *Historia del diseño industrial*. Madrid, Spain: Ediciones Cátedra.
- Woodham, J. (2013). *A history of design and design museums*. London, England: Bloomsbury.

BÖLÜM 3

Eğitim Mekânlarında Uygulanan Renk Düzenlemelerinin Öğrencilerin Performanslarına ve Algısal Değerlendirmelerine Olan Etkileri*

Mine Ak Çoban¹ & Ş. Ebru Okuyucu²

GİRİŞ

Renk, insanın çevresini algılama biçimini etkileyen en temel görsel unsurlardan biri olup, yalnızca estetik bir bileşen olarak değil, aynı zamanda bireylerin duygu durumları, davranışları ve çevresel deneyimleri üzerinde etkili olan önemli bir tasarım aracı olarak değerlendirilmektedir. Günlük yaşamın her alanında karşılaşılan renkler, bireylerin mekânları algılama biçimlerini şekillendirmekte; mekânsal büyüklük, yakınlık, sıcaklık, ferahlık ve konfor gibi algısal değerlendirmeler üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu nedenle renk, iç mekân tasarımında yalnızca görsel çeşitlilik sağlayan bir unsur değil, kullanıcı deneyimini yönlendiren önemli bir çevresel değişken olarak kabul edilmektedir.

Mekân algısı, bireyin bulunduğu çevreyi duyuşsal veriler aracılığıyla değerlendirmesi ve anlamlandırması sonucunda oluşmaktadır. Bu süreçte renk, ışık, doku, biçim ve ölçek gibi tasarım bileşenleri kullanıcıların mekân hakkındaki algılarını doğrudan etkilemektedir. Özellikle iç mekânlarda kullanılan renk düzenlemeleri, kullanıcıların mekânı daha geniş ya da dar, daha sıcak ya da soğuk, daha sakin ya da hareketli olarak algılamalarına neden olabilmektedir. Bu durum, rengin yalnızca fiziksel çevrenin bir parçası olmadığını, aynı zamanda psikolojik ve davranışsal etkiler oluşturan bir tasarım parametresi olduğunu göstermektedir.

Eğitim yapıları, bireylerin günün önemli bir bölümünü geçirdikleri ve bilişsel faaliyetlerini yoğun olarak gerçekleştirdikleri mekânlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle eğitim mekânlarının fiziksel çevre özellikleri, öğrencilerin öğrenme

* Bu çalışma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı'nda yürütülen "Eğitim Mekânlarında Uygulanan Renk Düzenlemelerinin Öğrencilerin Performanslarına ve Algısal Değerlendirmelerine Olan Etkileri" başlıklı yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı, 0009-0006-6674-8160

² Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, 0000-0001-9507-546

süreçleri, dikkat düzeyleri, motivasyonları ve genel kullanıcı memnuniyetleri üzerinde etkili olabilmektedir. Eğitim yapılarında kullanılan renklerin öğrencilerin algısal değerlendirmeleri üzerindeki etkileri son yıllarda farklı disiplinlerde ele alınmış; renklerin dikkat, konsantrasyon, psikolojik konfor ve mekânsal memnuniyet üzerinde önemli sonuçlar ortaya koyduğu belirtilmiştir.

Özellikle tasarım eğitiminin yürütüldüğü stüdyo ortamları, öğrencilerin uzun süre vakit geçirdiği, üretim ve yaratıcılık süreçlerini gerçekleştirdiği eğitim mekânlarıdır. Bu nedenle stüdyolarda kullanılan renklerin öğrencilerin mekânı algılama biçimleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi önem taşımaktadır. Tasarım stüdyolarında tercih edilen renk düzenlemeleri, öğrencilerin çalışma isteğini, dikkat sürelerini, mekânsal konfor algılarını ve genel memnuniyet düzeylerini etkileyebilmektedir. Bu bağlamda renk seçimleri yalnızca estetik tercihler doğrultusunda değil, kullanıcı gereksinimleri ve eğitim ortamlarının işlevsel özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Çalışma kapsamında renk kavramı ve renk kuramına ilişkin temel bilgiler ele alınmakta, ardından renk ile mekân arasındaki ilişki ve rengin mekânsal algı üzerindeki etkileri açıklanmaktadır. Devamında eğitim mekânlarında renk kullanımının önemi, tasarım stüdyolarında tercih edilen renk düzenlemeleri ve bu renklerin öğrenciler üzerindeki algısal etkileri literatür doğrultusunda değerlendirilmektedir.

1. RENK KAVRAMI

Renk, insanların çevrelerini algılamalarında önemli rol oynayan temel görsel unsurlardan biridir. İnsanlar çevrelerinden gelen bilgilerin büyük bir bölümünü görme duyusu aracılığıyla edinmekte ve renkler bu algılama sürecinin en etkili bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Doğada ve yapıli çevrede bulunan renkler yalnızca nesnelerin ayırt edilmesini sağlamamakta, aynı zamanda bireylerin duygu durumları, davranışları ve çevresel değerlendirmeleri üzerinde de etkili olmaktadır. Bu nedenle renk kavramı, sanat, mimarlık, iç mimarlık, psikoloji ve çevresel tasarım gibi birçok disiplin tarafından farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır.

Renk, fiziksel açıdan ışığın belirli dalga boylarının insan gözü tarafından algılanması sonucu ortaya çıkan bir olgu olarak tanımlanırken, psikolojik açıdan bireylerde çeşitli duygu ve düşünceleri uyandıran bir çevresel uyaran olarak değerlendirilmektedir. İnsanların belirli renklere yüklediği anlamlar kültürel, sosyal ve bireysel deneyimlere bağlı olarak farklılık gösterebilmekle birlikte bazı renklerin evrensel düzeyde benzer etkiler oluşturduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle renkler yalnızca görsel bir unsur değil, aynı zamanda kullanıcıların çevre ile kurduğu ilişkinin önemli bir parçası olarak görülmektedir Albers, J. (1963).

Tarih boyunca farklı araştırmacılar renk sistemlerini açıklamak ve renklerin insanlar üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla çeşitli çalışmalar

gerçekleştirmiştir. Özellikle renk kuramları, renklerin oluşumu, sınıflandırılması ve birbirleriyle olan ilişkilerinin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Günümüzde renk; estetik, işlevsel ve psikolojik boyutlarıyla birlikte değerlendirilmekte, kullanıcı odaklı tasarım yaklaşımlarında önemli bir tasarım değişkeni olarak kabul edilmektedir.

İç mekân tasarımında kullanılan renkler mekânın kimliğini belirleyen temel unsurlar arasında yer almakta ve kullanıcıların mekânı algılama biçimlerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle renk kavramının kuramsal temellerinin ve kullanıcı üzerindeki etkilerinin anlaşılması, eğitim mekânları gibi yoğun kullanıcı etkileşiminin bulunduğu ortamlarda daha da önem kazanmaktadır.

1.1. Renk Kuramı

Renk kuramı, renklerin oluşumunu, sınıflandırılmasını ve birbirleriyle olan ilişkilerini açıklayan temel yaklaşımları kapsamaktadır. Tarih boyunca birçok bilim insanı, sanatçı ve araştırmacı renklerin doğasını anlamaya yönelik çalışmalar gerçekleştirmiş ve günümüzde kullanılan renk sistemlerinin gelişimine katkı sağlamıştır. Renk kuramları yalnızca sanat ve tasarım alanlarında değil, mimarlık, iç mimarlık, psikoloji ve çevresel tasarım gibi disiplinlerde de önemli bir bilgi altyapısı oluşurmaktadır.

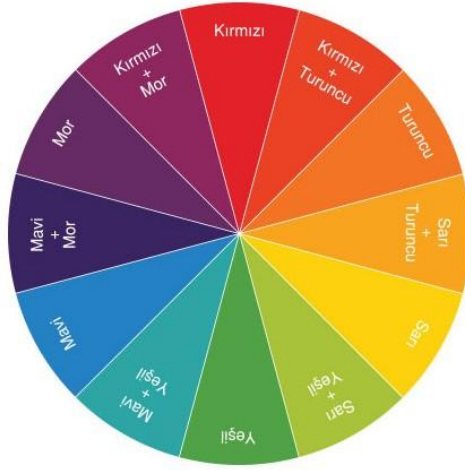
Renk kuramının bilimsel temelleri 17. yüzyılda Isaac Newton'un (1704) çalışmalarıyla şekillenmeye başlamıştır. Newton, beyaz ışığın prizma aracılığıyla kırılması sonucunda kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lacivert ve mor renklerden oluşan bir spektrum elde etmiş ve renklerin ışığın farklı dalga boylarından kaynaklandığını ortaya koymuştur. Bu çalışma, renklerin yalnızca nesnelere ait bir özellik olmadığını, ışık ile ilişkili fiziksel bir olgu olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Newton'un beyaz ışığın bileşenlerini ortaya koyduğu prizma deneyi, renk kuramının bilimsel temellerinin anlaşılmasında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu deneyin görsel gösterimi aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1. Isaac Newton prizma deneyi (URL-1).

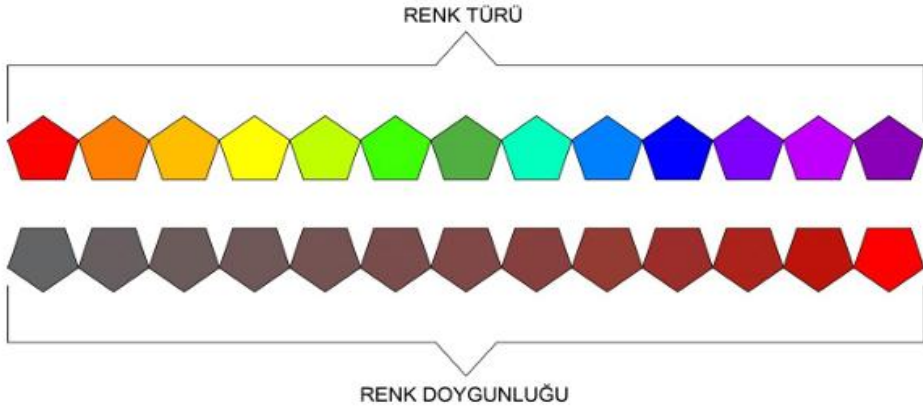
Newton'un fiziksel yaklaşımının ardından Johann Wolfgang von Goethe renklerin insan üzerindeki psikolojik etkileriyle ilgilenmiş ve renk algısının yalnızca fiziksel süreçlerle açıklanamayacağını savunmuştur. Goethe'ye göre renkler bireylerde farklı duygusal tepkiler oluşturmakta ve insan davranışları üzerinde etkili olabilmektedir. Bu yaklaşım, günümüzde çevresel psikoloji ve renk psikolojisi alanlarında yapılan çalışmaların temelini oluşturan önemli görüşlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Renk kuramına ilişkin önemli katkılardan biri de Johannes Itten tarafından geliştirilmiştir. Itten, renk çemberi ve renk uyumu üzerine yaptığı çalışmalarla renklerin birbirleriyle olan ilişkilerini sistematik bir biçimde açıklamıştır. Itten'in oluşturduğu renk çemberinde üç ana renk (kırmızı, sarı ve mavi) temel alınmış, bu renklerin karışımlarıyla ara ve tamamlayıcı renkler tanımlanmıştır. Ayrıca renk kontrastları, renk armonileri ve renk kombinasyonları üzerine geliştirdiği yaklaşımlar günümüzde tasarım eğitiminde yaygın olarak kullanılmaktadır. Itten tarafından geliştirilen renk çemberi, renkler arasındaki ilişkilerin ve uyumların anlaşılmasını sağlayan temel araçlardan biridir. Renk çemberinin genel yapısı aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 2. Renk Çemberi (URL-2).

Renklerin sistematik biçimde sınıflandırılmasına yönelik önemli çalışmalardan biri de Albert H. Munsell (1905) tarafından geliştirilmiştir. Munsell renk sistemi, renkleri ton (hue), değer (value) ve doygunluk (chroma) olmak üzere üç temel bileşen üzerinden açıklamaktadır. Ton, rengin adını ifade ederken; değer, rengin açıklık-koyuluk derecesini; doygunluk ise rengin canlılık düzeyini belirtmektedir. Bu sistem, renklerin bilimsel ve standart bir biçimde tanımlanmasına olanak sağlaması nedeniyle günümüzde birçok tasarım ve araştırma çalışmasında kullanılmaktadır.

Şekil 3. Rengin tür ve doygunluk ilişkisi, Alıcı (2020).

Günümüzde renk kuramı, fiziksel, algısal ve psikolojik boyutları bir arada değerlendiren bütüncül bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır. Özellikle iç mekân tasarımında kullanılan renklerin kullanıcı davranışları, mekânsal algı ve

psikolojik konfor üzerindeki etkilerinin anlaşılabilmesi için renk kuramının temel prensiplerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle renk kuramı, eğitim mekânlarında uygulanacak renk düzenlemelerinin değerlendirilmesinde önemli bir kuramsal altyapı sunmaktadır.

1.2. Rengin Fiziksel, Fizyolojik ve Psikolojik Boyutu

Renk, günlük yaşamda çoğu zaman yalnızca görsel bir özellik olarak algılansa da, gerçekte fiziksel, fizyolojik ve psikolojik süreçlerin birlikte etkili olduğu çok boyutlu bir olgudur. İnsanların çevrelerini algılama biçimlerinde önemli bir rol oynayan renkler, yalnızca ışığın farklı dalga boylarından oluşan fiziksel bir gerçeklik değil, aynı zamanda bireylerin duygusal ve bilişsel süreçlerini etkileyebilen çevresel uyaranlardır. Bu nedenle renklerin etkilerini anlayabilmek için fiziksel, fizyolojik ve psikolojik boyutlarının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Fiziksel açıdan renk, görünür ışık spektrumunda yer alan farklı dalga boylarının nesneler tarafından yansıtılması sonucunda oluşmaktadır. İnsan gözü yaklaşık 380 ile 780 nanometre arasındaki dalga boylarını algılayabilmekte ve bu aralık görünür ışık spektrumu olarak tanımlanmaktadır. Bir nesnenin algılanan rengi, o nesnenin hangi dalga boylarını yansıttığı ve hangilerini absorbe ettiği ile ilişkilidir. Örneğin kırmızı bir yüzey, görünür spektrum içerisindeki kırmızı dalga boylarını yansıtırken diğer dalga boylarının büyük bölümünü absorbe etmektedir. Bu durum, rengin fiziksel temelinin ışık ve yüzey etkileşimine dayandığını göstermektedir.

Rengin fizyolojik boyutu ise insan görme sisteminin çalışma prensipleriyle ilişkilidir. Görme sürecinde gözün retina tabakasında bulunan çubuk ve koni hücreleri önemli görevler üstlenmektedir. Çubuk hücreler düşük ışık koşullarında görmeyi sağlarken, koni hücreleri renk algısından sorumludur. İnsan gözünde farklı dalga boylarına duyarlı üç temel koni hücresi bulunmakta ve bu hücrelerden gelen sinyaller beyin tarafından işlenerek renk algısı oluşturulmaktadır. Bu süreç yalnızca biyolojik bir mekanizma değil, aynı zamanda çevresel koşullardan etkilenen dinamik bir algı sistemidir. Aydınlatma düzeyi, ışığın rengi, yüzey dokusu ve çevredeki diğer renkler bireyin renkleri algılama biçimini değiştirebilmektedir.

Rengin psikolojik boyutu ise bireylerin renkleri nasıl yorumladıkları ve bu renklere nasıl duygusal tepkiler verdikleri ile ilgilidir. Çevresel psikoloji alanında gerçekleştirilen çalışmalar, renklerin bireylerin ruh hâli, dikkat düzeyi, mekânsal değerlendirmeleri ve çevresel tercihleri üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Bazı renkler enerji, hareketlilik ve canlılık ile ilişkilendirilirken, bazı renkler sakinlik, denge ve rahatlama duygularını çağırıştırabilmektedir. Bununla birlikte renklerin psikolojik etkileri her birey için tamamen aynı değildir. Kültürel özellikler, yaş, kişisel deneyimler ve içinde bulunulan çevresel bağlam, renklerin anlamlandırılmasında etkili olabilmektedir.

Araştırmalar özellikle sıcak renklerin bireylerde daha yüksek uyarılma düzeyleri oluşturabildiğini, soğuk renklerin ise daha sakin ve dengeli bir atmosfer algısı yaratabildiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte rengin etkisi yalnızca renk adıyla açıklanamaz. Aynı rengin farklı tonları, doygunluk düzeyleri ve açıklık-koyuluk değerleri kullanıcılar üzerinde farklı algısal sonuçlar oluşturabilmektedir. Bu nedenle renklerin psikolojik etkilerinin değerlendirilmesinde rengin tüm görsel özelliklerinin birlikte ele alınması gerekmektedir.

Renklerin fiziksel, fizyolojik ve psikolojik özellikleri farklı renk gruplarında farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Bu özelliklerin genel bir değerlendirmesi Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Renk Gruplarının Genel Özellikleri ve Kullanıcı Üzerindeki Olası Etkileri

Renk Grubu	Fiziksel Özellik	Psikolojik Etki	Mekânsal Algı
Sıcak Renkler	Kırmızı, turuncu, sarı tonları	Canlılık, enerji, hareketlilik	Daha yakın ve samimi algı
Soğuk Renkler	Mavi, yeşil, mor tonları	Sakinlik, denge, rahatlama	Daha ferah ve geniş algı
Nötr Renkler	Beyaz, gri, bej tonları	Denge, sadelik	Tarafsız ve dengeli algı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Mimarlık ve iç mekân tasarımı bağlamında değerlendirildiğinde renkler, kullanıcıların mekânı algılama biçimlerini etkileyen önemli çevresel araçlar olarak görülmektedir. Renklerin fiziksel ve fizyolojik özellikleri görsel algının oluşmasını sağlarken, psikolojik etkileri kullanıcıların mekâna ilişkin değerlendirmelerini yönlendirmektedir. Bu durum özellikle eğitim mekânlarında önem kazanmakta; öğrencilerin mekânsal algıları, dikkat düzeyleri ve psikolojik konfor değerlendirmeleri üzerinde renk kullanımının etkili olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle eğitim yapılarında gerçekleştirilen renk düzenlemeleri yalnızca estetik kaygılar doğrultusunda değil, kullanıcı deneyimini destekleyecek biçimde ele alınmalıdır.

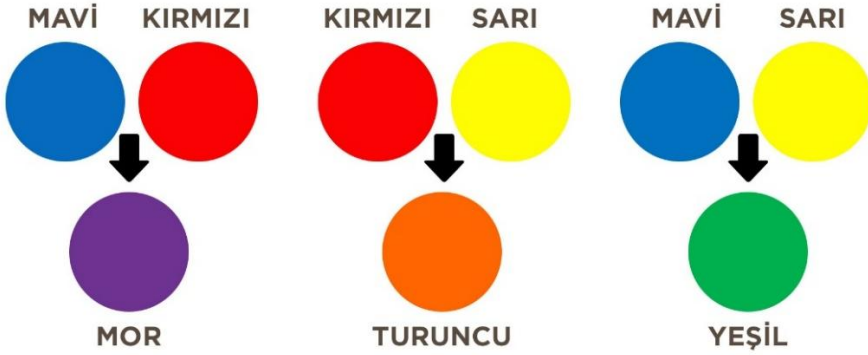
1.3. Renk Özellikleri

Renklerin insanlar tarafından algılanışı yalnızca renk isimleri üzerinden açıklanamaz. Her rengin kendine özgü görsel ve algısal özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler, renklerin bireyler üzerinde oluşturduğu etkilerin anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Tasarım disiplinlerinde renkler; ana ve ara renkler, sıcak ve soğuk renkler, ton, doygunluk ve açıklık-koyuluk gibi çeşitli özellikler üzerinden değerlendirilmektedir. Bu sınıflandırmalar, renklerin mekânsal tasarım süreçlerinde daha bilinçli kullanılmasına olanak sağlamaktadır.

Ana ve Ara Renkler

Renk kuramında temel kabul edilen üç ana renk kırmızı, sarı ve mavidir. Ana renkler, başka renklerin karışımıyla elde edilemeyen ve diğer renklerin oluşumuna kaynaklık eden temel renkler olarak tanımlanmaktadır. Bu renklerin farklı oranlarda bir araya getirilmesiyle ara renkler oluşmaktadır. Kırmızı ve sarının birleşmesiyle turuncu, sarı ve mavinin birleşmesiyle yeşil, mavi ve kırmızının birleşmesiyle ise mor renk elde edilmektedir.

Ana ve ara renkler arasındaki ilişkiler, tasarım alanlarında renk uyumu ve renk kombinasyonlarının oluşturulmasında temel bir referans noktası oluşturmaktadır. Özellikle iç mekân tasarımında kullanılan renk düzenlemelerinin oluşturulmasında bu renk ilişkilerinden yararlanılmaktadır. Renk çemberi, renkler arasındaki ilişkileri görsel olarak açıklayan önemli araçlardan biri olup, renklerin birbiriyle olan uyumlarının değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Ana renklerin farklı oranlarda bir araya gelmesiyle ara renkler oluşmaktadır. Bu oluşum süreci aşağıdaki görselde şematik olarak gösterilmektedir.

Şekil 4. Ana ve ara renklerin oluşum süreci (URL-3).

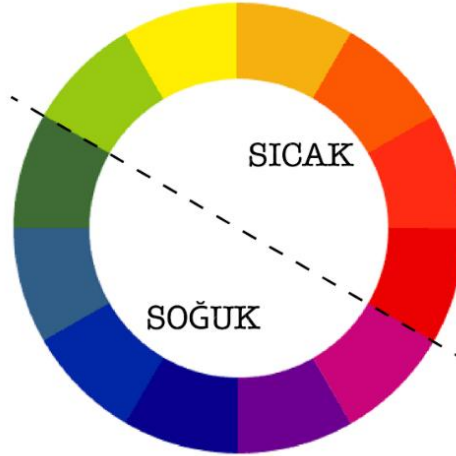
Sıcak ve Soğuk Renkler

Renklerin algısal özellikleri bakımından yapılan en yaygın sınıflandırmalardan biri sıcak ve soğuk renk ayrımıdır. Kırmızı, turuncu ve sarı tonları genellikle sıcak renkler olarak değerlendirilirken; mavi, yeşil ve mor tonları soğuk renkler grubunda yer almaktadır. Bu ayrım yalnızca renklerin fiziksel özelliklerine değil, aynı zamanda insanlar üzerinde oluşturduğu algısal ve duygusal çağrışımlara da dayanmaktadır.

Sıcak renkler çoğunlukla enerji, hareketlilik, canlılık ve yakınlık duyguları ile ilişkilendirilmektedir. Bu renkler yüzeyleri görsel olarak daha yakın algılatılabilmekte ve mekân içerisinde daha dikkat çekici bir etki oluşturabilmektedir. Bu nedenle sıcak renklerin kullanıldığı mekânlar çoğu zaman daha dinamik, canlı ve sosyal ortamlar olarak değerlendirilmektedir.

Soğuk renkler ise sakinlik, denge, rahatlama ve mesafe algısı ile ilişkilendirilmektedir. Özellikle mavi ve yeşil tonlarının kullanıldığı mekânlarda kullanıcıların daha dingin ve huzurlu hissettikleri belirtilmektedir. Soğuk renkler aynı zamanda yüzeylerin daha uzak algılanmasına katkı sağlayabilmekte ve mekânın daha geniş veya ferah hissedilmesine yardımcı olabilmektedir.

Ancak renklerin sıcak veya soğuk olarak sınıflandırılması mutlak sonuçlar doğurmamaktadır. Rengin tonu, doygunluğu, açıklık değeri, uygulandığı yüzey büyüklüğü ve mekânın aydınlatma koşulları algısal etkilerin değişmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle renklerin kullanıcı üzerindeki etkileri değerlendirilirken yalnızca renk adı değil, tüm görsel özellikleri birlikte ele alınmalıdır. Renklerin sıcak ve soğuk olarak sınıflandırılması, mekânsal algı ve kullanıcı deneyimi açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu ayrımın renk çemberi üzerindeki dağılımı aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 5. Sıcak ve soğuk renklerin renk çemberi üzerindeki dağılımı (URL-4).

Nötr Renkler ve Mekânsal Denge

Günümüz iç mekân tasarımında beyaz, gri, bej ve benzeri nötr renkler sıklıkla tercih edilmektedir. Nötr renkler güçlü duygusal çağrışımlar oluşturmaktan ziyade diğer renklerin ön plana çıkmasını sağlayan dengeli bir arka plan görevi üstlenmektedir. Özellikle eğitim mekânlarında nötr renklerin kullanımı, görsel karmaşayı azaltarak öğrencilerin çevreyi daha rahat algılamalarına katkı sağlayabilmektedir.

Bununla birlikte nötr renklerin tek başına yoğun biçimde kullanılması bazı durumlarda mekânın monoton veya kimliksiz algılanmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle tasarım uygulamalarında nötr renklerin sıcak veya soğuk renk gruplarıyla dengeli biçimde kullanılması önerilmektedir. Eğitim mekânlarında gerçekleştirilen renk düzenlemelerinde de nötr tonların,

öğrencilerin dikkat düzeylerini destekleyen ve görsel konfor sağlayan bir zemin oluşturabileceği değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda ana, ara, sıcak, soğuk ve nötr renklerin özelliklerinin bilinmesi; eğitim mekânlarında uygulanacak renk düzenlemelerinin kullanıcı odaklı biçimde tasarlanması açısından önemli bir kuramsal temel oluşturmaktadır.

2. RENK VE MEKÂN KAVRAMI

Mekân, bireylerin günlük yaşamlarını sürdürdükleri, çevreleriyle etkileşim kurdukları ve çeşitli deneyimler yaşadıkları fiziksel çevreleri ifade etmektedir. Ancak mekân yalnızca fiziksel sınırlarla tanımlanan bir oluşum değildir. Kullanıcıların mekânı algılama biçimleri, mekâna yükledikleri anlamlar ve mekân içerisinde yaşadıkları deneyimler, mekân kavramının psikolojik ve sosyal boyutlarını da ortaya koymaktadır. Bu nedenle mimarlık ve iç mimarlık disiplinlerinde mekân, yalnızca geometrik özellikleriyle değil, kullanıcı deneyimi ve algısal özellikleriyle birlikte değerlendirilmektedir.

Mekânsal deneyimin oluşmasında ışık, renk, doku, biçim, malzeme ve ölçek gibi birçok tasarım bileşeni etkili olmaktadır. Bu bileşenler arasında renk, kullanıcıların mekânı algılama biçimlerini doğrudan etkileyen önemli unsurlardan biridir. Renk kullanımı sayesinde mekânın olduğundan daha geniş, dar, yüksek, alçak, sıcak veya soğuk algılanması mümkün olabilmektedir. Bu durum rengin yalnızca estetik bir unsur olmadığını, aynı zamanda mekânsal deneyimi şekillendiren güçlü bir tasarım aracı olduğunu göstermektedir.

İç mekân tasarımında kullanılan renkler, mekânın karakterini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Renklerin yüzeylerdeki dağılımı, tonları, doygunluk seviyeleri ve birbirleriyle olan ilişkileri kullanıcıların mekâna ilişkin ilk izlenimlerini etkileyebilmektedir. Kullanıcılar çoğu zaman bir mekânı değerlendirirken bilinçli ya da bilinçsiz biçimde renklerden etkilenmekte ve mekâna ilişkin olumlu ya da olumsuz algılar geliştirebilmektedir.

Çevresel psikoloji alanında gerçekleştirilen çalışmalar, mekânsal özelliklerin kullanıcı davranışları ve duygusal durumları üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda renk, mekânın işlevsel özelliklerini destekleyen ve kullanıcıların mekânsal memnuniyetlerini artırabilen önemli bir çevresel değişken olarak değerlendirilmektedir. Özellikle eğitim, sağlık ve çalışma ortamları gibi uzun süreli kullanım gerektiren mekânlarda renk kullanımının kullanıcı deneyimi üzerindeki etkileri daha belirgin hâle gelebilmektedir.

Bu nedenle renk ve mekân arasındaki ilişkinin anlaşılması, kullanıcı odaklı tasarım yaklaşımlarının geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Eğitim mekânlarında gerçekleştirilen renk düzenlemelerinin öğrencilerin algısal değerlendirmeleri üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar da bu ilişkinin önemini ortaya koymaktadır.

2.1. Renk ve Mekânsal Algı

Mekânsal algı, bireylerin çevrelerinden gelen duyuşsal verileri değerlendirerek içinde bulundukları fiziksel çevreyi anlamlandırmaları sürecidir. Bu süreçte görsel algı önemli bir yer tutmakta ve bireylerin mekân hakkındaki değerlendirmelerinin büyük bölümü görme duyusu aracılığıyla gerçekleşmektedir. Renk ise görsel algının oluşmasında etkili olan temel bileşenlerden biri olarak mekânsal algının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır.

İnsanlar bir mekâna girdiklerinde öncelikle mekânın genel atmosferini değerlendirmekte, ardından mekânın büyüklüğü, ferahlığı, sıcaklığı, konfor düzeyi ve işlevsel özellikleri hakkında çeşitli algısal yargılar oluşturmaktadır. Bu değerlendirmelerin oluşmasında kullanılan renklerin özellikleri belirleyici olabilmektedir. Aynı fiziksel büyüklüğe sahip iki mekân, farklı renk düzenlemeleri kullanıldığında kullanıcılar tarafından tamamen farklı biçimlerde algılanabilmektedir.

Renklerin mekânsal algı üzerindeki etkilerinden biri derinlik ve uzaklık algısıdır. Özellikle sıcak renklerin yüzeyleri kullanıcıya daha yakın gösterdiği, soğuk renklerin ise yüzeyleri daha uzak algılabildiği belirtilmektedir. Bu durum mekânın büyüklüğüne ilişkin algıları etkileyebilmekte ve kullanıcıların mekânı daha dar ya da daha geniş olarak değerlendirmelerine neden olabilmektedir. Benzer şekilde açık tonlu renkler mekânın daha aydınlık ve ferah algılanmasına katkı sağlarken, koyu tonlu renkler daha kapalı ve sınırlı bir mekânsal etki oluşturabilmektedir.

Mekânsal algının önemli bileşenlerinden biri de psikolojik konfor algısıdır. Kullanıcıların bir mekânda kendilerini rahat, güvende ve huzurlu hissetmeleri çevresel memnuniyet açısından önem taşımaktadır. Renklerin oluşturduğu atmosfer, kullanıcıların psikolojik konfor değerlendirmelerini etkileyebilmektedir. Özellikle dengeli renk düzenlemelerinin kullanıldığı mekânlarda kullanıcıların çevresel memnuniyetlerinin arttığı, aşırı yoğun veya uyumsuz renk kullanımlarının ise dikkat dağınıklığı ve görsel yorgunluk oluşturabildiği belirtilmektedir.

Renklerin bilişsel süreçler üzerindeki etkileri de mekânsal algının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Eğitim ve çalışma ortamlarında kullanılan renkler, bireylerin dikkat düzeylerini, odaklanma süreçlerini ve çevresel farkındalıklarını etkileyebilmektedir. Bu nedenle öğrenme faaliyetlerinin gerçekleştirildiği eğitim mekânlarında renk seçimlerinin kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda planlanması önem taşımaktadır (Mahnke, 1996).

Eğitim yapılarında gerçekleştirilen renk düzenlemeleri yalnızca estetik kaygılar doğrultusunda değerlendirilmemeli; öğrencilerin mekânsal deneyimlerini, psikolojik konforlarını ve öğrenme ortamına yönelik algılarını

destekleyecek biçimde ele alınmalıdır. Bu yaklaşım, eğitim mekânlarında gerçekleştirilecek renk uygulamalarının kullanıcı merkezli tasarım anlayışı doğrultusunda geliştirilmesine katkı sağlayabilmektedir.

3. EĞİTİM MEKÂNLARINDA RENK KAVRAMI

Eğitim mekânları, bireylerin öğrenme faaliyetlerini gerçekleştirdikleri fiziksel çevreler olmasının yanı sıra sosyal etkileşimlerin, bilişsel süreçlerin ve kişisel gelişimin desteklendiği önemli yaşam alanlarıdır. Günümüzde eğitim yapılarının tasarımında yalnızca işlevsel gereksinimlerin karşılanması yeterli görülmemekte; öğrencilerin psikolojik, sosyal ve bilişsel ihtiyaçlarını destekleyen kullanıcı odaklı öğrenme ortamlarının oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu nedenle eğitim mekânlarının fiziksel çevre özellikleri, öğrencilerin öğrenme deneyimleri ve çevresel memnuniyetleri üzerinde etkili olabilmektedir.

Öğrenme ortamlarının fiziksel özellikleri arasında renk önemli bir tasarım bileşeni olarak öne çıkmaktadır. Engelbrecht'e (2003) göre eğitim yapılarında gerçekleştirilen renk uygulamaları yalnızca estetik amaçlar taşımamakta, aynı zamanda öğrencilerin çevresel deneyimlerini, yön bulma süreçlerini ve görsel konforlarını da etkileyebilmektedir. Benzer şekilde Strange ve Banning (2001), öğrenme çevrelerinin fiziksel özelliklerinin öğrencilerin eğitim ortamlarına yönelik algıları üzerinde belirleyici rol oynadığını ifade etmektedir.

Renklerin eğitim mekânlarındaki etkileri üzerine yapılan çalışmalar, uygun renk seçimlerinin öğrencilerin dikkat düzeylerini, motivasyonlarını ve mekânsal değerlendirmelerini olumlu yönde etkileyebildiğini göstermektedir. Özellikle uzun süreli kullanım gerektiren eğitim ortamlarında renklerin oluşturduğu atmosfer, kullanıcıların mekânsal deneyimlerinin önemli bir parçası hâline gelmektedir. Bu nedenle eğitim yapılarında gerçekleştirilen renk düzenlemelerinin, mekânın işlevi ve kullanıcı gereksinimleri doğrultusunda planlanması önem taşımaktadır.

Üniversite düzeyindeki eğitim ortamlarında öğrenciler günün önemli bir bölümünü aynı mekânlarda geçirmektedir. Bu durum, renk gibi çevresel faktörlerin öğrenciler tarafından daha yoğun biçimde deneyimlenmesine neden olmaktadır. Özellikle tasarım eğitiminin yürütüldüğü stüdyo ortamlarında renk kullanımı, öğrencilerin üretim süreçlerini, mekânsal algılarını ve öğrenme deneyimlerini etkileyebilecek önemli bir tasarım kararı olarak değerlendirilmektedir.

3.1. Tasarım Eğitiminde Stüdyolar

Tasarım eğitimi, teorik bilgi ile uygulamalı üretim süreçlerinin bir arada yürütüldüğü ve öğrencilerin aktif katılımını gerektiren bir öğrenme modeline dayanmaktadır. Mimarlık, iç mimarlık ve diğer tasarım disiplinlerinde stüdyo eğitimi, öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirdikleri, tasarım problemlerine çözüm

ürettikleri ve mesleki becerilerini deneyimleyerek kazandıkları temel eğitim ortamı olarak kabul edilmektedir.

İç mimarlık eğitiminde stüdyolar, öğrencilerin eğitim yaşamlarının önemli bir bölümünü geçirdikleri çalışma alanlarıdır. Tasarım problemlerinin çözümlendiği, proje geliştirme süreçlerinin yürütüldüğü, çizim ve model çalışmalarının gerçekleştirildiği bu ortamlar yalnızca bir derslik işlevi görmemekte; aynı zamanda düşünsel üretim ve mesleki etkileşim alanları olarak da değerlendirilmektedir. Ketizmen'e (2002) göre stüdyo derslikleri, iç mimarlık eğitiminde tasarım yöntemlerinin en yoğun biçimde tartışıldığı ve üretildiği öğrenme ortamlarıdır.

Stüdyo mekânları, geleneksel dersliklerden farklı olarak öğrencilerin aktif üretim gerçekleştirdikleri, proje geliştirdikleri ve grup çalışmaları yürüttükleri esnek öğrenme çevreleri olarak tanımlanmaktadır. Öğrenciler bu mekânlarda yalnızca bilgi alan pasif kullanıcılar değil; araştıran, sorgulayan, üreten ve eleştirel düşünme süreçlerine katılan aktif bireyler olarak yer almaktadır. Bu nedenle stüdyolar, tasarım eğitiminin temel öğrenme alanlarından biri olarak kabul edilmektedir.

İç mimarlık atölyelerinin önemli özelliklerinden biri de öğrencilerin bu mekânlarda uzun süre vakit geçirmeleridir. Tasarım üretimi, maket yapımı, çizim ve proje geliştirme gibi faaliyetler nedeniyle öğrenciler stüdyo ortamlarıyla sürekli etkileşim hâlinde bulunmaktadır. Bu durum, mekânın fiziksel ve görsel özelliklerinin öğrenciler tarafından daha yoğun biçimde deneyimlenmesine yol açmaktadır. Özellikle renk, aydınlatma ve mekânsal atmosfer gibi çevresel unsurların öğrencilerin mekân algılama biçimleri üzerinde daha belirgin etkiler oluşturabileceği değerlendirilmektedir. Araştırma kapsamında değerlendirilen tasarım stüdyolarına ait mevcut mekân görüntüleri aşağıda sunulmuştur.

Şekil 6. Afyon Kocatepe Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümüne ait tasarım stüdyosu

Şekil 7. Afyon Kocatepe Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümüne ait tasarım stüdyosu

Son yıllarda öğrenme çevreleri üzerine gerçekleştirilen araştırmalar, eğitim ortamlarının fiziksel özelliklerinin öğrencilerin öğrenme deneyimlerini etkileyebildiğini ortaya koymaktadır (Oblinger, 2006; Temple, 2008). Bu kapsamda stüdyo mekânlarında kullanılan renk düzenlemeleri, öğrencilerin çevresel değerlendirmelerini etkileyebilen önemli tasarım unsurları arasında yer almaktadır. Özellikle uzun süreli kullanımın söz konusu olduğu tasarım stüdyolarında kullanıcı ihtiyaçlarını destekleyen renk uygulamalarının tercih edilmesi, öğrencilerin mekânsal konforlarının ve çevresel memnuniyetlerinin artırılmasına katkı sağlayabilmektedir.

3.2. Stüdyolarda Renk Kullanımı

Ching, (2018) ‘e göre, renk, iç mekân tasarımı kullanıcı deneyimini etkileyen temel tasarım bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle eğitim yapılarında kullanılan renkler, mekânın görsel kimliğinin oluşturulmasının yanı sıra kullanıcıların çevreyi algılama biçimlerini de etkileyebilmektedir. Tasarım eğitiminin yürütüldüğü stüdyo ortamlarında ise renk kullanımı daha da önem kazanmaktadır. Çünkü öğrenciler bu mekânlarda uzun süre vakit geçirmekte, bireysel ve grup çalışmalarını aynı ortam içerisinde sürdürmekte ve mekânla sürekli etkileşim hâlinde bulunmaktadır

İç mimarlık ve tasarım stüdyolarında gerçekleştirilen renk uygulamaları yalnızca estetik amaçlarla değerlendirilmemelidir. Engelbrecht’e (2003) göre eğitim yapılarında doğru renk kullanımı, kullanıcıların görsel konforunu destekleyebilmekte, yön bulma süreçlerini kolaylaştırabilmekte ve öğrenme ortamlarının genel niteliğini artırabilmektedir. Bu nedenle stüdyo mekânlarında gerçekleştirilecek renk seçimlerinin kullanıcı gereksinimleri ve mekânın işlevsel özellikleri doğrultusunda planlanması önem taşımaktadır.

Stüdyo mekânlarında kullanılan renkler, öğrencilerin mekânı algılama biçimlerini etkileyebilmektedir. Açık tonlu renkler mekânın daha geniş ve ferah algılanmasına katkı sağlayabilirken, koyu tonlu renkler daha sınırlı ve kapalı bir mekânsal etki oluşturabilmektedir. Benzer şekilde sıcak renkler mekâna daha canlı ve hareketli bir atmosfer kazandırırken, soğuk renkler daha sakin ve dengeli bir çevre algısı oluşturabilmektedir. Bu nedenle renk seçimleri yapılırken yalnızca estetik tercihler değil, öğrencilerin uzun süreli kullanım deneyimleri de dikkate alınmalıdır. Araştırmada öğrencilerin değerlendirmelerine sunulmak üzere aynı stüdyo mekânı üzerinde farklı renk senaryoları oluşturulmuştur. Nötr, soğuk ve sıcak renk gruplarına ait düzenlemeler aşağıda yer almaktadır.

Şekil 8. Araştırmada kullanılan nötr renk (gri) boyalı duvar uygulamasına sahip stüdyo mekânı

Şekil 9. Araştırmada kullanılan soğuk renk (mavi) boyalı duvar uygulamasına sahip stüdyo mekânı

Şekil 10. Araştırmada kullanılan sıcak renk (turuncu) boyalı duvar uygulamasına sahip stüdyo mekânı.

Eğitim yapılarında renk kullanımına ilişkin araştırmalar, farklı renk düzenlemelerinin kullanıcı değerlendirmelerini etkileyebildiğini göstermektedir. Müezzinoğlu (2018) tarafından üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmada sıcak ve soğuk renklerle düzenlenen öğrenme ortamlarının, nötr renkli mekânlara kıyasla mekânsal kalite ve sosyal uyum açısından daha olumlu değerlendirildiği belirlenmiştir. Araştırmada özellikle grup etkileşiminin yoğun

olduğu öğrenme ortamlarında soğuk renkli düzenlemelerin daha olumlu algısal değerlendirmeler aldığı ifade edilmektedir.

Benzer şekilde Yıldırım vd. (2019) tarafından tasarım stüdyoları üzerine gerçekleştirilen araştırmada nötr ve soğuk renkli stüdyoların sıcak renkli stüdyolara göre daha ferah ve davetkâr olarak algılandığı belirlenmiştir. Gökbulut'un (2018) sanal gerçeklik destekli çalışmasında da nötr ve soğuk renk düzenlemelerinin öğrenciler tarafından daha uyarıcı, ferah ve kullanıcı dostu olarak değerlendirildiği görülmüştür. Bu bulgular, stüdyolarda gerçekleştirilen renk uygulamalarının öğrencilerin mekâna ilişkin değerlendirmeleri üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.

Tasarım stüdyolarında renk kullanımına ilişkin kararlar alınırken mekânın büyüklüğü, doğal ışık düzeyi, cephe yönelimi, kullanıcı yoğunluğu ve gerçekleştirilen faaliyetlerin niteliği gibi faktörlerin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle uzun süreli kullanımın söz konusu olduğu stüdyo ortamlarında öğrencilerin görsel yorgunluk yaşamalarını engelleyen, dikkat sürekliliğini destekleyen ve mekânsal konfor algısını güçlendiren dengeli renk düzenlemelerinin tercih edilmesi önerilmektedir.

Bu bağlamda stüdyo mekânlarında kullanılan renkler yalnızca görsel bir tercih olarak değil, öğrencilerin mekânla kurdukları ilişkiyi etkileyen önemli bir çevresel tasarım unsuru olarak değerlendirilmelidir. Renk seçimlerinin kullanıcı odaklı bir yaklaşımla ele alınması, eğitim ortamlarının niteliğinin artırılmasına katkı sağlayabilecek önemli tasarım kararlarından biri olarak görülmektedir.

3.3. Stüdyolarda Kullanılan Renklerin Öğrenciler Üzerindeki Etkisi

Pile, (2007)'ye göre, eğitim mekânlarında kullanılan renkler, yalnızca mekânın görsel karakterini oluşturan tasarım öğeleri olarak değerlendirilmemektedir. Aynı zamanda kullanıcıların çevreyi algılama biçimlerini etkileyen, mekânsal deneyimi şekillendiren ve öğrenme ortamına ilişkin değerlendirmeleri yönlendirebilen önemli çevresel faktörler arasında yer almaktadır. Özellikle tasarım eğitiminin yürütüldüğü stüdyo ortamlarında öğrenciler uzun süre aynı mekânda bulunmakta ve çevresel özelliklerle sürekli etkileşim hâlinde bulunmaktadır. Bu durum, renk kullanımının öğrenciler üzerindeki etkilerinin daha belirgin biçimde ortaya çıkmasına neden olmaktadır Engelbrecht, (2003).

Renklerin öğrenciler üzerindeki etkilerinden biri mekânsal algı ile ilişkilidir. Mekânın büyüklüğü, ferahlığı, düzenliliği ve davetkârlığı gibi değerlendirmeler büyük ölçüde kullanıcıların çevresel algılarıyla şekillenmektedir. Açık ve nötr tonlar mekânların daha geniş ve ferah algılanmasına katkı sağlayabilirken, koyu ve yoğun renk kullanımları mekânın daha sınırlı algılanmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle renk seçimleri, kullanıcıların mekânı nasıl deneyimlediğini etkileyen önemli tasarım kararları arasında yer almaktadır.

Literatürde yer alan araştırmalar da renk düzenlemelerinin kullanıcıların mekânsal kalite değerlendirmelerini etkileyebildiğini göstermektedir (Müezzinoğlu, 2018; Yıldırım vd., 2019).

Renk kullanımının etkili olduğu bir diğer alan sosyal uyum ve etkileşim süreçleridir Kaya & Epps, (2004). Eğitim mekânları yalnızca bireysel öğrenmenin gerçekleştiği ortamlar değil, aynı zamanda öğrenciler arasındaki iletişim ve iş birliğinin geliştiği sosyal çevrelerdir. Bu nedenle mekânsal atmosferin kullanıcılar arasındaki etkileşim üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Yapılan çalışmalar, öğrenme ortamlarında kullanılan renk düzenlemelerinin öğrencilerin sosyal uyum ve grup çalışmasına yönelik değerlendirmelerini etkileyebildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle dengeli ve kullanıcı dostu olarak algılanan renk düzenlemelerinin sosyal etkileşimi destekleyebildiği belirtilmektedir (Müezzinoğlu, 2018).

Stüdyo ortamlarında dikkat ve bilişsel odaklanma da öğrenme sürecinin önemli bileşenleri arasında yer almaktadır. Tasarım öğrencileri proje geliştirme, çizim, model üretimi ve problem çözme gibi yoğun zihinsel faaliyetler yürütmektedir. Bu nedenle çalışma ortamının dikkat sürekliliğini desteklemesi önem taşımaktadır. Elliot ve Maier'e (2014) göre renkler bireylerin bilişsel süreçlerini etkileyebilen çevresel uyaranlar olarak değerlendirilmektedir. Benzer şekilde Kumi vd. (2012), öğrenme ortamlarında kullanılan bazı renk düzenlemelerinin bilgi hatırlama ve bilişsel performans üzerinde etkili olabileceğini belirtmektedir. Bu durum, renk kullanımının yalnızca estetik bir tercih olmadığını, aynı zamanda öğrenme deneyimini etkileyebilen bir çevresel unsur olduğunu göstermektedir.

Renklerin öğrenciler üzerindeki etkileri psikolojik konfor açısından da değerlendirilmektedir. Kullanıcıların bir mekânda kendilerini rahat, huzurlu ve güvende hissetmeleri, mekâna yönelik genel memnuniyet düzeylerini etkileyebilmektedir. Çevresel psikoloji alanında gerçekleştirilen çalışmalar, renklerin bireylerin duygu durumları ve çevresel memnuniyetleri üzerinde etkili olabileceğini ortaya koymaktadır (Küller, 2002). Bu nedenle eğitim mekânlarında tercih edilen renklerin öğrencilerin psikolojik konforlarını destekleyecek biçimde planlanması önem taşımaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalar doğrultusunda sıcak, soğuk ve nötr renk gruplarının öğrencilerin mekânsal değerlendirmeleri üzerindeki olası etkileri karşılaştırmalı olarak Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Farklı Renk Gruplarının Öğrencilerin Mekânsal Değerlendirmeleri Üzerindeki Olası Etkileri

Değerlendirme Ölçütü	Sıcak Renkler	Soğuk Renkler	Nötr Renkler
Ferahlık Algısı	Orta düzeyde	Yüksek	Yüksek
Genişlik Algısı	Daha sınırlı algı oluşturabilir	Daha geniş algı oluşturabilir	Dengeli algı oluşturabilir
Davetkârlık	Samimi ve canlı algılanabilir	Sakin ve huzurlu algılanabilir	Tarafsız ve dengeli algılanabilir
Hareketlilik / Uyarıcılık	Yüksek	Orta	Düşük-Orta
Sakinlik Algısı	Düşük-Orta	Yüksek	Orta
Dikkat Çekicilik	Yüksek	Orta	Düşük
Görsel Konfor	Ton ve doygunluğa bağlı olarak değişebilir	Genellikle olumlu	Genellikle olumlu
Psikolojik Konfor	Dengeli kullanımda olumlu	Genellikle olumlu	Dengeli ve nötr etki

Kaynak: Müezzinoğlu (2018), Yıldırım vd. (2019), Gökbulut (2018), Kumi vd. (2012), Küller (2002) ve Elliot ve Maier (2014) çalışmalarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç olarak stüdyo mekânlarında kullanılan renkler; öğrencilerin mekânsal kalite algıları, sosyal uyum değerlendirmeleri, dikkat süreçleri ve psikolojik konfor düzeyleri üzerinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle tasarım stüdyolarında gerçekleştirilecek renk uygulamalarının yalnızca estetik tercihler doğrultusunda değil, kullanıcı gereksinimleri ve öğrenme ortamının özellikleri dikkate alınarak planlanması gerekmektedir. Kullanıcı odaklı renk düzenlemeleri, eğitim mekânlarının niteliğinin artırılmasına ve öğrencilerin mekânsal deneyimlerinin desteklenmesine katkı sağlayabilecek önemli tasarım araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

4. SONUÇ

Araştırma kapsamında, Afyon Kocatepe Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü öğrencilerinin farklı renk düzenlemelerine sahip stüdyo mekânlarına ilişkin algısal değerlendirmeleri incelenmiştir. Nicel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada, veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, farklı sınıf düzeylerinde öğrenim gören toplam 70 öğrenci oluşturmuştur. Elde edilen veriler doğrultusunda öğrencilerin renk düzenlemelerine yönelik algıları değerlendirilmiştir.

Renk Kullanımının Mekânsal Algı Üzerindeki Etkileri

Elde edilen bulgular, stüdyo ortamlarında kullanılan renklerin öğrencilerin mekânsal algıları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamında değerlendirilen üç farklı renk senaryosu arasında en yüksek ortalama puan soğuk renk düzenlemesine sahip stüdyo tarafından alınmıştır. Nötr renk

düzenlemesi ikinci sırada yer alırken, sıcak renk düzenlemesine sahip stüdyo en düşük ortalama puanı almıştır.

Bu sonuçlar, öğrencilerin soğuk renklerle düzenlenmiş stüdyo ortamlarını daha olumlu değerlendirdiklerini göstermektedir. Özellikle ferahlık, düzenlilik, görsel denge ve mekânsal kaliteye ilişkin değerlendirmelerde soğuk renk düzenlemelerinin daha olumlu algılandığı söylenebilir. Nötr renk düzenlemeleri dengeli ve sade bir mekânsal atmosfer sunarken, sıcak renk düzenlemeleri öğrenciler tarafından diğer senaryolara göre daha düşük düzeyde değerlendirilmiştir.

Araştırma bulguları, stüdyo mekânlarında gerçekleştirilecek renk uygulamalarının kullanıcıların mekânı algılama biçimlerini etkileyebildiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle eğitim mekânlarında gerçekleştirilecek renk seçimlerinde yalnızca estetik tercihler değil, kullanıcı algısı ve mekânsal deneyim de dikkate alınmalıdır.

Renk Kullanımının Psikolojik Konfor ve Dikkat Süreçleri Üzerindeki Etkileri

Araştırma sonuçları, farklı renk düzenlemelerinin öğrencilerin psikolojik konfor ve dikkat süreçlerine ilişkin değerlendirmelerinde de farklılıklar oluşturduğunu göstermektedir. En yüksek ortalamanın soğuk renk düzenlemesinde elde edilmesi, öğrencilerin bu tür mekânları daha rahat, dengeli ve çalışma ortamına uygun olarak algıladıklarını göstermektedir.

Soğuk renk düzenlemelerinin sakinlik ve görsel konfor hissini desteklediği, bunun da öğrencilerin stüdyo ortamına ilişkin genel değerlendirmelerini olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Nötr renk düzenlemeleri ise dikkat dağıtıcı unsurların daha az hissedildiği, dengeli çalışma ortamları olarak değerlendirilmiştir.

Sıcak renk düzenlemeleri öğrenciler tarafından daha canlı ve hareketli olarak algılanmakla birlikte, uzun süreli kullanım açısından diğer iki senaryoya kıyasla daha düşük puan almıştır. Bu durum, iç mimarlık öğrencilerinin yoğun dikkat ve odaklanma gerektiren çalışma süreçlerinde daha sakin ve dengeli renk düzenlemelerini tercih ettiklerini göstermektedir.

Açık uçlu sorulara verilen yanıtlar incelendiğinde, öğrencilerin çalışma ortamı açısından soğuk ve nötr renk düzenlemelerini tercih etmelerine karşın, psikolojik rahatlık ve samimiyet hissi bakımından sıcak renk düzenlemelerine yönelik olumlu değerlendirmelerde de bulundukları görülmüştür.

Tasarım Stüdyolarında Renk Tercihlerine İlişkin Değerlendirmeler

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen açık uçlu sorular aracılığıyla öğrencilerin farklı renk düzenlemelerine sahip stüdyo ortamlarına yönelik görüşleri incelenmiştir. Elde edilen yanıtlar değerlendirildiğinde, öğrencilerin renk tercihlerini yalnızca estetik beğeni doğrultusunda değil, aynı zamanda

Çalışma verimliliği, mekânsal konfor ve psikolojik rahatlık gibi ölçütleri dikkate alarak yaptıkları görülmüştür.

"Üç görsel arasında sizin için en uygun çalışma ortamını sunan stüdyo hangisidir?" sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin önemli bir bölümünün soğuk ve nötr renk düzenlemelerine sahip stüdyoları tercih ettiği belirlenmiştir. Katılımcılar bu tercihlerini çoğunlukla "ferah", "dikkat dağıtmayan", "odaklanmayı kolaylaştıran", "sakin" ve "ders çalışmaya uygun" ifadeleriyle açıklamıştır. Bu durum, öğrencilerin yoğun dikkat gerektiren tasarım çalışmalarında daha sade ve dengeli renk düzenlemelerini tercih ettiklerini göstermektedir.

"Üç görsel arasında sizi en çok rahat hissettiren stüdyo hangisidir?" sorusuna verilen yanıtlar ise öğrencilerin psikolojik konfor algılarının renk tercihleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Soğuk renk düzenlemeleri sakinlik, konfor ve odaklanma ile ilişkilendirilirken; sıcak renk düzenlemeleri samimiyet, sıcaklık hissi ve psikolojik rahatlık gibi kavramlarla açıklanmıştır. Özellikle sıcak renkli stüdyoyu tercih eden öğrenciler, mekânın daha davetkâr ve kullanıcı dostu bir atmosfer oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

"Tasarım stüdyolarında tercih edilmesi gerektiğini düşündüğünüz renk grubu hangisidir?" sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde ise öğrencilerin büyük çoğunluğunun açık tonlu, göz yormayan ve dikkat dağıtmayan renkleri tercih ettiği görülmüştür. Özellikle mavi, açık mavi, gri, beyaz ve bej tonları en sık belirtilen renkler arasında yer almıştır. Bunun yanında bazı öğrenciler sıcak renklerin kontrollü ve dengeli biçimde kullanılmasının mekâna canlılık ve samimiyet kazandırabileceğini ifade etmiştir. Katılımcıların önemli bir kısmı ise renk seçiminde aşırı doygun ve baskın renklerden kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin çalışma ortamı tercihleri ile rahatlık algıları arasında kısmen farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Çalışma ortamı açısından daha çok soğuk ve nötr renk düzenlemeleri tercih edilirken, psikolojik rahatlık açısından sıcak renk düzenlemeleri de olumlu değerlendirmeler almıştır. Bununla birlikte öğrencilerin ortak beklentisinin; açık tonlu, dengeli, görsel konfor sağlayan ve uzun süreli kullanımlarda dikkat dağınıklığı oluşturmayan renk düzenlemeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, çalışma ortamı tercihleri ile psikolojik konfor beklentileri arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Albers, J. (1963). *Interaction of color*. Yale University Press.
- Alıcı, N. (2020). Renk kavramı ve iç mekânda renk kullanımı. *Social Sciences Studies Journal*, 6(73), 5178–5190.
- Ching, F. D. K. (2018). *Interior design illustrated* (4th ed.). Wiley.
- Elliot, A. J., & Maier, M. A. (2014). Color psychology: Effects of perceiving color on psychological functioning in humans. *Annual Review of Psychology*, 65, 95–120.
- Engelbrecht, K. (2003). *The impact of color on learning* (NeoCon Presentation). NeoCon.
- Goethe, J. W. von. (2019). *Renk kuramı* (A. Cemal, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eser 1810 yılında yayımlanmıştır).
- Gökbulut, N. (2018). *İç mekân renk düzenlemelerinin kullanıcı algısı üzerindeki etkilerinin sanal gerçeklik ortamında değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Itten, J. (1970). *The elements of color*. Van Nostrand Reinhold.
- Kaya, N., & Epps, H. H. (2004). Relationship between color and emotion: A study of college students. *College Student Journal*, 38(3), 396–405.
- Ketizmen, M. (2002). İç mimarlık eğitiminde stüdyo derslerinin önemi ve eğitim sürecindeki yeri. *İç Mimarlık Dergisi*, 65–71.
- Küller, R. (2002). The impact of light and colour on psychological mood: A cross-cultural study of indoor work environments. *Ergonomics*, 45(1), 49–64.
- Kumi, R., Conway, A., & Limayem, M. (2012). The effect of environmental color on memory performance in learning environments. *Journal of Educational Environments Research*, 8(2), 45–58.
- Mahnke, F. H. (1996). *Color, environment and human response*. Van Nostrand Reinhold.
- Munsell, A. H. (1905). *A color notation*. Munsell Color Company.
- Müezzinoğlu, M. K. (2018). *Eğitim mekânlarında renk ve ışığın kullanıcı algısı üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Newton, I. (1704). *Opticks: Or a treatise of the reflections, refractions, inflections and colours of light*.
- Oblinger, D. G. (Ed.). (2006). *Learning spaces*. EDUCAUSE.
- Pile, J. F. (2007). *Interior design* (4th ed.). Pearson Prentice Hall.

- Strange, C. C., & Banning, J. H. (2001). *Educating by design: Creating campus learning environments that work*. Jossey-Bass.
- Temple, P. (2008). Learning spaces in higher education: An under-researched topic. *London Review of Education*, 6(3), 229–241.
- Yıldırım, K., Hidayetoğlu, M. L., & Çapanoğlu, A. (2019). Tasarım stüdyolarında kullanılan renklerin öğrencilerin mekânsal algıları üzerindeki etkileri. *Megaron*, 14(2), 245–258.

İnternet Kaynakları

- URL-1. <http://bilgioloji.com/pages/fen/fizik/optik/newton-prizma-isik-renk-deneyi-nedir/> (Erişim Tarihi: 10.06.2026)
- URL-2. <https://tekstilsayfasi.blogspot.com/2018/12/renk-gruplari-sicak-ve-soguk-renkler.html> (Erişim Tarihi: 10.06.2026)
- URL-3. <https://www.tr.weber/blog/estetik-mekanlar/renk-nedir-ana-ve-ara-renkler> (Erişim Tarihi: 10.06.2026)
- URL-4. <https://yeltendersmateryal.weebly.com/goumlrsel-sanatlar/3452705> (Erişim Tarihi: 10.06.2026)

BÖLÜM 4

Topografya ve Kamusal Yaşam Arasında: Ağlasun Kent Meydanı İçin Tasarım Araştırması Temelli Bir Karşılaştırma

Duygu Köse Uçar¹ & Mert Akoğlu²

& Halil İbrahim Çelik³ & Merve Demir Kaya⁴

1. GİRİŞ

Kent meydanları tarih boyunca yalnızca fiziksel boşluklar ya da ulaşım düğüm noktaları olarak değil; toplumsal yaşamın, kamusal etkileşimin ve kolektif belleğin üretildiği temel mekânsal odaklar olarak varlık göstermiştir. Özellikle tarihî yerleşmelerde meydanlar, gündelik yaşam pratiklerinin, kültürel etkinliklerin ve toplumsal karşılaşmaların gerçekleştiği çok katmanlı kamusal mekânlar olarak kentsel kimliğin oluşumunda önemli rol oynamaktadır (Childs, 2008; Gehl, 2010). Bu nedenle meydanlar yalnızca fiziksel düzenlemelerin gerçekleştirildiği açık alanlar değil; yer kimliğinin görünür hâle geldiği, toplumsal aidiyetin üretildiği ve kent belleğinin sürekliliğini sağlayan mekânsal sistemler olarak değerlendirilmektedir (Relph, 1976; Rossi, 1982).

Son yıllarda kent merkezlerinde gerçekleştirilen dönüşüm ve yenileme çalışmaları, kamusal mekânların niteliği ve kullanım biçimleri üzerine yürütülen tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Özellikle tarihî kent merkezlerinde gerçekleştirilen tasarım müdahaleleri, fiziksel çevrenin korunması ile güncel kullanım gereksinimleri arasında hassas bir denge kurulmasını gerektirmektedir (Nasser, 2003). Bu durum tarihsel çevrelerin yalnızca korunması gereken miras alanları olarak değil, aynı zamanda yaşayan ve sürekli yeniden üretilen kamusal mekânlar olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda bağlamsal tasarım yaklaşımı; tarihsel süreklilik, yer kimliği ve kullanıcı deneyimi arasındaki

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi
ORCID: 0000-0002-1643-0510

² Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi
ORCID: 0000-0002-5883-8637

³ Arş. Gör., Süleyman Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi
ORCID: 0009-0008-7054-8553

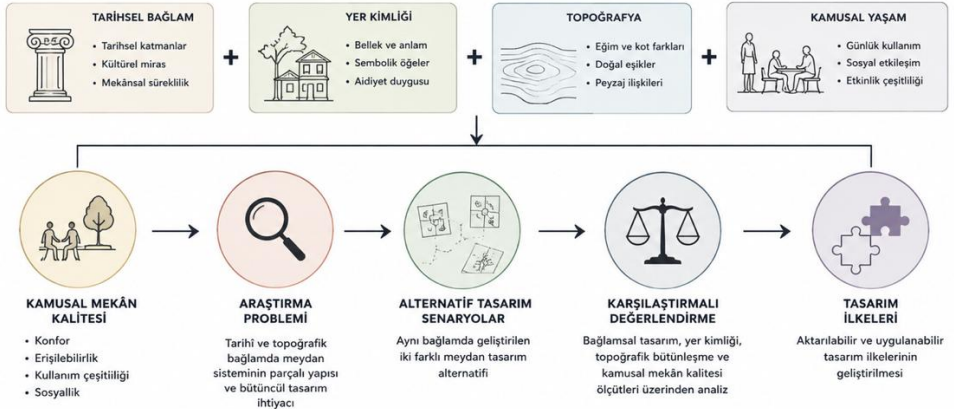
⁴ Süleyman Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi
ORCID: 0009-0008-1665-0899

ilişkinin sürdürülmesinde önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır (Carmona, 2014; Oktay, 2004).

Tarihî kent merkezlerinde kamusal mekânların yeniden ele alınmasına yönelik çalışmalar çoğunlukla fiziksel koruma, estetik iyileştirme veya işlevsel dönüşüm konularına odaklanmaktadır. Buna karşın topoğrafyanın belirleyici olduğu küçük ölçekli yerleşmelerde kamusal mekân sistemlerinin nasıl bütünleştiği, farklı kotlar arasındaki ilişkilerin kamusal yaşamı nasıl şekillendirdiği ve farklı tasarım yaklaşımlarının ne tür mekânsal sonuçlar üretebildiği sınırlı düzeyde tartışılmaktadır. Oysa eğimli araziler üzerinde gelişen tarihî yerleşmelerde topoğrafya yalnızca fiziksel bir çevresel veri değil; hareket örüntülerini, karşılaşma biçimlerini ve mekânsal deneyimi yönlendiren aktif bir tasarım bileşenidir (Burnett, 2014; Toland & Christ, 2020). Benzer biçimde merdivenler, rampalar, teraslar ve eşik mekânlar gibi geçiş alanları yalnızca dolaşımı sağlayan elemanlar değil, aynı zamanda sosyal etkileşimi destekleyen kamusal ara mekânlar olarak işlev görmektedir (Erem vd., 2025).

Bu çalışma, Burdur ili Ağlasun ilçesi kent merkezinde yer alan meydan sistemini konu almaktadır. Antik Sagalassos yerleşiminin eteklerinde konumlanan Ağlasun, güçlü topoğrafik karakteri, tarihsel katmanları ve geleneksel kent dokusuyla Batı Akdeniz Bölgesi'nin özgün yerleşmelerinden biridir. İlçe merkezinde yer alan meydanlar, farklı kotlarda konumlanan kamusal açık alanlar, doğal peyzaj unsurları ve tarihsel referanslarla birlikte bütüncül bir kamusal sistem oluşturmaktadır. Ancak mevcut durumda bu alanlar arasındaki fiziksel ve işlevsel ilişkilerin zayıflaması, kamusal yaşamın parçalı biçimde işlemesine neden olmaktadır. Bu nedenle çalışma alanı yalnızca fiziksel bir tasarım problemi olarak değil; yer kimliği, kamusal yaşam ve topoğrafik bütünleşme ilişkilerinin birlikte değerlendirildiği çok katmanlı bir kamusal mekân sistemi olarak ele alınmıştır.

Çalışma, aynı tarihsel ve topoğrafik bağlam içerisinde geliştirilen iki alternatif meydan tasarım senaryosunu karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. Araştırma sürecinde bağlamsal tasarım, yer kimliği ve mekânsal bellek, kamusal mekân kalitesi ile topografik bütünleşme kavramları temel değerlendirme eksenleri olarak kullanılmıştır. Böylece tasarım süreci yalnızca bir proje üretim pratiği olarak değil, tasarım yoluyla bilgi üretmeyi amaçlayan bir araştırma aracı olarak ele alınmıştır. Araştırmanın kavramsal çerçevesi Şekil 1'de sunulmaktadır.

Şekil 1. Araştırmanın kuramsal temelleri, tasarım süreci ve değerlendirme aşamaları arasındaki ilişkiyi gösteren kavramsal çerçeve. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Bu doğrultuda çalışma üç temel katkı sunmaktadır. İlk olarak topoğrafyanın yalnızca fiziksel bir kısıt değil, kamusal mekân üretimini yönlendiren aktif bir tasarım girdisi olarak ele alınabileceğini ortaya koymaktadır. İkinci olarak aynı tasarım problemine yönelik geliştirilen alternatif senaryoların karşılaştırılması yoluyla farklı tasarım kararlarının kamusal yaşam üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Üçüncü olarak ise tarihî ve topoğrafik karaktere sahip küçük ölçekli yerleşmelerde kamusal mekân sürekliliğinin güçlendirilmesine yönelik aktarılabılır tasarım ilkeleri geliştirmektedir. Bu yönüyle çalışma yalnızca Ağlasun için bir tasarım önerisi sunmamakta; benzer özelliklere sahip yerleşmeler için uygulanabilir bir değerlendirme ve tasarım çerçevesi ortaya koymaktadır. Araştırmada kullanılan kuramsal temalar ve değerlendirme ölçütleri Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1. Araştırmanın kuramsal temaları ve değerlendirme çerçevesi. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Kuramsal Tema	Değerlendirme Ölçütü
Bağlamsal Tasarım	Tarihsel çevre uyumu, mekânsal süreklilik, doku ile bütünleşme, ölçek, malzeme ve biçim uyumu
Yer Kimliği ve Bellek	Belleğin görünürlüğü, sembolik öğelerin kullanımı, kimlik öğeleri, aidiyet duygusunu destekleme
Topografik Bütünleşme ve Geçiş Mekânları	Kot farklarının kullanımı, geçiş mekânlarının sürekliliği, erişilebilirlik ve yönlendirme, mekânsal bağlantılar
Kamusal Mekân Kalitesi	Sosyalik ve etkileşim olanakları, kullanım çeşitliliği, konfor (gölgeleme, oturma, mikroiklim), güvenlik
Tasarım İlkeleri ve Aktarılabılırlik	İlkelerin uygulanabilirliği, sürdürülebilirlik, yerel kimlikle uyum, çoğaltılabilirlik potansiyeli

2. TASARIM YAKLAŞIMI VE DEĞERLENDİRME ÇERÇEVESİ

2.1 Bağlamsal Tasarım, Yer Kimliği ve Mekânsal Bellek

Tarihî kent merkezlerinde gerçekleştirilen tasarım müdahaleleri yalnızca fiziksel çevrenin yeniden düzenlenmesine yönelik teknik süreçler olarak değerlendirilemez. Bu tür müdahaleler aynı zamanda yerin tarihsel sürekliliği, toplumsal belleği, kamusal yaşamı ve kullanıcı deneyimi ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle küçük ölçekli tarihî yerleşmelerde tasarım kararları, mevcut fiziksel çevreye uyum sağlamanın ötesinde, yerleşimin sahip olduğu kültürel ve mekânsal karakterin anlaşılmasını ve yeniden yorumlanmasını gerektirmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında tasarım sürecini yönlendiren temel yaklaşım bağlamsal tasarım olarak benimsenmiştir.

Bağlamsal tasarım, yeni müdahalelerin içerisinde yer aldığı fiziksel, kültürel, sosyal ve tarihsel çevre ile kurduğu ilişkiyi ifade etmektedir. Güncel yaklaşımlar bağlamı yalnızca fiziksel çevre ile sınırlı bir kavram olarak ele almamakta; sosyal ilişkiler, kültürel değerler, ekonomik dinamikler ve kullanıcı deneyimlerini de bu kapsam içerisinde değerlendirmektedir (Carmona, 2014). Bu doğrultuda bağlamsal tasarım, mevcut çevrenin biçimsel özelliklerini tekrar etmeyi amaçlayan bir yaklaşım değil; yerin çok katmanlı karakterini anlamaya ve bu karakteri güncel ihtiyaçlarla ilişkilendirerek yeniden yorumlamaya yönelik bir tasarım stratejisidir.

Bu yaklaşımın önemli kuramsal dayanaklarından biri Norberg-Schulz'un (1980) geliştirdiği *genius loci* kavramıdır. Norberg-Schulz'a göre her yerleşim, doğal çevresi, topoğrafyası, tarihsel gelişimi ve kullanıcılarıyla birlikte kendine özgü bir karakter üretmektedir. Tasarımın amacı bu karakteri dönüştürmek ya da ortadan kaldırmak değil; görünür kılmak ve güçlendirmektir. Benzer biçimde Lynch (1981), kullanıcıların mekânı algılama ve anlamlandırma süreçlerinin kentsel çevrenin okunabilirliği açısından belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum tasarımın yalnızca fiziksel biçimlenme ile değil, mekânsal deneyim ve aidiyet duygusuyla da ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bağlamsal tasarım yaklaşımı tarihî çevrelerde daha da önem kazanmaktadır. Nasser'e (2003) göre tarihî çevreler yalnızca korunması gereken fiziksel miras alanları değil, aynı zamanda sürekli yeniden üretilen sosyal sistemlerdir. Bu nedenle tarihsel sürekliliğin sağlanabilmesi, yalnızca yapıların korunmasıyla değil; kamusal kullanım biçimlerinin, gündelik yaşam pratiklerinin ve mekânsal ilişkilerin sürdürülebilmesiyle mümkündür. Türkiye bağlamında Oktay (2004), geleneksel kent dokularında gerçekleştirilen müdahalelerin yerel kültürel yapı ile mekânsal çevre arasındaki ilişkiyi koruyabilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bağlamsal tasarım ile doğrudan ilişkili kavramlardan biri de yer kimliğidir. Yer kimliği, bir mekânı yalnızca fiziksel özellikleriyle değil; tarihsel geçmişi,

kültürel anlamları, toplumsal pratikleri ve kullanıcı deneyimleri aracılığıyla tanımlayan çok katmanlı bir olgudur. Relph'e (1976) göre yer, insanların anlam yüklediği, deneyimlediği ve aidiyet geliştirdiği bir çevredir. Yer kimliği ise bireylerin ve toplulukların belirli mekânlarla kurduğu bu ilişkiler sonucunda oluşmaktadır. Güçlü yer kimliğine sahip çevreler, kullanıcıların mekânla daha güçlü bağlar kurmasına ve kamusal yaşamın sürekliliğine katkı sağlamaktadır.

Yer kimliğinin oluşumunda kolektif bellek önemli bir rol oynamaktadır. Rossi (1982), kentleri kolektif belleğin mekânsal karşılığı olarak değerlendirirken, Nora (1989) toplumsal hafızanın belirli mekânlar aracılığıyla somutlaştığını belirtmektedir. Meydanlar, anıtsal yapılar, tarihî odaklar ve doğal peyzaj unsurları bu anlamda yalnızca fiziksel çevrenin parçaları değil; aynı zamanda toplumsal belleğin taşıyıcılarıdır. Bu nedenle kamusal mekânlara yönelik tasarım müdahaleleri, mevcut mekânsal referansları görünür kılmalı ve kullanıcıların mekânla kurduğu tarihsel ilişkiyi sürdürebilmelidir.

Ağlasun örneğinde yer kimliği; tarihsel kent merkezi, topoğrafik karakter, meydan sistemi ve doğal peyzaj unsurlarının birlikte oluşturduğu bütüncül bir yapı içerisinde değerlendirilmektedir. Özellikle çalışma alanında yer alan anıtsal çınar ağacı, meydanlar ve farklı kotlarda konumlanan kamusal alanlar yalnızca fiziksel mekân bileşenleri değil; kullanıcı belleğinde karşılığı bulunan ve kamusal yaşamı tanımlayan kimlik unsurlarıdır. Bu nedenle çalışma kapsamında geliştirilen tasarım senaryolarında yer kimliğini oluşturan bu bileşenlerin korunması ve görünür kılınması temel tasarım kriterlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında bağlamsal tasarım, yer kimliği ve mekânsal bellek birbirinden bağımsız kavramlar olarak değil; kamusal mekânın üretimini birlikte şekillendiren ilişkisel bir sistem olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda alternatif tasarım senaryoları değerlendirilirken yalnızca fiziksel çevre ile kurdukları ilişki değil; yerin tarihsel karakterini sürdürme, kolektif belleği destekleme ve kullanıcı aidiyetini güçlendirme kapasiteleri de dikkate alınmıştır.

2.2 Kamusal Mekân Kalitesi, Topografya ve Geçiş Mekânları

Kamusal mekânlar, kent yaşamının en görünür ve en yoğun kullanılan bileşenleri arasında yer almaktadır. Meydanlar, sokaklar, parklar ve açık alanlar yalnızca fiziksel boşluklar değil; bireylerin karşılaştığı, etkileşime geçtiği, gündelik yaşam pratiklerini sürdürdüğü ve toplumsal ilişkiler geliştirdiği mekânlardır. Bu nedenle kamusal mekânların niteliği, kentlerin yaşanabilirliği ve sosyal sürdürülebilirliği açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Kamusal mekân kalitesi kavramı ise bu alanların kullanıcı ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verebildiğini, sosyal etkileşimi nasıl desteklediğini ve kamusal yaşamı hangi düzeyde teşvik ettiğini değerlendirmeye yönelik bir çerçeve sunmaktadır.

Kamusal mekânların başarısına ilişkin çalışmalar, fiziksel tasarım ile kullanıcı davranışları arasındaki ilişkinin önemini ortaya koymaktadır. Whyte (1980), başarılı kamusal mekânların temel özelliğinin insanların bu alanlarda zaman geçirmek istemesi olduğunu belirtmektedir. Oturma olanakları, erişilebilirlik, çevresel konfor ve kullanıcılar arasındaki karşılaşma potansiyeli, bir mekânın tercih edilmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Benzer biçimde Gehl (2010), kamusal mekânların başarısını bu alanlarda gerçekleşen faaliyetlerin çeşitliliği ve yoğunluğu üzerinden değerlendirmektedir. Gehl'e göre sosyal faaliyetlerin ortaya çıkabilmesi, mekânın fiziksel ve çevresel kalitesinin yüksek olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle nitelikli kamusal alanlar yalnızca geçiş mekânları değil; kullanıcıların vakit geçirmek, gözlem yapmak, sosyalleşmek ve kent yaşamına katılmak istediği ortamlar hâline gelmektedir.

Kamusal mekân kalitesine ilişkin daha kapsamlı değerlendirmeler, erişilebilirlik, kullanım çeşitliliği, konfor, güvenlik, aidiyet ve sosyal etkileşim gibi kriterlerin birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir (Mehta, 2014). Aelbrecht (2016) ise kamusal mekânların farklı sosyal grupları bir araya getirme ve beklenmedik karşılaşmalar üretme kapasitesine dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde kamusal mekân kalitesinin yalnızca fiziksel düzenlemelerle açıklanamayacağı; kullanıcı deneyimi, sosyal ilişkiler ve mekânsal aidiyet gibi boyutları da içeren çok katmanlı bir yapı olduğu görülmektedir.

Tarihî yerleşmelerde kamusal mekân kalitesi daha karmaşık bir anlam kazanmaktadır. Bu tür çevrelerde kamusal alanlar yalnızca güncel ihtiyaçlara cevap veren kullanım alanları değil; aynı zamanda yer kimliğinin ve kolektif belleğin taşıyıcılarıdır. Bu nedenle kamusal mekânlara yönelik müdahalelerin yalnızca fiziksel iyileştirmeler üretmesi yeterli değildir. Tasarım kararlarının aynı zamanda yerin tarihsel karakterini görünür kılması, kullanıcıların mekânlara kurduğu ilişkiyi güçlendirmesi ve kamusal yaşamın sürekliliğini desteklemesi gerekmektedir.

Kamusal mekân kalitesinin değerlendirilmesinde topoğrafya önemli bir bileşen olarak öne çıkmaktadır. Uzun yıllar boyunca topoğrafya, tasarım sürecini sınırlayan fiziksel bir veri ya da aşılması gereken bir engel olarak değerlendirilmiştir. Oysa güncel kentsel tasarım yaklaşımları topoğrafyayı, mekânsal deneyimi ve kamusal yaşamı biçimlendiren aktif bir tasarım girdisi olarak ele almaktadır (Burnett, 2014). Özellikle eğimli araziler üzerinde gelişen tarihî yerleşmelerde topoğrafya, yalnızca fiziksel çevrenin biçimlenmesini değil; hareket örüntülerini, görüş ilişkilerini, karşılaşma biçimlerini ve kullanıcı deneyimini de doğrudan etkilemektedir.

Topoğrafyanın kamusal yaşam üzerindeki etkisi özellikle geçiş mekânları aracılığıyla görünür hâle gelmektedir. Merdivenler, rampalar, teraslar, eşikler ve

yarı kamusal alanlar çoğu zaman yalnızca dolaşımı sağlayan elemanlar olarak değerlendirilse de güncel çalışmalar bu mekânların sosyal etkileşim üretme potansiyeline dikkat çekmektedir. Toland ve Christ (2020), topoğrafik çevrelerin kullanıcıların hareket deneyimini ve mekân algısını doğrudan etkilediğini vurgularken, Erem ve arkadaşları (2025) geçiş mekânlarını sosyal karşılaşmaları destekleyen kamusal ara mekânlar olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, farklı kotlar arasında konumlanan bağlantı alanlarının yalnızca ulaşım işlevi görmediğini; aynı zamanda kullanıcıların durakladığı, gözlem yaptığı ve kamusal yaşama katıldığı sosyal platformlar olarak işlev görebileceğini ortaya koymaktadır.

Benzer biçimde Degen ve Rose (2012), kent deneyiminin yalnızca fiziksel çevrenin algılanmasıyla değil; hareket, duyular ve mekânsal hafıza aracılığıyla şekillendiğini belirtmektedir. Bu bağlamda yürümek, yalnızca bir noktadan diğerine ulaşmayı sağlayan bir eylem değil; mekânı deneyimleme ve anlamlandırma sürecidir. Özellikle topoğrafik karakteri güçlü yerleşmelerde yürüyüş deneyimi, kullanıcıların çevreyle daha güçlü ilişkiler kurmasına ve mekânı farklı açılardan algılamasına olanak sağlamaktadır.

Ağlasun örneğinde topoğrafya, kamusal mekân sisteminin en belirleyici bileşenlerinden biridir. İlçe merkezinde yer alan meydanlar, sosyal kullanım alanları ve yaya bağlantıları farklı kotlarda konumlanmakta; bu durum kamusal alanlar arasındaki ilişkileri doğrudan etkilemektedir. Mevcut durumda bazı alanlar arasındaki kopukluklar kamusal sürekliliği zayıflatırken, topoğrafyanın sunduğu potansiyellerin yeniden değerlendirilmesi daha güçlü mekânsal ilişkiler kurulmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında geliştirilen tasarım senaryolarında topoğrafya bir problem olarak değil; kamusal yaşamı destekleyen, kullanıcı deneyimini zenginleştiren ve mekânsal sürekliliği güçlendiren bir tasarım girdisi olarak ele alınmıştır.

Bu doğrultuda çalışma kapsamında kamusal mekânların değerlendirilmesinde beş temel ölçüt kullanılmıştır: erişilebilirlik, kullanım çeşitliliği, sosyallık, konfor ve mekânsal süreklilik. Bu ölçütler, alternatif tasarım senaryolarının yalnızca fiziksel özelliklerini değil; kamusal yaşam üretme potansiyellerini ve topoğrafik bütünleşme düzeylerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye olanak sağlamaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Kamusal Mekân Kalitesinin Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçütler. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Kuramsal Kaynak	Temel Yaklaşım	Değerlendirme Ölçütü
Whyte (1980)	Kullanıcı davranışları ve kamusal yaşam	Oturma olanakları, erişilebilirlik, kullanım yoğunluğu
Gehl (2010)	Kamusal faaliyetlerin çeşitliliği	Sosyal etkileşim, kullanım çeşitliliği, kamusal canlılık
Mehta (2014)	Kamusal mekân performansı	Erişilebilirlik, konfor, güvenlik, aidiyet
Aelbrecht (2016)	Sosyal karşılaşmalar ve kamusalılık	Karşılaşma potansiyeli, toplumsal etkileşim
Bu çalışma	Tarihî ve topoğrafik kamusal alanların değerlendirilmesi	Erişilebilirlik, kullanım çeşitliliği, sosyallik, konfor, mekânsal süreklilik
Toland & Christ (2020)	Topografya ve deneyim	Geçiş mekânları, topoğrafik süreklilik
Erem vd. (2025)	Ara mekânlar	Sosyal etkileşim, kamusal geçiş alanları

2.3 Değerlendirme Modeli

Bu çalışma, tarihî ve topoğrafik karaktere sahip bir yerleşmede kamusal mekân sisteminin yeniden ele alınmasına yönelik bir tasarım araştırması olarak kurgulanmıştır. Çalışmanın amacı yalnızca belirli bir tasarım önerisi geliştirmek değil; aynı tasarım problemine yönelik farklı yaklaşımların üretebileceği mekânsal sonuçları karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Bu nedenle araştırma süreci, tasarımın yalnızca bir sonuç değil, aynı zamanda bilgi üretimine katkı sağlayan bir araştırma aracı olarak ele alındığı bir yaklaşım üzerine kurulmuştur.

Tasarım araştırmalarında alternatif senaryoların geliştirilmesi ve karşılaştırılması, farklı mekânsal kararların olası etkilerini görünür kılmaya olanak sağlamaktadır. Bu yaklaşım, tasarım sürecini tek bir doğru çözüme ulaşmayı amaçlayan doğrusal bir problem çözme yöntemi olarak değil; farklı olasılıkların araştırıldığı ve değerlendirildiği bir bilgi üretim süreci olarak ele almaktadır (Frayling, 1993; Zimmerman vd., 2007). Bu çalışma kapsamında da aynı tarihsel, kültürel ve topoğrafik bağlam içerisinde geliştirilen iki alternatif meydan tasarım senaryosu karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Kuramsal çerçevede tartışılan kavramlar doğrultusunda alternatif tasarım senaryolarının değerlendirilmesinde dört temel eksen belirlenmiştir:

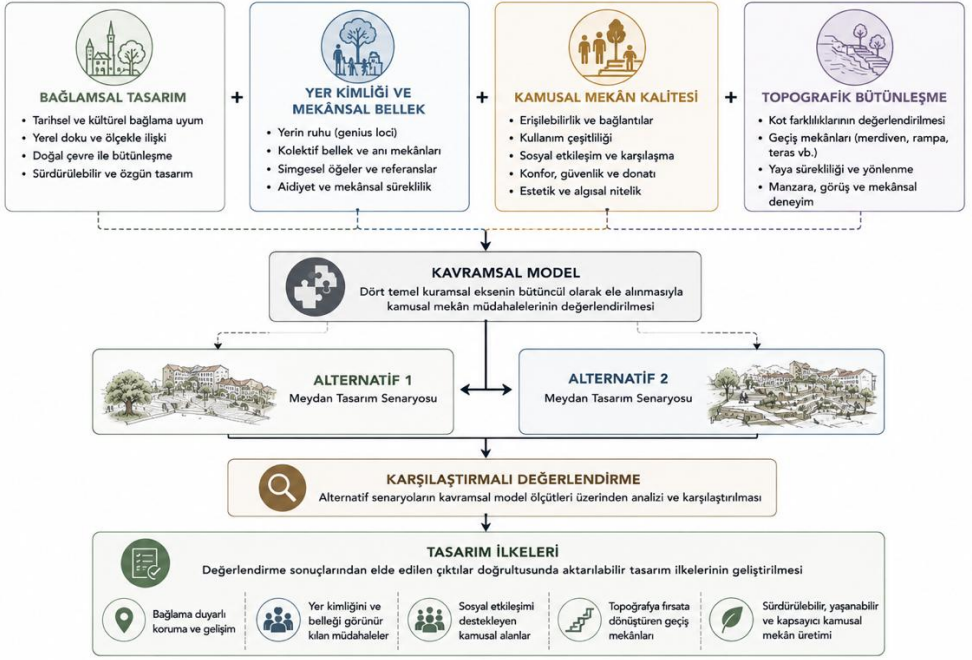
- Bağlamsal Tasarım
- Yer Kimliği ve Mekânsal Bellek
- Kamusal Mekân Kalitesi
- Topografik Bütünleşme

Bu eksenler birbirinden bağımsız değişkenler olarak değil, karşılıklı etkileşim içerisinde çalışan bütüncül bir sistem olarak ele alınmaktadır. Bağlamsal tasarım, tasarım kararlarının tarihsel ve kültürel çevre ile kurduğu ilişkiyi değerlendirirken; yer kimliği ve mekânsal bellek, bu kararların mevcut kimlik unsurlarını koruma ve görünür kılma kapasitesini ortaya koymaktadır. Kamusal mekân kalitesi, önerilerin kullanıcı deneyimi ve sosyal etkileşim üretme potansiyelini değerlendirmeye olanak sağlarken; topografik bütünleşme ise farklı kotlarda bulunan kamusal alanlar arasındaki ilişkilerin ne ölçüde güçlendirildiğini incelemektedir.

Bu doğrultuda oluşturulan değerlendirme modeli, alternatif tasarım senaryolarının yalnızca fiziksel özelliklerini değil; kamusal yaşam üretme potansiyellerini, mekânsal süreklilik kurma becerilerini ve yerleşmenin özgün karakterini destekleme kapasitelerini birlikte değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece tasarım kararlarının mekânsal, sosyal ve kültürel etkileri aynı çerçeve içerisinde karşılaştırılabilmektedir.

Araştırma kapsamında geliştirilen iki alternatif tasarım senaryosu, aynı çalışma alanına yönelik olmalarına rağmen farklı mekânsal stratejiler önermektedir. Bu nedenle çalışma, hangi tasarımın daha doğru olduğunu belirlemeyi değil; farklı tasarım yaklaşımlarının kamusal yaşam, yer kimliği ve topoğrafik bütünleşme açısından ne tür sonuçlar üretebildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, tasarım sürecini yalnızca bir proje üretim pratiği olmaktan çıkarak tarihî ve topoğrafik karaktere sahip yerleşmeler için aktarılabilir bilgi üretimine katkı sağlayan bir araştırma sürecine dönüştürmektedir.

Bu bölümde ortaya konulan değerlendirme modeli, sonraki bölümlerde çalışma alanına ilişkin analizlerin yorumlanmasında ve alternatif tasarım senaryolarının karşılaştırılmasında kullanılacaktır. Böylece araştırmanın kuramsal temelleri ile tasarım önerileri arasında sistematik bir ilişki kurulmakta ve tasarım kararlarının hangi ölçütler üzerinden değerlendirildiği açık biçimde ortaya konulmaktadır.

Şekil 2. Araştırmada kullanılan değerlendirme modeli. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Bir sonraki bölümde çalışma alanının tarihsel, mekânsal ve kurumsal bağlamı ele alınacak; Ağlasun kent merkezine ilişkin analizler ve tasarım sürecini yönlendiren temel veriler sunulacaktır.

3. ÇALIŞMA ALANI VE YÖNTEM

3.1 Ağlasun'un Tarihsel ve Mekânsal Bağlamı

Burdur ilinin güneydoğusunda yer alan Ağlasun ilçesi, Batı Akdeniz Bölgesi'nin tarihsel ve doğal açıdan dikkat çeken yerleşmelerinden biridir. Göller Bölgesi içerisinde, Akdağ'ın kuzey yamaçlarında konumlanan yerleşim; eğimli arazi yapısı, teraslaşan yerleşim dokusu ve topoğrafya ile bütünleşen mekânsal organizasyonu ile karakter kazanmaktadır. İlçe merkezi, farklı kotlarda gelişen kamusal alanları, eğimli sokak sistemi ve doğal peyzaj unsurlarıyla topoğrafyanın yerleşim morfolojisini belirgin biçimde şekillendirdiği Anadolu yerleşmeleri arasında yer almaktadır (Şekil 3).

Ağlasun'un tarihsel gelişimi, bölgenin en önemli antik yerleşimlerinden biri olan Sagalassos ile doğrudan ilişkilidir. Pisidia Bölgesi'nin başlıca kentlerinden biri olan Sagalassos, Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde gelişmiş; anıtsal yapıları, teras sistemleri, kamusal meydanları ve topoğrafyaya uyumlu kentsel organizasyonu ile dikkat çekmiştir. Özellikle farklı kotlar arasında kurulan mekânsal ilişkiler ve kamusal alanların topoğrafya ile bütünleşik biçimde

örgütlenmesi, günümüz kentsel tasarım tartışmaları açısından da önemli referanslar sunmaktadır. Ağlasun'un tarihsel gelişimi, büyük ölçüde bu kültürel ve mekânsal mirasın etkisi altında şekillenmiş; söz konusu süreklilik yerleşimin günümüzdeki kimlik bileşenlerinin oluşmasında belirleyici rol oynamıştır.

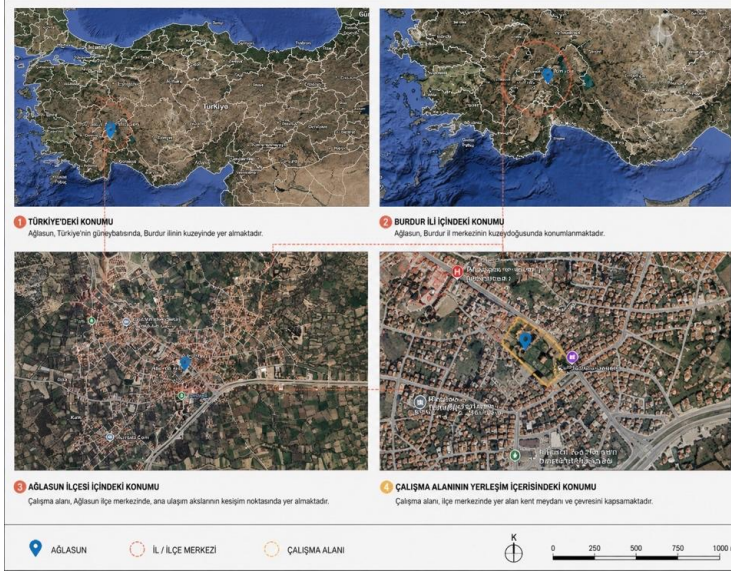
Antik dönemden Osmanlı dönemine ve günümüze kadar uzanan süreçte Ağlasun, farklı kültürel katmanların etkisiyle gelişen çok katmanlı bir yerleşim karakteri kazanmıştır. Geleneksel kent dokusu, sokak sistemi, meydanlar ve kamusal kullanım alanları bu tarihsel birikimin mekânsal yansımalarını oluşturmaktadır. Özellikle ilçe merkezinde yer alan meydan sistemi, tarih boyunca ticari faaliyetlerin, kamusal karşılaşmaların ve gündelik yaşam pratiklerinin gerçekleştiği önemli odaklar olarak işlev görmüştür. Bu nedenle meydanlar yalnızca fiziksel açık alanlar değil; yerleşimin kolektif belleğini taşıyan ve yer kimliğinin oluşumuna katkı sağlayan kamusal mekânlar olarak değerlendirilmektedir.

Ağlasun'un en belirgin özelliklerinden biri topoğrafyanın yerleşim üzerindeki belirleyici etkisidir. Eğimli arazi üzerinde gelişen yerleşim dokusu, yapılaşma biçimlerini, sokak sistemini ve kamusal alan organizasyonunu doğrudan şekillendirmiştir. Farklı kotlarda konumlanan açık alanlar, merdivenler, rampalar ve teraslaşan mekânlar aracılığıyla birbirine bağlanmakta; bu durum kullanıcı hareketleri ve mekânsal deneyim üzerinde etkili olmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde tartışılan topoğrafya ve geçiş mekânları ilişkisi, Ağlasun örneğinde somut biçimde gözlemlenebilmektedir. Bu yönüyle yerleşim, topoğrafyanın kamusal mekân üretimindeki rolünü incelemek açısından güçlü bir araştırma ortamı sunmaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınan alan; kent meydanı, sosyal meydan, tören alanı ve bu alanlar arasındaki kamusal açık alan sistemlerinden oluşmaktadır. Farklı kotlarda konumlanan bu mekânlar; yaya bağlantıları, oturma alanları, peyzaj öğeleri ve tarihsel referans noktaları ile bütüncül bir kamusal sistem oluşturmaktadır. Ancak mevcut durumda kamusal alanlar arasındaki fiziksel sürekliliğin zayıflaması, bazı alanların yeterince kullanılamaması ve topoğrafyanın sunduğu mekânsal potansiyellerin tam anlamıyla değerlendirilememesi çeşitli mekânsal sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle çalışma alanı yalnızca fiziksel çevre düzenlemesi gerektiren bir alan olarak değil; yer kimliği, kamusal yaşam ve topoğrafik bütünleşme ilişkilerinin birlikte ele alınmasını gerektiren çok katmanlı bir tasarım problemi olarak değerlendirilmektedir.

Ağlasun'un sahip olduğu tarihsel birikim, güçlü topoğrafik karakter ve kamusal yaşam potansiyeli, çalışma alanının seçilmesinde belirleyici olmuştur. Yerleşim bir yandan tarihsel ve kültürel sürekliliği temsil ederken, diğer yandan güncel kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verecek kamusal mekânların geliştirilmesine

yönelik önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu özellikleriyle Ağlasun, bağlamsal tasarım yaklaşımının, yer kimliği ve mekânsal belleğin, kamusal mekân kalitesinin ve topografik bütünleşme ilkelerinin birlikte değerlendirilebileceği nitelikli bir araştırma ortamı oluşturmaktadır (Şekil 4).

Şekil 3. Ağlasun'un bölgesel konumu ve çalışma alanının yerleşim içerisindeki konumu.
Kaynak: Google Earth verileri kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 4. Ağlasun kent merkezinin topoğrafik karakterini gösteren genel görünüm.
Kaynak: Burdur.com.tr'den alınan hava fotoğrafı üzerine yazarlar tarafından yapılan analiz ve işaretlemelerle hazırlanmıştır.

3.2 Tasarım Sürecinin Uygulama Bağlamı

Bu çalışma, Ağlasun Belediyesi ile Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi iş birliğinde geliştirilen Ağlasun Kent Meydanı Kentsel Tasarım Projesi kapsamında üretilmiştir. Proje süreci, ilçe merkezinde yer alan kent meydanı, sosyal meydan, tören alanı ve bu alanlarla ilişkili kamusal açık alan sisteminin yeniden değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın temel çıkış noktası, mevcut kamusal alanlar arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi, topoğrafik farklılıkların mekânsal bir potansiyele dönüştürülmesi ve yerleşimin tarihsel kimliğini destekleyen kamusal mekânların geliştirilmesidir.

Proje sürecinde çalışma alanının tarihsel, mekânsal ve topoğrafik özellikleri incelenmiş; kamusal kullanım örüntüleri, yaya hareketleri, meydan sistemi ve açık alan ilişkileri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda, mevcut kamusal alan sisteminin güçlü ve zayıf yönleri belirlenmiş; tasarım kararlarına yön verecek temel kriterler ortaya konulmuştur.

Süreç boyunca özellikle farklı kotlarda bulunan kamusal alanlar arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi, erişilebilirliğin artırılması, kamusal sürekliliğin sağlanması ve yerleşimin doğal ve kültürel değerlerinin görünür kılınması temel tasarım hedefleri olarak benimsenmiştir. Bu doğrultuda geliştirilen tasarım önerileri, yalnızca fiziksel mekânsal düzenlemelere odaklanmamış; aynı zamanda kamusal yaşamın niteliğini artırmaya, sosyal etkileşimi desteklemeye ve yer kimliğini güçlendirmeye yönelik stratejiler geliştirmiştir.

Bu yönüyle çalışma, yalnızca kuramsal bir tasarım önerisi sunmamakta; gerçek bir uygulama bağlamında geliştirilen tasarım sürecini araştırma nesnesi olarak ele almaktadır. Böylece tasarım sürecinde üretilen analizler, alternatif senaryolar ve tasarım kararları araştırmanın temel veri setini oluşturmakta; kamusal mekân tasarımına ilişkin tartışmaların uygulama deneyimi üzerinden değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

3.3 Alan Analizleri

Tasarım sürecinin ilk aşamasını çalışma alanının mevcut durumuna ilişkin analizler oluşturmaktadır. Alan analizleri, Ağlasun kent merkezinin tarihsel, mekânsal ve topoğrafik karakterinin anlaşılması; mevcut sorunların belirlenmesi ve tasarım kararlarına yön verecek potansiyellerin ortaya çıkarılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda çalışma alanı; mekânsal organizasyon, topoğrafik yapı, yaya hareketleri ve kamusal alan ilişkileri açısından değerlendirilmiştir.

Analiz süreci boyunca alan yalnızca fiziksel özellikleri üzerinden ele alınmamış; aynı zamanda yer kimliği, kamusal yaşam ve topoğrafik bütünleşme açısından sahip olduğu potansiyeller de dikkate alınmıştır. Böylece geliştirilecek

tasarım kararlarının yalnızca mevcut sorunları çözmeye yönelik değil, aynı zamanda alanın özgün karakterini güçlendirmeye yönelik olması hedeflenmiştir.

3.3.1 Mekânsal Organizasyon ve Kullanım İlişkileri

Çalışma alanı; kent meydanı, sosyal meydan, resmî tören alanı ve bunlarla ilişkili kamusal açık alanlardan oluşmaktadır. Alan çevresinde belediye hizmetleri, ticari kullanımlar, eğitim yapıları ve konut alanları birlikte yer almakta; bu durum alanın gün içerisinde farklı kullanıcı grupları tarafından yoğun biçimde kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Buna karşın mevcut kullanımlar arasında yeterli mekânsal bütünlüğün kurulamaması ve kamusal odakların parçalı biçimde işlemesi, alanın kamusal potansiyelini sınırlamaktadır.

Mekânsal organizasyon analizi, meydan sistemi ile çevresindeki kamusal ve yarı kamusal kullanımlar arasındaki ilişkileri ortaya koymaktadır. Analiz sonuçları, farklı işlevleri bir araya getiren güçlü bir kamusal sistemin varlığına işaret etmekle birlikte, bu sistem içerisindeki mekânsal bağlantıların güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle tasarım sürecinde öncelikli hedeflerden biri, mevcut kamusal odaklar arasındaki ilişkileri güçlendiren ve alanın bütüncül biçimde algılanmasını sağlayan bir mekânsal organizasyon geliştirmek olmuştur (Şekil 5).

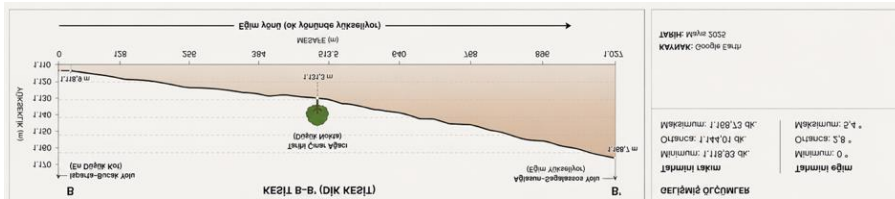

Şekil 5. Çalışma alanındaki mevcut arazi kullanımları ve mekânsal organizasyon.
Kaynak: Google Earth verileri kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

3.3.2 Topografik Yapı ve Kamusal Süreklilik

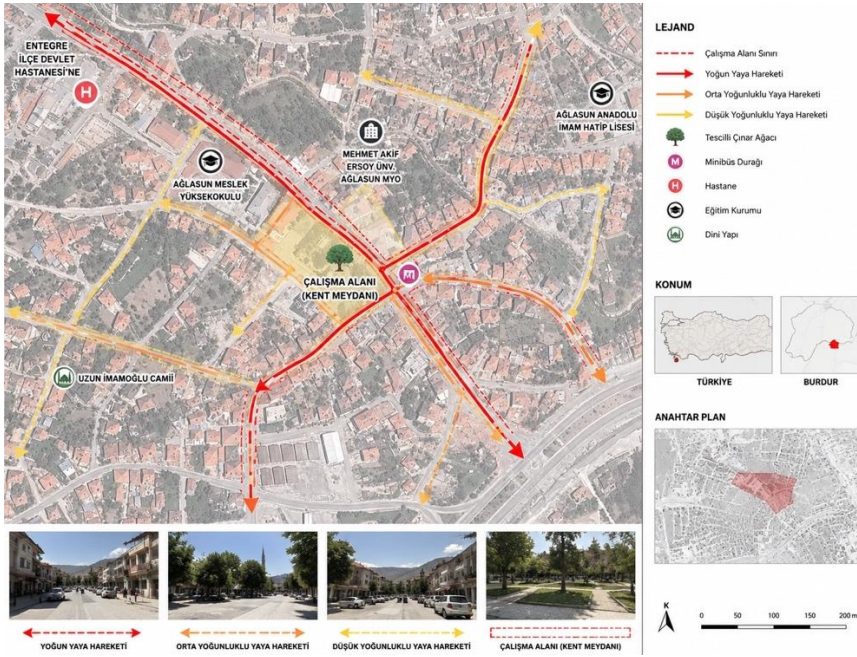
Ağlasun kent merkezinin en belirgin özelliklerinden biri topoğrafyanın mekânsal organizasyon üzerindeki etkisidir. Çalışma alanı farklı kotlarda konumlanan açık alanlar, eğimli yaya bağlantıları ve teraslaşan kamusal

mekânlardan oluşmaktadır. Bu durum alanın karakteristik özelliklerinden biri olmakla birlikte, bazı bölgelerde erişilebilirlik ve süreklilik sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

3.3.3 Yaya Hareketleri ve Bağlantı Sistemleri

Bununla birlikte çalışma alanı, mevcut yaya hareketleri açısından önemli bir potansiyel de barındırmaktadır. Kent meydanı, eğitim yapıları, kamusal hizmet alanları ve ticari kullanımlar arasında kurulan ilişkiler, güçlü bir kamusal omurga oluşturabilecek niteliktedir. Bu nedenle tasarım sürecinde öncelikli hedeflerden biri, farklı kamusal odakları birbirine bağlayan kesintisiz, okunabilir ve erişilebilir bir yaya sistemi geliştirmek olmuştur (Şekil 7).

Şekil 7. Çalışma alanı ve yakın çevresindeki yaya hareketleri ile kamusal bağlantı yoğunlukları. Kaynak: Google Earth verileri kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Alan analizleri sonucunda elde edilen bulgular, tasarım sürecinin temel girdilerini oluşturmuş ve alternatif tasarım senaryolarının geliştirilmesinde belirleyici rol oynamıştır. Analizler yalnızca mevcut sorunların tespit edilmesine değil; aynı zamanda çalışma alanının sahip olduğu mekânsal, sosyal ve topoğrafik potansiyellerin görünür kılınmasına da katkı sağlamıştır. Analizlerden elde edilen temel sorunlar, potansiyeller ve bunlara karşılık geliştirilen tasarım stratejileri Tablo 3'te özetlenmektedir.

Tablo 3. Alan analizlerinden elde edilen temel sorunlar, potansiyeller ve tasarım stratejileri. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Sorun	Potansiyel	Tasarım Kararı
Meydanlar arasında kopukluk	Güçlü kamusal odaklar	Sürekli yaya bağlantıları
Kot farklılıkları	Topografik karakter	Teraslar, rampalar, amfiler
Kullanılmayan açık alanlar	Sosyal kullanım potansiyeli	Yeni etkinlik alanları
Zayıf mekânsal tanımlılık	Tarihsel merkez karakteri	Meydan sınırlarının güçlendirilmesi
Kimlik unsurlarının görünürliğünün azalması	Tarihi çınar ve meydan belleği	Kimlik odaklarının vurgulanması
Düşük erişilebilirlik	Merkezi konum	Evensel tasarım ilkeleri

3.4 Araştırma Yöntemi ve Tasarım Süreci

Bu çalışma, tasarım araştırması (Research through Design – RtD) yaklaşımı doğrultusunda yürütülmüştür. RtD yaklaşımı, tasarımın yalnızca araştırma sonuçlarının uygulandığı bir süreç değil, aynı zamanda bilgi üretiminin gerçekleştirildiği bir araştırma aracı olarak değerlendirilmesini önermektedir (Frayling, 1993; Zimmerman, Forlizzi & Evenson, 2007). Bu doğrultuda çalışma kapsamında tasarım süreci yalnızca bir proje üretim pratiği olarak ele alınmamış; alternatif tasarım yaklaşımlarının karşılaştırılmasına ve tasarım yoluyla bilgi üretilmesine olanak sağlayan bir araştırma ortamı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın uygulama bağlamını, Ağlasun Belediyesi ile Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi iş birliğinde geliştirilen Ağlasun Kent Meydanı Kentsel Tasarım Projesi oluşturmaktadır. Proje süreci boyunca gerçekleştirilen analizler, geliştirilen alternatif tasarım senaryoları ve elde edilen tasarım kararları araştırmanın temel veri setini meydana getirmiştir.

Araştırma süreci dört temel aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada bağlamsal tasarım, yer kimliği ve mekânsal bellek, kamusal mekân kalitesi ile topoğrafik bütünleşme kavramlarına ilişkin literatür incelemesi gerçekleştirilmiş; çalışma kapsamında kullanılacak değerlendirme ölçütleri belirlenmiştir. İkinci aşamada çalışma alanına ilişkin mekânsal analizler yürütülmüş; arazi kullanımı, topoğrafik yapı, yaya hareketleri ve kamusal alan ilişkileri değerlendirilerek tasarım sürecine yön verecek sorunlar ve potansiyeller ortaya konulmuştur.

Üçüncü aşamada analiz bulguları ve kuramsal çerçeve doğrultusunda alternatif tasarım senaryoları geliştirilmiştir. Her iki tasarım önerisi de aynı tarihsel, kültürel ve topoğrafik bağlam içerisinde üretilmiş olmakla birlikte; kamusal mekân organizasyonu, dolaşım sistemi, topoğrafyanın değerlendirilme biçimi ve sosyal kullanım stratejileri açısından farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Bu durum tasarım sürecinin tek bir çözüm üretmeye yönelik değil, farklı tasarım olasılıklarını araştırmaya yönelik bir süreç olarak değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

Son aşamada geliştirilen alternatif tasarım senaryoları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sürecinde bağlamsal tasarım, yer kimliği ve mekânsal bellek, kamusal mekân kalitesi ve topoğrafik bütünleşme başlıkları altında belirlenen ölçütler kullanılmıştır. Böylece alternatiflerin güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulmuş; tarihî ve topoğrafik karaktere sahip yerleşmelerde kamusal mekân tasarımına ilişkin aktarılabilir tasarım ilkelerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma sürecinin aşamaları Şekil 8'de özetlenmektedir. Bu süreç, tasarımı yalnızca bir sonuç olarak değil; araştırma sorularının sınındığı, alternatiflerin

geliştirildiği ve yeni bilgi üretiminin gerçekleştirildiği bir araştırma aracı olarak ele almaktadır.

Şekil 8. Araştırma sürecinin aşamalarını gösteren diyagram. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

4. TASARIM SENARYOLARI

Bu çalışma kapsamında geliştirilen alternatif tasarım senaryoları, aynı tarihsel, kültürel ve topoğrafik bağlam içerisinde farklı mekânsal stratejilerin üretebileceği sonuçları araştırmak amacıyla oluşturulmuştur. Her iki senaryo da ortak tasarım kriterleri doğrultusunda geliştirilmiş olmakla birlikte, kamusal mekân organizasyonu, topoğrafyanın değerlendirilme biçimi, dolaşım sistemi ve sosyal kullanım kurgusu açısından farklı yaklaşımlar önermektedir. Alternatif 1, kamusal sürekliliği güçlü bir dolaşım omurgası üzerinden kurarken; Alternatif 2 topoğrafyayı görünür kılan teraslaşan kamusal platformlar aracılığıyla çok odaklı bir mekânsal kurgu geliştirmektedir. Bu nedenle tasarım senaryoları, tek bir çözümün sunulmasından çok farklı tasarım yaklaşımlarının karşılaştırılmasına olanak sağlayan araştırma araçları olarak değerlendirilmiştir.

4.1 Tasarım Kriterleri

Çalışma kapsamında geliştirilen tasarım senaryoları, alan analizleri ve kuramsal çerçeve doğrultusunda belirlenen tasarım kriterleri temel alınarak oluşturulmuştur. Bu kriterler yalnızca fiziksel mekânın yeniden düzenlenmesine yönelik teknik hedefleri değil; aynı zamanda yer kimliği, kamusal yaşam, topoğrafik karakter ve kullanıcı deneyimi gibi kavramsal boyutları da kapsamaktadır. Özellikle tarihi ve topoğrafik karaktere sahip yerleşimlerde kamusal mekân tasarımının yalnızca işlevsel gereksinimlere cevap vermesi yeterli görülmemiş; mevcut mekânsal belleğin korunması, kamusal etkileşimin desteklenmesi ve farklı kullanıcı gruplarına hitap eden esnek kullanım senaryolarının geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Bu doğrultuda belirlenen tasarım kriterleri, araştırma süreci boyunca geliştirilen alternatif tasarım senaryolarının değerlendirilmesinde ortak bir çerçeve oluşturmuştur. Her iki tasarım önerisi de aynı tasarım kriterleri temel alınarak geliştirilmiş, ancak bu kriterleri farklı mekânsal stratejiler aracılığıyla yorumlamıştır. Böylece alternatif senaryoların karşılaştırılmasında ortak bir değerlendirme zemini oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında kullanılan tasarım kriterleri Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Alternatif tasarım senaryolarının geliştirilmesinde kullanılan tasarım kriterleri.
Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tema	Tasarım Karşılığı
Topografya ile Uyum	Kot farklılıklarının tasarımın temel girdisi olarak değerlendirilmesi ve mekânsal sürekliliğin sağlanması
Kamusal Süreklilik	Farklı kotlarda bulunan kamusal kullanımların bütüncül bir sistem içerisinde ilişkilendirilmesi
Erişilebilirlik	Yaya dolaşımının güçlendirilmesi ve tüm kullanıcı grupları için erişilebilir mekânların oluşturulması
Mekânsal Bağlantılılık	Alan içerisindeki işlevler arasında güçlü görsel ve fiziksel ilişkilerin kurulması

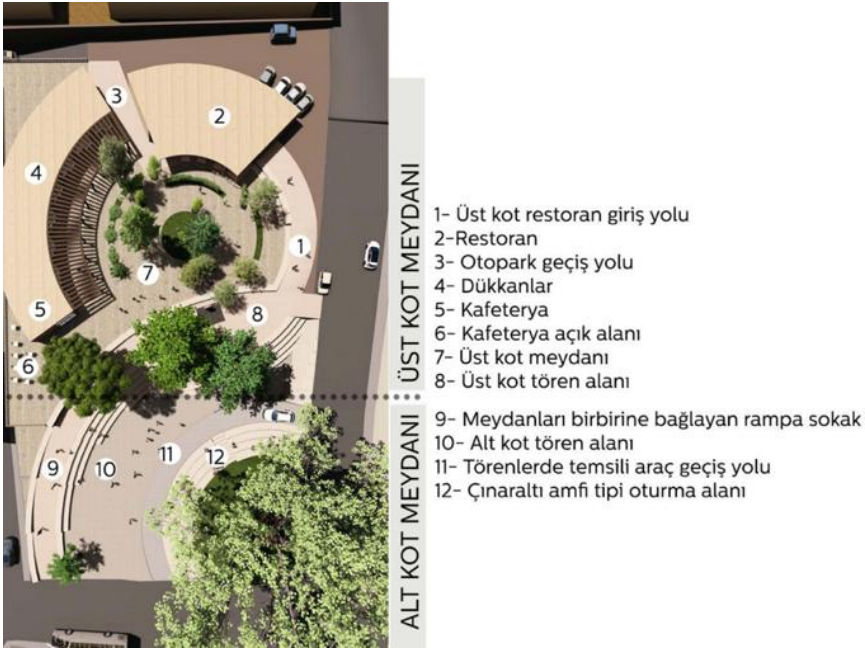
Sosyal Etkileşim	Farklı ölçeklerde toplanma, dinlenme ve karşılaşma mekânlarının oluşturulması
Doğal Verilerin Korunması	Mevcut ağaçlar ve yeşil dokunun tasarımın bir parçası olarak korunması
Kimlik ve Bellek	Alanın tarihsel ve kültürel referanslarının görünür kılınması
Esnek Kullanım	Farklı etkinliklere ve değişen kullanıcı ihtiyaçlarına uyum sağlayabilecek kamusal alanların tasarlanması
Güvenlik ve Konfor	Kullanıcı güvenliğini ve mekânsal konforu artıracak tasarım çözümlerinin geliştirilmesi
İşlevsel Çeşitlilik	Günün farklı saatlerinde kullanılabilecek çeşitli kamusal ve sosyal işlevlerin desteklenmesi

4.2 Alternatif 1

Alternatif 1 tasarım önerisi, alanın mevcut topografik özelliklerini ve tescilli çınar ağacının oluşturduğu mekânsal odağı temel alan bütüncül bir kamusal mekân kurgusu üzerine geliştirilmiştir. Tasarımın ana fikri, farklı kotlarda yer alan kamusal kullanımları yalnızca fiziksel olarak değil, aynı zamanda görsel ve işlevsel açıdan da bütünleştiren sürekli bir kamusal omurga oluşturmaktır. Bu doğrultuda alt ve üst kotlarda yer alan meydanlar, rampa biçiminde tasarlanan dolaşım sistemi aracılığıyla birbirine bağlanmış ve alanın farklı parçaları tek bir kamusal deneyimin bileşenleri hâline getirilmiştir. Alternatif 1’de tescilli çınar ağacı yalnızca korunması gereken doğal bir unsur olarak değil, tasarımın yönlendirici ve tanımlayıcı mekânsal bileşeni olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım doğrultusunda oluşturulan tasarım kararları Şekil 9–12 arasında sunulmaktadır.

4.2.1 Kamusal Omurga ve Genel Mekânsal Kurgu

Alternatif 1’in genel planı incelendiğinde, tasarımın iki farklı kotta yer alan meydanları birbirine bağlayan kamusal bir sistem olarak kurgulandığı görülmektedir. Üst kotta sosyal kullanımları destekleyen restoran, kafeterya ve ticari birimler yer alırken, alt kotta tören, anma ve toplu kullanım etkinliklerine olanak sağlayan geniş bir meydan düzenlenmiştir. Bu iki kamusal katman arasında süreklilik sağlayan rampa sistemi, alanın temel mekânsal organizasyon elemanı olarak tasarlanmıştır (Şekil 9).

Şekil 9. Alternatif 1'e ait genel plan. Kaynak: Ağlasun Kent Meydanı Kentsel Tasarım Projesi kapsamında yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

4.2.2 Çınar Ağacı ve Mekânsal Bellek Odağı

Alternatif 1 tasarımının en önemli bileşenlerinden biri, çalışma alanında bulunan tescilli çınar ağacının merkezî bir mekânsal odak olarak değerlendirilmesidir. Çınar ağacı çevresinde oluşturulan dolaşım hattı, kullanıcıların ağacı farklı açılardan deneyimlemesine olanak sağlamakta ve ağacı yalnızca peyzaj elemanı olmaktan çıkararak kamusal belleğin mekânsal temsilcisi hâline getirmektedir. Böylece mevcut doğal değer korunurken aynı zamanda alanın kimlik unsuruna dönüştürülmektedir (Şekil 10).

TÖRENLERDE TEMSİLİ ARAÇ GEÇİŞ YOLU
Alt kot tören alanı, kullanımı ve amfi düzenini gösteren görsel

Şekil 10. Çınar ağacı çevresinde oluşturulan kamusal odak. Kaynak: Ağlasun Kent Meydanı Kentsel Tasarım Projesi kapsamında yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

4.2.3 Amfi Sistemi ve Topografik Bütünleşme

Alanın sahip olduğu eğim ve kot farklılıkları tasarım sürecinde bir kısıt olarak değil, kamusal kullanımı destekleyen bir tasarım girdisi olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda alt kotta yer alan meydan çevresinde amfi biçiminde oturma düzenleri oluşturulmuş, hem tören ve etkinliklerin izlenebilirliği artırılmış hem de gündelik kullanım için alternatif oturma alanları sağlanmıştır. Amfi sistemi aynı zamanda farklı kotlar arasındaki geçişleri yumuşatarak mekânsal sürekliliği desteklemektedir (Şekil 11).

ALT KOT TÖREN ALANI
Alt kot tören alanı, kullanımı ve amfi düzenini gösteren görsel

Şekil 11. Amfi sistemi ve topografik bütünleşme. Kaynak: Ağlasun Kent Meydanı Kentsel Tasarım Projesi kapsamında yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

4.2.4 Rampa Sistemi ve Kamusal Süreklilik

Alternatif 1'in temel tasarım bileşenlerinden biri olan rampa sistemi, iki meydanı birbirine bağlayan kamusal omurga olarak kurgulanmıştır. Rampa yalnızca erişilebilirlik sağlayan bir dolaşım elemanı değil; farklı kotlarda yer alan kullanımlar arasında görsel, işlevsel ve algısal süreklilik kuran mekânsal bir bağlantı sistemi olarak tasarlanmıştır. Çınar ağacını çevreleyen dolaşım hattı ile bütünleşen rampa, kullanıcıların alanı kesintisiz biçimde deneyimlemesine olanak tanımakta ve meydanın farklı bölümlerini ortak bir kamusal sistem içerisinde bir araya getirmektedir (Şekil 12).

RESTORAN
Restoran-meydan ilişkisini ve satış birimlerinin çalışma prensibini gösteren görsel

Alternatif meydanı gösteren görsel

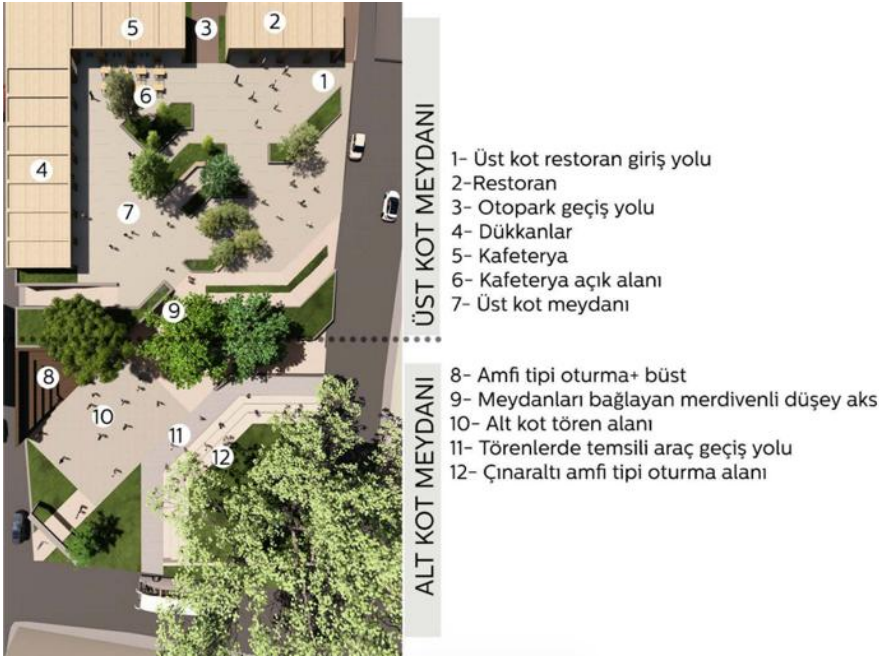
Şekil 12. Rampa sistemi ve üst-alt kotlar arasındaki kamusal süreklilik. Kaynak: Ağlasun Kent Meydanı Kentsel Tasarım Projesi kapsamında yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

4.3 Alternatif 2

Alternatif 2 tasarım önerisi, çalışma alanının topoğrafik yapısını daha belirgin biçimde görünür kılan ve kamusal mekân organizasyonunu teraslaştıran açık alanlar üzerinden kurgulayan bir yaklaşım geliştirmektedir. Alternatif 1’de süreklilik büyük ölçüde rampa sistemi üzerinden sağlanırken, bu senaryoda farklı kotlar arasında oluşturulan teraslar ve açık platformlar kamusal yaşamın temel taşıyıcıları olarak ele alınmıştır. Böylece topoğrafik karakter yalnızca aşılması gereken bir fiziksel durum olmaktan çıkarılarak kamusal deneyimin doğrudan bir parçası hâline getirilmektedir. Tasarımın temel amacı, farklı kotlarda yer alan kullanımları birbirine bağlayan, sosyal etkileşimi destekleyen ve farklı ölçeklerde etkinliklere olanak sağlayan çok katmanlı bir kamusal mekân sistemi oluşturmaktır.

4.3.1 Teraslaştıran Kamusal Sistem

Alternatif 2’nin genel planı incelendiğinde, alanın farklı kotlarda gelişen kamusal kullanımlarının teraslar aracılığıyla organize edildiği görülmektedir. Tasarım, mevcut topoğrafyanın belirlediği eğimleri koruyarak yeni kamusal platformlar oluşturmakta ve kullanıcıların farklı yüksekliklerden alanı deneyimlemesine olanak sağlamaktadır. Meydan sistemi, birbirini takip eden açık alanlar ve seyir noktaları aracılığıyla kademeli biçimde gelişmekte; böylece hem fiziksel süreklilik hem de görsel ilişki güçlendirilmektedir. Bu yaklaşım, alanın topoğrafik karakterini tasarımın temel belirleyicilerinden biri hâline getirmektedir (Şekil 13).

Şekil 13. Alternatif 2 Genel Planı. Kaynak: Ağlasun Kent Meydanı Kentsel Tasarım Projesi kapsamında yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

4.3.2 Topografyanın Mekânsal Aracı Olarak Teraslar

Alternatif 2'nin en belirgin tasarım bileşenlerinden biri teras sistemidir. Topografyanın sunduğu kot farklılıkları kullanılarak oluşturulan teraslar, yalnızca dolaşımı yönlendiren elemanlar değil; aynı zamanda oturma, dinlenme, karşılaşma ve seyir işlevlerini destekleyen kamusal mekânlar olarak tasarlanmıştır. Teraslar farklı kotlar arasında geçiş sağlayarak alanın bütününde mekânsal süreklilik oluştururken, kullanıcıların farklı perspektiflerden meydanı deneyimlemesine de olanak tanımaktadır. Böylece topoğrafya, kamusal yaşamı destekleyen aktif bir tasarım aracına dönüşmektedir (Şekil 14).

TÖRENLERDE TEMSİLİ ARAÇ GEÇİŞ YOLU
Alt kot tören alanı, kullanımı ve amfi düzenini gösteren görsel

Şekil 14. Topografyanın kamusal mekân üretiminde kullanımını gösteren teras sistemi.
Kaynak: Ağlasun Kent Meydanı Kentsel Tasarım Projesi kapsamında yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

4.3.3 Çok Odaklı Meydan Organizasyonu

Bu senaryoda meydan sistemi tek bir büyük boşluk yerine birbirleriyle ilişkili farklı kamusal odaklardan oluşan bir yapı şeklinde kurgulanmıştır. Teraslar arasında yer alan açık alanlar farklı kullanım senaryolarına hizmet etmekte; gündelik kullanım, dinlenme, karşılaşma ve küçük ölçekli etkinlikler için çeşitli mekânsal olanaklar sunmaktadır. Böylece kamusal yaşam yalnızca belirli bir merkezde yoğunlaşmak yerine alanın tamamına yayılmaktadır. Meydan organizasyonu aynı zamanda kullanıcıların farklı rotalar geliştirmesine olanak sağlayarak hareket çeşitliliğini artırmaktadır (Şekil 15).

ALT KOT TÖREN ALANI
Alt kot tören alanı, kullanımı ve amfi düzenini gösteren görsel
Törenlerde temsili araç geçiş yolu düzenini gösteren görsel

Şekil 15. Çok odaklı meydan organizasyonu. Kaynak: Ağlasun Kent Meydanı Kentsel Tasarım Projesi kapsamında yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

4.3.4 Esnek Kullanım ve Etkinlik Senaryoları

Alternatif 2 tasarımının önemli özelliklerinden biri farklı ölçeklerde kamusal etkinliklere uyum sağlayabilecek esnek mekânsal kurguya sahip olmasıdır. Teraslar ve açık platformlar; törenler, kültürel etkinlikler, açık hava gösterileri, yerel festivaller ve gündelik sosyal kullanımlar için farklı mekânsal senaryolar sunmaktadır. Bu yaklaşım, alanın yalnızca belirli zamanlarda kullanılan bir meydan olmaktan çıkmasını ve günün farklı saatlerinde yaşayan bir kamusal çevreye dönüşmesini hedeflemektedir. Etkinlik senaryoları aynı zamanda tasarımın sosyal sürdürülebilirliğini destekleyen önemli bileşenlerden birini oluşturmaktadır (Şekil 16).

RESTORAN
Restoran-meydan ilişkisini ve satış birimlerinin çalışma prensibini gösteren görsel

Şekil 16. Alternatif 2 için öngörülen etkinlik ve kullanım senaryoları. Kaynak: Ağlasun Kent Meydanı Kentsel Tasarım Projesi kapsamında yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Alternatif 2, topoğrafyayı belirgin biçimde görünür kılan teraslaşan kamusal alanlar, çok odaklı meydan organizasyonu ve esnek kullanım senaryoları ile öne çıkmaktadır. Alternatif 1'deki sürekli rampa sistemi yerine, burada kademeli kamusal platformlar ve teraslar aracılığıyla ilişki kurulmaktadır. Bu durum iki senaryonun aynı tasarım problemine farklı mekânsal yaklaşımlar geliştirdiğini göstermektedir. Bir sonraki bölümde bu iki alternatif; bağlamsal tasarım, yer kimliği ve mekânsal bellek, kamusal mekân kalitesi ve topografik bütünleşme kriterleri doğrultusunda karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

Her iki tasarım senaryosu aynı tasarım problemine odaklanmakla birlikte, kamusal mekân organizasyonu, topoğrafyanın değerlendirilme biçimi ve kullanıcı deneyiminin kurgulanması açısından farklı mekânsal stratejiler geliştirmektedir. Alternatifler arasındaki temel benzerlikler ve farklılıklar Tablo 5'te özetlenmektedir.

Tablo 5. Alternatif tasarım senaryolarının temel özelliklerinin karşılaştırılması. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Ölçüt	Alternatif 1	Alternatif 2
Temel yaklaşım	Rampa odaklı süreklilik	Teras odaklı süreklilik
Topografya	Yumuşatılarak aşılr	Görünür kılınır
Kamusal organizasyon	Tek omurga	Çok odaklı sistem
Çınar ağacı	Ana odak	Destekleyici odak
Etkinlik kullanımı	Merkezi meydan	Dağıtılmış platformlar

Dolaşım	Sürekli rampa	Kademeli teras sistemi
----------------	----------------------	-------------------------------

Tablo 5 incelendiğinde, her iki alternatifin de kamusal yaşamı güçlendirmeyi ve topoğrafik karakteri tasarımın bir parçası hâline getirmeyi amaçladığı görülmektedir. Bununla birlikte Alternatif 1 kamusal sürekliliği güçlü bir dolaşım omurgası üzerinden kurarken, Alternatif 2 topoğrafyanın görünürlüğünü artıran teraslaşan kamusal alanlar ve çok odaklı bir meydan sistemi önermektedir.

Alternatif 1 ve Alternatif 2, aynı tarihsel ve topoğrafik bağlam içerisinde geliştirilmiş olmalarına rağmen kamusal mekânın örgütlenişi, topoğrafyanın değerlendirilme biçimi ve kullanıcı deneyiminin kurgulanması açısından farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Alternatif 1, kamusal sürekliliği güçlü bir dolaşım omurgası ve tescilli çınar ağacı etrafında şekillenen bütüncül bir meydan sistemi üzerinden kurarken; Alternatif 2, topoğrafyanın görünürlüğünü artıran teraslaşan kamusal alanlar ve çok odaklı kullanım kurgusu ile öne çıkmaktadır. Her iki öneri de yerleşimin tarihsel karakterini, doğal değerlerini ve kamusal yaşam potansiyelini güçlendirmeyi amaçlamakla birlikte, bu hedeflere ulaşmak için farklı mekânsal stratejiler geliştirmektedir. Bu durum, tarihî ve topoğrafik karaktere sahip yerleşmelerde kamusal mekân tasarımının tek bir doğru çözüm üzerinden değil, farklı tasarım yaklaşımlarının üretebileceği alternatif mekânsal senaryolar üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

5. ALTERNATİF TASARIM SENARYOLARININ KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde çalışma kapsamında geliştirilen iki alternatif tasarım senaryosu karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Değerlendirme süreci, kuramsal çerçevede tanımlanan bağlamsal tasarım, yer kimliği ve mekânsal bellek, kamusal mekân kalitesi ile topografik bütünleşme başlıkları doğrultusunda yürütülmüştür. Amaç, tek bir tasarım çözümünün üstünlüğünü ortaya koymaktan ziyade, farklı tasarım yaklaşımlarının tarihî ve topoğrafik karaktere sahip kamusal alanlarda ürettiği mekânsal sonuçları analiz etmektir.

5.1 Değerlendirme Yöntemi

Alternatif tasarım senaryolarının değerlendirilmesi amacıyla çok ölçütlü nitel bir değerlendirme yaklaşımı benimsenmiştir. Değerlendirme ölçütleri, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan bağlamsal tasarım, yer kimliği ve mekânsal bellek, kamusal mekân kalitesi ve topografik bütünleşme başlıklarından türetilmiştir. Her tasarım senaryosu ilgili kriterler doğrultusunda incelenmiş ve alternatiflerin güçlü ve zayıf yönleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 6. Alternatif tasarım senaryolarının değerlendirilmesinde kullanılan ölçütler.
Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tema	Alt Ölçüt
Bağlamsal Tasarım	Tarihsel uyum, çevresel bütünlük, mekânsal süreklilik
Yer Kimliği	Çınar odağı, bellek unsurları, aidiyet üretimi
Kamusal Mekân Kalitesi	Sosyallik, erişilebilirlik, konfor, kullanım çeşitliliği
Topografik Bütünleşme	Kot ilişkileri, geçiş mekânları, erişim sürekliliği
Esneklik	Etkinlik çeşitliliği, dönüşebilir kullanım
Mekânsal Organizasyon	Kamusal odaklar arası ilişki

5.2 Bağlamsal Tasarım Açısından Karşılaştırma

Bağlamsal tasarım yaklaşımı, tasarım kararlarının yalnızca fiziksel çevreyle uyumlu olmasını değil; aynı zamanda yerin tarihsel, kültürel ve toplumsal özellikleriyle anlamlı ilişkiler kurmasını gerektirmektedir (Carmona, 2014; Norberg-Schulz, 1980). Bu doğrultuda çalışma kapsamında geliştirilen iki alternatif tasarım senaryosu, bağlamsal tasarım ilkeleri açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Her iki tasarım önerisi de Ağlasun'un tarihsel kent merkezi içerisinde konumlanmakta ve aynı mekânsal verilere dayanmaktadır. Bununla birlikte tasarım kararlarının bağlamı yorumlama biçimleri önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Alternatif 1, mevcut tarihsel ve kültürel referansları tasarımın temel belirleyicisi olarak kabul eden bir yaklaşım geliştirmektedir. Özellikle çalışma alanında bulunan tescilli çınar ağacı, yalnızca korunması gereken doğal bir unsur olarak değil; kamusal mekân organizasyonunun merkezinde yer alan bir kimlik bileşeni olarak ele alınmıştır. Çınar çevresinde oluşturulan dolaşım sistemi, oturma alanları ve kamusal odaklar aracılığıyla mevcut belleğin görünürlüğü artırılmakta ve kullanıcıların tarihsel çevre ile kurduğu ilişki güçlendirilmektedir.

Alternatif 1'in önemli özelliklerinden biri de kamusal sürekliliği güçlü biçimde vurgulayan dolaşım sistemidir. Farklı kotlarda yer alan meydanlar, rampa sistemi aracılığıyla birbirine bağlanmakta ve kullanıcıların alanı kesintisiz biçimde deneyimlemesi sağlanmaktadır. Lynch'in (1981) kent imgesi yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde bu durum, mekânın okunabilirliğini artırmakta ve farklı kamusal odaklar arasında daha güçlü ilişkiler kurulmasına olanak tanımaktadır. Özellikle ana dolaşım aksının çınar ağacı etrafında örgütlenmesi, kullanıcıların mekânı algılama ve yön bulma süreçlerini destekleyen belirgin bir mekânsal organizasyon oluşturmaktadır.

Alternatif 2 ise bağlamı farklı bir perspektiften yorumlamaktadır. Bu senaryoda tasarımın temel belirleyicisi tarihsel referanslardan çok topoğrafik yapı olmuştur. Mevcut arazi eğimleri ve kot farklılıkları tasarımın ana organizasyon elemanı hâline getirilmiş; teraslaşan açık alanlar, seyir noktaları ve çok katmanlı kamusal platformlar aracılığıyla topoğrafya görünür kılınmıştır. Bu yaklaşım, yerleşimin fiziksel karakterini tasarımın merkezine yerleştirmekte ve kullanıcıların topoğrafik çevreyi deneyimleme biçimlerini çeşitlendirmektedir.

Alternatif 2'de kamusal yaşam belirli bir merkezde yoğunlaşmak yerine alanın farklı bölümlerine dağıtılmıştır. Teraslar ve açık platformlar farklı kullanım biçimlerine olanak tanımakta; böylece kullanıcıların farklı güzergâhlar geliştirmesi ve alanı farklı biçimlerde deneyimlemesi mümkün olmaktadır. Bu durum, Carmona'nın (2014) bağlamı yalnızca fiziksel çevre ile sınırlamayan ve kullanıcı deneyimini de tasarım sürecinin bir parçası olarak değerlendiren yaklaşımı ile uyumludur. Topoğrafik farklılıklar bir kısıt olarak değil, yeni kamusal ilişkiler üretme potansiyeli taşıyan mekânsal fırsatlar olarak değerlendirilmektedir.

Norberg-Schulz'un (1980) yerin ruhu (*genius loci*) kavramı açısından değerlendirildiğinde her iki tasarım önerisinin de bağlamla güçlü ilişkiler kurduğu görülmektedir. Ancak bu ilişkinin kurulma biçimi farklılaşmaktadır. Alternatif 1, yerin tarihsel ve kültürel belleğini ön plana çıkararak mevcut kimlik unsurlarını görünür kılmayı amaçlarken; Alternatif 2, topoğrafik karakter ve mekânsal deneyim üzerinden yeni kamusal ilişkiler geliştirmektedir. Bir başka ifadeyle Alternatif 1 bağlamın sürekliliğini güçlendiren koruyucu bir yaklaşım sunarken, Alternatif 2 bağlamı yeniden yorumlayan ve yeni deneyimsel katmanlar üreten bir yaklaşım geliştirmektedir.

Oktay'ın (2004) yerel kimlik ve sürdürülebilir kentsel çevreler üzerine geliştirdiği yaklaşım doğrultusunda değerlendirildiğinde, her iki alternatif de yerel bağlama duyarlı tasarım kararları içermektedir. Bununla birlikte Alternatif 1 mevcut tarihsel referansları daha görünür hâle getirirken, Alternatif 2 topoğrafik karakterin kamusal yaşam içerisindeki rolünü güçlendirmektedir. Bu durum, bağlamsal tasarımın tek bir doğru çözüm üretmekten çok, aynı bağlam içerisinde farklı tasarım yorumlarının geliştirilebileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak bağlamsal tasarım açısından değerlendirildiğinde Alternatif 1 mevcut tarihsel ve kültürel referansları daha görünür kılan, kimlik sürekliliğini ön plana çıkaran bir yaklaşım sunmaktadır. Alternatif 2 ise topoğrafyanın belirleyiciliğini vurgulayan, kamusal deneyimi çeşitlendiren ve mekânsal etkileşimi farklı katmanlar üzerinden yeniden kurgulayan bir tasarım anlayışı geliştirmektedir. Her iki yaklaşım da bağlamsal tasarım ilkeleri ile uyumlu olmakla birlikte, bağlamın farklı bileşenlerini önceliklendirmeleri bakımından

birbirlerinden ayrılmaktadır. Bağlamsal tasarım açısından karşılaştırmalı değerlendirme sonuçları Tablo 7'de özetlenmektedir.

Tablo 7. Bağlamsal Tasarım Açısından Karşılaştırma. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Ölçüt	Alternatif 1	Alternatif 2
Tarihsel referans	Yüksek	Orta
Çınar odağı	Yüksek	Orta
Topografik görünürlük	Orta	Yüksek
Kamusal süreklilik	Yüksek	Orta
Deneyim çeşitliliği	Orta	Yüksek

5.3 Yer Kimliği Açısından Karşılaştırma

Yer kimliği, bir mekânın yalnızca fiziksel özellikleriyle değil; tarihsel birikimi, toplumsal belleği, kültürel anlamları ve kullanıcı deneyimleri aracılığıyla kazandığı karakteri ifade etmektedir (Relph, 1976). Bu nedenle kamusal mekânlara yönelik tasarım müdahalelerinin değerlendirilmesinde fiziksel düzenlemeler kadar, mekânın taşıdığı anlamların ve kolektif belleğin nasıl ele alındığı da önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında geliştirilen alternatif tasarım senaryoları bu doğrultuda yer kimliği ve mekânsal bellek açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Ağlasun kent meydanı, yalnızca farklı işlevlerin bir araya geldiği fiziksel bir açık alan değil; uzun yıllar boyunca gündelik yaşamın, kamusal karşılaşmaların ve toplumsal etkinliklerin gerçekleştiği bir bellek mekânı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle çalışma alanında bulunan tescilli çınar ağacı, bu belleğin en güçlü fiziksel temsilcilerinden birini oluşturmaktadır. Çınar ağacı yalnızca doğal bir peyzaj ögesi değil; kullanıcıların ortak deneyimlerini, karşılaşmalarını ve mekâna ilişkin kolektif hafızalarını taşıyan sembolik bir odak niteliğindedir.

Nora'nın (1989) geliştirdiği *hafıza mekânları* (*lieux de mémoire*) kavramı doğrultusunda değerlendirildiğinde, çınar ağacı fiziksel varlığının ötesinde toplumsal belleğin somutlaştığı bir mekân olarak okunabilmektedir. Bu tür mekânlar yalnızca geçmişe ait izleri taşımamakta; aynı zamanda güncel toplumsal ilişkiler aracılığıyla sürekli yeniden üretilmektedir. Bu bağlamda çınar ağacı, Ağlasun kent merkezinde kolektif hafızanın sürekliliğini sağlayan temel mekânsal referanslardan biri olarak değerlendirilebilir.

Alternatif 1 tasarım önerisi, bu bellek unsurunu tasarımın merkezine yerleştirmektedir. Çınar ağacının çevresinde oluşturulan dolaşım sistemi, oturma alanları ve kamusal odaklar aracılığıyla mevcut kimlik unsuru daha görünür hâle getirilmektedir. Böylece tasarım, mevcut belleğin korunmasını ve

güçlendirilmesini hedeflemektedir. Rossi'nin (1982) kolektif bellek yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde, Alternatif 1 kentin tarihsel sürekliliğini destekleyen ve kullanıcıların mevcut mekânsal referanslarla ilişkisini güçlendiren bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Tasarımın merkezî odak etrafında örgütlenmesi, alanın mevcut kamusal kimliğinin korunmasına katkı sağlamaktadır.

Alternatif 2 ise yer kimliğini farklı bir perspektiften yorumlamaktadır. Bu senaryoda çınar ağacı korunmakla birlikte tasarımın tek merkezî bileşeni olarak ele alınmamaktadır. Bunun yerine topoğrafik yapı, teraslar, seyir alanları ve çok katmanlı kamusal platformlar aracılığıyla yeni mekânsal odaklar oluşturulmaktadır. Böylece mevcut kimlik unsurları korunurken aynı zamanda yeni deneyim alanları ve yeni kamusal ilişkiler üretilmektedir. Bu durum yer kimliğinin yalnızca korunması gereken sabit bir değer değil, zaman içerisinde yeniden üretilen dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

Relph'in (1976) yer duygusu yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde iki tasarım önerisinin farklı aidiyet stratejileri geliştirdiği görülmektedir. Alternatif 1 kullanıcıların hâlihazırda aşına olduğu mekânsal referansları güçlendirerek mevcut aidiyet ilişkilerini desteklemektedir. Alternatif 2 ise kullanıcıların alanı farklı biçimlerde deneyimleyebileceği yeni kamusal ilişkiler kurarak yeni aidiyet biçimlerinin oluşmasına olanak sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle Alternatif 1 mevcut yer kimliğini görünür kılan ve güçlendiren bir yaklaşım benimserken, Alternatif 2 mevcut kimlik üzerine yeni deneyim katmanları eklemektedir.

Bu durum özellikle kamusal odakların organizasyonunda belirginleşmektedir. Alternatif 1'de çınar ağacı ve çevresindeki kamusal alan tasarımın temel merkezi olarak öne çıkarken, Alternatif 2'de kamusal yaşam farklı teraslar ve kullanım alanları arasında dağıtılmaktadır. Böylece ilk senaryo daha güçlü ve belirgin bir kamusal merkez oluştururken, ikinci senaryo çok merkezli bir kamusal mekân sistemi önermektedir.

Sonuç olarak yer kimliği açısından değerlendirildiğinde iki alternatif farklı tasarım stratejileri geliştirmektedir. Alternatif 1 mevcut kimlik unsurlarını ve kolektif belleği görünür kılarak yerleşimin tarihsel sürekliliğini güçlendirmektedir. Alternatif 2 ise mevcut kimlik unsurlarını korumakla birlikte yeni mekânsal deneyimler ve yeni kamusal odaklar üreterek kimliğin yeniden yorumlanmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle Alternatif 1 mevcut yer kimliğinin korunmasına yönelik daha güçlü bir yaklaşım sunarken, Alternatif 2 yeni kamusal kimlik katmanlarının oluşmasına imkân veren daha dönüşümsel bir tasarım anlayışı geliştirmektedir. Yer kimliği açısından karşılaştırmalı değerlendirme sonuçları Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tablo 8. Yer kimliği ve mekânsal bellek açısından karşılaştırmalı değerlendirme. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Ölçüt	Alternatif 1	Alternatif 2
Çınar Ağacının Görünürlüğü	Yüksek	Orta
Bellek Unsurlarının Vurgulanması	Yüksek	Orta
Kamusal Odak Gücü	Yüksek	Orta
Kimlik Sürekliliği	Yüksek	Orta
Yeni Kimlik Üretimi	Orta	Yüksek
Aidiyet Potansiyeli	Yüksek	Yüksek
Mekânsal Deneyim Çeşitliliği	Orta	Yüksek
Kolektif Bellekle İlişki	Güçlü	Orta
Topografik Kimliğin Görünürlüğü	Orta	Yüksek

5.4 Kamusal Mekân Kalitesi

Kamusal mekân kalitesi, kamusal alanların kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verebilme, sosyal etkileşimi destekleme ve farklı kullanım biçimlerine olanak sağlama kapasitesi ile ilişkilidir (Gehl, 2010; Whyte, 1980; Mehta, 2014). Çalışma kapsamında geliştirilen alternatif tasarım senaryoları; erişilebilirlik, sosyallik, konfor ve esneklik kriterleri doğrultusunda karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, tasarım alternatiflerinin yalnızca fiziksel organizasyonlarını değil, aynı zamanda kamusal yaşam üretme potansiyellerini de ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Erişilebilirlik

Kamusal mekân kalitesinin temel bileşenlerinden biri erişilebilirliktir. Whyte'in (1980) vurguladığı üzere başarılı kamusal alanlar, kullanıcıların kolaylıkla ulaşabildiği ve farklı kullanıcı grupları tarafından rahatlıkla kullanılabilirdiği mekânlardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Alternatif 1, iki farklı kot arasında süreklilik sağlayan rampa sistemi sayesinde daha güçlü bir erişilebilirlik performansı ortaya koymaktadır. Tasarımın ana dolaşım omurgasını oluşturan rampa, yalnızca fiziksel geçişi sağlamakla kalmamakta; aynı zamanda farklı kamusal odaklar arasında kesintisiz ilişki kurulmasına olanak tanımaktadır. Bu durum özellikle hareket kısıtlılığı bulunan kullanıcılar açısından önemli bir avantaj oluşturmaktadır.

Alternatif 2'de ise erişilebilirlik daha çok teraslar ve farklı kotlarda oluşturulan açık platformlar üzerinden sağlanmaktadır. Bu yaklaşım kullanıcı deneyimini çeşitlendirmesine rağmen, dolaşım sisteminin daha parçalı bir yapıya sahip olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle erişilebilirlik açısından Alternatif 1'in daha güçlü bir performans gösterdiği söylenebilir.

Sosyallik

Gehl'e (2010) göre kamusal mekânların başarısı, kullanıcılar arasında sosyal etkileşim üretebilme kapasitesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu doğrultuda alternatif tasarımlar değerlendirildiğinde her iki senaryonun da sosyal karşılaşmaları destekleyen mekânsal özellikler içerdiği görülmektedir. Ancak bu etkileşimin örgütlenme biçimi farklılaşmaktadır.

Alternatif 1'de sosyal etkileşim daha çok çınar ağacı çevresinde yoğunlaşan merkezî kamusal odak etrafında şekillenmektedir. Oturma alanları, dolaşım sistemi ve açık alan düzenlemeleri kullanıcıların aynı merkezde bir araya gelmesini desteklemektedir. Bu durum güçlü bir kamusal merkez oluştursa da sosyal etkileşimin belirli bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Alternatif 2'de ise sosyal yaşam alanının tamamına daha dengeli biçimde yayılmaktadır. Teraslar, seyir noktaları, oturma platformları ve farklı büyüklüklerdeki kamusal alanlar kullanıcıların farklı mekânsal deneyimler yaşamasına olanak tanımaktadır. Bu nedenle Alternatif 2'nin sosyal etkileşim üretme kapasitesinin daha yüksek olduğu değerlendirilmektedir.

Konfor

Kamusal mekân kalitesini belirleyen önemli kriterlerden biri de kullanıcı konforudur. Whyte (1980) ve Mehta'ya (2014) göre oturma olanakları, gölgelik alanlar, mekânsal tanımlılık ve kullanıcı güvenliği kamusal konforun temel bileşenleri arasında yer almaktadır.

Alternatif 1'de mevcut çınar ağacının sağladığı gölgelik alanlar, amfi düzenlemeleri ve merkezî kamusal odak kullanıcı konforunu artıran unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Alternatif 2'de ise farklı kotlarda oluşturulan teraslar ve dinlenme alanları kullanıcıların farklı mekânsal deneyimler yaşamasına olanak tanımaktadır. Her iki tasarım da kullanıcı konforunu destekleyen çözümler geliştirmekte olup bu kriter açısından belirgin bir üstünlük ortaya çıkmamaktadır.

Mekânsal Süreklilik

Kamusal mekân kalitesinin önemli göstergelerinden biri, farklı kullanım alanları arasında kurulan mekânsal ilişkilerin sürekliliğidir. Mekânsal süreklilik, kullanıcıların kamusal alan içerisinde kesintisiz hareket edebilmesi, farklı odaklar arasında güçlü fiziksel ve görsel bağlantılar kurabilmesi ve alanı bütüncül bir sistem olarak algılayabilmesi ile ilişkilidir (Lynch, 1981; Carmona, 2014). Özellikle topoğrafik karaktere sahip yerleşmelerde bu sürekliliğin sağlanması, kamusal yaşamın farklı kotlara yayılabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu açıdan değerlendirildiğinde Alternatif 1'in en güçlü yönlerinden biri mekânsal süreklilik sağlamasıdır. Tasarımın temel organizasyon elemanı olan rampa sistemi, farklı kotlarda bulunan meydanları ve kamusal kullanımları tek

bir dolaşım omurgası içerisinde bir araya getirmektedir. Böylece kullanıcılar alanın farklı bölümleri arasında kesintisiz biçimde hareket edebilmekte, kamusal odaklar arasında güçlü görsel ve fiziksel ilişkiler kurulabilmektedir. Özellikle çınar ağacı etrafında şekillenen dolaşım sistemi, meydanın farklı parçalarını bütünleştiren ortak bir kamusal yapı oluşturmaktadır.

Alternatif 2'de ise mekânsal süreklilik daha çok teraslar ve kademeli açık alanlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu yaklaşım kullanıcı deneyimini çeşitlendirmekte ve farklı mekânsal rotaların oluşmasına olanak tanımaktadır. Ancak kamusal alanlar arasındaki ilişkiler Alternatif 1'e kıyasla daha parçalı biçimde örgütlenmektedir. Teraslar arasında kurulan bağlantılar güçlü olmakla birlikte, kamusal sistem tek bir omurga etrafında şekillenmemektedir.

Bu nedenle mekânsal süreklilik açısından değerlendirildiğinde Alternatif 1'in daha bütünleşik ve okunabilir bir kamusal sistem sunduğu söylenebilir. Alternatif 2 ise sürekliliği tek bir dolaşım hattı üzerinden değil, çoklu bağlantılar ve alternatif güzergâhlar aracılığıyla kurmaktadır. Bu durum iki tasarımın kamusal mekân organizasyonuna ilişkin farklı yaklaşımlar geliştirdiğini göstermektedir.

Esneklik

Kamusal mekânların farklı kullanıcı ihtiyaçlarına ve değişen kullanım senaryolarına uyum sağlayabilmesi, çağdaş kentsel tasarım yaklaşımlarında önemli bir değerlendirme ölçütü olarak kabul edilmektedir (Mehta, 2014). Bu açıdan değerlendirildiğinde Alternatif 2'nin daha esnek bir kullanım yapısı sunduğu görülmektedir. Teraslaşan açık alanlar farklı etkinliklere uyarlanabilmekte, çeşitli kullanıcı gruplarına hizmet verebilmekte ve alanın günün farklı saatlerinde farklı biçimlerde kullanılmasına olanak tanımaktadır.

Alternatif 1'de ise kamusal kullanım büyük ölçüde belirli odaklar etrafında şekillenmektedir. Bu durum mekânsal organizasyonu güçlendirmekle birlikte kullanım çeşitliliğini sınırlayabilmektedir. Bu nedenle esneklik kriteri açısından Alternatif 2 daha yüksek performans göstermektedir.

Kamusal mekân kalitesi açısından gerçekleştirilen karşılaştırma, iki tasarım senaryosunun farklı güçlü yönleri sahip olduğunu göstermektedir. Alternatif 1 erişilebilirlik ve kamusal süreklilik açısından öne çıkarken, Alternatif 2 sosyallik, etkinlik çeşitliliği ve kullanım esnekliği bakımından daha yüksek performans sergilemektedir. Bu durum, kamusal mekân kalitesinin tek boyutlu bir değerlendirme ile açıklanamayacağını ve farklı tasarım yaklaşımlarının farklı kamusal yaşam biçimleri üretebildiğini ortaya koymaktadır.

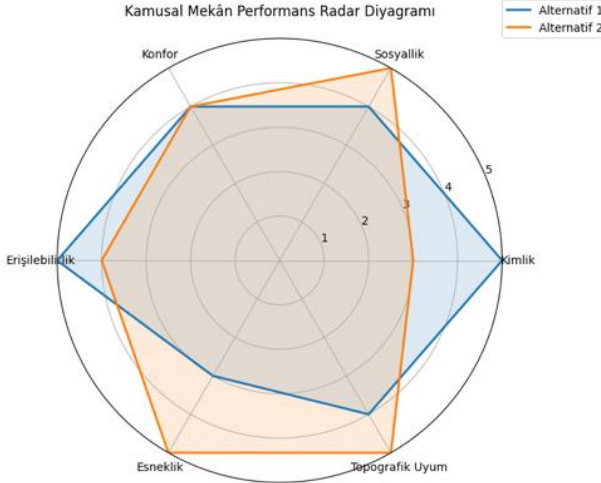
Sonuç olarak Alternatif 1 daha bütünleşik ve yönlendirici bir kamusal sistem önerirken, Alternatif 2 daha esnek, yaygın ve deneyim odaklı bir kamusal yaşam modeli geliştirmektedir. Bu farklılaşma, tasarım alternatiflerinin yalnızca fiziksel

çözümler üretmediğini; aynı zamanda farklı kamusal biçimleri önerdiğini göstermektedir.

Tablo 8. Kamusal Mekân Kalitesi Açısından Karşılaştırmalı Değerlendirme

Ölçüt	Alt.1	Alt.2
Erişilebilirlik	+++	++
Sosyal Etkileşim	++	+++
Konfor	++	++
Esneklik	++	+++
Kamusal Süreklilik	+++	++
Etkinlik Potansiyeli	++	+++

Kamusal mekân kalitesine ilişkin karşılaştırmalı değerlendirme sonuçları Şekil 17'de sunulan radar diyagramı aracılığıyla görselleştirilmektedir.

Şekil 17. Alternatif Tasarım Senaryolarının Kamusal Mekân Performans Radar Diyagramı. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır. (Değerler, bağlamsal tasarım, yer kimliği, kamusal mekân kalitesi ve topografik bütünlük ölçütleri doğrultusunda gerçekleştirilen karşılaştırmalı değerlendirme sonucunda oluşturulmuştur.)

5.5 Topografik Bütünlük

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde vurgulandığı üzere topoğrafya, yalnızca fiziksel çevrenin biçimlenmesini etkileyen doğal bir veri değil; aynı zamanda kamusal yaşamın örgütlenmesinde belirleyici rol oynayan aktif bir tasarım bileşenidir. Buna karşın kentsel tasarım literatüründe topoğrafya çoğu zaman erişim, dolaşım veya yapılaşma açısından çözülmesi gereken teknik bir problem olarak ele alınmaktadır. Ağlasun örneği ise topoğrafyanın yalnızca bir kısıt değil,

kamusal mekân üretimini yönlendiren temel bir potansiyel olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Çalışma kapsamında geliştirilen iki alternatif tasarım senaryosu, topoğrafyanın kamusal yaşam üzerindeki etkisini farklı biçimlerde yorumlamaktadır. Alternatif 1'de topoğrafya, farklı kotlar arasında süreklilik sağlayan rampa sistemi aracılığıyla bütünleştirilmiştir. Tasarımın temel amacı, kot farklılıklarının oluşturduğu fiziksel ayrışmayı azaltmak ve farklı kamusal odaklar arasında kesintisiz bir dolaşım ağı kurmaktır. Bu yaklaşım, topoğrafyayı kontrol altına alan ve erişilebilirliği önceliklendiren bir tasarım stratejisi ortaya koymaktadır.

Alternatif 2'de ise topoğrafya tasarımın temel organizasyon ilkesi hâline gelmektedir. Arazi eğimleri ve kot farklılıkları gizlenmek yerine görünür kılınmakta; teraslar, seyir alanları ve çok katmanlı kamusal platformlar aracılığıyla kamusal yaşamın doğrudan parçasına dönüştürülmektedir. Böylece topoğrafya yalnızca hareketi yönlendiren fiziksel bir unsur olmaktan çıkmakta; kullanıcı deneyimini çeşitlendiren ve sosyal etkileşimi destekleyen bir mekânsal çerçeve üretmektedir.

Bu farklılaşma, topoğrafyanın kamusal mekân üretimindeki rolünü yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Burnett'e (2014) göre topoğrafya başarılı tasarım süreçlerinde aşılması gereken bir engel değil, mekânsal karakterin temel belirleyicilerinden biridir. Benzer şekilde Toland ve Christ (2020), topoğrafik çevrelerin kullanıcı deneyimini ve mekân algısını doğrudan etkilediğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımlar doğrultusunda değerlendirildiğinde her iki tasarım senaryosu da topoğrafyayı aktif bir tasarım girdisi olarak ele almakta, ancak bu girdiyi farklı mekânsal stratejiler aracılığıyla yorumlamaktadır.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, topoğrafyanın kamusal yaşam üzerindeki etkisinin doğrudan değil; geçiş mekânları aracılığıyla gerçekleşmesidir. Merdivenler, rampalar, amfiler, teraslar ve eşik alanları yalnızca farklı kotlar arasındaki hareketi sağlayan teknik elemanlar değildir. Bu mekânlar aynı zamanda kullanıcıların durakladığı, çevreyi gözlemlediği, karşılaştığı ve sosyal etkileşim geliştirdiği kamusal alanlar olarak işlev görmektedir. Erem ve arkadaşlarının (2025) kamusal ara mekânlar üzerine gerçekleştirdiği çalışmalar da benzer biçimde geçiş mekânlarının kamusal yaşamın üretiminde önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Bu durum özellikle Ağlasun örneğinde belirgin biçimde gözlemlenmektedir. Tasarım alanında yer alan kot farklılıkları, kullanıcı hareketlerini yönlendirmekte ve farklı kamusal kullanımlar arasında geçişler oluşturmaktadır. Bu geçiş alanları yalnızca dolaşım elemanı olarak değerlendirilmemekte; aynı zamanda kamusal deneyimin üretildiği sosyal mekânlar olarak işlev görmektedir. Özellikle amfi düzenlemeleri, oturma basamakları, teraslar ve seyir noktaları kullanıcıların alan

içerisinde daha uzun süre vakit geçirmesine ve farklı sosyal ilişkiler geliştirmesine olanak sağlamaktadır.

Degen ve Rose'un (2012) ortaya koyduğu deneyimsel kent yaklaşımı da bu ilişkiyi desteklemektedir. Araştırmacılara göre yürümek, yalnızca bir noktadan diğerine ulaşma eylemi değil; mekânın algılanmasını, deneyimlenmesini ve hatırlanmasını sağlayan bir süreçtir. Bu bağlamda topoğrafya kullanıcıların hareket biçimlerini etkilerken, geçiş mekânları da bu hareketleri kamusal deneyime dönüştürmektedir. Böylece topoğrafik yapı ile kamusal yaşam arasında doğrudan değil, deneyimsel ve sosyal bir ilişki kurulmaktadır.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda topoğrafya ile kamusal yaşam arasındaki ilişkiyi açıklayan kavramsal bir model geliştirilmiştir (Şekil 20). Önerilen model, topoğrafyanın kamusal mekân üretimindeki rolünü doğrusal bir neden-sonuç ilişkisi üzerinden değil; ardışık mekânsal ve sosyal süreçler aracılığıyla açıklamaktadır. Modelde topoğrafya öncelikle kot farklılıklarını üretmekte; kot farklılıkları geçiş mekânlarının oluşmasına neden olmakta; geçiş mekânları ise duraklama, gözlem ve karşılaşma gibi davranışları teşvik ederek sosyal etkileşimi desteklemektedir. Sosyal etkileşimlerin yoğunlaşması ise kamusal yaşamın oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Bu model doğrultusunda değerlendirildiğinde, kamusal yaşamın yalnızca meydanlar veya büyük açık alanlar tarafından değil; bu alanlar arasındaki geçiş mekânları tarafından da üretildiği görülmektedir. Dolayısıyla topoğrafik çevrelerde başarılı kamusal mekân tasarımı, yalnızca meydanların düzenlenmesine değil; geçiş alanlarının kamusal potansiyellerinin ortaya çıkarılmasına da bağlıdır.

Sonuç olarak çalışma, topoğrafyanın kamusal yaşam üretimindeki rolünü yeniden tanımlamaktadır. Topoğrafya bir problem değil, kamusal deneyimi zenginleştiren bir tasarım potansiyelidir. Geçiş mekânları ise yalnızca dolaşımı sağlayan teknik elemanlar değil; sosyal etkileşim ve kamusal yaşam üreten aktif mekânsal bileşenlerdir. Ağlasun örneği üzerinden geliştirilen bu yaklaşımın, benzer topoğrafik karaktere sahip tarihî yerleşmelerde gerçekleştirilecek kamusal mekân tasarımlarına da katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu çalışma kapsamında geliştirilen model, araştırmanın temel kuramsal çıktısını oluşturmaktadır. Topoğrafya ile kamusal yaşam arasındaki ilişkiyi açıklayan önerilen model Şekil 18'de sunulmaktadır.

Şekil 18. Topografik Kamusal Mekân Modeli. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

5.6 Tasarım Çıkarımları

Ağlasun kent meydanı örneği üzerinden geliştirilen alternatif tasarım senaryoları, tarihî ve topoğrafik karaktere sahip yerleşmelerde kamusal mekân tasarımına ilişkin çeşitli çıkarımlar ortaya koymaktadır. Karşılaştırmalı değerlendirme sonuçları, kamusal mekân kalitesinin yalnızca fiziksel düzenlemelerle değil; bağlamsal ilişkiler, yer kimliği, topoğrafik bütünleşme ve kullanıcı deneyimi gibi çok katmanlı bileşenlerle birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

İlk olarak, bağlamsal tasarım yaklaşımının tarihî çevrelerde kamusal mekân üretiminin temel belirleyicilerinden biri olduğu görülmektedir. Her iki alternatif de yerleşimin mevcut mekânsal karakterini ve tarihsel referanslarını korumayı amaçlamakla birlikte, bu değerleri farklı mekânsal stratejiler aracılığıyla yorumlamaktadır. Bu durum, bağlamsal tasarımın tarihsel çevreyi yalnızca korumaya yönelik bir yaklaşım olmadığını; mevcut değerlerin güncel kullanım ihtiyaçlarıyla yeniden ilişkilendirilmesini de içerdiğini göstermektedir.

İkinci olarak, yer kimliği ve mekânsal belleğin kamusal mekân tasarımında önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle çalışma alanında yer alan tescilli çınar ağacı, yalnızca korunması gereken doğal bir unsur değil; kullanıcı belleğinde karşılığı bulunan güçlü bir mekânsal referans olarak değerlendirilmiştir. Tasarım kararlarının mevcut kimlik unsurlarını görünür kılması ve kamusal yaşamla ilişkilendirmesi, alanın özgün karakterinin sürdürülmesine katkı sağlamaktadır.

Üçüncü olarak, topoğrafyanın kamusal mekân tasarımında yalnızca fiziksel bir kısıt olarak değerlendirilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Karşılaştırmalı değerlendirme sonuçları, topoğrafyanın hareket deneyimini çeşitlendiren, farklı kullanım senaryoları üreten ve kamusal yaşamı destekleyen aktif bir tasarım girdisi olarak ele alınabileceğini göstermektedir. Özellikle teraslar, rampalar, amfiler ve geçiş mekânları gibi bileşenler, topoğrafik farklılıkların kamusal deneyime dönüştürülmesinde önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır.

Dördüncü olarak, kamusal sürekliliğin farklı tasarım yaklaşımlarıyla sağlanabileceği görülmektedir. Alternatif 1 bu sürekliliği güçlü bir dolaşım omurgası ve kesintisiz bağlantılar üzerinden kurarken, Alternatif 2 çok odaklı kamusal alanlar ve kademeli mekânsal geçişler aracılığıyla sağlamaktadır. Bu durum, kamusal sürekliliğin tek bir mekânsal modelle açıklanamayacağını ve yerleşimin özgün koşullarına bağlı olarak farklı biçimlerde kurgulanabileceğini ortaya koymaktadır.

Son olarak, sosyal etkileşimi destekleyen esnek kullanım senaryolarının kamusal mekânların canlılığını artırdığı görülmektedir. Farklı ölçeklerde etkinliklere olanak sağlayan, gündelik kullanım ile özel organizasyonları bir araya getirebilen ve farklı kullanıcı gruplarına hitap eden kamusal alanlar, meydanların günün farklı saatlerinde ve yılın farklı dönemlerinde kullanılabilmesine katkı sağlamaktadır. Bu durum kamusal mekânların yalnızca fiziksel çevreler değil, aynı zamanda sürekli yeniden üretilen sosyal ortamlar olduğunu göstermektedir.

Ağlasun örneği üzerinden elde edilen bu çıkarımlar, benzer tarihî ve topoğrafik karaktere sahip yerleşmelerde gerçekleştirilecek kamusal mekân tasarımı çalışmalarına aktarılabilir bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle bağlamsal tasarım, yer kimliği, topoğrafik bütünlüşme, kamusal süreklilik ve sosyal

etkileşim eksenlerinin birlikte değerlendirilmesi, küçük ölçekli tarihi yerleşmelerde daha nitelikli ve sürdürülebilir kamusal çevrelerin oluşturulmasına katkı sağlayabilecek temel tasarım ilkeleri olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 9'da Ağlasun örneğinden elde edilen temel tasarım çıkarımları özetlenmektedir.

Tablo 9. Ağlasun Örneğinden Elde Edilen Temel Tasarım Çıkarımları. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tema	Temel Çıkarım
Bağlamsal Tasarım	Tarihsel ve kültürel referansların güncel kullanım ihtiyaçlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.
Yer Kimliği ve Bellek	Kimlik unsurlarının korunması ve görünür kılınması kamusal aidiyeti güçlendirmektedir.
Topografik Bütünleşme	Topografya bir kısıt değil, kamusal mekân üretimini destekleyen aktif bir tasarım girdisidir.
Kamusal Süreklilik	Farklı mekânsal stratejilerle kesintisiz ve okunabilir kamusal sistemler oluşturulabilir.
Sosyal Etkileşim	Esnek kullanım senaryoları kamusal alanların canlılığını ve kullanım çeşitliliğini artırmaktadır.
Tasarım Yaklaşımı	Alternatif senaryoların karşılaştırılması, tasarım yoluyla bilgi üretimine katkı sağlamaktadır.

6. TARTIŞMA

6.1 Bağlamsal Tasarımın Yeniden Değerlendirilmesi

Bağlamsal tasarım, mimarlık ve kentsel tasarım literatüründe uzun yıllardır fiziksel çevre ile uyumlu tasarım üretme yaklaşımı olarak ele alınmaktadır. Ancak güncel tartışmalar, bağlamın yalnızca fiziksel çevreden ibaret olmadığını; tarihsel katmanlar, kültürel pratikler, toplumsal ilişkiler ve kullanıcı deneyimlerini de kapsayan çok katmanlı bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır (Carmona, 2014; Norberg-Schulz, 1980). Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular da bağlamsal tasarımın yalnızca mevcut çevresel özelliklerin korunmasına indirgenemeyeceğini göstermektedir.

Ağlasun kent meydanı örneğinde geliştirilen alternatif tasarım senaryoları, aynı fiziksel bağlam içerisinde farklı tasarım yaklaşımlarının geliştirilebildiğini ortaya koymuştur. Her iki alternatif de aynı tarihsel çevre, aynı topoğrafik yapı ve aynı kamusal gereksinimler doğrultusunda üretilmiş olmasına rağmen farklı mekânsal sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, bağlamın tasarım sürecine doğrudan yön veren sabit bir veri değil; farklı biçimlerde yorumlanabilen dinamik bir yapı olduğunu göstermektedir.

Alternatif l'de bağlam, mevcut tarihsel ve kültürel referanslar üzerinden okunmaktadır. Tescilli çınar ağacının tasarımın merkezine yerleştirilmesi, mevcut meydan belleğinin korunması ve kamusal odakların bu referanslar

etrafında örgütlenmesi bağlamın sürekliliğini vurgulayan bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu yönüyle tasarım, Norberg-Schulz'un (1980) *genius loci* kavramıyla uyumlu biçimde yerin mevcut karakterini görünür kılmayı ve güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Alternatif 2'de ise bağlamın yorumlanma biçimi farklılaşmaktadır. Bu senaryoda topoğrafik yapı tasarımın temel belirleyicisi hâline gelmekte ve mevcut arazi karakteri yeni kamusal deneyimlerin üretilmesi için bir araç olarak kullanılmaktadır. Böylece bağlam yalnızca korunması gereken bir değer değil; yeni mekânsal ilişkiler üretme potansiyeli taşıyan aktif bir tasarım girdisi olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, bağlamsal tasarımın yalnızca korumacı bir perspektifle ele alınamayacağını ve yaratıcı yorumlara da olanak sağlayabileceğini göstermektedir.

Çalışmanın önemli bulgularından biri, bağlamın farklı bileşenlerinin tasarım sürecinde farklı ağırlıklara sahip olabilesidir. Yer kimliği, tarihsel bellek, topoğrafik yapı, kullanıcı deneyimi ve kamusal yaşam gibi unsurların her biri tasarım kararlarını etkileyebilmekte; ancak tasarımcı bu bileşenlerden bazılarını ön plana çıkararak farklı tasarım stratejileri geliştirebilmektedir. Ağlasun örneğinde Alternatif 1 tarihsel ve kültürel bağlamı önceliklendirirken, Alternatif 2 topoğrafik bağlamı ön plana çıkarmaktadır. Buna rağmen her iki öneri de bağlamsal tasarım ilkeleri ile uyumlu olarak değerlendirilebilmektedir.

Bu bulgu, bağlamsal tasarımın çoğu zaman varsayıldığı gibi tek bir doğru tasarım çözümüne işaret etmediğini göstermektedir. Aksine bağlamsal tasarım, aynı çevresel verilerin farklı biçimlerde yorumlanmasına olanak sağlayan açık bir tasarım çerçevesi sunmaktadır. Dolayısıyla bağlam tasarımın sonucunu belirleyen katı bir kural sistemi değil; tasarım sürecini yönlendiren ve farklı yorumlara izin veren çok katmanlı bir bilgi alanı olarak değerlendirilmelidir.

Ağlasun örneği üzerinden elde edilen bulgular ayrıca topoğrafyanın bağlamsal tasarım içerisindeki rolünün yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Literatürde topoğrafya çoğu zaman fiziksel çevrenin bir bileşeni olarak ele alınırken, bu çalışma topoğrafyanın kullanıcı deneyimini, dolaşım sistemlerini, kamusal etkileşimi ve yer kimliğini doğrudan etkileyen aktif bir bağlamsal unsur olduğunu göstermektedir. Bu nedenle özellikle eğimli ve tarihî yerleşimlerde bağlamsal tasarımın yalnızca yapılaşma dokusu veya tarihsel referanslar üzerinden değil; topoğrafik deneyim üzerinden de değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak çalışma, bağlamsal tasarım kavramının korunması gereken fiziksel çevre anlayışının ötesine taşınması gerektiğini göstermektedir. Ağlasun örneğinde bağlam; tarihsel bellek, yer kimliği, topoğrafik karakter ve kamusal yaşam ilişkilerinin birlikte değerlendirildiği çok katmanlı bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, bağlamsal tasarımın geçmişi koruyan bir yaklaşım

olmanın yanı sıra yeni kamusal deneyimler ve yeni mekânsal ilişkiler üretmeye imkân veren yaratıcı bir tasarım stratejisi olarak da ele alınabileceğini göstermektedir.

Bağlamsal tasarım, mevcut çevrenin pasif biçimde korunması değil; tarihsel bellek, yer kimliği, topoğrafik karakter ve kamusal yaşam arasındaki ilişkilerin yeniden yorumlanması sürecidir.

6.2 Yer Kimliği: Koruma mı Yeniden Yorumlama mı?

Yer kimliği, kentlerin ve kamusal mekânların ayırt edici karakterini oluşturan temel bileşenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak yer kimliğinin tasarım süreçlerinde nasıl ele alınması gerektiği konusu literatürde uzun süredir tartışılmaktadır. Bir yandan yer kimliği tarihsel sürekliliğin ve kolektif belleğin korunması gereken bir unsuru olarak değerlendirilirken, diğer yandan kimliğin sürekli yeniden üretilen ve dönüşen bir süreç olduğu vurgulanmaktadır (Relph, 1976; Rossi, 1982; Nora, 1989). Ağlasun örneğinde geliştirilen alternatif tasarım senaryoları, bu tartışmanın kamusal mekân tasarımı bağlamında yeniden değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Çalışmanın bulguları, yer kimliğinin yalnızca fiziksel çevreye bağlı bir özellik olmadığını göstermektedir. Özellikle çalışma alanında bulunan tescilli çınar ağacı, fiziksel bir peyzaj elemanının ötesinde toplumsal belleğin ve ortak deneyimlerin taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. Bu yönüyle çınar ağacı, Nora'nın (1989) tanımladığı anlamda bir *hafıza mekânı* (*lieu de mémoire*) niteliği taşımaktadır. Kamusal yaşamın farklı dönemlerde bıraktığı izler, kullanıcıların mekânla kurduğu duygusal bağlar ve gündelik yaşam pratikleri bu fiziksel unsur etrafında birikerek yer kimliğinin oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Alternatif 1 tasarım önerisi, yer kimliğini koruma ve görünür kılma yaklaşımını benimsemektedir. Tasarımın merkezine yerleştirilen çınar ağacı, yalnızca korunması gereken tarihsel bir unsur olarak değil, kamusal mekân organizasyonunun temel bileşeni olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, Rossi'nin (1982) kolektif bellek ve kentsel süreklilik kavramları ile uyumludur. Çünkü tasarım yeni bir kimlik üretmekten çok, mevcut kimliğin güçlendirilmesini ve kullanıcıların mevcut mekânsal referanslarla kurduğu ilişkinin sürdürülmesini amaçlamaktadır. Bu yönüyle Alternatif 1, koruma odaklı bir kimlik yaklaşımı geliştirmektedir.

Alternatif 2 ise yer kimliğini daha dinamik bir perspektiften ele almaktadır. Bu senaryoda mevcut kimlik unsurları korunmakla birlikte, tasarımın temel amacı yalnızca mevcut durumu sürdürmek değildir. Teraslar, yeni kamusal platformlar ve farklı kullanım senaryoları aracılığıyla kullanıcıların alanla yeni ilişkiler kurmasına olanak sağlanmaktadır. Böylece yer kimliği geçmişe ait sabit

bir değer olmaktan çıkarak yeni deneyimler ve yeni toplumsal ilişkiler üzerinden yeniden üretilen bir süreç hâline gelmektedir.

Bu durum Relph'in (1976) yer duygusu yaklaşımı açısından önemlidir. Relph, yer kimliğinin yalnızca fiziksel özelliklerden değil, kullanıcıların mekânla kurduğu deneyimsel ilişkilerden de beslendiğini belirtmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, yeni kamusal deneyimlerin üretilmesi yer kimliğinin zayıflaması anlamına gelmemektedir. Aksine yeni deneyimler ve yeni kullanım biçimleri, kimliğin güncel koşullar içerisinde yeniden üretilmesini sağlayabilmektedir.

Bu noktada çalışma, koruma ve dönüşüm arasında çoğu zaman kurulan karşıtlığın yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Geleneksel koruma yaklaşımlarında kimlik çoğu zaman korunması gereken sabit bir değer olarak ele alınmaktadır. Oysa Ağlasun örneğinde görüldüğü üzere kimlik yalnızca geçmişin korunmasıyla değil, güncel kullanıcı deneyimleri ve yeni kamusal ilişkiler aracılığıyla da şekillenmektedir. Dolayısıyla kimliğin korunması ile yeniden yorumlanması birbirini dışlayan süreçler olarak değil, birbirini tamamlayan tasarım stratejileri olarak değerlendirilmelidir.

Bu tartışma özellikle tarihî yerleşimlerde gerçekleştirilen kamusal mekân müdahaleleri açısından önem taşımaktadır. Çünkü tarihî çevrelerde tasarım çoğu zaman koruma ve değişim arasında bir tercih yapmak zorundaymış gibi ele alınmaktadır. Oysa bu çalışma, tasarımın aynı anda hem belleği koruyabileceğini hem de yeni deneyimler üretebileceğini göstermektedir. Alternatif 1 ve Alternatif 2 farklı uçlarda konumlanmakla birlikte, her iki senaryo da yer kimliğinin tasarım sürecindeki önemini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Ağlasun örneği, yer kimliğinin yalnızca korunması gereken tarihsel bir miras olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Yer kimliği, geçmişten gelen bellek katmanları ile güncel kullanıcı deneyimlerinin kesişiminde sürekli olarak yeniden üretilen dinamik bir süreçtir. Bu nedenle kamusal mekân tasarımında temel amaç yalnızca mevcut kimliği korumak ya da tamamen yeni bir kimlik üretmek değil; geçmiş ile güncel yaşam arasında anlamlı ilişkiler kurabilen yeni kimlik katmanlarının oluşmasına olanak sağlamaktır.

Yer kimliği korunması gereken sabit bir nesne değil, geçmişin belleği ile güncel deneyimlerin etkileşimi sonucunda sürekli yeniden üretilen dinamik bir süreçtir.

6.3 Topografyanın Kamusal Yaşam Üretimindeki Rolü

Kamusal mekân araştırmalarında kamusal yaşamın oluşumunu açıklayan çalışmalar çoğunlukla erişilebilirlik, kullanım çeşitliliği, sosyal etkileşim ve mekânsal organizasyon gibi faktörler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Whyte, 1980; Gehl, 2010; Mehta, 2014). Buna karşılık topoğrafya, çoğu zaman tasarım

sürecinde aşılması gereken fiziksel bir kısıt veya teknik bir veri olarak ele alınmaktadır. Oysa özellikle tarihi ve eğimli yerleşimlerde topoğrafya yalnızca mekânsal organizasyonu değil; kullanıcı hareketlerini, deneyim biçimlerini ve kamusal yaşamın oluşumunu da doğrudan etkilemektedir. Ağlasun örneğinde elde edilen bulgular, topoğrafyanın kamusal yaşam üretimindeki rolünün mevcut literatürde çoğu zaman ikincil planda kaldığını göstermektedir.

Çalışma alanı, belirgin kot farklılıklarına sahip bir topoğrafik yapı üzerinde gelişmiştir. Bu durum ilk bakışta erişilebilirlik ve dolaşım açısından bir problem olarak değerlendirilebilecek olsa da araştırma sonuçları topoğrafyanın aynı zamanda önemli bir kamusal potansiyel ürettiğini ortaya koymaktadır. Özellikle farklı kotlar arasında oluşan geçiş alanları, kullanıcıların yalnızca hareket ettiği değil; durakladığı, çevreyi gözlemlediği ve diğer kullanıcılarla karşılaştığı sosyal mekânlar olarak işlev görmektedir.

Bu bulgu, kamusal yaşamın yalnızca meydanlar veya geniş açık alanlar içerisinde gerçekleştiği yönündeki yaygın yaklaşımın yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Ağlasun örneğinde kamusal deneyim yalnızca meydanlarda değil; meydanlar arasındaki bağlantı alanlarında, rampalarda, amfilerde, teraslarda ve geçiş mekânlarında da üretilmektedir. Bir başka ifadeyle kamusal yaşamın önemli bir bölümü varış noktalarında değil, hareket süreci içerisinde gerçekleşmektedir.

Degen ve Rose'un (2012) deneyimsel kent yaklaşımı bu bulgunun yorumlanmasına önemli katkı sağlamaktadır. Araştırmacılara göre kentsel deneyim, yalnızca belirli mekânlarda bulunmakla değil; bu mekânlar arasında hareket etmekle de ilişkilidir. Yürümek, bakmak, durmak ve çevreyi algılamak kamusal deneyimin ayrılmaz parçalarıdır. Ağlasun örneğinde topoğrafya bu deneyimlerin yoğunlaşmasını sağlayan temel fiziksel çerçeveyi oluşturmaktadır. Kot farklılıkları kullanıcı hareketlerini yönlendirmekte, farklı bakış noktaları üretmekte ve kullanıcıların çevreyle kurduğu ilişkiyi çeşitlendirmektedir.

Benzer biçimde Burnett (2014) topoğrafyanın mekânsal karakterin temel belirleyicilerinden biri olduğunu belirtmekte; başarılı tasarım süreçlerinde topoğrafyanın bastırılması yerine görünür kılınması gerektiğini vurgulamaktadır. Araştırma kapsamında geliştirilen alternatif tasarım senaryoları da bu yaklaşımı desteklemektedir. Özellikle Alternatif 2'de topoğrafyanın tasarımın temel organizasyon ilkesi hâline gelmesi, eğimin ve kot farklılıklarının doğrudan kamusal deneyime dönüştürülebileceğini göstermektedir.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, topoğrafyanın kamusal yaşam üzerindeki etkisinin doğrudan değil, geçiş mekânları aracılığıyla gerçekleşmesidir. Topoğrafya öncelikle kot farklılıkları üretmekte; bu farklılıklar ise rampalar, merdivenler, teraslar, amfiler ve eşik mekânlarının oluşmasına neden olmaktadır. Söz konusu mekânlar yalnızca dolaşım elemanları değil; aynı

zamanda kullanıcıların durakladığı, oturduğu, gözlem yaptığı ve sosyal etkileşim geliştirdiği kamusal alanlar olarak işlev görmektedir. Böylece topoğrafik yapı ile kamusal yaşam arasında çok katmanlı bir ilişki kurulmaktadır.

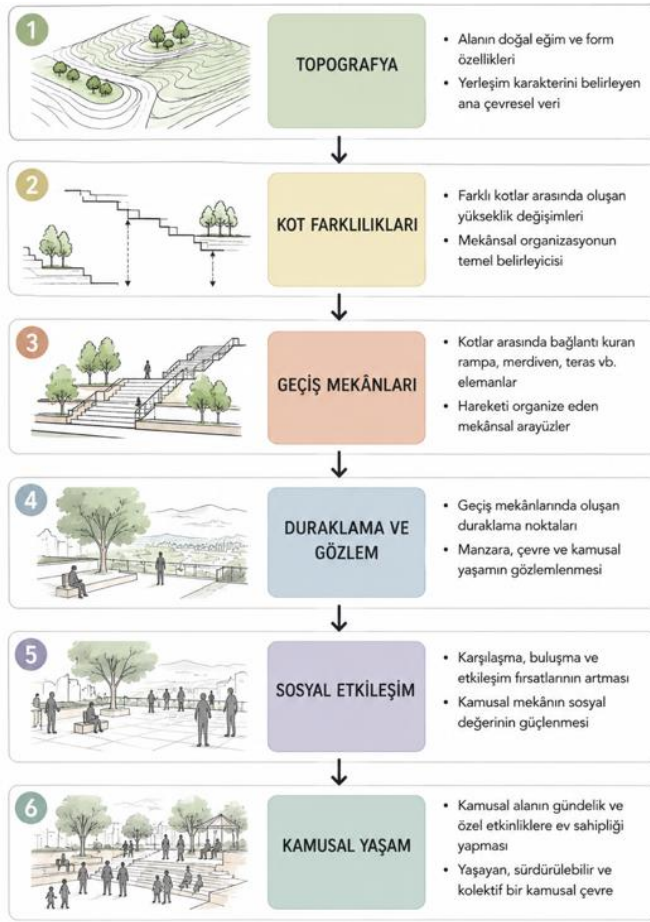
Bu durum çalışmada geliştirilen ‘Topografik Kamusal Mekân Modeli’ ile açıklanmaktadır. Model, topoğrafya ile kamusal yaşam arasındaki ilişkiyi doğrusal olmayan bir süreç olarak tanımlamaktadır. Buna göre topoğrafya kot farklılıklarını üretmekte; kot farklılıkları geçiş mekânlarının oluşmasına neden olmakta; geçiş mekânları duraklama ve gözlem davranışlarını teşvik etmekte; bu davranışlar ise sosyal etkileşimlerin gelişmesini sağlayarak kamusal yaşamın oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Böylece kamusal yaşamın yalnızca programlanmış kullanım alanlarında değil, geçiş mekânlarında da üretildiği ortaya çıkmaktadır.

Bu yaklaşım, topoğrafik çevrelerde gerçekleştirilecek kamusal mekân tasarımları açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Geleneksel tasarım anlayışında eğim çoğu zaman azaltılması veya ortadan kaldırılması gereken bir sorun olarak değerlendirilirken, araştırma sonuçları topoğrafyanın kamusal yaşam üretme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle tasarım sürecinde temel amaç topoğrafyayı nötrleştirmek değil; onun sunduğu mekânsal fırsatları görünür kılmak ve kamusal deneyime dönüştürmek olmalıdır.

Ağlasun örneği üzerinden geliştirilen bu tartışma, topoğrafyanın yalnızca fiziksel çevrenin biçimlenmesinde değil; yer kimliğinin oluşumunda, kullanıcı deneyiminin çeşitlenmesinde ve kamusal yaşamın üretiminde de belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, topoğrafyanın kentsel tasarım literatüründe çoğu zaman ikincil planda kalan rolünü yeniden görünür kılmakta ve topoğrafik çevrelerde kamusal mekân tasarımına yönelik yeni bir kavramsal çerçeve önermektedir.

Sonuç olarak araştırma, topoğrafyanın kamusal yaşamı sınırlayan bir fiziksel koşul değil; uygun tasarım stratejileri ile kamusal deneyimi zenginleştiren, sosyal etkileşimi destekleyen ve yer kimliğini güçlendiren aktif bir tasarım bileşeni olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bulgu, yalnızca Ağlasun için değil, topoğrafyanın belirleyici olduğu diğer tarihi yerleşimler için de önemli tasarım çıkarımları sunmaktadır.

Kamusal yaşam yalnızca meydanlarda değil, topoğrafyanın ürettiği geçiş mekânlarında da oluşmaktadır. Bu nedenle topoğrafya kamusal yaşamın önündeki bir engel değil, onu üreten temel mekânsal kaynaklardan biridir.

Şekil 19. Topografik Kamusal Mekân Modeli. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

6.4 Kamusal Mekân Kalitesi ve Kullanım Çeşitliliği

Kamusal mekân kalitesi, güncel kentsel tasarım literatürünün temel tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Kamusal alanların yalnızca fiziksel düzenlemeler yoluyla değil, kullanıcı davranışları, sosyal etkileşim biçimleri ve kullanım çeşitliliği üzerinden değerlendirilmesi gerektiği yönündeki yaklaşım son yıllarda giderek güçlenmiştir (Whyte, 1980; Gehl, 2010; Mehta, 2014). Bu doğrultuda kamusal mekânların başarısı, estetik veya fiziksel niteliklerinden çok kullanıcıların bu alanları ne ölçüde benimsediği, kullandığı ve gündelik yaşamın parçası hâline getirdiği ile ilişkilendirilmektedir.

Ağlasun örneğinde geliştirilen alternatif tasarım senaryoları, kamusal mekân kalitesinin tek bir tasarım stratejisi ile açıklanamayacağını göstermektedir. Araştırma bulguları, erişilebilirlik, sosyallik, kullanım çeşitliliği, esneklik ve mekânsal süreklilik gibi kriterlerin birbirleriyle ilişkili biçimde değerlendirilmesi

gerektiğini ortaya koymaktadır. Her iki tasarım senaryosu da kamusal yaşamı desteklemeyi amaçlamakta, ancak bunu farklı mekânsal araçlar üzerinden gerçekleştirmektedir.

Alternatif 1'de kamusal mekân kalitesi büyük ölçüde süreklilik ve erişilebilirlik üzerinden kurulmaktadır. Rampa sistemi aracılığıyla farklı kotlarda yer alan meydanlar arasında kesintisiz bağlantılar oluşturulmakta ve kullanıcıların alanın tamamını erişilebilir biçimde deneyimlemesi hedeflenmektedir. Bu yaklaşım, Gehl'in (2010) kamusal yaşamın oluşumunda hareket sürekliliğine verdiği önem ile uyumludur. Kullanıcıların alan içerisinde kolaylıkla dolaşabilmesi, farklı kamusal odaklar arasında ilişki kurabilmesi ve çeşitli mekânsal deneyimler yaşayabilmesi kamusal mekân kalitesini artıran temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Alternatif 2 ise kamusal mekân kalitesini daha çok kullanım çeşitliliği ve esnek kullanım senaryoları üzerinden geliştirmektedir. Teraslar, açık platformlar, etkinlik alanları ve farklı ölçeklerdeki kamusal odaklar kullanıcıların farklı biçimlerde alanı deneyimlemesine olanak sağlamaktadır. Böylece kamusal yaşam belirli bir merkeze yoğunlaşmak yerine alanın tamamına yayılmakta ve farklı kullanıcı grupları için çeşitli kullanım olanakları oluşmaktadır. Bu durum, Mehta'nın (2014) kamusal mekân performansına ilişkin değerlendirmelerinde vurguladığı kullanım çeşitliliği ve çok işlevlilik kavramlarıyla örtüşmektedir.

Araştırmanın ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biri, kamusal mekân kalitesinin yalnızca fiziksel donatılar veya mekânsal organizasyon ile açıklanamayacağıdır. Kullanıcıların bir mekânda ne kadar zaman geçirdiği, hangi etkinlikleri gerçekleştirdiği ve diğer kullanıcılarla nasıl etkileşim kurduğu da kamusal kaliteyi belirleyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Whyte'in (1980) belirttiği gibi başarılı kamusal alanların temel özelliği, insanların burada bulunmak istemesidir. Ağlasun örneğinde geliştirilen tasarım senaryoları da kullanıcıların yalnızca geçiş yaptığı değil; durakladığı, oturduğu, gözlem yaptığı ve sosyal ilişkiler geliştirdiği kamusal ortamlar oluşturmayı amaçlamaktadır.

Bu noktada kullanım çeşitliliği kavramı özel bir önem kazanmaktadır. Geleneksel meydan tasarımlarında kamusal alanlar çoğu zaman belirli işlevler doğrultusunda tanımlanmaktadır. Oysa çağdaş kamusal mekân yaklaşımları, aynı mekânın gün içerisinde farklı kullanıcılar tarafından farklı amaçlarla kullanılabilmesini önemli bir kalite göstergesi olarak kabul etmektedir. Ağlasun örneğinde önerilen amfi alanları, teraslar, oturma platformları, seyir noktaları ve etkinlik alanları bu çeşitliliği destekleyen mekânsal araçlar olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu ise kamusal mekân kalitesinin yer kimliği ve topoğrafik karakter ile doğrudan ilişkili olmasıdır. Literatürde kamusal alanlar çoğu zaman fiziksel performans kriterleri üzerinden değerlendirilirken,

Ağlasun örneği kullanıcıların mekânla kurduğu duygusal ilişkisinin de kamusal kalite üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Çınar ağacının çevresinde oluşan kamusal odaklar, tarihsel meydan belleği ve topoğrafyanın sunduğu deneyimsel çeşitlilik, kamusal yaşamın niteliğini artıran unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu bulgu, kamusal mekân kalitesinin yalnızca erişilebilirlik veya konfor gibi ölçülebilir kriterlerle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Kamusal yaşamın niteliği aynı zamanda kullanıcıların mekânı anlamlandırma biçimleri, aidiyet duyguları ve kolektif bellekle kurdukları ilişkiler üzerinden de şekillenmektedir. Bu nedenle kamusal mekân tasarımlarının değerlendirilmesinde fiziksel performans kriterleri ile yer kimliği ve kullanıcı deneyimi arasındaki ilişkinin birlikte ele alınması gerekmektedir.

Sonuç olarak çalışma, kamusal mekân kalitesinin çok boyutlu bir kavram olduğunu göstermektedir. Erişilebilirlik, sosyal etkileşim, kullanım çeşitliliği, esneklik, yer kimliği ve topoğrafik deneyim birbirinden bağımsız değişkenler değil; kamusal yaşamın niteliğini birlikte belirleyen ilişkili bileşenlerdir. Ağlasun örneğinde geliştirilen alternatif tasarım senaryoları da kamusal mekân kalitesinin farklı tasarım stratejileri aracılığıyla güçlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Bu durum, kamusal alan tasarımında tek bir ideal modelden söz etmek yerine farklı bağlamlara uygun çeşitli kamusal yaşam biçimlerinin üretilebileceğini göstermektedir.

Kamusal mekân kalitesi yalnızca fiziksel tasarımın bir sonucu değildir; erişilebilirlik, kullanım çeşitliliği, sosyal etkileşim, yer kimliği ve topoğrafik deneyimin birlikte ürettiği çok katmanlı bir kamusal yaşam durumudur.

6.5 Tasarım Alternatiflerinin Araştırma Aracı Olarak Kullanılması

Mimarlık ve kentsel tasarım alanında araştırma ile tasarım arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı uzun süredir tartışılmaktadır. Geleneksel yaklaşımlar tasarımı çoğunlukla araştırma sonucunda elde edilen bilgilerin uygulandığı bir süreç olarak değerlendirmektedir. Buna karşılık Research through Design (RtD) yaklaşımı, tasarımın yalnızca araştırmanın çıktısı değil, aynı zamanda araştırmanın yürütüldüğü ve yeni bilginin üretildiği bir araç olduğunu savunmaktadır (Frayling, 1993; Zimmerman, Forlizzi & Evenson, 2007). Bu çalışma da söz konusu yaklaşım doğrultusunda tasarım sürecini yalnızca çözüm üretmeye yönelik bir faaliyet olarak değil, araştırma sorularının sınındığı bir bilgi üretim ortamı olarak ele almıştır.

Bu yaklaşım, tasarım bilgisinin yalnızca kuramsal metinler veya sayısal veriler aracılığıyla değil, tasarım eyleminin kendisi üzerinden de üretilebileceğini kabul etmektedir. Archer (1995), tasarımı kendine özgü düşünme ve bilgi üretme biçimlerine sahip bir araştırma alanı olarak değerlendirirken, Cross (2006) tasarımcı düşünme biçiminin problem çözme, olasılık geliştirme ve alternatifleri

değerlendirme süreçleri üzerinden özgün bir bilgi alanı oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede tasarım alternatifleri, yalnızca nihai proje seçenekleri olarak değil; araştırma sorularını görünür kılan, tasarım kararlarının olası sonuçlarını sınavan ve yeni kavramsal çıkarımlar üretmeye olanak sağlayan araştırma araçları olarak ele alınabilir.

Çalışma kapsamında geliştirilen iki alternatif tasarım senaryosu, farklı tasarım seçenekleri arasından seçim yapılmasını sağlayan proje varyasyonları olarak değerlendirilmemiştir. Aksine her iki alternatif, aynı araştırma problemi için geliştirilen farklı mekânsal yorumlar olarak ele alınmış ve araştırma sürecinin temel veri kaynaklarını oluşturmuştur. Bu yaklaşım sayesinde çalışma, tek bir tasarım önerisinin doğruluğunu kanıtlamaya çalışmak yerine farklı tasarım stratejilerinin ürettiği sonuçları karşılaştırmalı biçimde değerlendirme olanağı bulmuştur.

Araştırma sürecinde tasarım alternatifleri, kuramsal çerçevede tanımlanan kavramların test edilmesini sağlayan deneysel araçlar olarak işlev görmüştür. Bağlamsal tasarım, yer kimliği, kamusal mekân kalitesi ve topoğrafik bütünleşme gibi kavramlar yalnızca teorik düzeyde tartışılmamış; alternatif tasarım senaryoları üzerinden somut mekânsal karşılıkları incelenmiştir. Böylece tasarım süreci, kuramsal bilgilerin uygulamaya aktarılmasının ötesinde, bu kavramların farklı tasarım kararları altında nasıl sonuçlar ürettiğini gözlemlemeye imkân vermiştir.

Bu durum özellikle Alternatif 1 ve Alternatif 2 arasındaki farklılaşmada açık biçimde görülmektedir. Her iki tasarım önerisi de aynı çalışma alanı, aynı kullanıcı ihtiyaçları ve aynı tasarım problemi üzerinden geliştirilmiştir. Buna rağmen biri yer kimliği ve kamusal sürekliliği ön plana çıkarırken, diğeri topoğrafik deneyim ve kullanım çeşitliliğini önceliklendirmiştir. Bu farklılaşma, tasarım sürecinin yalnızca çözüm üretmediğini; aynı zamanda araştırma sorularına ilişkin yeni bilgiler ortaya çıkardığını göstermektedir.

RtD yaklaşımının önemli özelliklerinden biri, tasarımın kesin cevaplar üretmek yerine yeni sorular ve yeni tartışma alanları açabilmesidir. Ağlasun örneğinde geliştirilen alternatif senaryolar da benzer biçimde tek bir ideal çözüm önermek yerine, tarihî ve topoğrafik karaktere sahip kamusal alanlarda farklı tasarım stratejilerinin nasıl sonuçlar üretebileceğini göstermektedir. Bu yönüyle tasarım alternatifleri, araştırma nesnesi kadar araştırma yöntemi olarak da işlev görmektedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu bulgular, tasarım alternatiflerinin karşılaştırılmasının araştırma sürecine önemli katkılar sağladığını göstermektedir. Eğer çalışma yalnızca tek bir tasarım önerisi üzerinden yürütülmüş olsaydı, elde edilen sonuçlar belirli bir tasarım yaklaşımının sınırları içerisinde kalacaktı. Oysa alternatif senaryoların birlikte değerlendirilmesi, aynı

bağlam içerisinde geliştirilen farklı mekânsal stratejilerin güçlü ve zayıf yönlerini görünür hâle getirmiş; böylece daha kapsamlı ve eleştirel bir değerlendirme yapılmasına olanak sağlamıştır.

Bu yaklaşım aynı zamanda tasarım bilgisinin doğasına ilişkin önemli bir tartışmayı da gündeme getirmektedir. Tasarım alanında bilgi çoğu zaman yalnızca metinler, kuramlar veya sayısal veriler aracılığıyla üretilmemektedir. Çizimler, diyagramlar, mekânsal organizasyonlar ve alternatif senaryolar da bilgi üretiminin önemli araçlarıdır. Çalışma kapsamında geliştirilen tasarım önerileri, yalnızca temsil araçları değil; aynı zamanda araştırma sorularının sınındığı analitik modeller olarak değerlendirilmiştir. Böylece tasarım ürünleri araştırmanın sonucu olmaktan çok, araştırmanın bir parçası hâline gelmiştir.

Ağlasun örneği üzerinden elde edilen deneyim, özellikle küçük ölçekli tarihî yerleşmelerde gerçekleştirilen kentsel tasarım çalışmalarında RtD yaklaşımının önemli avantajlar sunduğunu göstermektedir. Alternatif tasarım senaryoları aracılığıyla farklı mekânsal olasılıkların test edilmesi, yalnızca proje geliştirme sürecini değil; tasarım probleminin daha derinlikli anlaşılmasını da mümkün kılmaktadır. Bu durum tasarım araştırmasının yalnızca sonuç odaklı değil, süreç odaklı bir bilgi üretim modeli olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak çalışma, tasarım alternatiflerinin yalnızca proje geliştirme araçları değil; araştırma sorularını test eden, kuramsal kavramları görünür kılan ve yeni bilgi üreten araştırma araçları olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle Research through Design yaklaşımı, Ağlasun örneğinde yalnızca bir yöntem tercihi değil; araştırmanın bilgi üretme biçimini belirleyen temel çerçeve olarak işlev görmüştür. Çalışmanın ortaya koyduğu bulgular, tasarımın yalnızca çözüm üreten bir pratik değil, aynı zamanda araştırma yoluyla bilgi üreten bir disiplin olarak değerlendirilmesi gerektiğini desteklemektedir.

Bu çalışmada tasarım alternatifleri, farklı proje seçenekleri olmaktan çok araştırma araçları olarak kullanılmış; böylece tasarım süreci yalnızca çözüm üretme değil, bilgi üretme pratiğine dönüşmüştür.

6.6 Ağlasun'dan Anadolu Kentlerine Aktarılabilir Tasarım İlkeleri

Bu çalışma, Ağlasun kent meydanına yönelik geliştirilen alternatif tasarım senaryoları üzerinden tarihî ve topoğrafik karaktere sahip yerleşmelerde kamusal mekân tasarımının nasıl ele alınabileceğini tartışmaktadır. Bununla birlikte araştırmanın amacı yalnızca Ağlasun'a yönelik tasarım önerileri geliştirmek değildir. Çalışma kapsamında elde edilen bulguların, benzer mekânsal özelliklere sahip diğer Anadolu kentleri için de yol gösterici tasarım ilkeleri ortaya koyabileceği düşünülmektedir.

Anadolu'da tarihsel süreç içerisinde topoğrafik koşullara uyum sağlayarak gelişen çok sayıda yerleşim bulunmaktadır. Eğirdir, Göynük, Taraklı, Mudurnu, Birgi ve Safranbolu gibi yerleşmeler; tarihî kent dokuları, güçlü yer kimlikleri, meydan sistemleri ve topoğrafik karakterleri ile Ağlasun'a benzer özellikler göstermektedir. Bu yerleşmelerde kamusal mekânlar yalnızca fiziksel kullanım alanları değil; aynı zamanda kolektif belleğin, toplumsal ilişkilerin ve yerel kimliğin taşıyıcıları olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla bu tür yerleşimlerde gerçekleştirilecek tasarım müdahalelerinin yalnızca fiziksel çevrenin düzenlenmesine odaklanması yeterli değildir.

Araştırma bulguları, tarihî ve topoğrafik karaktere sahip yerleşmelerde başarılı kamusal mekân tasarımlarının dört temel unsur etrafında şekillendiğini göstermektedir. Bunlar bağlamsal uyum, yer kimliğinin görünür kılınması, topoğrafyanın tasarım girdisi olarak değerlendirilmesi ve kamusal yaşamı destekleyen mekânsal sürekliliğin kurulmasıdır.

Öncelikle tasarım kararlarının yerleşmenin tarihsel ve kültürel bağlamı ile ilişki kurması gerekmektedir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular, tarihî çevrelerde gerçekleştirilen tasarım müdahalelerinin mevcut mekânsal karakteri göz ardı eden yaklaşımlar yerine yerin özgün özelliklerini güçlendiren çözümler üretmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu durum yalnızca yapı dokusu veya tarihî yapılar için değil; meydanlar, sokaklar, ağaçlar ve gündelik yaşam pratikleri gibi kimlik unsurları için de geçerlidir.

İkinci olarak yer kimliği tasarım sürecinin merkezinde yer almalıdır. Ağlasun örneğinde tescilli çınar ağacı kamusal belleğin ve yer kimliğinin temel taşıyıcısı olarak değerlendirilmiştir. Benzer biçimde Anadolu'nun birçok tarihî yerleşmesinde meydanlar, ulu ağaçlar, çeşmeler, camiler veya geleneksel kamusal yapılar yerel kimliğin önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Tasarım müdahaleleri bu unsurları yalnızca korunacak tarihî objeler olarak değil; kamusal yaşamın aktif bileşenleri olarak ele almalıdır.

Üçüncü olarak çalışma, topoğrafyanın kamusal mekân tasarımında aktif bir tasarım girdisi olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle eğimli araziler üzerinde gelişmiş yerleşmelerde kot farklılıklarının ortadan kaldırılmaya çalışılması yerine, bunların kamusal deneyimi zenginleştiren mekânsal fırsatlar olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Merdivenler, teraslar, amfiler, seyir alanları ve geçiş mekânları bu potansiyellerin kamusal yaşama dönüştürülmesinde önemli araçlar olarak kullanılabilir.

Son olarak kamusal mekânların yalnızca belirli etkinlikler için kullanılan açık alanlar değil; gündelik yaşamın sürekliliğini sağlayan sosyal platformlar olarak ele alınması gerekmektedir. Araştırma bulguları, erişilebilirlik, kullanım çeşitliliği, sosyal etkileşim ve esnek kullanım olanaklarının kamusal yaşamın niteliğini artıran temel faktörler olduğunu göstermektedir. Bu nedenle tasarım

kararları farklı yaş gruplarını, farklı kullanım biçimlerini ve farklı zaman dilimlerini destekleyen esnek mekânsal çözümler geliştirmelidir.

Bu ilkeler yalnızca Ağlasun için değil; topoğrafyanın belirleyici olduğu ve tarihsel kimliğin güçlü biçimde hissedildiği Anadolu yerleşmeleri için de uygulanabilir niteliktedir. Elbette her yerleşim kendi özgün bağlamı içerisinde değerlendirilmelidir. Ancak çalışma kapsamında ortaya konulan ilkeler, farklı tarihî yerleşmelerde gerçekleştirilecek kamusal mekân tasarımlarına yönelik genel bir çerçeve sunmaktadır.

Dolayısıyla araştırmanın en önemli sonuçlarından biri, tarihî ve topoğrafik karaktere sahip yerleşmelerde başarılı kamusal mekân tasarımının yalnızca fiziksel düzenlemelerle değil; yer kimliği, topoğrafya ve kamusal yaşam arasındaki ilişkilerin birlikte ele alınmasıyla mümkün olabileceğini göstermesidir. Bu yönüyle Ağlasun örneği, Anadolu'nun benzer karaktere sahip diğer kentleri için de aktarılabilir bir tasarım deneyimi sunmaktadır.

Tablo 10. Ağlasun Örneğinden Türetilen Aktarılabilir Tasarım İlkeleri ve Olası Uygulama Alanları. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tasarım İlkesi	Açıklama	Olası Uygulama Alanları
Bağlamsal Tasarım	Tarihsel ve kültürel çevreyle uyumlu tasarım kararları geliştirilmesi	Safranbolu, Birgi, Göynük
Yer Kimliğinin Güçlendirilmesi	Bellek unsurlarının kamusal yaşamın parçası hâline getirilmesi	Taraklı, Mudurnu, Eğirdir
Topoğrafyanın Girdisi Kullanılması	Kot farklılıklarının kamusal deneyime dönüştürülmesi	Ağlasun, Göynük, Mudurnu
Geçiş Mekânlarının Aktifleştirilmesi	Merdiven, teras ve eşiklerin sosyal mekânlara dönüştürülmesi	Birgi, Taraklı, Safranbolu
Kamusal Süreklilik	Meydanlar ve açık alanlar arasında kesintisiz ilişki kurulması	Eğirdir, Göynük
Kullanım Çeşitliliği	Farklı kullanıcı ve etkinliklere uyum sağlayan mekânsal çözümler	Tüm örnek yerleşmeler
Erişilebilirlik	Topoğrafik koşullara rağmen kapsayıcı dolaşım sistemleri geliştirilmesi	Ağlasun, Birgi, Mudurnu
Sosyal Etkileşim Odaklı Tasarım	Karşılaşma ve kamusal yaşamı destekleyen mekânsal düzenlemeler	Tüm örnek yerleşmeler
Bellek ve Güncel Kullanım Dengesi	Koruma ve yeniden yorumlama arasında denge kurulması	Safranbolu, Birgi, Taraklı

Esnek Kamusal Alanlar	Günlük kullanım ve etkinlik senaryolarına uyulanabilir mekânlar oluşturulması	Tüm örnek yerleşmeler
-----------------------	---	-----------------------

7. SONUÇ

7.1 Sonuçlar ve Katkıları

Bu çalışma, tarihî ve topoğrafik karaktere sahip yerleşimlerde kamusal mekân tasarımının nasıl geliştirilebileceğini Ağlasun kent meydanı örneği üzerinden incelemiştir. Araştırma süreci boyunca bağlamsal tasarım, yer kimliği ve mekânsal bellek, kamusal mekân kalitesi ve topoğrafik bütünleşme kavramları kuramsal çerçeve olarak ele alınmış; bu çerçeve doğrultusunda geliştirilen alternatif tasarım senaryoları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma sonuçları, bağlamsal tasarımın tek bir doğru çözüm üretmediğini, aynı tarihsel ve topoğrafik bağlam içerisinde farklı mekânsal stratejilerin geliştirilebileceğini göstermektedir. Alternatif tasarım senaryoları, ortak tasarım kriterlerinden hareket etmekle birlikte, kamusal mekân organizasyonu, topoğrafyanın değerlendirilme biçimi ve kullanıcı deneyimi açısından farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Bu durum, bağlamsal tasarımın sabit kurallar bütünü değil, yerin özgün koşullarını farklı biçimlerde yorumlayabilen dinamik bir tasarım yaklaşımı olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, yer kimliğinin kamusal mekân tasarımındaki belirleyici rolüdür. Ağlasun örneğinde tescilli çınar ağacı yalnızca korunması gereken doğal bir unsur olarak değil; kolektif belleğin, toplumsal aidiyetin ve kamusal yaşamın merkezinde yer alan bir kimlik bileşeni olarak değerlendirilmiştir. Çalışma, yer kimliğinin yalnızca fiziksel çevreye ait özelliklerden oluşmadığını; kullanıcı deneyimleri, toplumsal ilişkiler ve ortak hafıza aracılığıyla sürekli yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın bir diğer önemli sonucu, topoğrafyanın kamusal yaşam üzerindeki etkisine ilişkindir. Bulgular, topoğrafyanın yalnızca fiziksel çevreyi biçimlendiren doğal bir veri olmadığını; aynı zamanda hareket örüntülerini, mekânsal deneyimi ve sosyal etkileşim biçimlerini etkileyen aktif bir tasarım girdisi olduğunu göstermektedir. Özellikle farklı kotlar arasında oluşan geçiş mekânlarının kullanıcıların duraklama, gözlemleme ve karşılaşma deneyimlerini desteklediği; bu süreçlerin kamusal yaşamın oluşumuna katkı sağladığı belirlenmiştir.

Bu doğrultuda çalışmanın en önemli kuramsal katkılarından biri, topoğrafya ile kamusal yaşam arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla geliştirilen ‘Topoğrafik Kamusal Mekân Modeli’dir. Model, topoğrafyanın kamusal yaşamı doğrudan üretmediğini; bunun yerine kot farklılıkları, geçiş mekânları, duraklama

davranışları ve sosyal etkileşim süreçleri aracılığıyla kamusal yaşamın oluşumuna katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Böylece topoğrafya, kamusal yaşamın önünde aşılması gereken bir engel olarak değil, kamusal deneyimi zenginleştiren ve sosyal etkileşimi destekleyen bir mekânsal kaynak olarak yeniden yorumlanmaktadır.

Kamusal mekân kalitesine ilişkin bulgular ise erişilebilirlik, kullanım çeşitliliği, sosyal etkileşim, mekânsal süreklilik ve konforun kamusal yaşamı destekleyen temel bileşenler olduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamında değerlendirilen alternatif tasarım senaryoları bu ölçütler açısından farklı güçlü yönler sergilemiş; bu durum kamusal mekân kalitesinin tek boyutlu değil, çok katmanlı bir değerlendirme gerektirdiğini ortaya koymuştur.

Çalışmanın yöntemsel katkısı, Research through Design (RtD) yaklaşımının kentsel tasarım araştırmalarındaki potansiyelini ortaya koymasıdır. Araştırma kapsamında geliştirilen alternatif tasarım senaryoları yalnızca proje önerileri olarak değil; araştırma sorularının sındığı, tasarım kararlarının sonuçlarının görünür kılındığı ve yeni bilgi üretiminin gerçekleştirildiği araştırma araçları olarak değerlendirilmiştir. Böylece tasarım süreci araştırmanın sonucu olmaktan çok, araştırmanın gerçekleştirildiği ortam hâline gelmiştir. Bu yaklaşım, özellikle tarihî çevreler ve kamusal mekân tasarımlarına yönelik çalışmalarda alternatif tasarım senaryolarının bilgi üretim aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak çalışma, tarihî ve topoğrafik karaktere sahip yerleşimlerde kamusal mekân tasarımının yalnızca fiziksel çevrenin düzenlenmesine ilişkin bir konu olmadığını; yer kimliği, kolektif bellek, topoğrafya ve kamusal yaşam arasındaki ilişkilerin birlikte değerlendirilmesini gerektirdiğini ortaya koymuştur. Ağlasun örneği üzerinden geliştirilen tasarım araştırması yaklaşımı, topoğrafyanın kamusal yaşamı destekleyen aktif bir tasarım girdisi olarak yeniden yorumlanabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, hem tarihî çevrelerde gerçekleştirilecek kamusal mekân tasarımlarına hem de tasarım araştırmaları literatürüne katkı sunan aktarılabılır bir kavramsal ve yöntemsel çerçeve önermektedir.

7.2 Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

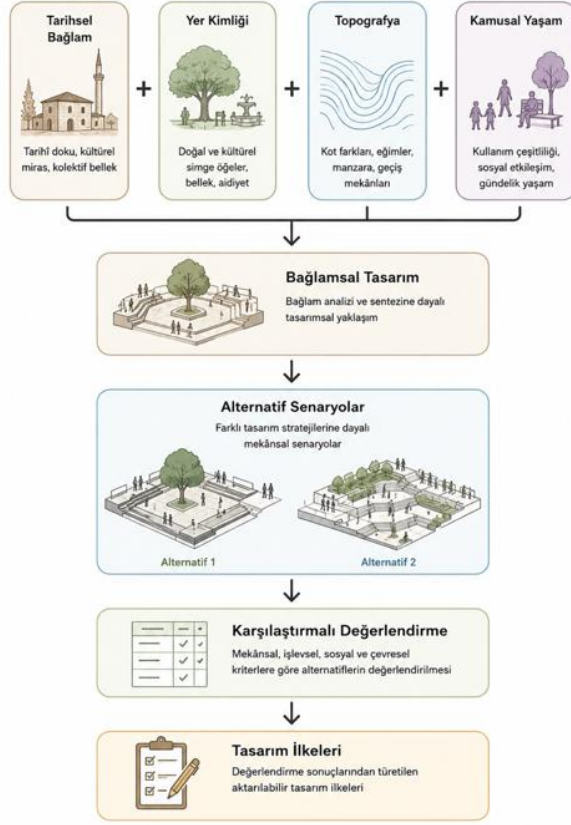
Bu çalışma, Ağlasun kent meydanı örneği üzerinden tarihî ve topoğrafik karaktere sahip yerleşimlerde kamusal mekân tasarımına ilişkin çeşitli bulgular ortaya koymuştur. Bununla birlikte araştırma, yeni çalışma alanları ve araştırma soruları için çeşitli açılımlar sunmaktadır.

Araştırmanın temel sınırlılıklarından biri, değerlendirme sürecinin tasarım senaryoları üzerinden yürütülmüş olmasıdır. Geliştirilen tasarım önerilerinin uygulama sonrasındaki kullanıcı deneyimleri ve kullanım biçimleri bu

çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır. Bu nedenle gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalarda uygulama sonrasında yapılacak gözlem, kullanıcı görüşmeleri, davranış haritalama çalışmaları ve mekânsal kullanım analizleri aracılığıyla tasarım kararlarının kamusal yaşam üzerindeki etkileri daha ayrıntılı biçimde incelenebilir. Böylece tasarım sürecinde öngörülen mekânsal ilişkilerin gerçek kullanım pratikleri içerisindeki karşılığı değerlendirilebilir.

Çalışma tek bir yerleşim üzerinden yürütülmüş olmakla birlikte, önerilen kavramsal çerçeve ve tasarım ilkelerinin farklı bağlamlarda sınanması önem taşımaktadır. Özellikle Eğirdir, Göynük, Taraklı, Mudurnu, Birgi ve Safranbolu gibi tarihî ve topoğrafik karaktere sahip yerleşimlerde gerçekleştirilecek karşılaştırmalı araştırmalar, çalışmada geliştirilen tasarım ilkelerinin farklı mekânsal ve kültürel koşullardaki geçerliliğinin değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu tür çalışmalar, topoğrafya ve kamusal yaşam arasındaki ilişkinin yerleşim ölçeğinde nasıl farklılaştığını ortaya koyarak literatüre yeni karşılaştırmalı veriler sunabilir.

Gelecekteki çalışmalar açısından önemli bir diğer araştırma alanı, topoğrafya ve kamusal yaşam arasındaki ilişkinin doğrudan kullanıcı deneyimi üzerinden incelenmesidir. Bu çalışma kapsamında geliştirilen Topografik Kamusal Mekân Modeli kuramsal ve tasarımsal veriler temelinde oluşturulmuştur. Farklı topoğrafik çevrelerde gerçekleştirilecek yürüyüş analizleri, davranış gözlemleri, kullanıcı deneyimi araştırmaları ve algı çalışmaları modelin sınanmasına ve geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Böylece topoğrafik özelliklerin kamusal davranışlar üzerindeki etkileri daha ayrıntılı biçimde ortaya konulabilir.

Şekil 20. Topografik Kamusal Mekân Modeli. Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Ayrıca dijital modelleme, mekânsal davranış simülasyonları, mekân dizimi (space syntax) analizleri, yaya hareket modelleri ve coğrafi bilgi sistemleri tabanlı çalışmalar, topoğrafyanın kamusal kullanım üzerindeki etkilerinin nicel olarak değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. Nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma araştırma tasarımları, topoğrafik çevrelerde kamusal mekân performansının daha kapsamlı biçimde incelenmesini mümkün kılabilir.

Son olarak çalışma, Research through Design yaklaşımının kentsel tasarım araştırmalarındaki potansiyelini ortaya koymaktadır. Gelecekte farklı ölçeklerdeki kamusal mekân projelerinde alternatif tasarım senaryolarının araştırma aracı olarak kullanılması, tasarımın yalnızca çözüm üretme değil, aynı zamanda bilgi üretme kapasitesine ilişkin yeni tartışmalar geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Özellikle tarihî çevreler, kamusal açık alanlar ve peyzaj tasarımı çalışmalarında alternatif senaryoların karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmesi, tasarım araştırmalarının kuramsal ve yöntemsel derinliğini artıracak önemli bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Bu çalışma, Ağlasun örneği üzerinden geliştirdiği kavramsal çerçeve, tasarım ilkeleri ve yöntemsel yaklaşım aracılığıyla tarihî ve topoğrafik karaktere sahip yerleşimlerde kamusal mekân tasarımına ilişkin yeni araştırmalar için bir başlangıç noktası sunmaktadır. Gelecekte gerçekleştirilecek çalışmaların, topoğrafya, yer kimliği, kamusal yaşam ve tasarım araştırmaları arasındaki ilişkileri farklı ölçeklerde ve farklı bağlamlarda inceleyerek bu tartışmaları daha da geliştirmesi beklenmektedir.

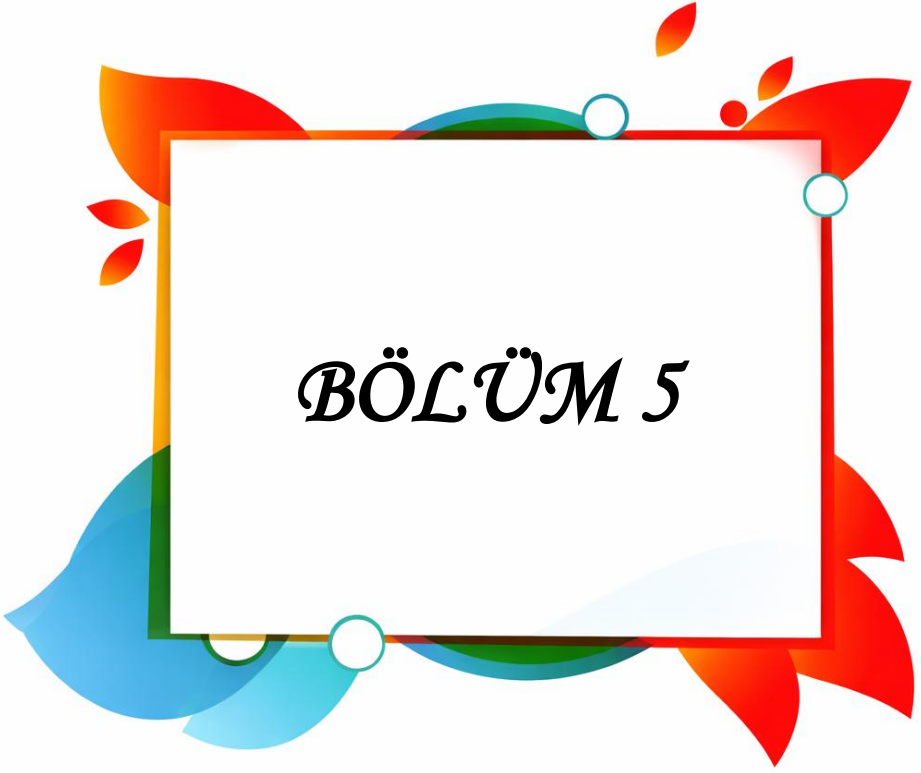
Teşekkür: Bu çalışma, Ağlasun Belediyesi tarafından talep edilen ve Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi bünyesinde yürütülen “Ağlasun Kent Meydanı Kentsel Tasarım Projesi” kapsamında gerçekleştirilen araştırma ve tasarım çalışmalarına dayanmaktadır. Proje süreci, Dr. Öğr. Üyesi Duygu Köse Uçar, Dr. Öğr. Üyesi Mert Akoğlu, Arş. Gör. Halil İbrahim Çelik ve Mimar Merve Demir Kaya tarafından yürütülmüştür.

Çalışmanın gerçekleştirilmesine sağladıkları destek ve iş birliği için Belediye Başkanı Ali Ulusoy nezdinde Ağlasun Belediyesi’ne ve proje sürecine katkı sunan belediye personeline; kurumsal destekleri için Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü’ne teşekkür eder, çalışma alanına ilişkin bilgi paylaşımında bulunan yerel paydaşlara ve süreç boyunca görüş ve önerileriyle katkı sunan tüm katılımcılara da şükranlarımızı sunarız.

Kaynakça

- Aelbrecht, P. (2016). *Fourth places: The contemporary public settings for informal social interaction among strangers*. *Journal of Urban Design*, 21(1), 124–152. <https://doi.org/10.1080/13574809.2015.1106920>
- Archer, B. (1995). *The nature of research*. Co-Design: Interdisciplinary Journal of Design, Royal College of Art Discussion Paper.
- Burnett, M. (2014). *Urban ensembles: An integrated approach to design in steep, urban landscapes* (Master's thesis). Victoria University of Wellington.
- Carmona, M. (2014). *The place-shaping continuum: A theory of urban design process*. *Journal of Urban Design*, 19(1), 2–36. <https://doi.org/10.1080/13574809.2013.854695>
- Childs, M. C. (2008). Storytelling and urban design. *Journal of Urbanism*, 1(2), 173–186. <https://doi.org/10.1080/17549170802221526>
- Cross, N. (2006). *Designerly ways of knowing*. London, England: Springer.
- Degen, M., & Rose, G. (2012). The sensory experiencing of urban design: The role of walking and perceptual memory. *Urban Studies*, 49(15), 3271–3287. <https://doi.org/10.1177/00420980124404>
- Erem, N. Ö. (2025). Quantifying transitionality for public in-between spaces: an integrated spatial evaluation framework. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*. <https://doi.org/10.1080/13467581.2025.2605736>
- Frayling, C. (1993). *Research in art and design*. Royal College of Art Research Papers, 1(1), 1–5.
- Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Washington, DC: Island Press.
- Lynch, K. (1981). *A theory of good city form*. MIT Press.
- Mehta, V. (2014). Evaluating public space. *Journal of Urban Design*, 19(1), 53–88. <https://doi.org/10.1080/13574809.2013.854698>
- Nasser, N. (2003). Planning for urban heritage places: Reconciling conservation, tourism and sustainable development. *Journal of Planning Literature*, 17(4), 467–479. <https://doi.org/10.1177/0885412203017004001>
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. New York, NY: Rizzoli.
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, 26, 7–24.
- Oktay, D. (2004). Urban design for sustainability: A study on the Turkish city. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 11(1), 24–35. <https://doi.org/10.1080/13504500409469808>

- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London, England: Pion.
- Rossi, A. (1982). *The architecture of the city*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Toland, A., & Christ, M. C. (2020). Documenting topographic ecologies in Hong Kong: Visual methods for hyper-dense and hyper-topographic urban spaces in landscape architecture. *Visual Communication*, 19(3), 391–414. <https://doi.org/10.1177/1470357220927060>
- Whyte, W. H. (1980). *The social life of small urban spaces*. Project for Public Spaces.
- Zimmerman, J., Forlizzi, J., & Evenson, S. (2007). Research through design as a method for interaction design research in HCI. In *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 493–502). <https://doi.org/10.1145/1240624.1240704>

BÖLÜM 5

Direnif Taktiğinden Tasarım Stratejisine: İzmir'de Roman Topluluklarının Kamusal Mekânda Hack'leme Pratikleri

Aybeniz Gökmen¹ & Dilek Akbulut²

1. Giriş

Bir kentin sokağında, bir pencereden diğerine gerilen bir ip, bir kapı eşiğine bırakılan bir tabure veya bir cephe boşluğuna gerilen bir kumaş parçası, ilk bakışta önemsiz ve geçici eylemler olarak görünmektedir. Ancak bu eylemler, kurumsal olarak tasarlanmış bir mekânın, o mekânı kullanan topluluk tarafından kendi ihtiyaçlarına göre yeniden işlevlendirilmesinin somut izleridir. Bu yeniden işlevlendirme, tasarım literatüründe bir tür "hack'leme" pratiğı olarak tanımlanır.

Kamusal mekânın hack'lenmesi, kentsel donatının tasarlandığı amacın dışında kullanılması anlamına gelmektedir. Bu kullanım biçimi, çoğunlukla kentsel donatının standart ergonomik kalıplara ve tek bir kullanıcı tipine göre biçimlendirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Standart bedensel kalıplara uymayan topluluklar, kurumsal tasarımın tanımadığı bir mekânsal ihtiyacı, eldeki malzemelerle ve kendi yöntemleriyle karşılamak durumunda kalmaktadır.

Endüstriyel tasarım disiplini açısından, hack'leme pratiğı ikircikli bir konumda durmaktadır. Bir yandan, bu pratik, tasarımcının öngöremediğı veya kapsayamadığı bir kullanıcı ihtiyacının somut bir kanıtıdır; bu açıdan tasarım sürecine geri beslenmesi gereken değerli bir veridir. Diğer yandan, hack'leme pratiğı, çoğu zaman kurumsal tasarımın "başarısızlığının" bir göstergesi olarak okunmakta ve bu pratikleri üreten topluluklar, kentsel düzenin "bozucu" unsurları olarak konumlandırılmaktadır. Bu iki okuma biçimi arasındaki gerilim, bu bölümün ele aldığı temel probleme işaret etmektedir: hack'leme, bir sorun belirtisi mi, yoksa bir tasarım kaynağı mıdır?

Bu sorunun yanıtlanabilmesi, hack'leme eyleminin yalnızca pratik bir uyarılama değil, aynı zamanda bedensel ve siyasi bir boyut taşıdığının kabul edilmesini gerektirmektedir. Judith Butler'ın performatif beden kuramı, bu boyutu açıklamak için uygun bir kavramsal araç sunmaktadır. Butler'a göre bedenlerin kamusal alanda bir araya gelişı, sözel bir talepten önce ve ondan

¹ Öğr. Gör., M.Sc., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
ORCID: 0000-0001-7717-1885

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-1005-3395

bağımsız olarak, siyasi bir iddia oluşturmaktadır. Bu çerçevede, bir topluluğun kamusal alanı ve kentsel donatıyı hack'leme pratikleri, yalnızca mekânsal bir uyarılama değil, aynı zamanda bir görünürlük ve var olma talebidir.

Bu kuramsal çerçevenin somut bir bağlamda değerlendirilebilmesi, belirli bir kent ve belirli bir topluluk üzerinden ilerlemeyi gerektirmektedir. Çalışma, İzmir'de yaşayan Roman topluluğunun kamusal alan kullanımını ele almaktadır. Bu seçimin gerekçesi iki katmanlıdır: İlk olarak, İzmir'in Akdeniz kenti olarak taşıdığı kozmopolit ve geçirgen kentsel karakter, kamusal ve özel alan arasındaki sınırların esnek olduğu, sokağın gündelik yaşamın bir uzantısı olarak deneyimlendiği bir mekânsal bağlam sunmaktadır; bu bağlam, hack'leme pratiklerinin görünür ve yoğun biçimde gözlemlenebildiği bir ortam oluşturmaktadır. İkinci olarak, Roman topluluğu, hem bu kozmopolit kentsel kimliğin tarihsel bir bileşeni hem de kurumsal mekân temsillerinin sistematik olarak dışında bırakılmış bir grup olarak kavramsal çerçeveyi sınamak üzere uygun bir örneklem teşkil etmektedir.

Çalışmada bu iki katmanlı bağlam; önce habitus, performatif beden ve taktik kavramları üzerinden kurulmakta; ardından bu çerçeve İzmir'in kentsel karakteri, Roman topluluğunun tarihsel-sosyolojik durumu ve yerel yönetim politikaları bağlamında somutlaştırılmakta; son olarak topluluğun hack'leme pratikleri bu kavramsal araçlarla okunarak, bu pratiklerin demokratik bir tasarım metoduna kaynaklık edebilme olasılığı tartışılmaktadır.

2. Habitus ve Performatif Beden İlişkisi

Bir topluluğun kamusal alanda neden belirli bir şekilde davrandığı, neden belirli bir nesneyi belirli bir yere koyduğu sorusu, bu bölümde iki tamamlayıcı kuramsal kaynak üzerinden ele alınmaktadır: Pierre Bourdieu'nün habitus kavramı ve Judith Butler'ın performatif beden kuramı. Bu iki kaynak, alt kültür topluluklarının kamusal alandaki pratiklerini hem bedensel bir bilginin hem de siyasi bir iddianın ifadesi olarak okumayı mümkün kılmaktadır.

2.1. Hack'lemenin Kuramsal Kökeni

Hack'leme kavramının tasarım ve gündelik yaşam kuramındaki kökeni, Michel de Certeau'nun (1984) geliştirdiği strateji ve taktik ayrımına dayanmaktadır. De Certeau, mekânı yukarıdan aşağıya doğru kuran kurumsal ve iktidar odaklı eylemleri "strateji" olarak tanımlamaktadır. Stratejiler, sınırları belirlenmiş, haritalandırılmış ve yasal olarak güvence altına alınmış mekân temsilleridir; bir belediyenin imar planı veya bir kurumun donatı şartnamesi, bu anlamda stratejik eylemlerdir.

Buna karşılık, mülkiyete veya kurumsal güce sahip olmayan bireylerin, bu stratejik düzen içinde kendi alanlarını açmak için geliştirdikleri anlık, öngörülemez ve kurallara bağlı olmayan eylemlere de Certeau "taktik" adını vermektedir. Taktikler kendine ait bir mekâna sahip değildir; başkasının

mekânında, o mekânın sunduğu fırsatları anlık olarak değerlendirerek işlemektedir. "Hack'leme" terimi, bu taktik kavramının çağdaş bir karşılığı olarak kullanılmaktadır: bir nesnenin veya mekânın, tasarlandığı amacın dışında, beklenmedik ve yaratıcı bir biçimde yeniden işlevlendirilmesidir. Bir donatı nesnesi bu süreçte bozulmamakta veya tahrip edilmemekte; sadece öngörülmemiş bir biçimde kullanılmaktadır.

De Certeau'nun kuramı, bu pratiklerin neden geçici ve öngörülemez kaldığını da açıklamaktadır: taktik, kendine ait bir mekâna sahip olmadığı için kalıcılık üzerine kurulu değildir. Ancak bu geçicilik, taktiğin yalnızca pratik bir uyarlama olduğu, daha derin bir bedensel ve siyasi anlam taşımadığı sonucuna götürmemelidir. Hack'leme eyleminin bu iki boyutu, sırasıyla Bourdieu'nün habitus kavramı ve Butler'ın performatif beden kuramı üzerinden açıklığa kavuşturulabilmektedir.

Tasarım disiplini açısından bakıldığında, strateji-taktik ayrımı, tasarımcının kendi konumunu sorgulamasını gerektiren bir çıkarım taşımaktadır. Standart bir kentsel donatı üreten tasarımcı, de Certeau'nun çerçevesinde stratejik düzenin bir parçası olarak konumlanmaktadır; tasarımcının ürettiği nesne, kurumsal mekân temsiline maddi bir uzantısıdır. Bu durumda, hack'leme pratiklerinin tasarım sürecine dahil edilmesi, tasarımcının stratejik konumunu tamamen terk etmesini değil, taktiklerin işaret ettiği mekânsal ihtiyaçları okuyarak, bu ihtiyaçları stratejik düzenin içine -ancak onu taktiğin yerini alacak şekilde sabitlemeden- entegre etmesini gerektirmektedir.

2.2. Bourdieu ve Habitus Kavramı

Bourdieu'ye (1977) göre habitus, bireyin içine doğduğu toplumsal koşullar, sınıfsal konum ve tarihsel birikim tarafından şekillendirilen, içselleştirilmiş ve kalıcı bir algı, değerlendirme ve eylem eğilimleri sistemidir. Habitus, bireyin her durumda yeniden düşünerek karar verdiği bir bilinç işleyişi değildir; toplumsal yapının zaman içinde bedene yerleşmesi, neredeyse fiziksel bir alışkanlığa dönüşmesidir. Habitus, bireyleri grup ve sınıflara bölüp yapılandırırken, aynı zamanda bireye farklı kimlikler vermektedir; birey, içinde bulunduğu sınıfın veya sosyal grubun bir üyesi olarak belirli tavır, düşünce ve eylem eğilimleri içinde olmaktadır. Bu kavramın alışkanlıkla karıştırılmaması gerekmektedir: habitus, kişi tarafından edinilmiş, insan bedeninde şekil bulan ve geçmiş deneyimlere bağlı bir ilkedir.

Bu kazanmanın mekânla ilgili boyutu, Bourdieu'nün (1990) "bedensel hexis" kavramıyla daha belirgin hale gelmektedir. Hexis, bir bireyin kamusal alanda nasıl yürüdüğü, başkalarıyla nasıl mesafe kurduğu, nesnelerle nasıl temas ettiği ve mekânda nasıl durduğu, oturduğu veya tünediği gibi bedene işlemiş duruş kalıplarını ifade etmektedir. Bu kalıplar, bir topluluğun mekânla kurduğu tarihsel ilişkinin bir sonucudur ve standart kentsel donatının tek tip kullanıcı varsayımıyla çoğu zaman uyumsuzluk içindedir. Habitusu standart normdan farklı olan bir

topluluk, kendi hexisine uygun bir mekânsal düzeni, eldeki malzemelerle kendi imkânlarıyla yeniden üretmek zorunda kalmaktadır.

Habitus kavramının kentsel ritimle ilişkisi de bu noktada önem kazanmaktadır. Lefebvre'ye (2018) göre, bir yer, bir zaman ve bir enerji tüketimi arasında etkileşim olan her yerde ritim bulunmaktadır; ancak ritim yalnızca nesnelerin mekanik devinimine has değildir, toplumsal ve kentsel yaşam gibi organik bir yapının da kendi ritmi vardır. Habitusun yön verdiği gündelik tekrarlar ve dönemsel olarak tekrar eden tören, ayin ve kutlamalar, kentsel yaşamın ritmini oluşturmaktadır. Bu çerçevede, bir topluluğun kamusal alandaki hack'leme pratikleri, yeni bir ritim yaratma girişimi olarak değil, topluluğun habitusunun zaten taşıdığı ritmin, standart kentsel donatının buna izin vermediği koşullarda kendine bir mekân açma girişimi olarak okunabilmektedir.

Bu kavramın tasarım sürecine doğrudan bir çıkarımı bulunmaktadır: standart bir oturma yüzeyinin yüksekliği veya bir donatının ölçüleri, evrensel bir ergonomik veriden değil, belirli bir toplumsal grubun habitusundan türetilmiş bir normdur. Habitusu bu normdan farklı olan bir topluluğun hack'leme yoluyla ürettiği geçici çözümler -bir tabure, bir kalas, bir kilim- bu nedenle rastgele tercihler değil, tasarımcının okuyabileceği somut bir ergonomik ve mekânsal veri kümesidir. Tasarımın bu veriyi bir girdi olarak değerlendirmesi, habitusu standart dışı kalmış toplulukların bedensel bilgisini, nesnenin biçimine taşıma imkânı sunmaktadır.

2.3. Butler ve Performatif Beden Kavramı

Bourdieu'nün çerçevesi, alt kültür topluluklarının mekânsal pratiklerinin bir bedensel bilgiye dayandığını göstermektedir; bu pratiklerin neden aynı zamanda siyasi bir anlam taşıdığı sorusu ise Judith Butler'ın performatif beden kuramıyla yanıtlanabilmektedir.

Butler'ın (1990) performatiflik kuramı, kimliğin sabit ve içkin bir öz olmadığını, tekrar eden bedensel pratikler aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretildiğini öne sürmektedir. Bu çerçevede kimlik, bedensel ifadeyle, sesle, jestle ve kamusal görünürlükle kurulan, somutlaştıkça politikleşen bir oluşumdur. Performativite kavramı burada yalnızca bireysel bir ifade biçimini değil, kültürel kimliklerin de tekrar eden pratiklerle -yürüyüş, duruş, toplanma biçimleri gibi- inşa edildiğini göstermektedir; bu tekrarlar, bir topluluğun kamusal alandaki varlığının yalnızca rasyonel kurallarla değil, aynı zamanda bedensel ve duygulanımsal etkileşimlerle şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Butler'ın (2011, 2015) sonraki çalışmalarında geliştirdiği "performatif toplanma" ve "bedenlerin ittifakı" kavramları, bu performatif kimlik üretiminin kamusal mekândaki siyasi karşılığını ortaya koymaktadır. Butler'a göre bedenlerin kamusal alanda bir araya gelişi, sözel olarak ifade edilen bir talepten önce, bizatihi kendisi bir politik ifadedir; bedenlerin kümelenmesi, "burada var

olma ve görünür olma" iradesinin maddi düzlemde ilan edilmesidir. Birden fazla bedenün bir araya gelerek "ittifaklar" kurması, mekânsal ve sembolik olarak yeni bir alan yaratmaktadır (Butler, 2011); bu bakış açısı, bir topluluğun toplanma pratiklerinin kolektif bir estetik deneyim üretmekle kalmadığını, aynı zamanda bu deneyimi kamusal görünürlükle güçlendirdiğini göstermektedir.

Bu performatif toplanmanın gerçekleşebilmesi, büyük ölçüde maddi çevrenin bu toplanma pratiklerine ne kadar alan açtığıyla ilişkilidir. Kamusal mekânlar, hangi bedenlerin görünür ve meşru, hangilerinin görünmez veya düzeni bozucu kabul edildiğini belirleyen "tanınma rejimleri" tarafından şekillendirilmektedir (Butler, 2015). Standart kentsel donatı, bu tanınma rejiminin maddi bir uzantısı olarak işlev görmekte; bedenlerin kümelenmesini, uzun süreli durmasını veya enformel toplanmasını fiziksel olarak güçleştirmektedir.

Butler'ın kuramı, bu noktada tasarımcının konumuna dair de bir çıkarım taşımaktadır. Performatiflik kuramında performans yalnızca bireysel özneye değil, gözlemciye de anlam yüklemektedir; bu açıdan tasarımcı, yalnızca biçim üreten bir uzman değil, gözlemleyen, kolaylaştıran ve çoğu zaman tanıklık eden bir konumda yer almaktadır. Bu konum, tasarımcıya, kültürel temsiliyetin ve kolektif eylemin mekâna taşınmasına dair etik ve politik bir sorumluluk yüklemektedir.

Bu kuramın tasarım sürecine doğrudan bir çıkarımı, kentsel donatının bedenlerin toplanmasını ve ittifak kurmasını engelleyen değil, destekleyen bir form taşıması gerektiğidir. Kolçaklı banklar, birbirinden ayrılmış oturma birimleri veya sınırlı kullanım süresine işaret eden formlar, tanınma rejiminin maddi birer uzantısı olarak işlev görmekte ve performatif toplanmayı fiziksel olarak engellemektedir. Buna karşılık, bir topluluğun toplanma ve ittifak kurma pratiklerini barındırabilen esnek ve kümelenmeye açık donatı formları, bu pratiklere kurumsal bir meşruiyet ve kalıcılık kazandırma potansiyeli taşımaktadır.

2.4. Kuramsal Sentez

De Certeau'nun taktik kavramı, Bourdieu'nün habitus kavramı ve Butler'ın performatif beden kuramı, birlikte ele alındığında, alt kültür topluluklarının kamusal alandaki hack'leme pratiklerini üç düzeyde anlamlandırmayı mümkün kılmaktadır. De Certeau'nun çerçevesi, bu pratiklerin kurumsal mekân düzenine karşı geliştirilmiş yaratıcı ve geçici eylemler olduğunu göstermektedir. Bourdieu'nün çerçevesi, bu pratiklerin neden belirli bir biçimde gerçekleştiğini, hangi bedensel bilgiye ve hangi içselleşmiş ritme dayandığını açıklamaktadır. Butler'ın çerçevesi ise, bu pratiklerin neden salt bir uyarılma olmanın ötesinde bir siyasi anlam taşıdığını, bedenlerin bir araya gelişinin kendisinin bir görünürlük ve tanınma talebi olduğunu göstermektedir.

Bu üç düzeyin kesişimi, özellikle önem taşımaktadır: bir topluluğun habitusuna kazınmış mekânsal bilgi, bu bilginin kurumsal mekân düzeni içinde anlık ve yaratıcı taktiklerle ifade bulması ve bu ifadenin bedenlerin bir aradalığı yoluyla siyasi bir görünürlük talebine dönüşmesi, hack'leme eylemini parçalı bir davranış kümesi olmaktan çıkarıp, bütünlüklü bir mekânsal ve politik pratiğe dönüştürmektedir. Bu üç düzeyin birlikte değerlendirilmesi, bölümün ilerleyen kısımlarında İzmir'de Roman topluluğunun kamusal alan kullanımını okumak için gerekli kavramsal zemini oluşturmaktadır.

3. İzmir Bağlamı: Akdeniz Kozmopolitizmi ve Kentsel Geçirgenlik

Önceki bölümde geliştirilen kavramsal çerçevenin somut bir bağlamda değerlendirilebilmesi, bu çerçevenin uygulanacağı kentin kendi mekânsal ve kültürel karakterinin anlaşılmasını gerektirmektedir. İzmir, bu açıdan hem tarihsel hem de güncel kentsel dokusuyla, kamusal alanın geçirgen ve çok sesli bir biçimde kullanıldığı bir Akdeniz kenti örneğini sunmaktadır.

3.1. Akdeniz Kentselliği ve Mekânsal Geçirgenlik

Kent literatüründe "Akdeniz kentselliği" olarak tanımlanan kentsel doku, kamusal ve özel alan arasındaki sınırların katı mimari hatlarla değil, akışkan eşikler ve geçirgen ara yüzler aracılığıyla yapılandırıldığı bir mekânsal karakteri ifade etmektedir (Leontidou, 1990). Bu kentsel dokuda sokak, salt bir transit geçiş koridoru olmanın ötesine geçerek, ev içi gündelik yaşam eylemlerinin -yemek pişirme, komşuluk ilişkileri, çocuk oyunları, kolektif kutlamalar- dışarıya taşarak kamusal alanla iç içe geçtiği çok işlevli bir kentsel "iç mekân" karakteri kazanmaktadır. Ribas-Mateos (2005), bu karakterin Akdeniz kentlerinde sokağı, salt bir ulaşım hattı olmaktan çıkararak, gündelik yaşamın doğrudan üretildiği bir mekâna dönüştürdüğünü belirtmektedir.

İzmir, Türkiye'nin kentsel gelişim tarihi içinde, bu Akdeniz kentselliği karakterini ve sokak odaklı yaşam habitusunu en yoğun şekilde muhafaza eden metropoliten merkezlerin başında gelmektedir. Henri Lefebvre (2018), Akdeniz şehirlerini okyanus kıyısındaki şehirlerden ayırırken, bu ayrımın temelinde Akdeniz'in gelgit ritimlerinden bağımsız, güneşin döngüsel zamanının belirleyici olduğu bir kentsel deneyimin yattığını öne sürmektedir. Okyanus kıyısındaki kentler ay'a dair gelgit ritimleriyle yönetilirken, Akdeniz kentleri neredeyse hiç gelgit olmayan bir denizin kıyısında bulunmaları nedeniyle güneşin döngüsel zamanına göre örgütlenmektedir.

Akdeniz'in kıyıları, etnik köken, tarih, ekonomi, kültür ve din bakımından homojen değildir. Bu çeşitlilik dolu coğrafyada, devletlerin hâkimiyet kurma politikaları, bölge habitusuna bireysel farklılıklara rağmen merkezi otoriteye karşı birleştirici bir nitelik kazandırmıştır (Lefebvre, 2018). Akdeniz'de mekânı politik erk yönetse de kentlinin kendi zamanlarını kullanmasını ve bu zamanlara ritmini veren pratikleri engellemekte direnişle karşılaşmaktadır; bu durum

merkezi politik erki daima tehdit altında tutmaktadır. Lefebvre'ye göre Akdeniz şehirlerinde hegemonyanın ve homojenliğin her biçimi reddedilmektedir. Devletin siyasal merkeziliği tarafından dayatılan ritimler "ötekinin" ritimleri olarak içerlenmekle kalmamakta; merkez fikrinin kendisi reddedilmektedir, çünkü her grup, her topluluk, her din ve her kültür kendisini bir merkez olarak görmektedir. Bu çoğulculuk ve farklılık, Lefebvre'yi Akdeniz şehrinin ritmini tanımlamada yeni bir terime götürmektedir: poliritim.

Akdeniz kentlerinin bir diğer özelliği, bedensel mekânsal deneyimlerle örülmüş yapısıdır. Mayer'in (2008) ifadesiyle, bu kentlerin çoğu yamaçlara kurulmuştur ve merdivenler, farklı mekânları ve zamanları birbirine bağlayan yerel ritmik öğeler olarak işlev görmektedir; örneğin Venedik'te, adım ritimleriyle biçimlenen yürüyüş deneyimi, kentteki gündelik hareketin zamansal bir ölçüsüne dönüşmektedir. Lefebvre, kent ritimlerinin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda kolektif ve ritüel temelli olduğunu belirtmektedir; ritüeller, gündelik zamanın akışını döngüsel zaman içinde belirli aralıklarla kesintiye uğratmaktadır. Lefebvre'nin (2004, s. 94) kendi ifadesiyle, "ritüeller ve ritüelleştirme, gündelik zamana müdahale eder, onu noktalandırır. Bu en sık döngüsel zaman süresince, belirli zamanlarda, tarihlerde veya vesilelerde gerçekleşir."

3.2. Kozmopolitizm, Ötekilik ve Çok Sesliliğin Sınırları

İzmir'in bu poliritmik karakteri, kentin tarihsel kozmopolit yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Antik çağlardan itibaren bir liman kenti olarak farklı etnik ve dinî toplulukları barındıran İzmir, bu çok kültürlü yapısını kentsel mekânın kullanımına da taşımıştır. Tipik bir Akdeniz şehri ve kozmopoliti olan İzmir'de her birey, grup ve topluluğun, merkezi otoritelerin dayattığı ritimler de dahil olmak üzere ötekilerin ritimleri arasına kendi ritmini dahil etmeyi başardığı öne sürülmektedir (Bilgin, 2010). Bu durum, Levinas'ın "öteki insan" kurgusunu anımsatmaktadır: bu çerçevede öteki, "benim gibi biridir, benim gibi eylemlerde bulunmakta ve kendi yaşamını bilinçli olarak sürdürmektedir" (Bettina, 2015'ten aktarıldığı şekliyle).

Lefebvre'in ritmanaliz yaklaşımı, İzmir gibi Akdeniz kentlerinin gündelik yaşam örüntülerini anlamak açısından son yıllarda çeşitli akademik çalışmalara konu olmuştur. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nde yürütülen bir yüksek lisans tezinde, Kıbrıs Şehitleri Caddesi'nin ritmik yapısı Lefebvre'nin ritmanaliz yaklaşımıyla incelenmiş; kullanıcıların mekânla kurduğu bedensel ve zamansal ilişkiler gözlemlenerek gündelik yaşamın ritmik örgüsü haritalanmıştır (İmran, 2017). Benzer şekilde, Cumhuriyet Meydanı'na odaklanan bir başka çalışmada Lefebvre'in üçlü mekân kavramsallaştırması kullanılarak meydanın tarihsel, temsili ve deneyimsel dönüşümü incelenmiştir (Dervişoğlu, 2021). Bu yerel örnekler, ritmanalizin İzmir'in kent dokusu içerisinde nasıl kullanılabileceğine dair somut örnekler sunmaktadır.

Ancak bu kozmopolit ve çok sesli yapı, tüm toplulukları eşit ölçüde kapsamış değildir. Kentin tarihsel çok sesliliği, çoğunlukla görünür ve tanınan kültürel gruplar arasındaki bir çoğulculuk olarak şekillenmiş; kentin çeperinde konumlanmış, ekonomik ve sosyal olarak dezavantajlı topluluklar bu çoğulcu anlatının dışında kalmıştır. Lefebvre'nin (2018) tanımladığı poliritmik kentin idealinde her grup kendi ritmini ötekilerin ritimleri arasına dahil edebilmektedir; ancak bu dahil olma kapasitesi, toplulukların sahip olduğu sosyal, ekonomik ve sembolik kaynaklarla doğrudan ilişkilidir. Kurumsal tanınma ve görünürlük açısından zayıf konumda olan topluluklar için, bu dahil olma süreci kendiliğinden gerçekleşmemekte; topluluğun kendi inisiyatifiyle, çoğunlukla kurumsal düzenin dışında geliştirilen pratiklerle sağlanmaktadır.

3.3. Akdeniz Kentselliğinin Tasarım Açısından Anlamı

Bu kuramsal tartışmanın kentsel donatı tasarımı için taşıdığı çıkarım, standart tasarım yaklaşımlarının çoğunlukla Kuzey Avrupa kentselliği örtük normuna dayandığı gözlemleri ilişkilidir. Bu norm, kamusal ve özel alan arasında net sınırlar çizen, sokağı bir transit geçiş koridoru olarak kurgulayan ve bireysel kullanımı kolektif kullanıma önceleyen bir mekânsal anlayışa karşılık gelmektedir. Akdeniz kentselliği, ve özellikle İzmir'in poliritmik karakteri, bu normun evrensel bir ergonomik veya işlevsel gereklilik olmadığını, kültürel ve coğrafi olarak konumlanmış bir tasarım tercihi olduğunu göstermektedir.

Bu durum, kentsel donatı tasarımının iki farklı mekânsal kültürle karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır: bir yanda, sokağı sirkülasyon ve transit işlevine indirgeyen kurumsal tasarım kültürü; diğer yanda, sokağı toplumsal yaşamın bir uzantısı olarak deneyimleyen yerel kullanıcı kültürü. Roman topluluğunun kamusal alan kullanımı, bu ikinci kültürün en yoğun ve görünür biçimlerinden birini oluşturmaktadır; bu nedenle, bölümün izleyen kısmında tartışılan tarihsel ve sosyolojik bağlam, bu çift yönlü mekânsal kültür çatışmasının daha derin bir okunmasını sağlamaktadır.

4. İzmir'de Roman Altkültürü: Tarih ve Sosyoloji

Önceki bölümde tartışılan kozmopolit ve poliritmik kentsel karakterin dışında bırakılan toplulukların somut bir örneği, İzmir'de yaşayan Roman topluluğudur. Bu bölüm, Roman topluluğunun İzmir'deki tarihsel varlığını, kurumsal dışlanma süreçlerini ve güncel sosyolojik durumunu, hack'leme pratiklerinin ortaya çıktığı bağlamı anlamak amacıyla ele almaktadır.

4.1. Tarihsel Arka Plan

İzmir'de Romanların varlığı, Anadolu'daki Pers hâkimiyetine kadar uzanan bir geçmişe işaret etmekle birlikte, bu konuda kesin tarihsel verilere ulaşmak güçtür. Osmanlı dönemine ait belgeler bölgede konar-göçer toplulukların yaşadığını belirtmekte, ancak bu topluluklar genellikle farklı etnik kategoriler altında kaydedilmektedir (Kütükoğlu, 2000). Romanların İzmir'de ilk kez ne zaman yerleştiğine dair resmî bir kayıt bulunmamakla birlikte, bölgedeki etnik ve kültürel çeşitlilik içinde uzun süredir var oldukları düşünülmektedir.

1873 yılında İzmir hakkında gözlemlerde bulunan Von Scherzer (2001), Romanları Türkçe konuşan, çoğunlukla kalaycılık, dilencilik ve hırsızlıkla geçinen, yoksul ve dışlanan bir topluluk olarak tanımlamaktadır; bu betimleme, dönemin toplumsal yapısında Romanların marjinal bir konumda yer aldığını ve yerel halk tarafından dışlandığını göstermektedir. Aynı döneme ait nüfus verilerinde Romanlar farklı bir gayrimüslim kategorisinde sınıflandırılmıştır (Cevat Sami ve Hüseyin Hüsnü, 2000'den aktarıldığı şekliyle).

Osmanlı toplumsal düzeninde bireylerin konumu esasen dinî aidiyetle tanımlanmakta; Romanlar bu sistemde Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere iki temel sınıf altında değerlendirilmektedir (Toprak vd., 2014). Gayrimüslimler egemenlik altındaki milletler olarak kabul edilmiş; bu durum Romanlar için de sosyo-politik bir dışlanma ve asimilasyon baskısını beraberinde getirmiştir. Bu asimilasyon baskısı, zamanla yerini kurumsal bir tecride bırakmış; Romanlar şehir planlamasından eğitim politikalarına dek birçok alanda dışlanmıştır (Eryılmaz, 1992'den aktarıldığı şekliyle).

Bu kurumsal dışlanmanın en açık yasal göstergesi, 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu'nun ilgili maddesidir; bu madde, göçebe olarak tanımlanan grupları ülkeye kabul edilmeyecekler listesine dahil ederek Romanların vatandaşlık haklarını sınırlandırmıştır. 2004 tarihli Avrupa Birliği İlerleme Raporu bu düzenlemeyi eleştirmiş, madde ancak 2006 yılında kanundan çıkarılmıştır (Toprak vd., 2014). Bu tarihsel veri, önemli bir noktayı vurgulamaktadır: Roman topluluğunun kentsel mekânla kurduğu ilişkinin kurumsal planlama süreçlerinden bağımsız, kendi iç dinamikleriyle şekillenmiş olması, tesadüfi bir kültürel tercih değil, on yıllar süren yasal ve kurumsal dışlanmanın bir sonucudur. Bu yasal dışlanma süreci, Bölüm 2'de tartışılan habitus kavramı açısından da önemlidir: bir topluluğun mekânla kurduğu ilişki biçimi, yalnızca kültürel tercihlerin değil, aynı zamanda söz konusu topluluğun tarihsel olarak hangi yasal ve kurumsal sınırlamalara tabi tutulduğunun da bir sonucudur.

4.2. Mekânsal Dışlanma ve Görünmezlik

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin yayınladığı kent kitaplığı dizisinde Romanlara özgü bir başlığın yer almaması, temsiliyet sorununun kurumsal düzeydeki bir göstergesidir. Akademik çalışmalar ise bu görünmezliğin mekânsal

boyutunu ortaya koymaktadır. Kolukırık'ın (2004) "İzmir'de Bir Marjinal Mekân: Roman Mahallesi" başlıklı doktora tezi, Darağaç, Şehitler ve Hilal İstasyonu çevresinde yaşayan Romanların fiziksel mekânda sıkışmışlığını, kamusal alanda görünmezlikleriyle ilişkilendirmektedir. Yağıldere'nin (2007) yüksek lisans çalışması ise kentsel mekânın kullanımı ve Roman yurttaşların bu mekânda karşılaştığı sınırlılıklar üzerinde durmaktadır; her iki çalışma da mekânsal sıkışmanın kültürel görünürlikle nasıl ilişkili olduğunu göstererek, tasarımcılar açısından toplumsal dönüşüm için bir eylem alanı sunmaktadır.

Bu mekânsal sıkışmanın kültürel görünürlikle ilişkisi, bu bölümün kavramsal çerçevesi açısından özellikle önemlidir. Roman topluluğunun kamusal alandaki yoğun ve görünür varlığı -bir sokak düğünü, bir kapı önü toplanması- bu mekânsal sıkışmanın doğrudan bir sonucu olarak okunabilmektedir: konut içi alanın darlığı ve sosyal yaşamın yoğunluğu, gündelik yaşamın büyük bir kısmının sokağa taşmasını zorunlu kılmaktadır. Sosyal bilimler dışındaki gözlemsel anlatılarda da bu geçirgenlik sıklıkla not edilmektedir; mahallede özel ve kamusal alan arasındaki sınırın belirsizleştiği, gündelik yaşamın bütünüyle sokağa taşıdığı yönündeki gözlemler, akademik literatürün ortaya koyduğu mekânsal sıkışma tablosuyla örtüşmektedir. Bu durum, önceki bölümde tartışılan Akdeniz kentliliği karakteriyle örtüşmekle birlikte, Roman topluluğu söz konusu olduğunda bu örtüşme bir tercihten çok, mekânsal zorunluluğun bir sonucu olarak belirmektedir.

Bu mekânsal dışlanmanın bir diğer boyutu, topluluğun kamusal temsil söyleminde çoğunlukla olumsuz bir çerçeveye anılmasıdır. Toplumsal önyargılar, Roman mahallelerini düzensizlik ve güvenlik riskiyle ilişkilendiren bir söylem üretmekte; bu söylem, mahallelerin fiziksel ihmalini ve kentsel hizmetlerden mahrum bırakılmasını sıradanlaştırmaktadır. Bu döngüsel ilişki -mekânsal ihmal, olumsuz temsil ve bu temsilin ihmali yeniden meşrulaştırması- topluluğun kamusal alanı hack'leme yoluyla görünür kılma çabasının önündeki yapısal bir engeli oluşturmaktadır.

4.3. Güncel Sosyo-Ekonomik Durum

Roman topluluğunun sosyal dezavantajlarının başında, onları dağınıklık ve kontrolsüzlükle özdeşleştiren toplumsal önyargılar gelmektedir. Şen ve Alışan-Şen (2019) ile Toprak ve diğerlerinin (2014) araştırmaları, bu tür önyargıların Roman mahallelerinde yaşayan bireylerin kamusal temsiliyetini olumsuz etkilediğini göstermektedir. İzmir kent bütününde yapılan araştırmalarda, Roman vatandaşların yaşadıkları mahallelerin "tehlikeli" veya "kontrolsüz" olarak tanımlandığı ve bu mahallelerde yaşayan bireylerin toplumsal güvenlik riski olarak algılandığı belirlenmiştir (Toprak vd., 2014). Bu dışlayıcı algıların, Roman yurttaşların yaşam alanlarının şehir merkezlerinden uzaklaştırılması ve kentsel dönüşüm projeleriyle fiziksel olarak tecrit edilmesiyle pekiştiği görülmektedir (Kaya, 2011); kamusal temsiliyetin eksikliği, Roman halkın kentsel mekânda

görünür olmalarını zorlaştırmakta ve kültürel ifadelerinin bastırılmasına neden olmaktadır.

Roman topluluğunun sosyal dezavantajlarının diğer bir boyutu, yoksulluk ve eğitimsizliktir. İzmir'deki Roman yurttaşların büyük bir kısmı sabit gelirli işlerde çalışmamakta, çoğunlukla günübürlük, düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmaktadır (Şen ve Alişan-Şen, 2019). İŞKUR'un 2013 yılında Roman yurttaşları "öncelikli grup" olarak tanınmasına rağmen, istihdam oranlarında kayda değer bir iyileşme sağlanamamıştır. Tepecik mahallesinde 2008 yılında yapılan bir araştırmada, Roman yurttaşların en yaygın uğraş alanlarının hurdacılık, dansözlük ve çalgıcılık olduğu tespit edilmiştir (Eren, 2008); zanaatkarlık gibi geleneksel mesleklerin gelir sağlayıcı niteliğini yitirmesi ve toplumda Roman kimliğiyle özdeşleştirilen mesleklerin damgalanması istihdam alanlarını kısıtlamaktadır.

Eğitim düzeyinin düşüklüğü ve çocukların erken yaşta çalışmak zorunda kalması, bu döngüyü sürdürmektedir. Hanelerdeki yüksek nüfus yoğunluğu ve düşük gelir düzeyi, Roman çocuklarının okullaşma oranını düşürmekte ve eğitim olanaklarına erişimi zorlaştırmaktadır (Toprak vd., 2014). Roman yurttaşlar, barınma, sağlık, eğitim ve ulaşım gibi temel hizmetlere erişimde de mekânsal tecrit nedeniyle dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır (Yağlıdere, 2007); Roman yerleşimlerinin büyük kısmı, kent merkezlerinin dışında, hizmet alanlarından uzak konumlandırılmıştır.

Bu sosyo-ekonomik tablonun, bölümün kavramsal çerçevesi açısından taşıdığı önem, dezavantajın çok katmanlı doğasında yatmaktadır: ekonomik güvencesizlik, eğitim erişimindeki kısıtlılık ve mekânsal tecrit, birbirini besleyen bir döngü oluşturmaktadır. Bu döngü içinde, topluluğun kamusal alanı yoğun ve görünür bir biçimde kullanması -ki bu kullanım çoğu zaman dışarıdan "gürültü" veya "düzensizlik" olarak okunmaktadır- aslında topluluğun diğer alanlarda mahrum bırakıldığı görünürlük ve toplumsal katılımın, kamusal mekân üzerinden telafi edilmeye çalışıldığı bir dinamik olarak da değerlendirilebilir.

4.4. Dezavantajlılığa Yönelik Politikalar ve Kurumsal Müdahaleler

Roman topluluğunun dezavantajlı konumu, yalnızca akademik çalışmalarda değil, devlet politikaları düzeyinde de tanınan bir olgudur. 2009 yılında İstanbul'da yapılan Roman Çalıştay'ı ve devamındaki hükümet politikaları, Roman yurttaşların sosyal haklara erişimini artırmayı hedeflemiştir. 2013 yılında İŞKUR'un dezavantajlı gruplar listesine dahil edilen Romanlar için kurasız istihdam fırsatları tanınmış, "Toplum Yararına Çalışma Programları" kapsamında öncelikli grup olarak belirlenmişlerdir (Şen ve Alişan-Şen, 2019). Ancak bu kurumsal tanımanın istihdam oranlarında kayda değer bir iyileşmeye dönüşmediği de belirtilmektedir.

Bu politikaların yerel düzeydeki en somut karşılığı, Avrupa Konseyi'nin yerel yönetim destek programı olan ROMACTED'dir; bu program, İzmir'de Roman yurttaşların sosyal katılımını ve istihdamını artırmak üzere çeşitli faaliyetler yürütmüştür. İzmir'in Konak ilçesinde gerçekleştirilen pilot uygulamalar kapsamında, özellikle müzisyen Roman gençlere yönelik kapasite geliştirme atölyeleri ve yerel kültür festivallerine katılım olanakları oluşturulmuştur. Bu çerçevede Konak Belediyesi tarafından açılan Roman Müzik Okulu, topluluğun kültürel üretim kapasitesinin -özellikle müzik ve performans üzerinden- desteklenmesine yönelik somut bir kurumsal müdahale örneğidir; bu okulda eğitim gören çocukların bir kısmı, belediye etkinliklerinde aktif olarak müzikal performanslar sergileyebilmektedir.

Bu tür kurumsal müdahaleler, Roman topluluğunun tasarıma ve kamusal kültürel üretime "konu" olmaktan çıkıp, sınırlı ölçüde de olsa "paydaş" haline geldiği örnekleri oluşturmaktadır. Ancak bu katılımın sınırları da görülmektedir: katılım, çoğunlukla önceden belirlenmiş etkinlik ve festival formatlarıyla sınırlı kalmakta; topluluğun gündelik kamusal alan kullanım pratiklerinin -sokak düğünleri, kapı önü toplanmaları gibi- doğrudan bir tasarım girdisine dönüştürüldüğü sistematik bir uygulama bulunmamaktadır. Bu boşluk, bölümün izleyen kısımlarında tartışılan hack'leme pratiklerinin neden hâlâ kurumsal bir karşılık bulamadığını açıklayan önemli bir veridir.

Bu sosyo-ekonomik ve kurumsal tablo, bölümün izleyen kısmında ele alınan yerel yönetim politikalarının ve kamusal alan hack'leme pratiklerinin değerlendirilmesi için gerekli bağlamı oluşturmaktadır: Roman topluluğunun kamusal alanı kendi yöntemleriyle kullanması, yalnızca kültürel bir tercih değil, aynı zamanda yapısal dışlanma koşulları altında geliştirilmiş bir hayatta kalma ve görünür olma stratejisidir.

5. Yerel Yönetim ve İzmir Modeli: Kentsel Tasarım ve Demokrasi İlişkisi

Önceki bölümde ele alınan kurumsal müdahale örnekleri, İzmir'deki yerel yönetim pratiklerinin genel bir çerçevesi içinde değerlendirildiğinde daha anlamlı hale gelmektedir. Bu çerçevede, kent literatüründe "İzmir Modeli" olarak adlandırılan ve yerel yönetişimde katılımcılığı merkeze alan bir yaklaşımla şekillenmektedir.

5.1. Katılımcı Tasarımın Tarihsel ve Kuramsal Arka Planı

Kentsel tasarım kararlarında halkın yeri, kuramsal olarak ilk kez 1912 yılında kent plancısı Patrick Geddes tarafından tartışmaya açılmıştır; Geddes, yerel yönetimlerin halk forumları organize etmesi gerektiğini savunmuş ve kentlilerin bu forumlar aracılığıyla temsil edilmesini önermiştir (Turner, 1978). Kullanıcı katılımı kavramı ise akademik ve yönetsel literatürde asıl karşılığını, 1950'li yıllarda İskandinav ülkelerinde iş yerlerinin demokratikleşmesi amacıyla geliştirilen uygulamalarla bulmuştur (Maze, 2007). 1971'de Manchester'da

düzenlenen "Design Participation" konferansı, katılımcı tasarımı kuramsal bir zeminde tartışmaya açan ilk büyük organizasyon olarak öne çıkmaktadır (Day, 2003); 1992'de Birleşmiş Milletler'in Agenda 21 bildirgesiyle, sürdürülebilir kalkınmanın yerel karar alma süreçlerine halkın katılımıyla sağlanabileceği uluslararası düzeyde kabul görmüştür (Malbert, 1998).

Bu tarihsel arka plan, katılımcı tasarımın iki temel amaç etrafında şekillendiğini göstermektedir: bireylerin yaşadıkları çevrenin niteliğini belirlemede söz sahibi olması ve toplumun bireyleri bu konuda cesaretlendirmesi (Day, 2003). Bu anlayış, tasarımı yalnızca uzmanlara özgü teknik bir üretim biçimi olmaktan çıkararak, kullanıcıların deneyim ve gündelik pratiklerini sürece dahil eden sosyal bir araca dönüştürmektedir. Habraken (1985), kullanıcının tasarıma katılım motivasyonunu beş başlık altında özetlemektedir: kullanıcının çevresiyle iç içe geçmişi, mekânla kurduğu varoluşsal bağ (mevcudiyet), fiziksel ve sosyal etkileşimi, mekânı dönüştürme özgürlüğü (otonomi) ve ortak üretime açıklık (işbirliği). Roman topluluğunun kolektif yapısı, özellikle müzik, dans ve ritüel pratikler yoluyla hem bireysel hem kolektif ifade biçimleri kurması nedeniyle, bu beş başlığa doğal bir yakınlık göstermektedir; ancak bu yakınlık, kurumsal katılım kanallarının erişebildiği bir kapasiteye otomatik olarak dönüşmemektedir.

Randen (1985), katılımcı süreçlerde yer alan aktörleri üç ana başlık altında sınıflandırmaktadır: teknik çözüm üreten tasarımcılar, katılımı örgütleyen ve kolaylaştırıcı rol oynayan yerel yönetimler, ve doğrudan deneyim sahibi aktörler olan kullanıcılar. Day ve Parnell (2003), katılımcı sürecin yalnızca bilgi verme değil, tasarımın içeriğini doğrudan etkileme gücünü de içerdiğini belirtmektedir; bu çerçevede tasarımcı, tasarım briefini işverenden değil, doğrudan hedef kullanıcıdan almaktadır. Bu kuramsal çerçeve, kullanıcı katılımının salt danışma düzeyinde kalmaması, sürecin biçimlendirilmesine doğrudan etki etmesi gerektiğini öne sürmesi açısından, bu bölümün ileride tartışacağı hack'leme temelli tasarım yaklaşımına kavramsal bir zemin sunmaktadır.

5.2. İzmir Modeli ve Şehir Hakkı

İlhan Tekeli'nin (2018b) kavramsallaştırdığı İzmir Modeli, yerel yönetimlerin kararların sadece merkezi bürokrasi tarafından alınmasına radikal bir itiraz geliştirerek, meslek odalarını, sivil toplum kuruluşlarını, akademiye ve mahalle meclislerini karar alma süreçlerine dâhil eden, tabandan tavana doğru işleyen bir yönetim modelidir. Bu model, kentsel projeleri salt teknik bir mühendislik veya imar operasyonu olarak görmemekte; kentsel mekânı ve donatıları toplumsal uzlaşmanın ve yaşam kalitesini artırmanın maddi arayüzleri olarak kabul etmektedir.

Lefebvre'nin (2020b) "şehir hakkı" kavramı, bu modelin kuramsal arka planını güçlendiren bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Lefebvre, kenti, toplumsal ve siyasal olanın, refahın, bilginin, karşılaşmaların, oyunun ve sanatın üretildiği bir

sanat eseri olarak tanımlamaktadır; bu deneyimlerle dolu eser, kent sakinlerince kolektif olarak yaratılmıştır. Bu kolektif doğası gereği çoğulcu bir yapıya sahip olan kentin sakini, varlığı ile var ettiği "kente ait olmak hakkı"na sahiptir. Lefebvre'ye göre bu hakkı belirleyen mülkiyet değil, sahiplenme ve katılımcılıktır; kente ve dolayısıyla kentliye ait olanın tasarlanmasında, kent sakinlerinin katılım ve kentsel ürün ve mekânların serbest kullanım hakkı bulunmalıdır.

Bu çerçevede, kentsel yaşamda demokrasi ve katılım düşüncesi, homojenleşmiş ve törpülenmiş farklılıkların aksine, farklılıkların ve çeşitliliğin altının çizilerek hayatta kalabilmesinde yatmaktadır. Lampugnani (2021), bu demokrasinin sağladığı heterojen görünümü, hoşgörü içinde bir arada yaşamının şehrinin, kendini oluşturan parçaların köklü oluşundan ve tanınabilirliğinden beslenerek yaşadığını belirterek tarif etmektedir. Sennett (2010) ise kent halkını, aralarında aile bağı bulunmayan insanlar arasındaki birliktelik ve karşılıklı taahhüt bağları olarak tanımlanan bir *res publica* olarak değerlendirmektedir. Lefebvre (2017), benzer bir görünümü "farklılık hakkı" olarak özetlemektedir: bu hak, çeşitliliğin oybirliğiyle görünmez kılınarak kent toplumunun homojenleştirilmesi yerine, kent sakininin "farklıyken" de özgür yaşam ve aidiyet hakkına sahip olmasıdır.

Ancak Lefebvre (2020b), katılımcı uygulamaların kendiliğinden bir demokratikleşmeye hizmet etmediğini de vurgulamaktadır; çoğu yerel yönetimde katılım ideolojisi, pratikte ilgili kişilerin rızasını en düşük bedelle elde etmenin bir aracı haline gelebilmektedir. Bu durumda katılımcı uygulamalarda demokrasi değerinin içselleştirilmesi ve agonistik süreçlerden kaçınılması önem taşımaktadır. Bu uyarı, izleyen alt bölümde tartışılan kurumsal katılım örneklerinin sınırlarını değerlendirirken belirleyici bir ölçüt oluşturmaktadır.

5.3. Konak Belediyesi ve Roman Topluluğuna Yönelik Uygulamalar

İzmir Modeli'nin Roman topluluğuyla ilişkili en somut karşılığı, Konak Belediyesi'nin yürüttüğü uygulamalarda görülmektedir. Konak Belediyesi'nin Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, ROMACTED Faz II programı kapsamında, Roman çocuklara yönelik müzik eğitimi veren bir kurumsal yapı oluşturmuş; bu yapının ürettiği kültürel performansların belediye etkinliklerinde kamusal alanda sergilenmesine olanak tanımıştır. Bu program, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi'nin ortak bir yerel yönetim destek girişimi olarak, Türkiye'de on bir belediyede -İzmir'in Konak ilçesi de bu belediyeler arasında yer almaktadır- yürütülmüştür. Bu uygulama, Roman topluluğunun kültürel üretiminin kurumsal bir kanaldan kamusal görünürlük kazanmasını sağlayan somut bir örneklerdir.

Bu uygulamanın, bölümün kavramsal çerçevesi açısından taşıdığı önem iki yönlüdür. Bir yandan, bu tür kurumsal kanallar, Roman topluluğunun performatif varlığına -Butler'in kavramsallaştırdığı anlamda- resmî bir görünürlük ve

meşruiyet kazandırmaktadır; müzik okulu öğrencilerinin belediye etkinliklerinde sahne alabilmesi, topluluğun bedensel ve sessel ifadesinin kurumsal bir kanaldan kamusallaşmasının somut bir örneğidir. Diğer yandan, bu kanalların kapsamı sınırlıdır: kurumsal destek, çoğunlukla önceden planlanmış etkinlik ve festival formatlarına odaklanmakta; topluluğun gündelik kamusal alan kullanımının -bir sokak köşesinin kapı önü oturma alanına, bir cephe boşluğunun gölgelik alanına dönüştürülmesi gibi taktiksel ve süreklilik arz eden pratiklerin- resmî kentsel donatı politikalarına bir girdi olarak dahil edildiği sistematik bir uygulama bulunmamaktadır.

5.4. Katılımcı Tasarımın Yapısal Sınırları

Bu durum, katılımcı kentsel tasarım yaklaşımlarının genel bir sınırlılığını da yansıtmaktadır. Katılımcı tasarımın geleneksel araçları -atölyeler, danışma kurulları, yapılandırılmış görüşmeler- belirli bir kurumsal okuryazarlık, zamansal esneklik ve resmî süreçlere katılım kapasitesi gerektirmektedir. Atkinson (2004), kullanıcıların kentsel tasarım projelerindeki katılım sürecinde öğrenme, yönetişime katılma ve karar süreçlerine katkı sağlama kapasitelerinin önemine işaret etmekte; ancak bu kapasitelerin tüm toplumsal kesimlerde eşit ölçüde bulunmadığını da örtük olarak kabul etmektedir. Sosyo-ekonomik olarak güvencesiz, kurumsal yapılara karşı tarihsel bir güvensizlik geliştirmiş ve mekânsal pratiklerini büyük ölçüde anlık ve enformel olarak üreten topluluklar için, bu araçlar çoğu zaman işlevsiz kalmaktadır.

Bu yapısal sınırlılık, Day ve Parnell'in (2003) geleneksel proje süreciyle katılımcı süreç arasında yaptığı karşılaştırmada da örtük olarak görülebilmektedir: katılımcı süreçlerde tasarımcı, tasarım briefini doğrudan hedef kullanıcıdan almakta ve süreç, kullanıcı değerlendirmesiyle sona ermektedir. Bu döngüsel yapı, sürekli ve istikrarlı bir kurumsal etkileşim kapasitesi gerektirmekte; bu kapasiteden yoksun topluluklar, döngünün dışında kalmaktadır. Roman topluluğu söz konusu olduğunda, bu dışarıda kalış, topluluğun ilgisizliğinden değil, kurumsal katılım araçlarının kendi tasarımından kaynaklanan bir dışlanmadır.

Bu sınırlılık, bölümün izleyen kısmında geliştirilen argüman için belirleyici bir çıkış noktası oluşturmaktadır: Roman topluluğunun kamusal alanı hack'leme pratikleri, topluluğun resmî katılım kanallarına erişiminin sınırlı olduğu koşullarda, kendi mekânsal ve kültürel temsiliyetini üretmek için geliştirdiği alternatif bir yoldur. Bu pratiklerin tasarım sürecine bir girdi olarak okunması, resmî katılım araçlarının erişemediği bir topluluk kesimi için, dolaylı ama somut bir temsil kanalı oluşturma potansiyeli taşımaktadır.

6. Hack'leme Pratikleri: Performatif Beden Üzerinden Okuma

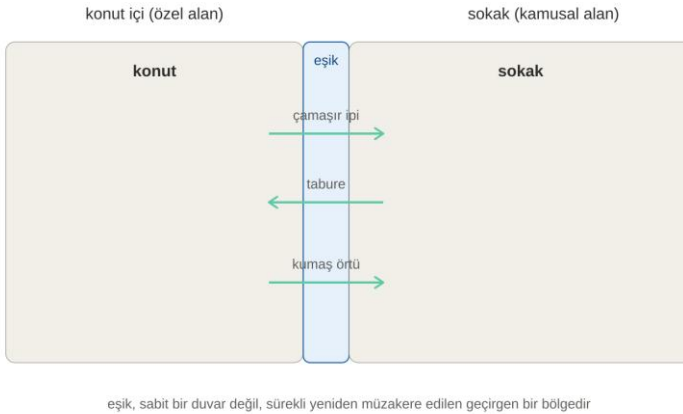
Önceki bölümlerde kurulan kavramsal çerçeve ve bağlamsal zemin, bu bölümde Roman topluluğunun kamusal alanı hack'leme pratiklerinin somut bir

okumasına imkân tanımaktadır. Bu okuma, hack'leme eylemlerini parçalı ve rastgele davranışlar olarak değil, habitusa dayalı, taktiksel ve performatif olarak bütünlüklü bir pratik kümesi olarak ele almaktadır.

6.1. Eşik ve Cephe: Mahremiyetin Geçirgenliği

Roman mahallelerinin mekânsal dokusu, konut içi alanla sokak arasındaki sınırın katı bir mimari ayırım olmaktan çıkıp, sürekli olarak yeniden müzakere edilen bir eşik haline geldiği bir karakter sergilemektedir. Konut cephelerinin penceresine, pervazına veya demir parmaklığına bağlanan bir çamaşır ipi, evin iç mekânına ait bir gündelik eylemi -çamaşır kurutma- doğrudan kamusal alana taşımaktadır. Bu eylem, Bourdieu'nün (1990) bedensel *hexis* kavramı çerçevesinde okunduğunda, rastgele bir tercih değil, mahremiyet ve kamusalılık arasındaki sınırın bu toplulukta nasıl farklı bir biçimde kurulduğunu gösteren tekrarlayan bir bedensel pratiktir. Bu pratik, belirli yüksekliklerde, belirli açılarla ve belirli sıklıkla tekrarlanmakta; bu tekrar, topluluğun mekânla kurduğu içselleşmiş bir ilişkinin somut göstergesidir.

Kapı eşiklerine bırakılan tabureler, benzer bir mantıkla okunabilmektedir. Bu tabureler, genellikle yere yakın bir yükseklikte konumlanmakta ve topluluğun kapı önünde, eşik üzerinde toplanma ve oturma alışkanlığının fiziksel bir uzantısını oluşturmaktadır. Bu yere yakın oturma habitusu, standart kentsel donatının öngördüğü oturma yüksekliğiyle uyumsuzdur; bu uyumsuzluk, topluluğun standart donatıyı kullanmamasından değil, kendi bedensel pratiğine daha uygun bir mekânsal düzeni kendi imkânlarıyla üretmesinden kaynaklanmaktadır. Şekil 1, bu eşik geçirgenliğinin şematik bir kesitini sunmaktadır.

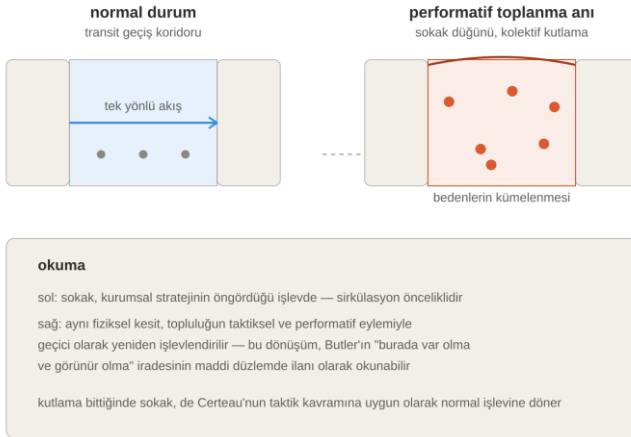
Şekil 1. Eşik geçirgenliği şeması: konut, eşik ve sokak arasındaki hack'leme akışı
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

6.2. Kolektif Toplanma ve Sokak Düşünleri

Roman topluluğunun kamusal alandaki en yoğun ve görünür hack'leme pratiği, sokak düşünleri ve benzeri kolektif kutlamalardır. Bu kutlamalarda, sokağın fiziksel kesiti, geçici olarak gerilen kumaşlar ve düzenlenen oturma alanlarıyla, bütünüyle bir kolektif performans mekânına dönüştürülmektedir. Bu dönüşüm sırasında, sokağın normal işlevi -transit geçiş- askıya alınmakta; sokak, topluluğun müzik, dans ve sosyal etkileşim için kullandığı geçici bir iç mekâna dönüşmektedir.

Bu pratik, Butler'ın (2011, 2015) performatif toplanma kuramı çerçevesinde, bölümün en açık örneğini oluşturmaktadır. Sokağı dolduran bedenler, herhangi bir sözel talep ileri sürmeden, salt bir aradalıklarıyla, "burada var olma ve görünür olma" iradesini maddi düzlemde ilan etmektedir. Bu toplanma, aynı zamanda bir ittifak kurma eylemidir; bir araya gelen bedenler, mekânsal ve sembolik olarak yeni bir alan yaratmaktadır (Butler, 2011). Bu kolektif performans, yalnızca bir eğlence biçimi değil, aynı zamanda kamusal katılımın, karşılaşmanın ve mekânsal görünürlüğün bir aracıdır (Girgin, 2015).

Bu toplanmaların geçici doğası, de Certeau'nun (1984) taktik kavramının öngördüğü gibi, kendine ait olmayan bir mekânda anlık olarak fırsatları değerlendirme mantığını yansıtmaktadır. Düşün sona erdiğinde, geçici donatılar -kumaşlar, plastik sandalyeler, halılar- hızla kaldırılmakta ve sokak, kurumsal stratejinin öngördüğü normal işlevine geri dönmektedir. Bu geçicilik, taktiğin doğasından kaynaklanmaktadır: taktik, kendine ait bir mekâna sahip olmadığı için kalıcılık üzerine kurulu değildir. Şekil 2, sokağın bu iki durum arasındaki dönüşümünü şematik olarak özetlemektedir.

Şekil 2. Sokağın performatif toplanma yoluyla dönüşümü: normal durum ve toplanma anı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

6.3. Sesin ve Ritmin Mekânsal Karşılığı

Roman kültüründe önemli yer tutan müzik ve dans pratikleri, hack'leme eyleminin işitsel boyutunu oluşturmaktadır. Sokak düğünlerinde icra edilen müzik, sokağın akustik ve sosyal atmosferini geçici olarak dönüştürmekte; bu dönüşüm, sokağın yalnızca görsel ve fiziksel değil, işitsel olarak da yeniden işlevlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu işitsel dönüşüm, Lefebvre'in (2018) "mekânsal müzik" kavramıyla ilişkilendirilebilir; Lefebvre'e göre müzik, dans ve geçit törenleri gibi kolektif bedensel eylemler, yalnızca estetik değil, aynı zamanda politik temsillerdir ve sosyal grupların görünürliğini doğrudan etkilemektedir.

Bu işitsel ve bedensel pratiklerin kamusal alandaki yoğunluğu, çoğu zaman "gürültü" olarak kodlanmakta ve bu kodlama, topluluğun dışlanmasını meşrulaştıran bir söylemin parçası haline gelmektedir. Ancak performatif beden kuramı çerçevesinde bu ses, salt bir akustik fazlalık değil, topluluğun kamusal alandaki varlığını ilan eden bir performatif eylemdir. Sesin mekânsal karşılığı, dolayısıyla, hack'leme pratiğinin işitsel düzeydeki bir uzantısı olarak değerlendirilebilmektedir.

6.4. Hack'lemenin Okunması

Bu üç tür pratik -eşik ve cephenin geçirgen kullanımı, kolektif toplanma ve sokak düğünleri, sesin ve ritmin mekânsal karşılığı- bölüm boyunca geliştirilen üç kuramsal düzeyle birlikte okunduğunda, hack'lemenin bütünlüklü bir mekânsal-politik pratik olarak nasıl işlediği daha açık hale gelmektedir. De Certeau'nun taktik kavramı, bu pratiklerin neden geçici ve öngörülemez kaldığını açıklamaktadır. Bourdieu'nün habitus kavramı, bu pratiklerin neden belirli bir biçimde -belirli yüksekliklerde, belirli açılarla, belirli mekânsal düzenlemelerle- tekrarlandığını göstermektedir. Butler'ın performatif beden kuramı ise, bu pratiklerin neden salt bir uyarılma olmanın ötesinde, topluluğun kamusal alandaki var olma ve görünür olma hakkının bir ilanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu üç düzeyin kesişimi, hack'leme pratiğinin tasarım sürecine neden ve nasıl bir girdi olarak okunabileceğine dair bölümün son tartışmasını hazırlamaktadır: eğer bu pratikler rastgele değil, içselleşmiş bir bedensel bilgiye dayanan ve siyasi bir anlam taşıyan eylemler ise, bu pratiklerin işaret ettiği mekânsal ihtiyaçların, tasarım sürecinin meşru bir girdisi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

7. Demokratik Tasarım Kaynağı Olarak Hack'leme Pratiği

Önceki bölümlerde kurulan kavramsal çerçeve, bağlamsal zemin ve somut pratik örnekleri, bu bölümün başında sorulan temel soruya dönmeyi mümkün kılmaktadır: Roman topluluğunun kamusal alanı hack'leme pratikleri, endüstriyel tasarım disiplini için demokratik bir kaynak işlevi görebilir mi? Bu tartışma, üç aşamada ilerlemektedir.

7.1. Hack'lemenin Tasarım Verisi Olarak Okunması

Bourdieu'nün habitus kavramı, hack'leme pratiklerinin rastgele olmadığını, belirli bir bedensel bilgiye dayandığını göstermektedir. Bu çıkarımın tasarım süreci için anlamı açıktır: bir topluluğun kamusal alanda ürettiği geçici çözümler -bir tabure, bir kalas, bir kumaş örtü- tasarımcının okuyabileceği somut bir ergonomik ve mekânsal veri kümesidir. Bu veri, anket veya görüşme gibi sözel yöntemlerle elde edilemeyecek bir nitelik taşımaktadır; çünkü topluluk üyeleri bu pratikleri genellikle açıklanması gereken bir bilgi olarak değil, kendiliğinden doğal bir davranış olarak deneyimlemektedir. Bu nedenle, bu verinin tasarım sürecine dahil edilmesi, gözleme dayalı bir yöntemi gerektirmektedir; sahadaki maddi izlerin -ipin bağlandığı yükseklik, taburenin konumlandığı açı, kumaşın gerildiği genişlik- sistematik olarak okunması ve kayıt altına alınması, bu doğrultuda bir ilk adımı oluşturmaktadır.

7.2. Yerel İhtiyacın Belirlenmesinde Hack'leme Pratiği ve Altyapılandırma

Önceki bölümde sözü edilen veri okuma sürecinde kritik bir ayrımın yapılması gerekmektedir: tasarımın görevi, hack'leme pratiğinin kendisini taklit etmek değil, bu pratiğin işaret ettiği yapısal ihtiyacı tasarım girdisine dönüştürmektir. De Certeau'nun (1984) taktik kavramı, bu ayrımın kuramsal gerekçesini sağlamaktadır: bir taktiğin kendisi -bir ipin belirli bir biçimde bağlanması- geçici ve duruma özgüdür; bu haliyle sabitlenmesi, taktiği kendi doğasından koparmaktadır ve onu stratejinin bir parçası haline getirerek işlevsizleştirmektedir.

Bu ayrımın somut bir karşılığı şöyle ifade edilebilir: çamaşır ipi pratiğinin işaret ettiği ihtiyaç, cepheye monte edilmiş güvenli bir bağlantı noktasıdır; bu ihtiyaç, topluluğun kendi ipini bağladığı davranışı taklit eden dekoratif bir eleman değil, doğrudan kullanılabilir bir kanca veya ray sistemiyle karşılanabilir. Tabure pratiğinin işaret ettiği ihtiyaç, belirli bir yükseklik aralığında bir oturma yüzeyidir; bu ihtiyaç, topluluğun getirdiği taburelerle birlikte kullanılabilir, yere yakın bir yüzey geometrisiyle karşılanabilir. Kumaş örtü pratiğinin işaret ettiği ihtiyaç ise, geçici olarak genişleyebilen bir örtü sistemidir; bu ihtiyaç, topluluğun kendi kumaşını asabileceği bir kinematik strüktürle karşılanabilir.

Bu yaklaşımın katılımcı tasarım literatüründeki "altyapılama" (infrastructuring) kavramıyla yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Pelle Ehn'in (2008) geliştirdiği bu kavram, tasarım nesnesinin bitmiş ve kullanım biçimi önceden belirlenmiş bir ürün olarak değil, toplulukların kendi ihtiyaçlarına göre sürekli olarak yeniden şekillendirebileceği açık bir platform olarak kurgulanmasını önermektedir. Bu bölümde geliştirilen yaklaşım, altyapılama kavramını, Bourdieu'nün habitus kavramı ve Butler'ın performatif beden kuramıyla birleştirerek, bu açık platformun hack'leme pratiklerinin gözlemlenmesi yoluyla nasıl türetilebileceğine dair bir kavramsal temel önermektedir.

7.3. Kurumsal Meşruiyet ve Kalıcılık Sorunu

Bu üçüncü ve son aşama, tasarımın politik etkinliğiyle ilgilidir. Butler'ın performatif toplanma kuramı, bedenlerin bir araya gelişinin siyasi bir iddia taşıdığını göstermektedir; ancak bu iddianın sürekliliği, onu destekleyen maddi altyapının kalıcılığına bağlıdır. Geçici ve enformel bir hack'leme pratiği, her an kaldırılma riskiyle karşı karşıyadır; bu risk, Bölüm 5'te tartışılan kurumsal katılım kanallarının sınırlı erişimiyle birleştiğinde, topluluğun mekânsal iddiasının kalıcı bir kurumsal karşılık bulamamasına yol açmaktadır.

Bu pratiğin işaret ettiği ihtiyacın resmî bir kentsel donatı biçiminde, yerel yönetimin envanterine kaydedilmiş bir unsur olarak karşılanması, söz konusu topluluğun mekânsal iddiasına kurumsal bir meşruiyet kazandırmaktadır. Bu, hack'leme pratiğini ortadan kaldırmamakta; aksine, bu pratiğin sürdürülebilirliğini güvence altına almaktadır. Bu bağlamda, demokratik tasarımın bu bölümde önerilen tanımı şu şekilde özetlenebilir: demokratik tasarım, alt kültür topluluklarının kamusal alandaki taktiksel pratiklerini gözleme dayalı yöntemlerle okuyan, bu pratiklerin işaret ettiği yapısal ihtiyacı -pratiğin kendisini değil- tasarım girdisine dönüştüren ve bu girdiyi kurumsal olarak meşru ve kalıcı bir donatı biçimine kavuşturan bir tasarım pratiğidir.

Bu tanımın İzmir Modeli (Tekeli, 2018b) ve Lefebvre'nin (2020b) şehir hakkı kavramıyla ilişkisi de bu noktada belirginleşmektedir. Şehir hakkının mülkiyetten değil sahiplenme ve katılımdan doğduğu öne sürülüyorsa, bir topluluğun kamusal alanı hack'leme yoluyla sahiplenmesi, bu hakkın en somut ve maddi ifadesidir. Tasarımın görevi, bu sahiplenme eylemini bastırmak veya estetize etmek değil, ona kurumsal bir karşılık ve kalıcılık kazandırmaktır.

8. Sonuç

Bu çalışma, Roman topluluğunun kamusal alanı hack'leme pratiklerinin endüstriyel tasarım disiplini için demokratik bir kaynak işlevi görüp göremeyeceği sorusunu ele almıştır. Geliştirilen kavramsal çerçeve, bu sorunun olumlu yanıtlanabileceğini, ancak bu olumlu yanıtın hack'leme pratiklerinin doğrudan taklit edilmesi anlamına gelmediğini öne sürmüştür.

De Certeau'nun strateji ve taktik ayrımı, hack'leme kavramının kuramsal kökenini sağlamış; Bourdieu'nün habitus ve bedensel hexis kavramları, bu pratiklerin örtük bir bedensel bilgiye dayandığını göstermiş; Butler'ın performatif beden kuramı ise bu pratiklerin aynı zamanda siyasi bir nitelik taşıdığını, bedenlerin bir araya gelişinin kendisinin bir tanınma iddiası oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu üç kuramsal hattın sentezi, demokratik tasarım için üç ilke önermiştir: hack'leme pratiklerinin gözleme dayalı yöntemlerle bir veri kaynağı olarak okunması, bu pratiklerin kendisinin değil işaret ettikleri yapısal ihtiyacın tasarıma dahil edilmesi ve bu ihtiyacın karşılandığı donatının kurumsal bir meşruiyet kazanması.

Çalışmanın kavramsal çerçevesi, İzmir'in Akdeniz kenti olarak taşıdığı kozmopolit ve poliritmik kentsel karakter, Roman topluluğunun tarihsel ve sosyolojik dışlanma süreçleri, ve yerel yönetimin -İzmir Modeli ve ROMACTED gibi girişimler aracılığıyla- geliştirdiği sınırlı ama anlamlı katılım kanalları bağlamında somutlaştırılmıştır. Bu bağlamsal zemin, hack'leme pratiklerinin neden ortaya çıktığını ve neden hâlâ kurumsal bir karşılık bulamadığını açıklayan bir çerçeve sunmuştur.

Bu çerçevenin endüstriyel tasarım disiplini için taşıdığı önem, katılımcı tasarım yöntemlerinin önündeki bir sınırlılığa işaret etmesinde yatmaktadır. Katılımcı tasarımın geleneksel araçları -atölyeler, anketler, görüşmeler- belirli bir kurumsal okuryazarlık ve katılım kapasitesi gerektirmektedir. Kurumsal yapılara karşı tarihsel bir güvensizlik geliştirmiş, mekânsal bilgisini sözel olarak ifade etme alışkanlığı bulunmayan topluluklar için bu araçlar, çoğunlukla işlevsiz kalmaktadır. Gözleme dayalı yöntemler, bu sınırlılığı aşmak için bir alternatif sunmaktadır; ancak bu yöntemlerin de kendi sınırları bulunmaktadır. Gözlem, topluluğun sözel olarak ifade edebileceği niyetlerine veya taleplerine erişim sağlamamaktadır; yalnızca bedensel pratiğin görünür yüzeyini okuyabilmektedir.

Bu sınırlılık, bölümde önerilen yaklaşımın bir tamamlayıcı yöntem olarak, topluluğun kendi sesini doğrudan ifade edebileceği süreçlerin yerini almaması gerektiğini göstermektedir. Mümkün olduğu durumlarda, gözleme dayalı okumanın, topluluğun kendisiyle kurulacak başka temas biçimleriyle desteklenmesi, tasarım sürecinin demokratik niteliğini güçlendirecektir. Ancak resmî katılım süreçlerinin yapısal olarak erişemediği bağlamlarda, bu bölümde geliştirilen kuramsal çerçeve, tasarımcının elinde bulunan bir başka olanağı -sahadaki maddi izleri okuma kapasitesini- meşru bir bilgi üretim yöntemi olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Sonuç olarak, alt kültür topluluklarının kamusal alanı hack'leme pratikleri, endüstriyel tasarım disiplini için yalnızca bir gözlem konusu değil, aynı zamanda bir tasarım girdisi olarak değerlendirilebilir. Bu girdinin doğru bir biçimde okunması ve kurumsal bir donatı diline tercüme edilmesi, kentsel mekânın demokratikleşmesine katkı sunabilecek somut bir tasarım yöntemi oluşturmaktadır.

Teşekkür

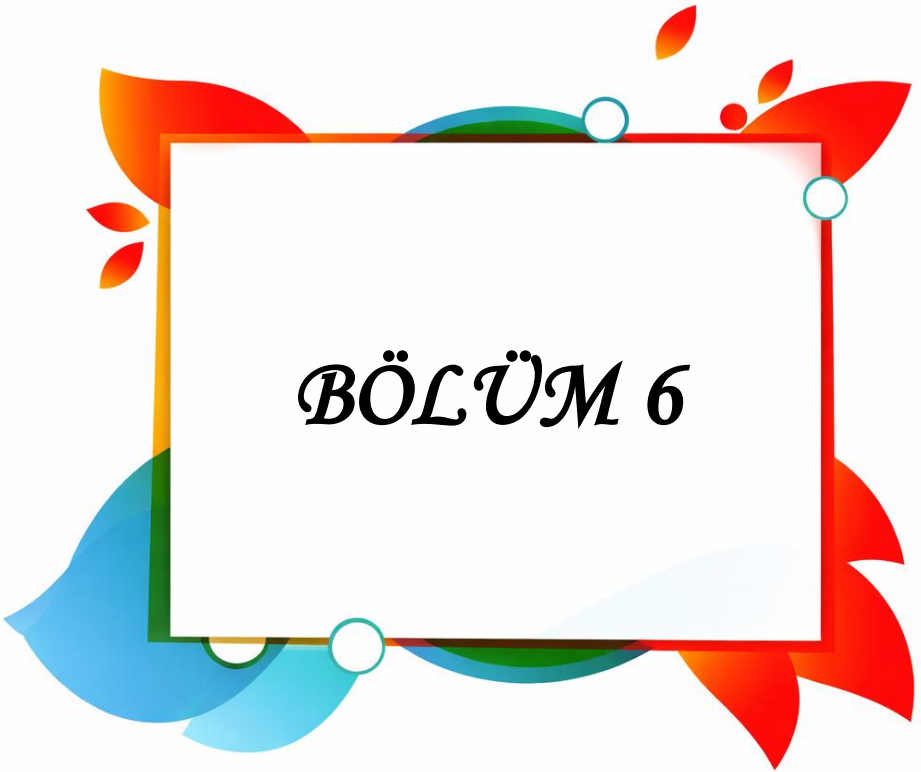
Bu bölüm, yazarın Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstriyel Tasarım Anabilim Dalı'nda sürmekte olan doktora tez çalışmasının kuramsal çerçevesinden geliştirilmiştir.

Kaynakça

- Atkinson, R. (2004). Kentsel dönüşüm, ortaklıklar ve yerel katılım: İngiltere deneyimi. *Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 87-98).
- Bettina, B. (2015). *Levinas ve Ötekinin Etiği*. Felsefe Yayınları.
- Bilgin, A. (2010). *Akdeniz Kentlerinde Kentsel Habitus ve Çok Kültürlülük*. İzmir Araştırmaları Dizisi.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. İçinde J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (s. 241-258). Greenwood.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Stanford University Press.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.
- Butler, J. (2011). Bodies in alliance and the politics of the street. *Transversal Texts*. <https://transversal.at/transversal/1011/butler/en>
- Butler, J. (2015). *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*. Harvard University Press.
- Cevat Sami ve Hüseyin Hüsnü (2000). *İzmir 1830-1914: Nüfus ve Demografi Kayıtları*. İzmir Tarih Vakfı Yayınları.
- Day, C. (2003). *Consensus Design: Socially Inclusive Process*. Architectural Press.
- Day, C. ve Parnell, R. (2003). *Consensus Design: Socially Inclusive Process*. Architectural Press.
- De Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*. University of California Press.
- Dervişoğlu, S. (2021). *Cumhuriyet Meydanı'nın Lefebvreci Üçlü Mekân Kavramsallaştırması Üzerinden İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi.
- Ehn, P. (2008). Participation in design things. *Proceedings of the Tenth Anniversary Conference on Participatory Design* (s. 92-101). ACM.
- Eren, M. (2008). *Tepecik'te Roman Yurttaşların Mesleki Dağılımı Üzerine Bir Araştırma*. Saha Çalışması Raporu.
- Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*. Risale Yayınları.
- Geddes, P. (1915). *Cities in Evolution: An Introduction to the Town Planning Movement and to the Study of Civics*. Williams & Norgate.
- Girgin, Ö. (2015). *Roman Müziği ve Kamusal Mekân İlişkisi*. Müzikoloji Araştırmaları.

- Habraken, N. J. (1985). The control of complexity. İçinde *Proceedings of the International Design Participation Conference* (s. 1-12). Design Coalition Team, TU/e, Eindhoven.
- Kaya, Ç. (2011). Designer as enabler: A methodology of intervention for designers. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Kolukırcık, S. (2004). *İzmir'de Bir Marjinal Mekân: Roman Mahallesi*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Kütükoğlu, M. S. (2000). *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Lampugnani, V. M. (2021). *Kentsel Yaşamda Tolerans ve Heterojenlik*. Mimarlık ve Kent Kuramı Dizisi.
- Leontidou, L. (1990). *The Mediterranean City in Transition: Social Change and Urban Development*. Cambridge University Press.
- Lefebvre, H. (2004). *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*. Continuum.
- Lefebvre, H. (2017). *Gündelik Hayatın Eleştirisi III - Moderniteden Modernizme* (Çev. I. Ergüden). Ses Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2018). *Ritimanaliz - Mekân, Zaman ve Gündelik Hayat* (Çev. A. L. Batur). Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2020b). *Şehir Hakkı* (Çev. I. Ergüden). Sel Yayıncılık.
- Malbert, B. (1998). *Urban Planning and Participation: Linking Practice and Theory*. Department of Urban Design and Planning, Chalmers University of Technology.
- Maze, R. (2007). *Occupying Time: Design, Technology, and the Form of Interaction*. Doktora Tezi, Malmö University.
- Mayer, T. (2008). Bodily rhythms in Mediterranean urban form. *Journal of Urban Anthropology*, 12(3), 45-62.
- Randen, A. V. (1985). "Open building" - An overall strategy for participation as in the action in the Netherlands. İçinde *Proceedings of the International Design Participation Conference* (s. 52). Design Coalition Team, TU/e, Eindhoven.
- Ribas-Mateos, N. (2005). *The Mediterranean in the Age of Globalization: Migration, Welfare, and Borders*. Transaction Publishers.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü* (Çev. S. Durak ve A. Yılmaz). Ayrıntı Yayınları.
- Şen, B. ve Alişan-Şen, A. (2019). *Türkiye'de Roman Kadın İstihdamı: Zorluklar, Dirençler, Destekler*. Paradigma Akademi Yayınları.

- Tekeli, İ. (2018b). İzmir Yönetişim Modelinin Temel Değerleri/Kavramları Konusundaki Konuşmalara Giriş. İçinde *İzmir Modeli Çalışmaları Birinci Kitap: Ortak Kavramlar* (s. 32-51).
- Toprak, Z., Özmen, Ö. N. T., Tenikler, G., & Yağlıdere, A. (Ed.). (2014). *İzmir Büyükşehir Bütününde Romanlar*. Siyasal Kitabevi.
- Turner, J. F. C. (1978). *Housing by People: Towards Autonomy in Building Environments*. Marion Boyars.
- Von Scherzer, K. (2001). *İzmir 1873* (Çev. İ. Pınar). İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.
- Yağlıdere, A. (2007). *Kentsel Mekânda Romanların Sosyal Statüsü: İzmir Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi.

BÖLÜM 6

Üniversite Gençliğinde Prososyal Davranışla İlişkili Kişisel ve Motivasyonel Değişkenler: Literatür Temelli Bir İnceleme

Banu Çiçek Avcıoğlu¹ & Hüdayim Başak²

1. Giriş

Prososyal davranış, başkalarına yarar sağlamayı amaçlayan bilinçli eylemler olarak tanımlanmaktadır. Yardım etme, paylaşma, gönüllülük, bağış yapma, başkalarını takdir etme, ihtiyaç duyan kişilere destek olma ve onları rahatlatma gibi çok çeşitli davranışları kapsar (Coyne et al., 2013, Eisenberg et al., 2006, 2015, Fu et al., 2021). Bu yönüyle prososyal davranış, yalnızca sosyal olmak ya da iş birliği yapmakla sınırlı değildir, başkasının iyiliğini gözeten ve bireysel ya da toplumsal refaha katkı sağlayan bir yönelimdir. Bu nedenle prososyal davranış, hem bireysel psikolojik sağlık hem de toplumsal iyi oluş açısından önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Literatürde prososyal davranışın fiziksel ve ruhsal sağlık, sosyal yeterlik, sağlıklı ilişkiler, akademik işlevsellik, yaşam doyumu ve sosyal bağlılık ile olumlu ilişkiler gösterdiği belirtilmektedir (Carlo, 2013, Davis et al., 2016, Laible et al., 2004, Streit et al., 2018). Prososyal davranışın stres düzenleme, güven, aidiyet ve yaşamda anlam gibi değişkenlerle ilişkili olması, onu yalnızca bireysel bir davranış sonucu değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik gelişimi destekleyen bir mekanizma haline getirmektedir (Aknin et al., 2013, Klein, 2017, Ramkissoon, 2020, Villani et al., 2023).

Beliren yetişkinlik, prososyal davranışı anlamak açısından özellikle önemlidir. Arnett'e (2000) göre beliren yetişkinlik, ergenlikten yetişkinliğe geçişi temsil eden ve çoğunlukla 18-25 yaş aralığını kapsayan gelişimsel bir dönemdir. Bu dönem, üniversite eğitimi, kariyer oluşumu, aileden kademeli ayrışma, yeni arkadaşlık ağları, romantik ilişkiler ve yetişkin rollerinin benimsenmesi gibi çok sayıda geçişi içerir. Özellikle üniversite gençliği açısından bu süreç, bireyin hem akademik hem de sosyal açıdan yeni sorumluluklar üstlendiği; kimlik, özerklik, aidiyet ve sosyal ilişkiler bakımından yeniden yapılanma yaşadığı kritik bir

¹ Gazi Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Mühendisliği, Ankara, Türkiye

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Mühendisliği, Ankara, Türkiye

bağlam sunmaktadır. Bu geçişler bir yandan riskleri, diğer yandan gelişimsel fırsatları beraberinde getirir. Sosyal kontrolün azalması, akran ilişkilerinin önem kazanması, belirsizlik ve stres gibi etmenler riskli davranışlara zemin hazırlayabilir (Arnett, 2005; Borsari & Carey, 2001; Schulenberg & Maggs, 2002; White et al., 2006). Buna karşılık aynı dönem, kimlik gelişimi, sosyal sorumluluk, özerklik, ahlaki olgunlaşma ve prososyal katılım için güçlü bir fırsat alanıdır (Padilla-Walker et al., 2008).

Üniversite yaşamı bu süreçte özel bir yere sahiptir. Birçok beliren yetişkin için üniversite, ilişkilerin, değerlerin, sorumlulukların ve benlik tanımlarının yeniden kurulduğu bir sosyal ekolojiye dönüşür. Öğrenciler yeni gruplarla, farklı sosyal beklentilerle, akademik baskılarla ve toplumsal katılım fırsatlarıyla karşılaşır. Bu bağlamda prososyal davranış, sosyal bağlılığı, aidiyeti, empatiyi, sorumluluk duygusunu ve iyi oluşu güçlendirerek öğrencilerin üniversite yaşamına uyumunu destekleyebilir. Aynı zamanda prososyal etkinliklere katılım, beliren yetişkinlerin kim olduklarını, neye değer verdiklerini ve başkalarına nasıl katkı sunmak istediklerini daha açık biçimde fark etmelerine yardımcı olabilir.

Prososyal davranış çocukluk ve ergenlik dönemlerinde yaygın biçimde ele alınmış olmasına karşın, ergenlik sonrasında ve beliren yetişkinlikte nasıl geliştiğini inceleyen çalışmalar daha sınırlıdır (Crocetti et al., 2016, Ehler et al., 2021, Padilla-Walker & Carlo, 2014, Saleme et al., 2021). Oysa bu dönem benlik kavramı, kimlik, ahlaki değerler, özerklik ve sosyal rollerin yeniden yapılandığı bir dönemdir. Bu nedenle, prososyal davranışın bu dönemde hangi kişisel ve motivasyonel değişkenlerle ilişkili olduğunu anlamak, özellikle yükseköğretim bağlamında geliştirilecek müdahaleler için önemlidir.

Bu makalenin amacı, beliren yetişkinlik döneminde prososyal davranışı etkileyen kişisel ve motivasyonel belirleyicileri literatür temelli bir yaklaşımla incelemektir. Bu doğrultuda kimlik stilleri, ahlaki değerler, öz-belirleme kuramı, içsel ve dışsal motivasyon, iyi oluş, dindarlık, minnettarlık, yaşamda anlam, benlik kavramı netliği, öz-yeterlik, karakter güçleri, değer içselleştirme ve sosyal farkındalık kavramları ele alınmaktadır. Böylece üniversite öğrencilerinde prososyal motivasyonu destekleyebilecek eğitimsel ve disiplinlerarası müdahaleler için kavramsal bir temel sunulması hedeflenmektedir.

2. Kimlik, Ahlaki Değerler ve Prososyal Davranış

Kimlik gelişimi, beliren yetişkinliğin temel gelişimsel görevlerinden biridir. Bu dönemde bireyler farklı roller, değerler, ilişkiler ve gelecek olasılıkları üzerinde düşünür. Kimlik, prososyal davranışla yakından ilişkilidir, çünkü bireyin kendisini nasıl tanımladığı, başkalarını nasıl algıladığını, ahlaki kararları nasıl verdiğini ve sosyal durumlarda nasıl davrandığını etkiler.

Berzonsky'nin kimlik stili modeli, kimlik süreçlerini bilgi yönelimli, normatif ve dağınık-kaçıncı olmak üzere üç temel stil üzerinden açıklar (Berzonsky,

1989, 1990). Bilgi yönelimli bireyler, kimlikle ilgili kararlar verirken aktif biçimde bilgi arar, bilgiyi işler ve farklı seçenekleri değerlendirir. Bu kişiler farklı bakış açılarına daha açık ve kararlarında daha yansıtıcı olabilirler. Normatif kimlik stiline sahip bireyler ise çoğunlukla ebeveynlerin, otorite figürlerinin ya da referans gruplarının beklenti ve değerlerini benimser. Dağınık-kaçıncı stil ise kişisel kararları erteleme, kimlikle ilgili meselelerden kaçınma ve ancak dışsal baskı oluştuğunda seçim yapma eğilimiyle karakterizedir.

Marcia'nın kimlik statüsü modeli de kimlik gelişimini keşif ve bağlanma boyutları üzerinden ele alır. Buna göre başarılı kimlik yüksek keşif ve yüksek bağlanmayı, moratoryum yüksek keşif ve düşük bağlanmayı, ipotekli kimlik düşük keşif ve yüksek bağlanmayı, dağınık kimlik ise düşük keşif ve düşük bağlanmayı ifade eder (Marcia, 1966). Bu statüler, bireyin kendisiyle ve başkalarıyla ilişki kurma biçimini etkiler. Başarılı kimlik ve moratoryum genellikle bilgi yönelimli işlemeye, ipotekli kimlik normatif işlemeye, dağınık kimlik ise dağınık-kaçıncı işlemeye ilişkilendirilmektedir.

Bu ayrımlar prososyal davranış açısından önemlidir. Bilgi yönelimli kimlik stiline sahip bireyler, başkalarının ihtiyaçlarını anlamaya, sosyal durumları değerlendirmeye ve bilinçli ahlaki kararlar almaya daha açık oldukları için prososyal davranışa daha yatkın olabilirler. Normatif bireyler de prososyal davranış gösterebilir, ancak bu davranış çoğu zaman sosyal onay, beklenti ya da grup normlarıyla daha güçlü biçimde ilişkili olabilir. Dağınık-kaçıncı bireylerde ise başkalarının bakış açısını tanıma, duygu düzenleme ve sorumlu sosyal kararlar alma kapasitesi daha sınırlı olabileceğinden prososyal davranış düzeyi daha düşük olabilir (Smits et al., 2011).

Ahlaki değerler de prososyal davranışın merkezinde yer alır. Prososyal davranış yalnızca yardım eylemini gerçekleştirmek değil, aynı zamanda kişinin değerleriyle tutarlı davranmasıdır. Ahlaki kimlik sembolizasyonu, bireyin ahlaki kimliğini eylemleri aracılığıyla kamusal olarak ifade etmesini anlatır (Aquino & Reed, 2002). Bu nedenle prososyal davranış, bireyin kendisini nasıl görmek istediği ve başkalarına hangi değerleri göstermek istediğiyle ilişkili bir öz-ifade biçimi olarak düşünülebilir.

Ahlaki motivasyonun bir diğer bileşeni empatik ilgidir. Empatik ilgi, başkalarının iyiliği için duyulan sıcaklık, şefkat ve kaygıyı ifade eder. Perspektif alma ise bireyin başkalarının durumunu onların bakış açısından değerlendirebilmesini sağlar (Davis, 1980, Eisenberg, 2002, Farrant et al., 2012, Krevans & Gibbs, 1996). Bununla birlikte empati tek başına yeterli olmayabilir. Prososyal motivasyon, empati ahlaki kimlik ile birlikte işlediğinde daha güçlü hale gelir. Kendini ahlaki, sorumlu ya da yardımsever biri olarak gören beliren yetişkinler, bu kimlik tanımıyla tutarlı olmak için prososyal davranışa daha fazla yönelebilirler (Davis & Carlo, 2020).

Bu nedenle kimlik ve ahlaki değerler, prososyal davranışın hem belirleyicileri hem de sonuçları olarak değerlendirilebilir. Bir yandan kimlik stilleri ve ahlaki benlik algısı, bireyin prososyal davranışa nasıl ve hangi motivasyonla yöneleceğini etkiler. Diğer yandan tekrarlanan prososyal deneyimler, bireyin ahlaki kimliğini, benlik anlayışını ve değer tutarlılığını güçlendirebilir.

3. Öz-Belirleme Kuramı, Motivasyon ve İyi Oluş

Öz-belirleme kuramı, bireylerin neden prososyal davranış gösterdiğini anlamak için güçlü bir çerçeve sunar. Kurama göre insan motivasyonu ve iyi oluşu, üç temel psikolojik ihtiyacın doyumuyla ilişkilidir: özerklik, yeterlik ve ilişkililik (Deci & Ryan, 2013). Özerklik, bireyin davranışlarını gönüllü ve kendi değerleriyle uyumlu hissetmesini, yeterlik, etkili ve becerikli hissetmesini, ilişkililik ise başkalarıyla bağlantı ve yakınlık kurmasını ifade eder.

Bu ihtiyaçlar prososyal davranışla doğrudan ilişkilidir. Beliren yetişkinler psikolojik ihtiyaçlarının doyurulduğunu hissettiklerinde prososyal davranışa daha fazla yönelebilirler (Schiffirin et al., 2021). Özerklik, bireyin yardım davranışını baskı ya da zorunluluk nedeniyle değil, gönüllü olarak gerçekleştirmesini destekler. Yeterlik, bireyin etkili biçimde yardım edebileceğine inanmasını sağlar. İlişkililik ise başkalarının ihtiyaçlarına duyarlılığı ve onların iyiliğine katkı sunma isteğini güçlendirir.

Öz-belirleme kuramı farklı motivasyon düzeylerini de ayırt eder. En kontrollü düzeyde davranış, ceza, ödül, onay, suçluluk ya da dışsal baskılar tarafından yönlendirilir. Daha özerk düzeylerde ise davranış bireyin değerleriyle bütünleşir ve içselleştirilir (Grolnick et al., 1997, Padilla-Walker et al., 2008). Bu ayrım prososyal davranış için kritiktir. Bir öğrenci arkadaşına yalnızca takdir görmek için yardım edebilir, başka bir öğrenci ise yardımı gerçekten önem verdiği dayanışma, sorumluluk ya da şefkat değerleriyle uyumlu olduğu için gerçekleştirebilir. Dışarıdan bakıldığında iki davranış benzer görünse de motivasyonel niteliği farklıdır.

Özerklik destekleyici sosyal çevreler, prososyal değerlerin içselleştirilmesinde önemli rol oynar. Gençlere anlamlı seçimler yapma, değerleri üzerine düşünme ve gönüllü hareket etme fırsatı verildiğinde prososyal motivasyon daha kalıcı hale gelebilir (Gagné, 2003, Weinstein & Ryan, 2010). Buna karşılık koşullu kabul ya da koşullu ilgi, özerk motivasyonu zayıflatır. Kabul, saygı ve yakınlık yalnızca beklentiler karşılandığında sunuluyorsa, prososyal davranış araçsal, onay odaklı ve sürdürülebilirliği düşük bir niteliğe bürünebilir (Assor et al., 2004, 2014, Roth, 2008, Yaban & Sayıl, 2020).

Prososyal davranış iyi oluşla da yakından ilişkilidir. Yardım etme, yalnızca yardım alan kişinin değil, yardım eden kişinin de iyi oluşunu artırabilir. İyilik yapma, bireyin özerklik, yeterlik ve ilişkililik duygularını güçlendirerek psikolojik iyi oluşa katkı sağlar (Aknin et al., 2013, Martela & Ryan, 2016,

Weinstein & Ryan, 2010). Bu durum karşılıklı bir ilişkiye işaret eder: Psikolojik ihtiyaç doyumu prososyal davranışı artırabilir, prososyal davranış da psikolojik ihtiyaçların daha fazla doyurulmasına yardımcı olabilir. Bu karşılıklı döngü, özellikle stres, belirsizlik ve yalnızlık yaşayan üniversite öğrencileri için önemlidir.

Yükseköğretim bağlamında bu bulgular, prososyal davranışın yalnızca ahlaki bir beklenti olarak değil, öğrencilerin iyi oluşunu, ilişkililiğini ve yeterli duygusunu destekleyen bir öğrenme deneyimi olarak yapılandırılabileceğini göstermektedir. Ancak bunun için prososyal etkinliklerin dışsal performans baskısına indirgenmemesi, öğrencilerin değerleri ve seçimleriyle ilişkilendirilmesi gerekir.

4. Dindarlık, Minnettarlık, Stres ve Yaşamda Anlam

Dindarlık, maneviyat, minnettarlık ve yaşamda anlam da prososyal davranışla ilişkilidir. Birçok birey için dini ya da manevi çerçeveler, ahlaki yönelim, sosyal aidiyet, anlamlandırma ve başkalarına yardım etme motivasyonu sunar. Araştırmalar dindarlığın ahlaki yönelim, empatik ilgi, perspektif alma, minnettarlık ve sorumlu sosyal davranışlarla ilişkili olduğunu göstermektedir (Barry & Abo-Zena, 2014, Barry et al., 2015, 2018, Kaur, 2020a, 2020b).

Dini bağlılık, ahlaki kimliği ve topluluk sorumluluğunu güçlendirerek prososyal davranışı destekleyebilir. Dini etkinliklere katılım da hizmet, sosyal destek ve değer temelli eylem fırsatları sağlayabilir. Çocukluk döneminde aile içinde dini sosyalizasyon deneyimleri, genç yetişkinlikte aileye, arkadaşlara ve yabancılara yönelik prososyal davranışlarla ilişkili bulunmuştur (Barry et al., 2018).

Bununla birlikte dindarlık ve prososyal davranış arasındaki ilişki her zaman doğrusal ve tek boyutlu değildir. Prososyal davranış, perspektif alma, başkalarının ihtiyaçlarını kabul etme ve sosyal esneklik gerektirir. Bu nedenle dini ya da ideolojik yönelimler katı, dışlayıcı ya da yalnızca iç grup odaklı hale geldiğinde, dış gruplara yönelik prososyal tepkileri sınırlandırabilir. Dolayısıyla dindarlığın prososyal potansiyeli, empatiyi, açıklığı, şefkati ve grup sınırlarının ötesine geçen ahlaki sorumluluğu destekleyip desteklemediğine bağlı olarak değişebilir.

Yaşamda anlam, bu bağlamda önemli bir diğer kavramdır. Prososyal davranış bireylerin hem kendilerini hem de yaşamlarını daha anlamlı görmelerine katkı sağlayabilir (Klein, 2017, Steger & Frazier, 2005, Villani et al., 2023). Bu anlam ihtiyacı, stresli ve belirsiz dönemlerde daha belirgin hale gelebilir. Akademik, sosyal ya da kişisel zorluklar yaşayan beliren yetişkinler, başkalarına katkı sunarak amaç duygusu geliştirebilirler. Bu nedenle prososyal davranış, dayanıklılığı ve olumlu uyumu destekleyen bir kaynak olarak değerlendirilebilir (Davis et al., 2021, Taylor & Hanna, 2018).

Minnettarlık da prososyal davranışın önemli bir belirleyicisidir. Minnettarlık, başkalarının iyiliğini ve olumlu deneyimleri fark etme ve takdir etme eğilimini ifade eder. Minnettarlık bireyin dikkatini kendisine sunulan iyiliklere yönelttiği için başkalarına karşı duyarlılığı, şefkati ve yardım etme isteğini artırabilir. McCullough ve arkadaşları (2002), minnettarlık düzeyi yüksek bireylerin başkalarına daha fazla duygusal ve somut destek sunduğunu belirtmiştir. Ma ve arkadaşlarının (2017) meta-analizi de minnettarlık ile prososyal davranış arasında orta düzeyde olumlu ilişki olduğunu göstermektedir.

Tanrı'ya bağlanma ve Tanrı'ya yönelik minnettarlık da prososyal motivasyonu etkileyebilir. Bireyler aşkın bir kaynağa karşı minnettarlık ya da borçluluk hissettiklerinde, bunu doğrudan aynı kaynağa geri ödemek yerine başkalarına yardım etme yoluyla ifade edebilirler (Nelson, Hardy, & Watkins, 2023, Nelson, Hardy, Tice, & Schnitker, 2023). Bu durumda prososyal davranış, belirli bir kişiye doğrudan karşılık vermekten çok daha geniş bir manevi sorumluluk ve ahlaki bağlılık biçimi olarak ortaya çıkar.

Genel olarak dindarlık, minnettarlık, stres ve yaşamda anlam, prososyal davranışın yalnızca sosyal bir eylem olmadığını, aynı zamanda kimlik, amaç, maneviyat, dayanıklılık ve iyi oluşla bağlantılı bir anlamlandırma süreci olduğunu göstermektedir.

5. Benlik Kavramı Netliği, Öz-Yeterlik, Karakter Güçleri ve Değer İçselleştirme

Benlik kavramı netliği, bireyin kendisiyle ilgili inançlarını ne kadar açık, tutarlı, güvenli ve zamansal olarak istikrarlı biçimde tanımladığını ifade eder (Campbell, 1990, Campbell et al., 1996, 2003). Bu kavram kimlik, öz-saygı, değerler ve hedeflerle yakından ilişkilidir. Benlik kavramı netliği yüksek olan beliren yetişkinler, kim olduklarını ve neye değer verdiklerini daha iyi bildikleri için prososyal davranışa daha yatkın olabilirler.

Açık bir benlik kavramı prososyal davranışı birkaç yolla destekleyebilir. İlk olarak, birey hangi sosyal eylemlerin kendi değerleriyle tutarlı olduğunu daha kolay fark eder. İkinci olarak, kendine güven başkalarının ihtiyaçlarına yanıt vermeyi kolaylaştırabilir. Üçüncü olarak, istikrarlı bir benlik tanımı, bireyin başkalarının bakış açıları karşısında daha az tehdit hissetmesine ve daha anlamlı ilişkiler kurmasına yardımcı olabilir. Dördüncü olarak, prososyal davranışın kendisi de bireyin kendisini yardımsever, sorumlu ve sosyal olarak bağlı biri olarak deneyimlemesine olanak tanıyarak benlik kavramı netliğini güçlendirebilir (Crocetti et al., 2016).

Öz-yeterlik de önemli bir belirleyicidir. Bireyin prososyal davranış gösterebilmesi için önce bir başkasının yardıma ihtiyacı olduğunu fark etmesi, bu ihtiyacı anlaması ve bu ihtiyaca etkili biçimde yanıt verebileceğine inanması gerekir (Labroo et al., 2023). Bir kişi empati hissetse bile yardım edemeyeceğini

ya da eyleminin fark yaratmayacağını düşünüyorsa prososyal davranıştan kaçınabilir. Bu nedenle prososyal öz-yeterlik kritik bir ara değişken olarak görülebilir.

Öz-yeterlik ve prososyal davranış arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal açıdan anlamlı etkinliklere katılan gençler, kendilerini etkili ve katkı sunabilen bireyler olarak deneyimleyebilirler (Yates & Youniss, 1996). Bu deneyim onların gelecekteki prososyal davranışlara yönelik güvenini artırabilir. Aynı zamanda öz-yeterliği yüksek bireyler, başkalarına yardım etme konusunda daha fazla girişimde bulunabilirler (Caprara & Steca, 2005, Eden & Kinnar, 1991, McMahon et al., 2013).

Karakter güçleri de prososyal davranışla ilişkilidir. Nezaket, cömertlik, dürüstlük, alçakgönüllülük, minnettarlık ve sosyal zekâ gibi güçlü yönler, başkalarına yönelen eylemleri destekleyebilir (Peterson & Seligman, 2004). Özellikle nezaket ve cömertlik gibi karakter güçlerinin prososyal davranışla ilişkili olduğu belirtilmektedir (Lee et al., 2015). Bireyler karakter güçleriyle uyumlu davrandıklarında kendilerini daha bütünleşmiş ve otantik hissedebilirler.

Bu durum değer içselleştirmenin önemini göstermektedir. Prososyal davranış, birey tarafından geçici bir görev ya da dışsal beklenti olarak değil, içselleştirilmiş değerlerin ifadesi olarak deneyimlendiğinde daha sürdürülebilir hale gelir. Yükseköğretimde öğrencilerin kendi karakter güçlerini tanımaları, değerleri üzerine düşünceleri ve bu değerleri gerçek sosyal ihtiyaçlarla ilişkilendirmeleri desteklenebilir. Böylece prososyal davranış tek seferlik bir ödev olmaktan çıkarak kişisel anlam taşıyan bir yönelime dönüşebilir.

6. Sosyal Farkındalık, Dikkat ve Başkalarının İhtiyaçlarını Tanıma

Prososyal davranış farkındalık gerektirir. Bir bireyin bir başkasına yardım edebilmesi için öncelikle o kişiyi ve ihtiyacını fark etmesi gerekir. Bu nedenle dikkat, sosyal farkındalık ve başkalarının deneyimlerine duyarlılık prososyal motivasyonun temel bileşenleri arasında yer alır.

Sosyal farkındalık ya da sosyal mindfulness, sosyal durumlarda başkalarının varlığına ve ihtiyaçlarına dikkat etmeyi ifade eder. Bu kavram genel mindfulness kavramından ayrılır, çünkü odak noktası bireyin kendi içsel deneyiminden çok başkalarıdır (Remmers et al., 2015, Van Doesum et al., 2020). Genel mindfulness kişinin anda oluşuna ve kendi deneyimine odaklanırken, sosyal mindfulness bireyin eylemlerinin başkalarını nasıl etkilediğini dikkate almasını içerir. Sosyal olarak farkında olan birey, gündelik etkileşimlerde başkalarının seçeneklerini, konforunu ve fırsatlarını gözeter.

Bu kavram prososyal davranış açısından önemlidir, çünkü yardım her zaman büyük fedakârlıklar gerektirmez. Pek çok prososyal davranış küçük farkındalık anlarıyla başlar: Birinin dışlandığını fark etmek, bir arkadaşın zorlandığını görmek, başkalarına seçenek bırakmak, dikkatle dinlemek, alan açmak ya da

nezaketle karşılık vermek. Bu küçük eylemler güveni, minnettarlığı ve ilişki kalitesini güçlendirebilir.

Prososyal davranış tepkisel ya da proaktif olabilir. Tepkisel prososyallik, mevcut bir ihtiyaca yanıt vermeyi içerir, örneğin yardım isteyen birine destek olmak gibi. Proaktif prososyallik ise yardım talep edilmeden önce inisiyatif almayı, bir problemi fark etmeyi, başkalarının ihtiyaçlarını öngörmeyi ya da destek fırsatları yaratmayı ifade eder (Van Doesum et al., 2020). Tepkisel prososyallik mevcut ilişkileri sürdürürken, proaktif prososyallik yeni ilişkiler ve sosyal yapılar kurmaya katkı sağlayabilir.

Dikkat ve sosyal farkındalık yalnızca bilişsel ya da ahlaki değişkenlerden etkilenmez. Fizyolojik ve çevresel koşullar da önemlidir. Örneğin uyku yetersizliği, dikkati azaltabilir, sosyal etkinliklere katılımı düşürebilir ve olumlu sosyal deneyimlerin bireyler arası yararlarını zayıflatabilir (Palmer et al., 2023). Bu durum, prososyal davranışın yalnızca değerler ve motivasyon üzerinden değil, aynı zamanda fiziksel iyi oluş, yorgunluk, stres ve çevresel koşullar üzerinden de ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Üniversite bağlamında sosyal farkındalık, başkalarının deneyimlerini görünür kılan etkinliklerle geliştirilebilir. Empati çalışmaları, yansıtıcı yazma, katılımcı projeler, akran görüşmeleri, tasarım odaklı düşünme uygulamaları ve toplum temelli ödevler, öğrencilerin başkalarının ihtiyaçlarını daha iyi fark etmelerine yardımcı olabilir. Böylece sosyal farkındalık, fark etme ile eyleme geçme arasında bir köprü işlevi görebilir.

7. Yükseköğretim Bağlamında Eğitimsel ve Disiplinlerarası Çıkarımlar

İncelenen literatür, beliren yetişkinlikte prososyal davranışın kimlik, değerler, motivasyon, iyi oluş, öz-yeterlik, anlam, minnettarlık ve sosyal farkındalık gibi çok sayıda kişisel ve motivasyonel değişkenin etkileşimiyle şekillendiğini göstermektedir. Bu değişkenler birbirinden bağımsız değildir; aksine dinamik, çok boyutlu ve çoğu zaman karşılıklı ilişkiler içindedir. Prososyal davranış, bireyin kendisini nasıl gördüğü, neye değer verdiği, kendini ne kadar yeterli hissettiği, özerklik ve ilişkililik ihtiyaçlarının ne ölçüde karşılandığı ve başkalarının ihtiyaçlarını fark edip edemediğiyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle prososyal davranışın gelişimi, yalnızca bireysel yardım etme eğilimiyle değil, bireyin benlik, değer, anlam ve ilişki kurma biçimleriyle birlikte ele alınmalıdır. Bu bulgular, yükseköğretim ortamları açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır. Üniversiteler yalnızca akademik bilgi aktarımının gerçekleştiği kurumlar değildir; aynı zamanda beliren yetişkinlerin kimliklerini, değerlerini, sosyal ilişkilerini, mesleki yönelimlerini ve toplumsal sorumluluk anlayışlarını geliştirdikleri sosyal ve pedagojik ortamlardır. Bu bağlamda yükseköğretim, prososyal davranışın desteklenmesi için önemli bir gelişimsel zemin sunabilir. Ancak bu destek, öğrencilerden yalnızca yardım etmelerini ya da sosyal sorumluluk göstermelerini beklemekle sınırlı kalmamalı; onların bu davranışları

hangi değerler, motivasyonlar, benlik algıları ve ilişkililik deneyimleri üzerinden gerçekleştirdiklerini de dikkate almalıdır. Bu çerçevede ilk olarak, prososyal davranışı destekleyen eğitimsel süreçlerin özerklik destekleyici olması önemlidir. Öğrenciler prososyal davranışı yalnızca zorunlu bir görev, ders çıktısı ya da notlandırılan bir performans olarak deneyimlediğinde, davranışın içselleştirilmesi sınırlı kalabilir. Buna karşılık öğrencilerin anlamlı seçimler yapabildiği, kendi değerleri üzerine düşünebildiği ve sosyal katkıyı kişisel motivasyonlarıyla ilişkilendirebildiği öğrenme ortamları, prososyal motivasyonun daha kalıcı biçimde gelişmesine katkı sağlayabilir.

İkinci olarak, yükseköğretimde empati ve perspektif alma becerilerini destekleyen deneyimlere yer verilmesi önem taşımaktadır. Prososyal davranış, başkalarının ihtiyaçlarını fark etmeyi ve bu ihtiyaçları anlamlandırmayı gerektirir. Bu nedenle öğrencilerin farklı yaşam deneyimleriyle karşılaşmasını, başkalarını dinlemesini, gözlem yapmasını ve farklı bakış açılarını değerlendirmesini sağlayan etkinlikler prososyal duyarlılığı güçlendirebilir. Görüşme, gözlem, hikâye anlatımı, yansıtıcı yazma, empati haritaları, kullanıcı deneyimi çalışmaları, katılımcı tasarım ve tasarım odaklı düşünme gibi yöntemler bu açıdan işlevsel araçlar olarak değerlendirilebilir. Üçüncü olarak, eğitimsel süreçlerin öğrencilerin yeterlik ve öz-yeterlik duygusunu desteklemesi gerekir. Öğrenciler başkalarına anlamlı bir katkı sunabileceklerini hissettiklerinde, prososyal davranışa yönelme olasılıkları artabilir. Bu nedenle öğrenme görevlerinin çok büyük, soyut ya da erişilmesi güç sosyal hedefler yerine; öğrencilerin küçük, görünür ve deneyimlenebilir etkiler oluşturabileceği biçimde yapılandırılması önemlidir. Böylece öğrenciler yalnızca sosyal bir probleme ilişkin farkındalık geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda kendi eylemlerinin bir fark yaratabileceğini de deneyimleyebilirler. Dördüncü olarak, prososyal davranışı destekleyen uygulamaların kimlik ve değer yansıtmasını içermesi önemlidir. Öğrencilerin karakter güçlerini, ahlaki değerlerini, kişisel motivasyonlarını ve toplumsal katkıya ilişkin beklentilerini fark etmelerine yardımcı olan etkinlikler, prososyal davranışın içselleştirilmesini destekleyebilir. Bu noktada prososyal davranış, dışarıdan beklenen bir yardım davranışı olmaktan çıkarak bireyin kendilik algısıyla, mesleki kimliğiyle ve yaşamda anlam arayışıyla bağlantılı bir gelişim alanına dönüşebilir. Beşinci olarak, yükseköğretim ortamlarında aidiyet ve ilişkililik duygusunu güçlendiren sosyal öğrenme deneyimleri önemlidir. Grup projeleri, akran desteği, toplum temelli öğrenme, iş birlikli etkinlikler ve disiplinlerarası çalışmalar, öğrencilerin hem başkalarıyla bağlantı kurmasına hem de sosyal sorumluluğu birlikte deneyimlemesine olanak sağlayabilir. Bu tür öğrenme ortamları, prososyal davranışın yalnızca bireysel bir eğilim değil, sosyal ilişkiler içinde gelişen ve güçlenen bir yönelim olduğunu göstermesi açısından değerlidir.

Son olarak, tasarım, teknoloji, eğitim, psikoloji ve sosyal inovasyon gibi farklı disiplinlerin prososyal davranışın desteklenmesine katkı sunabilecek araçlar ve

yaklaşımlar geliştirme potansiyeli bulunmaktadır. Özellikle tasarım odaklı düşünme ve katılımcı tasarım yaklaşımları, öğrencilerin empatiden problem tanımına, fikir geliştirmeden prototiplemeye ve değerlendirmeye uzanan deneyimsel bir süreç içinde başkalarının ihtiyaçlarını anlamalarına ve sosyal katkı üretmelerine olanak sağlayabilir. Dijital platformlar ise yansıtma, süreç takibi, geri bildirim, iş birliği ve akran etkileşimini destekleyen tamamlayıcı araçlar olarak kullanılabilir. Bununla birlikte bu tür uygulamalar, bu incelemenin odağını oluşturan kişisel ve motivasyonel değişkenlerin yerine geçmekten çok, bu değişkenlerin eğitimsel bağlamlarda desteklenebileceği olası ortamlar olarak değerlendirilmelidir.

8. Genel Değerlendirme

Bu derlemede ele alınan literatür, beliren yetişkinlik döneminde prososyal davranışın tekil bir kişilik özelliği ya da yalnızca durumsal bir tepki olarak açıklanmasının yetersiz olduğunu göstermektedir. Prososyal davranış; kimlik gelişimi, ahlaki değerler, psikolojik ihtiyaçların doyumu, özerk motivasyon, benlik kavramı netliği, öz-yeterlik, minnettarlık, yaşamda anlam ve sosyal farkındalık gibi çok sayıda kişisel ve motivasyonel değişkenle ilişkili çok boyutlu bir yapıdır. Bu nedenle prososyal davranış, yalnızca başkalarına yönelik olumlu eylemler bütünü olarak değil; bireyin kendini tanıma, değerlerini içselleştirme, başkalarıyla ilişki kurma ve yaşamını anlamlandırma süreçleriyle bağlantılı gelişimsel bir yönelim olarak değerlendirilmelidir.

Literatürün işaret ettiği önemli noktalardan biri, prososyal davranış ile kişisel değişkenler arasındaki ilişkinin çoğu zaman karşılıklı bir nitelik taşımasıdır. Örneğin benlik kavramı netliği, öz-yeterlik ve psikolojik ihtiyaç doyumu prososyal davranışa yönelimi artırabilirken; prososyal davranışa katılım da bireyin kendisini daha yeterli, değerleriyle daha tutarlı ve sosyal olarak daha bağlı hissetmesine katkı sağlayabilir. Benzer biçimde minnettarlık ve yaşamda anlam, prososyal davranışı destekleyebilir; prososyal davranış da bireyin yaşamını daha anlamlı algılamasına yardımcı olabilir. Bu karşılıklı yapı, prososyal davranışın yalnızca bir sonuç değişkeni değil, aynı zamanda kişisel gelişimi destekleyen bir mekanizma olarak da ele alınabileceğini göstermektedir.

Beliren yetişkinlik dönemi bu açıdan özel bir önem taşımaktadır. Bu dönemde bireyler kimliklerini, değerlerini, sosyal rollerini ve gelecek yönelimlerini yeniden yapılandırmaktadır. Üniversite yaşamı, aileden kısmi ayrışma, yeni akran ilişkileri, akademik beklentiler, mesleki yönelimler ve artan özerklik arayışı, prososyal davranışın gelişimini hem destekleyebilen hem de zorlaştırabilen koşullar yaratmaktadır. Bu nedenle beliren yetişkinlikte prososyal davranış anlamak için yalnızca dışsal sosyal koşullara değil, bireyin kendisini, değerlerini, yeterliğini, ilişkilerini ve yaşam anlamını nasıl değerlendirdiğine de odaklanmak gerekir. Bu değerlendirme, prososyal davranışın motivasyonel niteliğinin önemini de ortaya koymaktadır. Dışsal onay, suçluluk, sosyal beklenti

ya da zorunlulukla ortaya çıkan prososyal davranışlar kısa vadede olumlu görünse de sürdürülebilir olmayabilir. Buna karşılık özerk motivasyon, içselleştirilmiş değerler, empatik duyarlılık ve ilişkililik duygusuyla desteklenen prososyal davranışlar daha kalıcı ve gelişimsel açıdan daha anlamlı olabilir. Bu nedenle prososyal davranışı desteklemeye yönelik eğitimsel yaklaşımlarda, bireylerin yalnızca yardım davranışı göstermesi değil; bu davranışı hangi değer, anlam ve benlik algısı çerçevesinde gerçekleştirdiği de dikkate alınmalıdır.

Kişisel değişkenler bağlamında yapılan bu inceleme, yükseköğretim ortamlarının prososyal davranış için önemli bir gelişimsel bağlam sunduğunu düşündürmektedir. Ancak burada amaç doğrudan bir müdahale modeli önermekten ziyade, prososyal davranışı etkileyen kişisel ve motivasyonel değişkenlerin kavramsal bir haritasını ortaya koymaktır. Bu harita, ileride geliştirilecek eğitimsel, tasarım temelli ya da teknoloji destekli uygulamalar için kuramsal bir zemin sunabilir. Gelecekteki çalışmalar, bu değişkenlerin yükseköğretim ortamlarında nasıl desteklenebileceğini ve prososyal davranış üzerindeki etkilerini ampirik olarak inceleyebilir.

9. Sonuç

Beliren yetişkinlik, bireyin kimlik, değer, özerklik, sosyal ilişkiler ve gelecek yönelimi açısından yoğun bir yeniden yapılanma yaşadığı önemli bir gelişimsel dönemdir. Bu nedenle prososyal davranışın bu dönemde incelenmesi, yalnızca başkalarına yardım etme eğilimini anlamak açısından değil, bireyin kendini tanıma, değerlerini içselleştirme, sosyal ilişkiler kurma ve yaşamını anlamlandırma süreçlerini değerlendirmek açısından da önemlidir. Bu çalışmada ele alınan literatür, prososyal davranışın kişisel ve motivasyonel değişkenlerle yakından ilişkili çok boyutlu bir yapı olduğunu göstermektedir. Kimlik stilleri, ahlaki değerler, öz-belirleme, özerk motivasyon, temel psikolojik ihtiyaçlar, benlik kavramı netliği, öz-yeterlik, karakter güçleri, minnettarlık, dindarlık, yaşamda anlam ve sosyal farkındalık, beliren yetişkinlikte prososyal davranış anlamada öne çıkan temel değişkenlerdir. Bu değişkenler, prososyal davranışı yalnızca bireysel bir yardım eylemi olarak değil, benlik gelişimi, değer tutarlılığı, ilişkililik ve iyi oluşla bağlantılı gelişimsel bir yönelim olarak ele almayı gerektirmektedir.

Çalışmanın temel çıkarımlarından biri, prososyal davranış ile kişisel değişkenler arasındaki ilişkinin çoğu zaman karşılıklı olmasıdır. Bireyin kimlik gelişimi, öz-yeterliği, değer içselleştirmesi ve yaşamda anlam algısı prososyal davranışı destekleyebilirken; prososyal davranışa katılım da bireyin kendisini daha yeterli, değerleriyle daha tutarlı, sosyal olarak daha bağlı ve yaşamını daha anlamlı algılamasına katkı sağlayabilir. Bu karşılıklı ilişki, prososyal davranışın hem bir gelişim göstergesi hem de kişisel gelişimi destekleyen bir süreç olarak ele alınabileceğini göstermektedir. Yükseköğretim ortamları, bu süreç için önemli bir gelişimsel bağlam sunmaktadır. Üniversite öğrencileri, akademik ve

mesleki gelişimlerinin yanı sıra kimlik, aidiyet, özerklik, sosyal sorumluluk ve toplumsal katkı alanlarında da gelişim göstermektedir. Bu nedenle yükseköğretimde prososyal davranışın desteklenmesi, yalnızca sosyal sorumluluk etkinlikleriyle sınırlı görülmemeli; öğrencilerin empati, öz-yeterlik, değer yansıtması, ilişkililik ve anlam arayışı gibi kişisel ve motivasyonel boyutlarıyla birlikte ele alınmalıdır.

Sonuç olarak, beliren yetişkinlikte prososyal davranışın desteklenmesi hem bireysel hem de toplumsal açıdan önem taşımaktadır. Kişisel ve motivasyonel değişkenleri dikkate alan eğitimsel yaklaşımlar, gençlerin yalnızca başkalarına yardım eden bireyler olmalarına değil; aynı zamanda kendini tanıyan, değerleriyle tutarlı hareket eden, sosyal ilişkiler kurabilen ve toplumsal katkıyı anlamlı bir yaşam yönelimi olarak görebilen bireyler olarak gelişmelerine katkı sağlayabilir. Gelecekteki çalışmalar, bu değişkenlerin yükseköğretim, tasarım temelli öğrenme ve teknoloji destekli eğitim ortamlarında nasıl desteklenebileceğini ampirik olarak inceleyebilir.

Referanslar

- Aknin, L. B., Barrington-Leigh, C. P., Dunn, E. W., Helliwell, J. F., Burns, J., Biswas-Diener, R., Kemeza, I., Nyende, P., Ashton-James, C. E., & Norton, M. I. (2013). Prosocial spending and well-being: Cross-cultural evidence for a psychological universal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(4), 635. <https://doi.org/10.1037/a0031578>
- Aquino, K., & Reed II, A. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(6), 1423. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.6.1423>
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>
- Arnett, J. J. (2005). The developmental context of substance use in emerging adulthood. *Journal of Drug Issues*, 35(2), 235–254. <https://doi.org/10.1177/002204260503500202>
- Assor, A., Kanat-Maymon, Y., & Roth, G. (2014). Parental conditional regard: Psychological costs and antecedents. In N. Weinstein (Ed.), *Human motivation and interpersonal relationships* (pp. 215–237). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-017-8542-6_10
- Assor, A., Roth, G., & Deci, E. L. (2004). The emotional costs of parents' conditional regard: A self-determination theory analysis. *Journal of Personality*, 72(1), 47–88. <https://doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00256.x>
- Barry, C. M., & Abo-Zena, M. M. (2014). Emerging adults' religious and spiritual development. *Emerging Adults' Religiousness and Spirituality: Meaning-Making in an Age of Transition*, 21–38.
- Barry, C. M., Abo-Zena, M., & Arnett, J. J. (2015). The experience of meaning-making: The role of religiousness and spirituality in emerging adults' lives. Oxford University Press.
- Barry, C. M., Prenoveau, J. M., & Morgan, C. H. (2018). Do emerging adults learn what they live? The frequency and importance of childhood family faith activities on emerging adults' prosocial behavior toward family, friends, and strangers. *Emerging Adulthood*, 6(6), 411–421. <https://doi.org/10.1177/2167696817746038>
- Berzonsky, M. D. (1989). Identity style: Conceptualization and measurement. *Journal of Adolescent Research*, 4(3), 268–282. <https://doi.org/10.1177/074355488943002>
- Berzonsky, M. D. (1990). Self-construction over the life-span: A process perspective on identity formation.

- Borsari, B., & Carey, K. B. (2001). Peer influences on college drinking: A review of the research. *Journal of Substance Abuse, 13*(4), 391–424. [https://doi.org/10.1016/S0899-3289\(01\)00098-0](https://doi.org/10.1016/S0899-3289(01)00098-0)
- Campbell, J. D. (1990). Self-esteem and clarity of the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*(3), 538. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.3.538>
- Campbell, J. D., Assanand, S., & Paula, A. D. (2003). The structure of the self-concept and its relation to psychological adjustment. *Journal of Personality, 71*(1), 115–140. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.t01-1-00002>
- Campbell, J. D., Trapnell, P. D., Heine, S. J., Katz, I. M., Lavalley, L. F., & Lehman, D. R. (1996). Self-concept clarity: Measurement, personality correlates, and cultural boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*(1), 141. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.1.141>
- Caprara, G. V., & Steca, P. (2005). Self-efficacy beliefs as determinants of prosocial behavior conducive to life satisfaction across ages. *Journal of Social and Clinical Psychology, 24*(2), 191–217. <https://doi.org/10.1521/jscp.24.2.191.62271>
- Carlo, G. (2013). The development and correlates of prosocial moral behaviors. In *Handbook of moral development* (pp. 208–234). Psychology Press.
- Coyne, S. M., Padilla-Walker, L. M., & Howard, E. (2013). Emerging in a digital world: A decade review of media use, effects, and gratifications in emerging adulthood. *Emerging Adulthood, 1*(2), 125–137. <https://doi.org/10.1177/2167696813479782>
- Crocetti, E., Moscatelli, S., Van der Graaff, J., Rubini, M., Meeus, W., & Branje, S. (2016). The interplay of self-certainty and prosocial development in the transition from late adolescence to emerging adulthood. *European Journal of Personality, 30*(6), 594–607. <https://doi.org/10.1002/per.2084>
- Davis, A. N., & Carlo, G. (2020). Maternal warmth and prosocial behaviors among low-SES adolescents: Considering interactions between empathy and moral conviction. *Journal of Moral Education, 49*(2), 226–240. <https://doi.org/10.1080/03057240.2019.1573723>
- Davis, A. N., Carlo, G., Schwartz, S. J., Unger, J. B., Zamboanga, B. L., Lorenzo-Blanco, E. I., Cano, M. Á., Baezconde-Garbanati, L., Oshri, A., Streit, C., Martinez, M. M., Piña-Watson, B., Lizzi, K., & Soto, D. (2016). The longitudinal associations between discrimination, depressive symptoms, and prosocial behaviors in U.S. Latino/a recent immigrant adolescents. *Journal of Youth and Adolescence, 45*(3), 457–470. <https://doi.org/10.1007/s10964-015-0394-x>
- Davis, A. N., Taylor, T., & Gallarza, W. (2021). A person-centered examination of community characteristics and prosocial behaviors among young adults.

Journal of Adult Development, 28(4), 276–285.
<https://doi.org/10.1007/s10804-021-09370-8>

- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2013). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Springer Science & Business Media.
- Eden, D., & Kinnar, J. (1991). Modeling Galatea: Boosting self-efficacy to increase volunteering. *Journal of Applied Psychology*, 76(6), 770.
<https://doi.org/10.1037/0021-9010.76.6.770>
- Ehlert, A., Boehm, R., Fleiss, J., Rauhut, H., Rybníček, R., & Winter, F. (2021). The development of prosociality: Evidence for a negative association between age and prosocial value orientation from a representative sample in Austria. *Games*, 12(3), 67. <https://doi.org/10.3390/g12030067>
- Eisenberg, N. (2002). Empathy-related emotional responses, altruism, and their socialization. In *Visions of compassion: Western scientists and Tibetan Buddhists examine human nature* (pp. 131–164).
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195130430.003.0007>
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development. In *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (Vol. 3, 6th ed., pp. 646–718). John Wiley & Sons.
- Eisenberg, N., Spinrad, T. L., & Knafo-Noam, A. (2015). Prosocial development. In *Handbook of child psychology and developmental science* (pp. 1–47). John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118963418.childpsy315>
- Farrant, B. M., Devine, T. A. J., Maybery, M. T., & Fletcher, J. (2012). Empathy, perspective taking and prosocial behaviour: The importance of parenting practices. *Infant and Child Development*, 21(2), 175–188.
<https://doi.org/10.1002/icd.740>
- Fu, X., Padilla-Walker, L. M., Nielson, M. G., Yuan, M., & Kou, Y. (2021). The effect of target's power on prosocial behavior: A cross-cultural study. *Journal of Psychology*, 155(1), 115–128.
<https://doi.org/10.1080/00223980.2020.1845591>
- Gagné, M. (2003). The role of autonomy support and autonomy orientation in prosocial behavior engagement. *Motivation and Emotion*, 27(3), 199–223.
<https://doi.org/10.1023/A:1025007614869>
- Grolnick, W. S., Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1997). Internalization within the family: The self-determination theory perspective. In *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory* (pp. 135–161).

- Kaur, S. (2020a). Effect of religiosity and moral identity internalization on prosocial behaviour. *Journal of Human Values*, 26(2). <https://doi.org/10.1177/0971685820901402>
- Kaur, S. (2020b). What makes emerging adults altruistic, empathic & helping: Do religiosity and moral identity symbolization plays a role? *St Theresa Journal of Humanities and Social Sciences*, 6(2), 97–121.
- Klein, N. (2017). Prosocial behavior increases perceptions of meaning in life. *The Journal of Positive Psychology*, 12(4), 354–361. <https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1209541>
- Krevans, J., & Gibbs, J. C. (1996). Parents' use of inductive discipline: Relations to children's empathy and prosocial behavior. *Child Development*, 67(6), 3263. <https://doi.org/10.2307/1131778>
- Labroo, A. A., Khan, U., & Su, S. J. (2023). Reconsidering prosocial behavior as intersocial: A literature review and a new perspective. *Consumer Psychology Review*, 6(1). <https://doi.org/10.1002/arcp.1088>
- Laible, D. J., Carlo, G., & Roesch, S. C. (2004). Pathways to self-esteem in late adolescence: The role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviours. *Journal of Adolescence*, 27(6), 703–716. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2004.05.005>
- Lee, C.-T., Padilla-Walker, L. M., & Nelson, L. J. (2015). A person-centered approach to moral motivations during emerging adulthood: Are all forms of other-orientation adaptive? *Journal of Moral Education*, 44(1), 51–63. <https://doi.org/10.1080/03057240.2014.1002460>
- Ma, L. K., Tunney, R. J., & Ferguson, E. (2017). Does gratitude enhance prosociality? A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 143(6), 601. <https://doi.org/10.1037/bul0000103>
- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551. <https://doi.org/10.1037/h0023281>
- Martela, F., & Ryan, R. M. (2016). Prosocial behavior increases well-being and vitality even without contact with the beneficiary: Causal and behavioral evidence. *Motivation and Emotion*, 40(3), 351–357. <https://doi.org/10.1007/s11031-016-9552-z>
- McCullough, M. E., Emmons, R. A., & Tsang, J.-A. (2002). The grateful disposition: A conceptual and empirical topography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(1), 112. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.1.112>
- McMahon, S. D., Todd, N. R., Martinez, A., Coker, C., Sheu, C.-F., Washburn, J., & Shah, S. (2013). Aggressive and prosocial behavior: Community violence, cognitive, and behavioral predictors among urban African American youth.

- American Journal of Community Psychology*, 51(3–4), 407–421.
<https://doi.org/10.1007/s10464-012-9560-4>
- Nelson, J. M., Hardy, S. A., Tice, D., & Schnitker, S. A. (2023). Returning thanks to God and others: Prosocial consequences of transcendent indebtedness. *Journal of Positive Psychology*.
<https://doi.org/10.1080/17439760.2023.2190926>
- Nelson, J. M., Hardy, S. A., & Watkins, P. (2023). Transcendent indebtedness to God: A new construct in the psychology of religion and spirituality. *Psychology of Religion and Spirituality*, 15(1), 105–117.
<https://doi.org/10.1037/rel0000458>
- Padilla-Walker, L. M., Barry, C. M., Carroll, J. S., Madsen, S. D., & Nelson, L. J. (2008). Looking on the bright side: The role of identity status and gender on positive orientations during emerging adulthood. *Journal of Adolescence*, 31(4), 451–467. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2007.09.001>
- Padilla-Walker, L. M., & Carlo, G. (2014). The study of prosocial behavior. *Prosocial Development: A Multidimensional Approach*, 3.
- Palmer, C. A., John-Henderson, N. A., Bawden, H., Massey, A., Powell, S. L., Hilton, A., & Carter, J. R. (2023). Sleep restriction reduces positive social emotions and desire to connect with others. *Sleep*, 46(6).
<https://doi.org/10.1093/sleep/zsac265>
- Peterson, C., & Seligman, M. E. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification* (Vol. 1). Oxford University Press.
- Ramkissoon, H. (2020). COVID-19 place confinement, pro-social, pro-environmental behaviors, and residents' wellbeing: A new conceptual framework. *Frontiers in Psychology*, 11, 2248. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.02248>
- Remmers, C., Topolinski, S., & Michalak, J. (2015). Mindful(l) intuition: Does mindfulness influence the access to intuitive processes? *The Journal of Positive Psychology*, 10(3), 282–292.
<https://doi.org/10.1080/17439760.2014.950179>
- Roth, G. (2008). Perceived parental conditional regard and autonomy support as predictors of young adults' self- versus other-oriented prosocial tendencies. *Journal of Personality*, 76(3), 513–534. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2008.00494.x>
- Saleme, P., Dietrich, T., Pang, B., & Parkinson, J. (2021). Design of a digital game intervention to promote socio-emotional skills and prosocial behavior in children. *Multimodal Technologies and Interaction*, 5(10).
<https://doi.org/10.3390/mti5100058>
- Schifffrin, H. H., Batte-Futrell, M. L., Boigegrain, N. M., Cao, C. N., & Whitesell, E. R. (2021). Relationships between helicopter parenting, psychological needs

- satisfaction, and prosocial behaviors in emerging adults. *Journal of Child and Family Studies*, 30(4), 966–977. <https://doi.org/10.1007/s10826-021-01925-3>
- Schulenberg, J. E., & Maggs, J. L. (2002). A developmental perspective on alcohol use and heavy drinking during adolescence and the transition to young adulthood. *Journal of Studies on Alcohol, Supplement*, s14, 54–70. <https://doi.org/10.15288/jsas.2002.s14.54>
- Smits, I., Doumen, S., Luyckx, K., Duriez, B., & Goossens, L. (2011). Identity styles and interpersonal behavior in emerging adulthood: The intervening role of empathy. *Social Development*, 20(4), 664–684. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2010.00595.x>
- Steger, M. F., & Frazier, P. (2005). Meaning in life: One link in the chain from religiousness to well-being. *Journal of Counseling Psychology*, 52(4), 574. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.4.574>
- Streit, C., Carlo, G., Killoren, S. E., & Alfaro, E. C. (2018). Family members' relationship qualities and prosocial behaviors in U.S. Mexican young adults: The roles of familism and ethnic identity resolution. *Journal of Family Issues*, 39(4), 1056–1084. <https://doi.org/10.1177/0192513X16686134>
- Taylor, L. K., & Hanna, J. R. (2018). Altruism born of suffering among emerging adults in Northern Ireland. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 10(3), 157–169. <https://doi.org/10.1108/JACPR-01-2017-0271>
- Van Doesum, N. J., de Vries, R. E., Blokland, A. A. J., Hill, J. M., Kuhlman, D. M., Stivers, A. W., Tybur, J. M., & Van Lange, P. A. M. (2020). Social mindfulness: Prosocial the active way. *Journal of Positive Psychology*, 15(2), 183–193. <https://doi.org/10.1080/17439760.2019.1579352>
- Villani, D., Sorgente, A., Antonietti, A., & Iannello, P. (2023). The contribution of meaning making and religiosity to individuals' psychological wellbeing during the COVID-19 pandemic: Prosocial orientation matters. *Europe's Journal of Psychology*, 19(2), 192–206. <https://doi.org/10.5964/ejop.9389>
- Weinstein, N., & Ryan, R. M. (2010). When helping helps: Autonomous motivation for prosocial behavior and its influence on well-being for the helper and recipient. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(2), 222–244. <https://doi.org/10.1037/a0016984>
- White, H. R., McMorris, B. J., Catalano, R. F., Fleming, C. B., Haggerty, K. P., & Abbott, R. D. (2006). Increases in alcohol and marijuana use during the transition out of high school into emerging adulthood: The effects of leaving home, going to college, and high school protective factors. *Journal of Studies on Alcohol*, 67(6), 810–822. <https://doi.org/10.15288/jsa.2006.67.810>

- Yaban, E. H., & Sayil, M. (2020). The antecedents of social value orientation among Turkish adolescents and emerging adults. *Journal of General Psychology*, 147(4), 335–360. <https://doi.org/10.1080/00221309.2019.1665490>
- Yates, M., & Youniss, J. (1996). A developmental perspective on community service in adolescence. *Social Development*, 5(1), 85–111. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.1996.tb00073.x>

BÖLÜM 7

Yeşil Bir Gelecek İçin İzmir: EBRD Green Cities, Urban Greenup ve İzmir GCAP Projelerinin Karşılaştırılması

Nazlı Su Taşkaya¹ & Aslı Saruhan Mosler²

1. GİRİŞ

21. yüzyıl kentleri; iklim değişikliği, yoğun yapılaşma ve giderek azalan yeşil doku nedeniyle oluşan çevresel ve ekonomik bir kriz ile karşı karşıyadır. Sanayi devrimi sonrasında hızlanan kentleşme süreci, dünya nüfusunun yarısından fazlasını kent merkezlerine taşımış ve 2050 yılına kadar bu oranın %70'lere ulaşması öngörülmektedir (UN-Habitat, 2020; United Nations, 2019). Bu yoğunlaşma; ısı adası etkisi, kentsel sel riski, biyolojik çeşitliliğin tahribi ve hava kirliliği gibi fiziksel sorunların yanı sıra, kent sakinlerinde stres, anksiyete ve sosyal izolasyon gibi kronikleşen sağlık problemlerini de beraberinde getirmiştir (Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2023; Lederbogen vd., 2011; Peen vd., 2009). İzmir, 2004 yılından bu yana uyguladığı yeşil dönüşüm vizyonu ile bu sürece öncülük etmektedir. Kent, geçmişin onarıcı çabalarını geleceğin dirençli kent vizyonuna taşıırken, günümüzde Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) Green Cities, Urban GreenUP ve İzmir Green City Action Planı (GCAP) gibi eş zamanlı yürütülen uluslararası programlarla bütünlüklük bir dönüşüm süreci içerisinde. İzmir GCAP kapsamında hazırlanan Sürdürülebilir Enerji ve İklim ve Eylem Planı (SECAP) ise kentin iklim azaltım/uyum taahhütlerini somutlaştıran ve İzmir GCAP'ın iklim bileşenini ayrıntılandıran tamamlayıcı bir plandır. Bu programlar, doğa temelli çözümlerin (NBS), finansal araçlar ve stratejik planlama mekanizmalarıyla birlikte sınırdığı bir "yaşayan laboratuvar" niteliğindedir.

Bu çalışma, İzmir kentinde yürütülen bu üç girişimi karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Sürdürülebilir kentsel dönüşüm ve planlama literatüründe; EBRD Green Cities, Urban GreenUP ve İzmir GCAP projelerinin, teknik, finansal veya stratejik açıdan kendi özel alanlarında değerlendirildiği, ancak bu üç programın İzmir kentindeki çevre ve iklim değişikliği ile ilgili programlar arası tamamlayıcılık ekseninde karşılaştırmalı olarak analiz edildiği

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, ISPARTA/Türkiye, ORCID: 0009-0000-8743-0537

² Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, ISPARTA/Türkiye, ORCID: 0000-0001-8971-9780

bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu boşluğu doldurmak üzere kent yöneticileri, plancılar ve politikacılar için pratik bir başvuru çerçevesi sunmaktadır. Hangi programın hangi kentsel soruna daha etkin yanıt verdiği, finansal sürdürülebilirlik ile ekolojik yenilik arasındaki dengenin nasıl kurulabileceği ve farklı ölçeklerdeki programların birbirini nasıl tamamlayabileceği konularında karar alıcılara somut bir analitik araç sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, benzer kentsel dönüşüm süreçleri yaşayan diğer Türk ve Akdeniz kentleri için de örnek bir model niteliği taşımaktadır. Nitekim İzmir, EBRD Green Cities'in finansal altyapısı, Urban GreenUP'ın doğa temelli çözümleri ve İzmir GCAP'ın stratejik planlama kapasitesini tek bir çatı altında bir araya getiren nadir kentlerden biridir; bu özgün yapının karşılaştırmalı olarak belgelenmesi, benzer bütüncül yaklaşımları hayata geçirmek isteyen kentler için doğrudan aktarılabilir bir bilgi birikimi oluşturmaktadır. Çalışmanın temel amacı; EBRD Green Cities, Urban GreenUP ve İzmir GCAP programlarının hedef ve önceliklerini, tematik odak alanlarını, uygulama ölçeklerini ve kent ölçeğinde sürdürülebilir dönüşüme katkı biçimlerini ortak bir çerçevede değerlendirmektir. Bu doğrultuda çalışma, ilgili program dokümanları ve ikincil kaynaklar üzerinden yürütülen karşılaştırmalı bir analiz niteliğindedir; bulgular, kentteki uygulamaların program kapsamı, tasarımı, önceliklendirme ve stratejik hedeflerin tamamlayıcılığına odaklanmaktadır.

Temel Araştırma Soruları Üç programın temalarının ve hedeflerinin nerelerde farklılıklar oluşturduğunu, programların finansman yaklaşımı, uygulama ölçeği ve yönetim mekanizmalarının İzmir'de ne tür bir tamamlayıcılık ürettiğini ve İzmir'in iklim direnci hedefleri için bu programların hangi bileşenleri etkin olarak entegre edilme sorularına yönelmiştir.

1.1. Kentsel Yaşam ve Halk Sağlığı Üzerine Etkiler

Modern kent yaşamının getirdiği yoğun çalışma temposu, uzun işe gidiş-geliş süreleri, gürültü kirliliği, ekonomik baskılar ve sürekli bir yarış içinde olma hissi, kent sakinlerinde kronik stres, anksiyete, depresyon ve tükenmişlik sendromu gibi psikolojik sorunların artmasına neden olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü verileri Araştırması (Global Health Estimates, 2017; Peen vd., 2009) ve Türkiye Ruh Sağlığı Profili (Erol vd., 1998; T.C.Sağlık Bakanlığı, 2009; TÜİK, 2019), kentsel alanlarda yaşayan bireylerde ruhsal sağlık sorunlarının kırsal alanlara kıyasla belirgin şekilde daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu durum yalnızca sosyal bir olgu değil, aynı zamanda nörobiyolojik bir süreçtir. Nörogörüntüleme çalışmaları, kent yaşamının beyin yapısı ve sosyal stres işleme mekanizmaları üzerinde ölçülebilir olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir (Lederbogen vd., 2011). Evrimsel süreçte doğayla kurduğu bağdan kopan insan; kapalı mekanlara, yapay ışığa ve ekranlara hapsedilmekte; bu durum doğal biyolojik ritimlerin bozulmasına, vitamin D eksikliğine, hareketsiz

bir yaşam tarzına ve dolayısıyla obezite, kardiyovasküler hastalıklar ve metabolik sendrom gibi fiziksel sağlık sorunlarına zemin hazırlamaktadır.

Bu noktada kent planlamacıları, halk sağlığı uzmanları ve çevre bilimcileri, kentsel yeşil alanları estetik bir unsur olmanın ötesinde, kent ekolojisinin ve insan sağlığının vazgeçilmez bileşenleri olarak yeniden tanımlamaktadır (Tzoulas vd., 2007). Bilimsel araştırmalar, yeşil alanların sunduğu "doğa temelli çözümlerin" (NBS) çok katmanlı faydalarını şu başlıklar altında birleştirmektedir:

İklimsel Düzenleme: Ağaçlar ve bitkiler, gölgeleme yoluyla yüzey sıcaklıklarını düşürür, kentsel ısı adası etkisini hafifletir, hava kirliliğini azaltır ve karbon emici görevi görerek iklim değişikliğinin etkilerini yumuşatır (Santamouris, 2014). Ayrıca, geçirgen yüzeyler yağmur sularının emilimini kolaylaştırarak kentsel sel riskini azaltır ve su döngüsünün sürekliliğine katkıda bulunur (McMahon ve Benedict, 2006).

Psikolojik ve Fizyolojik İyileşme: Doğa ile temas, stres hormonlarını düşürür, kan basıncını ve kalp atış hızını normalleştirir; bağışıklık sistemini güçlendirir (Hartig vd., 2014; Ulrich vd., 1991). Japonya'daki "orman banyosu" (shinrin-yoku) araştırmaları, ormanlık alanlarda vakit geçirmenin, kortizon seviyelerini düşürdüğünü, bağışıklık sistemini güçlendiren NK hücrelerinin aktivitesini artırdığını ve zihinsel sağlık üzerinde olumlu etkiler yarattığını bilimsel olarak kanıtlamıştır (Li, 2010; Park vd., 2010).

Sosyal Etkileşim ve Aktivite: Parklar ve yeşil koridorlar; yürüyüş, koşu ve yoga gibi fiziksel aktiviteler için doğal mekanlar sunarak obezite ile mücadelede kritik bir rol oynamaktadır (Coombes vd., 2010; Kaczynski ve Henderson, 2007). Ayrıca, farklı sosyoekonomik grupların bir araya geldiği bu alanlar, sosyal izolasyonun panzehiri olan "topluluk bağlarını güçlendirici" kamusal platformlardır (Jennings ve Bamkole, 2019; Maas vd., 2009).

Sonuç olarak; yeşil alan maruziyeti, artık bir lüks değil; iklim değişikliğine adaptasyonun ve halk sağlığının temel bir gereksinimidir (Bratman vd., 2012).

1.2. Sürdürülebilir Kentler ve Yeşil Alanların Önemi

Sürdürülebilir kentler, iklime dirençli topluluklar ve sağlıklı kentsel yaşam için, yeşil alanların sadece korunması değil, aktif olarak artırılması ve kent dokusuna entegre edilmesi gerekmektedir. Bu, sadece büyük parkların oluşturulması anlamına gelmemekte, aynı zamanda mahalle ölçeğinde cep parkları, sokak ağaçlandırmaları, yeşil koridorlar, ekolojik bağlantı noktaları ve doğal su yollarının korunması gibi çok katmanlı bir yaklaşımı gerektirmektedir (McMahon ve Benedict, 2006). Kentsel yeşil alanlar, artık bir lüks veya opsiyonel bir ihtiyaç olarak değil, insan sağlığının, ekolojik dengenin ve iklim değişikliğine adaptasyonun temel bir gereksinimi olarak kabul edilmektedir (Bratman vd., 2012).

Avrupa Birliği, kentsel sürdürülebilirliği ve iklim direncini artırmak amacıyla yeşil altyapının geliştirilmesine yönelik politika ve fon mekanizmalarını (örnek Horizon 2020) desteklemektedir. Bu çerçevede Türkiye’de İzmir; Urban GreenUP, EBRD Green Cities ve İzmir GCAP gibi programların eş zamanlı yürütülmesiyle, doğa temelli çözümler ile finansal/kurumsal dönüşüm araçlarının birlikte sınındığı bir uygulama alanı (“living lab”) niteliği kazanmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde inşa edilen kuramsal çerçeve, İzmir’in mevcut yeşil alan potansiyelini ve sürdürülebilirlik vizyonunu tam olarak kavrayabilmek adına, kentin yeşil alan mirasına ilişkin tarihsel kırılma noktalarının analiz edilmesini elzem kılmaktadır. Zira güncel projelerin başarısı, kentin morfolojik yapısı ve geçmişten günümüze aktarılan ekolojik mirasla kurduğu ilişkiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu gereklilikten hareketle çalışmanın bir sonraki bölümünde; İzmir’in yeşil dokusunun gelişim süreci, kentsel planlama tarihindeki önemli eşikler ve stratejik dönüşümlerle birlikte tarihsel bağlamı içerisinde özetlenmektedir. Bu tarihsel perspektif, hem İzmir GCAP hem de Urban GreenUP gibi projelerin üzerine inşa edildiği mekânsal zemini daha anlaşılır kılacaktır.

2. İZMİR KENTİNİN 19.YYDEN İTİBAREN GELİŞİMİ VE YEŞİL ALTYAPI KURGUSU

İzmir, 19. yüzyılda Levanten kültürünün etkisiyle Ege’nin en yeşil ve yaşanabilir limanlarından biriydi. Büyük İzmir Yangını sonrası (1922) kentin yeniden inşası sırasında modern şehircilik ilkeleriyle modern planlama yapıldı. Fransız mimar René Danger ve Le Corbusier’in öğrencisi Henri Prost’un planlarında geniş bulvarlar, parklar ve yeşil akslar öngörülüyordu (Bilsel, 1996). Bu dönemde Kültür park gibi önemli yeşil alanlar oluşturuldu. 20. yüzyılın ikinci yarısında hızlı kentleşme ve plansız yapılaşma sonucu bu yeşil doku büyük ölçüde kayboldu. 1950’li yıllardan itibaren İzmir, Anadolu’nun çeşitli bölgelerinden gelen yoğun göç dalgasıyla nüfusunun 300 binden 1 milyon üzerine çıkmasına ve bu hızlı büyümeye altyapı ve planlama yetişemedi (Zandi-Sayek, 2011). Kentin çevresinde plansız gecekondular mahalleleri yükselirken, güney, doğu ve kuzeyindeki verimli tarım arazileri kontrolsüz yapılaşmanın kurbanı oldu; Bornova’nın tarım arazileri, Buca’nın zeytinlikleri ve Göztepe’nin ünlü kiraz bahçeleri imara açılarak betonlaştı. Merkezi semtlerde Alsancak’ın Levanten konakları, Karataş’ın bahçeli evleri tek tek yıkılarak yerini çok katlı apartmanlara bıraktı ve kentin tarihi yeşil dokusu hızla silindi. Sahil şeridi de sistematik bir tahribata uğradı; endüstrileşme ve kentsel alan ihtiyacı için yapılan büyük ölçekli dolgular körfezin doğal kıyı çizgisini metrelerce içerde bıraktı, Alsancak Limanı genişletildi ve Güzelbahçe-Mordoğan aksına sanayi tesisleri kuruldu (Bilsel, 2009). 1990’lara gelindiğinde İzmir, on yıllarca süren bu plansız kentleşmenin ve endüstrileşmenin ağır bedelini ödemeye başladı: Gediz Nehri’nin kirli suları ve arıtılmamış atıklar körfezi zehirledi, hava kirliliği

tehlikeli seviyelere ulaştı, trafik hayatı felç etti, yeşil alanların kaybı nedeniyle kentsel ısı adası etkisi arttı ve kişi başına düşen yeşil alan 2-3 metrekaareye düşerek Dünya Sağlık Örgütü'nün önerdiği 9 metrekaarenin çok altında kaldı (Başkan ve Saygı, 2002).

İzmir'in bu "ekolojik ve mekânsal kayıp" sürecinden kurtulması ise ancak 21. yüzyılın başlarında mümkün olabilmektedir. 2004 yılından itibaren İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından hayata geçirilen Yeşil İzmir bütünlüklük kentsel vizyon; sahil şeridinin (kordon) yeniden düzenlenmesi, kentsel dönüşüm alanlarında yeşil aksların korunması ve ulaşım ağlarının ekolojik bir perspektifle rehabilitasyonu ile kenti yeniden onarma yoluna gitmiştir (İzBB, 2017). Bu dönem, İzmir için sadece fiziksel bir "yenileme" değil, aynı zamanda kentin yeşil altyapısının bir "strateji" olarak ele alınmaya başlandığı bir milattır. Bu dönemde, 50 km'lik kesintisiz sahil şeridi oluşturuldu, 15.000'den fazla ağaç dikildi ve 200 km'yi aşan bisiklet-yürüyüş yolları inşa edildi; Kültür park yenilendi, İnciraltı Kent Ormanı'nda 100.000'den fazla ağaç dikildi ve 650'den fazla mahalle parkı oluşturuldu. "1 Milyon Ağaç" projesi kapsamında hedef aşılılarak 1.2 milyon ağaç dikilirken, toplamda 3 milyonun üzerinde ağaçlandırma yapıldı. Ulaşım devrimi yaşandı; metro ve tramvay ağı 0 km'den 150 km'ye, İZBAN hattı 136 km'ye ulaştı, bisiklet paylaşım sistemleri kuruldu ve toplu taşıma payı %15'ten %45'e çıktı (İzBB, 2017). Bunun yanı sıra Gediz Nehri ıslah edildi, 5 büyük atık su arıtma tesisi devreye alındı, körfez kirliliği %60 azaldı ve 2010 sonrası yunus balıkları körfeze geri döndü. Bu sayede kişi başına düşen yeşil alan 2.5 m²'den 12+ m²'ye yükseldi, park sayısı 150'den 800'e çıktı, hava kalitesi iyileşti ve İzmir Avrupa Yeşil Başkent yarışmasında finalist olarak uluslararası tanınma kazandı (İzBB, 2019).

Kent, bugün EBRD Green Cities, Urban GreenUP ve İzmir GCAP gibi birbirini tamamlayan üç ana uluslararası programın sinerjisiyle, kentsel planlamada 'iyileştirmeden' 'stratejik dönüşüme' geçiş yapmıştır. Bu sinerji, kentin geçmişten gelen onarıcı çabalarını, geleceğin dirençli kent vizyonuna taşıyan kurumsal bir laboratuvar işlevi görmektedir. Bugünün kentlerinde sürdürülebilirlik, çevre dostu yaşam ve iklim kriziyle mücadele en önemli başlıklar arasında yer alıyor. Türkiye'nin batısındaki bu büyük şehir, "yeşil şehir" (green city) anlayışını bir vizyon haline getirdi ve birçok yenilikçi uygulamaya ev sahipliği yaptı.

3. KARŞILAŞTIRMALI PROJE ANALİZLERİ

3.1 Programların Tematik Odak ve Portföy Analizi

Urban GreenUP, EBRD Green Cities ve İzmir GCAP gibi programların İzmir'de 2016' dan itibaren başlayıp devamında eş zamanlı yürütülmesi, kenti yalnızca yerel bir uygulama örneği olmaktan çıkarmış (Tablo 1); doğa temelli çözümler (NBS) ile finansal sürdürülebilirlik araçlarının birlikte test edildiği bir "yaşayan laboratuvar" (living lab) niteliğine taşımıştır (İzBB, 2020). Bu üç

girişim, yeşil altyapının güçlendirilmesinde İzmir kenti için çok önemli bir dönüm noktası olmuştur: EBRD Green Cities programı 56 şehirde €5 milyar üzeri bütçesiyle geniş ölçekli bir finansman çerçevesi sunarken, Urban GreenUP 2017–2022 yılları arasında yapılmıştır fakat resmi konferans mart 2023’tür. AB destekli 11 şehir ve 25 ortakla uluslararası bir bilgi paylaşım ağı oluşturmıştır; İzmir GCAP ise bu birikimi yerel ölçeğe taşıyarak (SECAP dâhil) somut eylem setleriyle kenti 2030 hedeflerine yönlendirmiştir. Böylece küresel finansman mekanizmaları, uluslararası ortaklıklar ve yerel uygulama stratejileri birbirini tamamlayan bütünleşik bir yeşil dönüşüm modeli olarak İzmir’de hayata geçirilmiştir. Bu süreçte en somut başarılarından biri olan Peynircioğlu Ekolojik Koridor Projesi, hem ulusal ölçekte TMMOB Şehir Plancıları Odası Raci Bademli İyi Uygulamalar Özendirme Ödülü’ne hem de uluslararası ölçekte 2022 AIPH Dünya Yeşil Şehir Ödülü’ne layık görülmüş; İzmir’in doğa temelli kentsel dönüşüm modelinin küresel geçerliliğini somut biçimde kanıtlamıştır.

Böylece küresel finansman mekanizmaları, uluslararası ortaklıklar ve yerel uygulama stratejileri birbirini tamamlayan bütünleşik bir yeşil dönüşüm modeli olarak İzmir’de hayata geçirilmiştir.

Program	Yıl	Kapsamı	Bütçe	Ölçek
EBRD Green Cities	2016	Avrupa, Orta Asya & MENA	€5.0 Milyar + €3.0 Milyar 2024’de eklendi	56 Şehir
Urban GreenUP	2017-2023	AB & Global	Toplam maliyet €14.800M / AB hibesi €13.900M	3 öncü + 5 izleyici kent+ 25 Partner+9 ülke
İzmir GCAP (SECAP dâhil)	2020-2030	Yerel (İzmir)	€300 Bin	1 Şehir (61 Adım)

Tablo 1. Program bazında tematik odak karşılaştırılması (CORDIS | European Commission, 2023; EBRD, 2023; İzBB, 2020).

İzmir’in sürdürülebilir kentsel dönüşüm stratejisi, birbirini tamamlayan üç ana uluslararası programın (EBRD Green Cities, Urban GreenUP ve İzmir GCAP) sinerjisi üzerine kurgulanmıştır. İzmir GCAP, yerel önceliklere göre şekillendirilmiş dengeli bir proje portföyüne sahiptir. Altyapı iyileştirmeleri, yeşil alanlar, ulaşım çözümleri ve iklim adaptasyonu konularını kapsar, ayrıca eğitim ve kapasite geliştirmeye önem verir (İzBB, 2020).

Urban GreenUP, doğa temelli çözümlere (NBS) odaklanır. Yeşil koridorlar, biyofiltreleme sistemleri, geçirimli yüzeyler, tozlaştırıcı habitatlar gibi ekolojik yenilikçi projeleri test eder ve sonuçları paylaşır.

EBRD Green Cities, finansal sürdürülebilirlik odaklıdır. Çoğunlukla büyük ölçekli altyapı projelerine, enerji verimliliğine ve yeşil ulaşım çözümlerine yatırım yapar. Her proje için finansal geri dönüş beklentisi vardır (İzBB, 2020).

(Tablo 2); incelendiğinde, üç programın birbirinden belirgin biçimde ayrıışan önceliklendirme profilleri sergilediği görülmektedir. EBRD Green Cities, bütçesinin büyük bölümünü ulaşım (%38) ve altyapı yatırımlarına (%36) ayırarak fiziksel kentsel dönüşümü ön plana çıkarmaktadır. Urban GreenUP ise kaynakların yarısından fazlasını (%55) yeşil alana yönlendirirken inovasyon ve Ar-Ge'ye (%18) görece yüksek pay vererek doğa temelli çözümler ekseninde konumlanmaktadır. İzmir GCAP'ın (SECAP dâhil) dağılımı ise bu iki yaklaşımın sentezi niteliğindedir; ulaşım (%22), altyapı (%20) ve yeşil alan (%18) birbirine yakın oranlarda yer alırken enerji verimliliği (%15), kapasite geliştirme (%10) ve inovasyon (%10) gibi kategoriler de anlamlı paylar alarak programın çok boyutlu ve bütüncül yapısını ortaya koymaktadır. Bu tablo aynı zamanda Tablo 3'teki nitel skorlarla birlikte okunduğunda daha anlamlı bir bütün oluşturmaktadır: finansal ağırlıkların yüksek olduğu alanlarda performans puanlarının da öne çıktığı, buna karşın sosyal kapsayıcılık gibi kategorilerde kaynak tahsisi ile hedef skoru arasında dikkat çekici bir uçurumun bulunduğu görülmektedir. Bu karşılaştırma, söz konusu programların birbirini dışlayan değil, aksine fiziksel altyapı, ekolojik dönüşüm ve yerel kapasite boyutlarında birbirini tamamlayan ve İzmir için hibrit bir sürdürülebilirlik modeli oluşturan bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Kategori	EBRD Green Cities	Urban GreenUP	İzmir GCAP
Altyapı Yatırımları	36%	5%	20%
Yeşil Alan	10%	55%	18%
Ulaşım	38%	10%	22%
Enerji Verimliliği	10%	3%	15%
İnovasyon & Ar-Ge	3%	18%	10%
Kapasite Geliştirme	2%	6%	10%
Dijital Çözümler	1%	3%	5%

Tablo 2. Program odak alanlarının karşılaştırmalı değerlendirmesi (literatür taramasına dayalı değerler) (CORDIS | European Commission, 2023; İzBB, 2017, 2019, 2020; İzmir SECAP, 2020).

Tablo 3’de yer alan karşılaştırmalı analiz, İzmir’in sürdürülebilirlik stratejisini oluşturan üç temel programın önceliklerini ve performans hedeflerini detaylandırmaktadır. Grafikteki 1 ile 5 arasındaki puanlama skalası vardır ve buna göre; EBRD Green Cities programının "Ekonomik Sürdürülebilirlik" alanında tam puan ile en yüksek önceliğe sahip olduğu, buna karşın "Sosyal Kapsayıcılık" ve "İklim Direnci" gibi alanlarda daha sınırlı bir etki düzeyinde kaldığı görülmektedir. Bu durum, EBRD Green Cities programının finansal geri dönüş odaklı ve büyük ölçekli altyapı yatırımlarına dayalı doğasını doğrulamaktadır. Buna karşılık, Urban GreenUP ve İzmir GCAP programları, "Çevresel Sürdürülebilirlik", "Sosyal Kapsayıcılık" ve "İnovasyon & Teknoloji" başlıklarında tam puan alarak kentin ekolojik ve toplumsal dönüşümünde stratejik bir rol üstlenmektedir. Özellikle Urban GreenUP, "İnovasyon Seviyesi" başlığında "Çok Yüksek" olarak tanımlanırken; İzmir GCAP, kentin iklim kriziyle mücadelesindeki en iddialı hedef olan %40 CO₂ azaltımı (2030) taahhüdünü bilimsel bir çerçeveye oturtmaktadır. Şema, bu üç programın birbiriyle çelişmediğini; aksine EBRD Green Cities’in finansal güç, Urban GreenUP’ın teknolojik yenilik ve İzmir GCAP’ın ise makro-stratejik planlama kapasitesi sunarak İzmir için hibrit bir sürdürülebilirlik modeli oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Kriter	EBRD	Urban GreenUP	İzmir GCAP
Ekonomik Sürdürülebilirlik	4.9	2.0	3.0
Çevresel Sürdürülebilirlik	4.0	4.9	4.8
Sosyal Kapsayıcılık	2.0	4.0	4.8
İklim Direnci	4.0	4.0	4.8
İnovasyon & Teknoloji	3.0	4.9	3.0
Kurumsal Kapasite	3.0	2.0	4.0

Tablo 3. Program hedef alanları öncül seviyeleri (1-5 arası değerlendirme skoru) (CORDIS | European Commission, 2023; İzBB, 2017, 2019, 2020; İzmir SECAP, 2020).

4

(Tablo 4), üç programın iklim ve yatırım performansını farklı boyutlarıyla bir arada görmemizi sağlamaktadır. Bu tabloya göre EBRD Green Cities, yüksek yatırım hacmi ve %20 CO₂ azaltım hedefiyle ağırlıklı olarak finansal bir çerçevede şekillenmektedir. Paydaş katılımı ve inovasyon konularında öne çıkmaması ise programın yapısal doğasından kaynaklanmaktadır; zira EBRD Green Cities’in önceliği, geri dönüşü ölçülebilir büyük altyapı yatırımlarıdır. Urban GreenUP’ın tablosundaki görünümü ise oldukça farklıdır. Yalnızca %3,4’lük CO₂ hedefi ilk bakışta mütevazı görünse de bu, programın pilot ölçekli ve deneysel bir yapıda tasarlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Asıl gücü

inovasyon kapasitesinde ve paydaş katılımındaki yüksek performansında yatmaktadır; bu yönüyle Urban GreenUP, diğer iki programa yöntem ve bilgi aktaran bir tür saha laboratuvarı işlevi görmektedir. İzmir GCAP ise %40 CO₂ azaltım hedefiyle tablonun en iddialı programı konumundadır; bu hedef, İzmir GCAP'ın iklim bileşeni olan SECAP kapsamında nicel azaltım senaryoları ve eylemlerle ayrıntılandırılmaktadır. Yatırım, katılım ve inovasyon boyutlarının tamamında orta-yüksek düzeyde seyretmesi de programın tek bir alana odaklanmak yerine bütüncül bir dönüşüm stratejisi izlediğine işaret etmektedir. Sonuç olarak bu üç program, birbirinin rakibi değil tamamlayıcısı olarak okunmalıdır: EBRD Green Cities finansmanı sağlar, Urban GreenUP yöntemi test eder, İzmir GCAP ise bu ikisini yerel ölçekte anlam taşıyan bir stratejiye dönüştürür.

Program	CO ₂ Hedefi	Yatırım	Paydaş	İnovasyon
EBRD Green Cities	20% (2030)	Yüksek	Orta	Orta
Urban GreenUP	3.4% (Pilot)	Düşük-Orta	Yüksek	Çok Yüksek
İzmir GCAP	40% (2030)	Orta-Yüksek	Orta-Yüksek	Orta-Yüksek

Tablo 4. Program hedefleri (CORDIS | European Commission, 2023; İzBB, 2017, 2019, 2020; İzmir SECAP, 2020)

Tablo 1 ile Tablo 4 arasındaki verilerin bütüncül analizi neticesinde; EBRD Green Cities, Urban GreenUP ve SECAP bileşenini de kapsayan İzmir GCAP'ın, İzmir yereli özelinde birbirini metodolojik olarak destekleyen ve tamamlayıcı işlevler üstlenen bir programlar manzumesi teşkil ettiği müşahade edilmektedir. Söz konusu tamamlayıcı mekanizma; EBRD Green Cities programının finansman ve yatırım parametrelerini belirleyen çerçeveyi tesis etmesi, Urban GreenUP'ın doğa tabanlı çözüm önerilerini pilot projeler vasıtasıyla test ederek teknik modellemeler sunması ve İzmir GCAP'ın ise elde edilen tüm bu veri ve girdileri yerel yönetim stratejileriyle uyumlu, sistematik bir eylem planına dönüştürmesi esasına dayanmaktadır. Ayrıca, Tablo 1'den Tablo 4'e kadar olan bulgular, bu kurumsal eşgüdümün yalnızca stratejik hedefler düzeyinde kalmayıp; bisiklet yolu altyapısının geliştirilmesi, dere yataklarının rehabilitasyonu ve mahalle ölçekli yeşil altyapı müdahaleleri gibi somut kentsel uygulamalar şeklinde sahaya yansıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Takip eden bölümlerde, bahsi geçen her bir programın teknik ayrıntıları ve İzmir kenti ölçeğindeki spesifik uygulama örnekleri kapsamlı bir biçimde tetkik edilecektir.

3.2. Programların Detaylı Değerlendirmesi: (EBRD, Urban GreenUP ve GCAP)

Green city terimi, ekosistem hizmetlerini koruyan, karbon salımını azaltan, sürdürülebilir şehircilikte iyi uygulamalar ortaya koyan kentleri tarif eder. Dünya genelinde Paris'ten Kopenhag'a kadar birçok şehirde hayata geçen bu yaklaşımlar, İzmir'de de somut projelerle hayata buldu (OECD, 2013).

İzmir'in yeşil kent yolculuğu için kritik eşiklerden biri 2019 yılında başlatılan ve İzmir Büyükşehir Belediyesi önderliğinde hazırlanan İzmir GCAP oldu. Bu plan, şehrin çevresel ihtiyaçları doğrultusunda karbon emisyonlarının tespiti, önlemler geliştirilmesi ve uzun vadeli sürdürülebilirlik hedeflerinin belirlenmesini içeriyordu. İzmir'in EBRD Green Cities ve Urban GreenUP gibi uluslararası programlara katılımı, uygulamaların kalitesini yükseltti ve şehre global bir vizyon kazandırdı (İzBB, 2020).

İzmir'in sürdürülebilir yeşil dönüşüm projeksiyonunu analitik bir düzlemde değerlendirebilmek adına, bahsi geçen üç temel programın kapsam dâhiline aldığı alanların ve operasyonel işleyiş biçimlerinin ayrıntılı bir biçimde tetkik edilmesi zaruridir. Bu analiz sürecinde, programlar arasındaki metodolojik farklılıkların ortaya konulması ve operasyonel detayların derinlemesine incelenmesi, sürecin anlaşılması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede; EBRD Green Cities programının ağırlıklı olarak finansman mekanizmaları ve yatırım çerçevesinin oluşturulması safhasında işlev gördüğü, Urban GreenUP projesinin doğa tabanlı çözümlerin uygulama ve geliştirme süreçlerine odaklandığı, İzmir GCAP'ın (SECAP dâhil) ise stratejik hedeflerin tanımlanması ile izleme-değerlendirme boyutlarını kapsayan kapsamlı bir kurumsal çerçeve sunduğu görülmektedir. Söz konusu üç temel işlevin eş zamanlı olarak planlandığı ve koordineli bir biçimde yürütüldüğü kent örneklerinin küresel ölçekte sınırlı sayıda olması, İzmir'de tecelli eden bu özgün program bileşimini yeşil kentsel dönüşüm literatürü açısından son derece kıymetli ve referans niteliğinde bir vaka haline getirmektedir.

EBRD Green Cities, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın şehirlerin çevresel performansını iyileştirmek amacıyla geliştirdiği kapsamlı bir programdır. 56 şehirde 5 milyar Euro'yu aşan bütçesiyle yürütülen bu program, İzmir'e öncelikle bir finansman ve metodoloji çerçevesi sunmuştur. Programa dahil olan her şehir için kapsamlı bir çevresel performans değerlendirmesi yapılmakta ve ardından o kente özgü bir Yeşil Şehir Eylem Planı hazırlanmaktadır. İzmir de bu süreçten geçmiş; kentin öncelikli çevresel sorunları ve yatırım ihtiyaçları bu değerlendirme aracılığıyla somut bir zemine oturtulmuştur. Programın İzmir'deki yansımalarına bakıldığında, ağırlığın büyük ölçüde ulaşım ve altyapı alanında toplandığı görülmektedir. Metro hatlarının genişletilmesi, elektrikli otobüs altyapısının kurulması, bisiklet yolu ağının geliştirilmesi ve 50.000'i aşkın LED sokak lambasının dönüşümü bu kapsamda hayata geçirilen projeler arasındadır.

Enerji verimliliği açısından ise belediye binalarında yalıtım, iklimlendirme sistemleri ve güneş paneli uygulamaları pilot ölçekte başlatılmıştır. Su yönetimi cephesinde şebeke kayıplarının azaltılması ve yağmur suyu yönetimi sistemleri devreye alınırken atık tarafında organik atık ayrıştırma ve kompostlama çalışmaları Karşıyaka ve Bornova'da pilot olarak uygulamaya konulmuştur. EBRD Green Cities'in bu programdaki en belirgin gücü, büyük ölçekli projeleri finanse etme kapasitesidir. Buca metro hattı gibi milyarlarca liralık yatırımlar ancak bu tür uluslararası finansman mekanizmalarıyla mümkün olabilmektedir. Bununla birlikte programın bazı sınırlılıkları da göz ardı edilemez. Finansal geri dönüş beklentisi ön planda olduğundan sosyal kapsayıcılık ve toplumsal katılım boyutları görece zayıf kalmaktadır. İnovasyon kapasitesi de diğer programlarla kıyaslandığında orta düzeyde seyretmektedir; zira EBRD Green Cities'in odağı deneysel çözümler geliştirmek değil, kanıtlanmış sistemleri ölçekli biçimde hayata geçirmektir.

Urban GreenUP, Avrupa Birliği'nin Horizon 2020 programı kapsamında toplam maliyeti 15 milyon Euro olan ve 25 partner, 9 ülkeden katılımcıyla oluşturulan uluslararası bir araştırma ve uygulama projesidir. 2017'de başlayıp 2022'de tamamlanan proje; Valladolid, Liverpool ve İzmir'i öncü kent olarak belirlemiş, Mantova, Ludwigsburg, Medellin, Chengdu ve Binh Dinh-Quy Nhon'u ise izleyici kentler olarak sürece dahil etmiştir (Urban GreenUp izmir, 2020b). Projenin temel felsefesi şudur: doğa temelli çözümleri önce küçük ölçekte test et, ölç, sonuçlarını paylaş ve diğer kentlere aktarılabilir bir model oluşturun. İzmir'deki uygulamalar Karşıyaka ve Çiğli ilçelerinde üç ayrı pilot alanda yoğunlaşmıştır. Pilot A'da yoğun kentsel dokudaki ısı adası etkisini azaltmak amacıyla yeşil parkletler, biyokömür uygulamaları, geçirgen yer döşemeleri ve yeşil çatı sistemleri hayata geçirilmiştir. Bu alanda tamamlanan parklet uygulamaları, Karşıyaka Girne Caddesi'nde hem estetik hem işlevsel bir dönüşümün öncüsü olmuştur (Kaçmaz Akkurt vd., 2019). Pilot B, Sasalı Doğal Yaşam Parkı içinde konumlandırılmış olup iklim duyarlı kentsel tarım uygulamalarına odaklanmaktadır. Akıllı sera sistemleri, doğal polinatör modülleri, sızdırma hendekleri ve biyo-bulvar düzenlemeleri bu alanın temel bileşenlerini oluşturmaktadır (Kaçmaz Akkurt vd., 2019). Pilot C ise projenin belki de en görünür çıktısını barındırmaktadır: Sasalı'dan Mavişehir'e uzanan yaklaşık 10 kilometrelik yeşil koridor ve Peynircioğlu Deresi'nin doğallaştırılması. Bu kapsamda toplam 5000 ağaç dikilmiş bunların peynircioğlu deresi için ise 1.150 ağaç + 250.000 çalı olduğu belirlenmiş (CORDIS | European Commission, 2023), bisiklet ve yaya yolları tesis edilmiş, dere kıyısındaki beton duvarlar geçirgen ve doğa dostu malzemelerle değiştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar oldukça somuttur. Ağaçlandırma müdahaleleri yıllık 46 ton CO₂ azaltımı sağlarken uygulama bölgelerinde yaz ayı sıcaklıklarını 3 ila 5 derece düşürmüştür. Sürdürülebilir drenaj sistemleri yılda 165 ton yağmur suyunu tutmakta, biyokömür uygulamaları ise yıllık 1,05 ton CO₂ ve 0,4 ton NO₂ eşdeğeri

azaltım sağlamaktadır. Peynircioğlu Ekolojik Koridor Projesi bu başarıların simgesi haline gelmiş; ulusal ölçekte TMMOB Şehir Plancıları Odası Raci Bademli İyi Uygulamalar Özendirme Ödülü'nü, uluslararası ölçekte ise 2022 AIPH Dünya Yeşil Şehir Ödülü'nü kazanmıştır. Urban GreenUP'ı diğer iki programdan ayıran en önemli özellik, teknik uygulamaların yanı sıra toplumsal katılımı da programın merkezine yerleştirmiş olmasıdır. Vatandaş destekli izleme platformları, kadın kooperatifleri, üretici pazarları, bio-blitz etkinlikleri ve kentsel tarım eğitimleri programın ayrılmaz parçalarıdır. Bununla birlikte programın sınırlı bütçesi ve pilot ölçekli yapısı, elde edilen başarıların tüm kente yaygınlaştırılmasını zorlaştırmaktadır.

İzmir GCAP, başlangıçta EBRD Green Cities programının bir gereği olarak hazırlanmış; ancak zamanla İzmir'in kendi bağımsız sürdürülebilirlik yol haritasına dönüşmüştür. İzmir Büyükşehir Belediyesi önderliğinde hazırlanan ve 2020'de kamuoyuyla paylaşılan bu plan, ulaşımdan enerjiye, su yönetiminden biyoçeşitliğe, tarımdan sivil savunmaya kadar 10 farklı sektörde toplam 61 stratejik adımı kapsamaktadır. Planın en dikkat çekici yanı bu adımların gerçekçi ve ölçülebilir hedeflere bağlanmış olmasıdır. 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını %40 oranında azaltmak bu hedeflerin en iddialısıdır. GCAP'ın iklim bileşeni olan SECAP kapsamında ise ulaşım ve binalarda yapılacak iyileştirmelerle 7,7 milyon ton CO₂ azaltımı öngörülmektedir. Bu rakamların arkasında somut projeler yatmaktadır: raylı sistem ağının 150 kilometreye ulaşması, bisiklet yollarının 200 kilometreyi geçmesi, 50.000'den fazla LED sokak lambasının dönüşümü, şebeke suyu kayıplarının azaltılması ve Gediz Deltası gibi hassas habitatların korunması bunların başında gelmektedir. İzmir yeşil şehir eylem Planı'nı diğer iki programdan ayıran en önemli özellik yerel sahiplenme duygusudur. Program, uluslararası bir finansman kuruluşunun ya da araştırma konsorsiyumunun dayatması değil, İzmir'in kendi iradesiyle şekillenmiş bir belgedir. Bu sahiplenme, programın kapasite geliştirme boyutuna verdiği ağırlıkta da kendini göstermektedir; belediye personelinin eğitimi, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve paydaşların sürece aktif katılımı İzmir yeşil şehir eylem Planı'nın öncelikli gündem maddeleri arasındadır. Nitekim İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkanı'nın ICLEI (Sürdürülebilirlik için Yerel Yönetimler) iklim eylemi kuruluna seçilmesi, bu yerel iradenin uluslararası alanda da karşılık bulduğunun somut bir göstergesidir. Öte yandan İzmir GCAP'ın temel kırılmalılığı finansman kaynaklarının sınırlılığıdır. 300.000 Euro'luk görece mütevazı bütçesiyle bu kadar geniş bir eylem planını hayata geçirebilmek, büyük ölçüde EBRD Green Cities ve Urban GreenUP gibi dış desteklere bağımlılığı beraberinde getirmektedir.

Bahsi geçen bu üç programın her biri kendince yüksek bir katma değere sahip olsa da, tek başlarına kentsel dönüşümün tüm boyutlarını kapsamakta yetersiz kalmaktadırlar. Bu bağlamda, EBRD Green Cities programı gerekli finansman altyapısını tesis etme noktasında kritik bir rol üstlenmekle birlikte, yerel

toplulukların sürece aktif katılımının sağlanması ve sosyal entegrasyon boyutunda kısıtlılıklar yaşayabilmektedir. Benzer şekilde, Urban GreenUP projesi doğa tabanlı yenilikçi yöntemlerin geliştirilmesinde öncü bir rol oynamasına karşın, bu yöntemlerin kent geneline yaygınlaştırılması ve ölçeklendirilmesi aşamasında sınırlı kalmaktadır. İzmir GCAP (SECAP dahil) ise kapsamlı bir stratejik yol haritası çizmesine rağmen, bu vizyonun hayata geçirilmesi noktasında dış finansal kaynaklara bağımlılık duymaktadır. İzmir'in uyguladığı modeli özgün ve literatür için emsal teşkil eden temel husus; tam da bu üç farklı mekanizmanın eş zamanlı olarak, aynı kentsel mekânda ve birbirlerinin operasyonel boşluklarını dolduracak şekilde yüksek bir sinerjiyle işletiliyor olmasıdır.

4. PROJE ANALİZLERİ

4.1. İzmir Green City Action Plan (GCAP)

İzmir Büyükşehir Belediyesi ve ilgili paydaşlar tarafından hazırlanmış; şehrin çevresel performansını iyileştirmeye, iklim değişikliğine uyum kapasitesini artırmaya ve sürdürülebilir kentsel altyapı yatırımlarını yönlendirmeye yönelik yol haritasıdır. İlk olarak EBRD Green Cities projesi için hazırlanmış daha sonrasında ise İzmir için bu planın bir gereklilik olduğu anlaşılmıştır (İzBB, 2020).

Yeşil Şehir Eylem Planının öne çıkan hedefleri şunlardır:

- Karbon ayak izinin azaltılması
- Yeşil alanların artırılması
- Sürdürülebilir ulaşım uygulamaları
- Yenilenebilir enerji kullanımı
- İklim değişikliğine karşı kent direncini artırmak
- Toplu taşıma ve düşük emisyonlu ulaşım çözümleri ile hava kalitesinin iyileştirilmesi; bisiklet ve yaya altyapısının geliştirilmesi.
- Sokak aydınlatması ve belediye binalarında enerji verimliliği iyileştirmeleri; yenilenebilir enerji uygulamalarının teşviki.
- Şebeke suyu kayıplarının azaltılması, yağmur suyu yönetimi ve SuDS uygulamaları.
- Atık ayrıştırma ve organik atık yönetimi kapasitesinin artırılması.
- Gediz Deltası gibi hassas habitatların korunması; kent içi park restorasyonları ve yeni yeşil koridorların oluşturulması.
- Taşkın yönetimi, kıyı erozyonuna karşı adaptasyon ve kentsel ısı adası etkisini azaltma önlemleri.

- Sera gazını azaltmak

Arazi kullanımı, atık yönetimi, binalar, çevre, biyoçeşitlilik, enerji, halk sağlığı, sivil savunma, acil durum, su yönetimi, tarım ve ormancılık, turizm ve ulaşım alanlarında toplamda 61 farklı adım atılmıştır.

Bu doğrultuda İzmir belediye başkanı ICLEI (iklim eylemi ve düşük emisyon gerçekleştirme) kuruluna seçilir (Meyer vd., 2021).

Stratejinin istenen 3 beklenen ana sonuçları şu şekildeydi.

- Doğal afetlere dirençli bir kent
- Refahın artması ve adil paylaşım
- Biyolojik çeşitliliğin korunumu (İzmir SECAP, 2020; Meyer vd., 2021).

İzmir'in 2020 yılında yayımlanan İzmir GCAP kapsamında (SECAP dahil) belirlenen 61 stratejik adımın sektörel dağılımı, kentin çevresel krizlere karşı geliştirdiği bütüncül yaklaşımı ortaya koymaktadır. (Tablo 5)'de görüldüğü üzere, eylem planı sadece ekolojik bir iyileştirmeyi değil, kentsel sistemlerin tamamını kapsayan bir dönüşümü hedeflemektedir. İngilizce İzmir GCAP belgesinde 21 grup altında 47 eylem olarak tanımlanan plan, Türkçe kaynaklarda alt-adımlarla birlikte 61 adım olarak aktarılmaktadır (İzBB, 2020).

Sektörel Liderlik ve Karbonsuzlaşma: En yüksek paya sahip olan Ulaşım ve Enerji başlıkları, İzmir'in karbon emisyonlarını azaltma ve iklim nötr şehir olma hedefinde ulaşım modlarının elektrifikasyonu ile yenilenebilir enerji kaynaklarına verdiği önceliği kanıtlamaktadır.

Mavi-Yeşil Altyapı Entegrasyonu: Su Yönetimi ile Çevre ve Biyoçeşitlilik alanlarında belirlenen toplam 14 adım, kentin "Doğa Temelli Çözümler" (NBS) ve "Büyük Kanal" gibi altyapı projeleriyle ekosistem hizmetlerini koruma kararlılığını göstermektedir.

Grafik; atık yönetiminden halk sağlığına, tarımdan sivil savunmaya kadar uzanan geniş yelpazesıyla, yeşil dönüşümün sadece teknik bir altyapı meselesi değil, aynı zamanda toplumsal bir dirençlilik (resilience) stratejisi olduğunu bize göstermektedir.

Eylem Alanı	Adım Sayısı	Yüzde	Durum
Ulaşım	9	15%	Devam Ediyor
Enerji	8	13%	Devam Ediyor
Su Yönetimi	7	11%	Devam Ediyor
Yeşil Alanlar	7	11%	Devam Ediyor

Atık	6	10%	Pilot
Binalar	5	8%	Planlama
Tarım	4	7%	Planlama
Halk Sağlığı	3	5%	Planlama
Turizm	3	5%	Planlama
Sivil Savunma	3	5%	Planlama

Tablo 5. Eylem alanlarına göre dağılımı (İzBB, 2020).

4.2. EBRD Green Cities

EBRD Green Cities programı ile SECAP, İzmir GCAP çerçevesinde üstlenmiş olduğu iklim değişikliğiyle mücadele, emisyon azaltımı ve iklimsel uyum taahhütlerini teknik bir titizlikle detaylandıran, birbiriyle yüksek düzeyde ilintili ve tamamlayıcı nitelikteki stratejik dokümanlar olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu planlar, kentin küresel iklim krizine karşı geliştirdiği dirençlilik stratejilerinin yalnızca teorik birer beyan olarak kalmamasını; aksine enerji sistemlerinin dönüşümü, karbon yoğunluğunun minimize edilmesi ve çevresel risklerin yönetilmesi gibi kritik operasyonel alanlarda somut parametrelere dönüştürülmesini temin etmektedir. Bu bağlamda, SECAP bünyesinde belirlenen sektörel azaltım hedefleri ile EBRD Green Cities'in sunduğu kurumsal yatırım önceliklerinin İzmir GCAP vizyonu altında birleşmesi, kentin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşması için gerekli olan hem stratejik hem de finansal uygulama zeminini tahkim ederek kentsel dirençliliğin sistematik bir şekilde tahsis edilmesine olanak tanımaktadır.

EBRD Green Cities programı, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından şehirlerin çevresel performansını iyileştirmek, sürdürülebilir kentsel altyapı yatırımlarını desteklemek ve iklim değişikliğiyle mücadeleyi kolaylaştırmak amacıyla geliştirilen bir projedir. İzmir de bu programa dahil olan Türk şehirlerinden biridir (EBRD, 2023).

EBRD Green Cities, şehirlerin enerji verimliliğini, hava kalitesini, atık yönetimini, kentsel yeşil alanları, su yönetimini, ulaşımı ve iklim uyum kapasitesini değerlendiren bütüncül bir çerçeve sunar. Programa katılan şehirlere öncelikle kapsamlı bir çevresel değerlendirme (Environmental Performance Review) ve Yeşil Şehir Eylem Planı (GCAP) hazırlanır. Bu planlar, maliyet-fayda analizleri ve yatırım önceliklendirmesi içerir.

İzmir, EBRD Green Cities ağına katılarak şehrin çevresel göstergelerini değerlendiren bir çalışma yaptırdı ve şehrin öncelikli çevresel sorunlarını ve yatırım ihtiyaçlarını belirleyen bir Yeşil Şehir Eylem Planı (GCAP) hazırladı.

SECAP süreci kapsamında İzmir, 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını %40 oranında azaltmayı taahhüt etmiştir (İzmir SECAP, 2020).

Bu süreç genelde yerel yönetim, kamu kurumları, belediye birimleri ve paydaşlarla işbirliği içinde yürütüldü; veri toplama, atölye çalışmaları ve teknik analizler yapıldı (İzmir SECAP, 2020).

EBRD Green Cities çalışmalarında İzmir özelinde sıkça vurgulanan alanlar şunlardır:

- Hava kalitesi ve ulaşım: Toplu taşıma altyapısının güçlendirilmesi, bisiklet/ yaya dostu düzenlemeler, düşük karbonlu ulaşım çözümleri.
- Enerji verimliliği: Belediye binaları, sokak aydınlatması ve kentsel altyapıda enerji tasarrufu projeleri. Yenilenebilir (Güneş) enerji uygulamalarının teşviki.
- Su yönetimi: Şebeke kayıplarının azaltılması, yağmur suyu yönetimi ve suyun verimli kullanımı.
- Atık yönetimi: Geri dönüşüm ve organik atık ayrıştırma sistemleri, düzenli depolama/geri kazanım altyapısının güçlendirilmesi.
- Yeşil alanlar ve kentsel biyolojik çeşitlilik: Parkların, kıyı alanlarının ve rekreasyon alanlarının iyileştirilmesi; şehir içi ağaçlandırma ve iklimsel serinleme (urban cooling) tedbirleri.
- İklim değişikliğine uyum: Taşkın yönetimi, kıyı erozyonu üzerine önlemler ve şehir dayanıklılığı (EBRD, 2023; İzmir SECAP, 2020).

ENERJİ VERİMLİLİĞİ / ENERGY EFFICIENCY			
Proje	Detay	Hedef	Durum
LED Sokak Aydınlatması	Şehir genelinde LED dönüşümü	50.000+ lamba	Devam Ediyor
Belediye Enerji Verimliliği	Yalıtım, HVAC, Güneş paneli	Tasarruf sağlanması	Pilot
YEŞİL ALANLAR & BİYOÇEŞİTLİLİK			
Proje	Detay	Durum	
Kültürpark Restorasyonu	Peyzaj yenileme / Ağaçlandırma / Altyapı iyileştirmesi	Devam Ediyor	
Gediz Deltası Koruma	Sulak alan restorasyonu / Kuş gözlem istasyonları	Devam Ediyor	

Kordon & Kıyı Şeridi	Yaya yolları / Yeşillendirme / Bisiklet yolu / Alsancak-Konak		Tamamlandı
ATIK YÖNETİMİ / WASTE MANAGEMENT			
Proje	Detay	Konum	Durum
Organik Atık Ayırıştırma	Mahalle merkezleri + Kompost tesisleri	Karşıyaka, Bornova	Pilot
ULAŞIM / TRANSPORT			
Proje	Detay		Durum
Metro Çalışmaları	Metro 1: Tamamlandı / Metro 2 (Narlidere): Tamamlandı 6.1 km / Metro 3 (Buca): 11 istasyon, 13,4 km		Devam Ediyor
İZBAN & İzmirRay	Aktarma merkezleri modernizasyonu + Akıllı biletleme		Planlama
Bisiklet Yolu Ağı	Hedef: 100+ km yeni yol / Kıyı şeridi & ana caddeler		Devam Ediyor
Elektrikli Otobüs	Pilot sürüş testleri		Test Aşaması
SU YÖNETİMİ / WATER MANAGEMENT			
Proje	Detay	Hedef	Durum
Dere Kenarlı Restorasyonu	Sulak alan yerleri	50.000 kişi kullanım	Planlama
Su Sistemleri	Damla sulama çalışmaları	Azalan su tüketimi	Planlama
Yeşil Yüzey Kaplamaları	Geçirimli kaplamalar	2-4°C ısı azaltma	Planlama

Tablo 6. EBRD Green Cities (GCAP dahil) projeleri ve detayları (EBRD, 2023; İzBB, 2017, 2019, 2020; İzmir SECAP, 2020).

4.3. Urban GreenUP

Bu proje kapsamında öncü kentler olan Valladolid (İspanya), Liverpool (İngiltere) ve İzmir (Türkiye) Urban GreenUP stratejisini ve onun yeşil ekonomi yaklaşımını tekrarlayarak kendi kent planlarını doğallaştırma biçimlerini geliştireceklerdir. Öncü kentlerin deneyimlerinden yararlanacak olan izleyici kentler ise Mantova (İtalya), Ludwigsburg (Almanya), Medellin (Kolombiya), Chengdu (Çin) ve Binh Dinh-Quy Nhon (Vietnam)'dur. Bu izleyici kentler, Urban GreenUP stratejisini ve yeşil ekonomi yaklaşımını kendi bağlamlarına uyarlayarak kent planlarını doğallaştırma biçimlerini geliştireceklerdir. Proje, 25 partner ve 9 ülkeden (3'ü Avrupa dışından) katılımcıyla uluslararası bir iş birliği çerçevesinde yürütülmüştür. Proje alanı Karşıyaka Kent Merkezi, Girne Bulvarı, Peynircioğlu Deresi, Sasalı Doğal Yaşam Parkı gibi özel alanları içermekte olup

ısı adası etkisini azaltmak, biyoçeşitliliği arttırmak, tarımda iklim dostu uygulamalar gerçekleştirmek gibi bir çok hedefi kapsamaktadır (Urban GreenUp izmir, 2020b).

İzmir ölçeğinde hayata geçirilen; ekolojik koridorların tesisi, sistematik ağaçlandırma faaliyetleri, bisiklet yolu ağlarının ekspansiyonu, kentsel tarımı destekleyen iklim dostu seraların inşası, Peynircioğlu Deresi'nin restorasyonu ile çevresel rehabilitasyonu, dikey bahçe uygulamaları ve yeşil otopark çatı sistemleri gibi somut müdahaleler, projenin temel uygulama akslarını oluşturmaktadır. Bahsi geçen bu pratik uygulamalar; kentsel yaşam kalitesini artırmayı ve mevcut altyapı sistemlerini çevresel şoklara karşı tahkim etmeyi hedefleyen bütüncül bir sistemik kurgu üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda proje, birbiriyle yüksek düzeyde korelasyon içerisinde olan ve birbirini operasyonel olarak destekleyen dört ana tematik kategori altında tasnif edilmiştir: kentsel planlama süreçlerinin doğallaştırılması, sürdürülebilir su yönetimi stratejileri, tekil mahiyetteki yeşil altyapı bileşenleri ve teknik olmayan (sosyal/yönetmelik) tamamlayıcı uygulamalar. Bu kategorik yaklaşım, İzmir'in doğa esaslı çözümler aracılığıyla kentsel dirençliliğini artırma vizyonunun metodolojik iskeletini meydana getirmektedir (Urban GreenUp izmir, 2020a).

Kentsel dirençliliğin fiziksel tezahürleri olarak değerlendirilen; biyokömür (biochar) sentezi yoluyla karbon yutak alanlarının oluşturulması, sürdürülebilir drenaj sistemlerinin (SuDS) entegrasyonu, geçirimsiz yüzey kaplamaları ve bisiklet ağlarının ekspansiyonu gibi somut teknik müdahaleler, projenin kuramsal çerçevesini belirleyen temel dayanak noktalarını teşkil etmektedir. Urban GreenUP projesi, bu tür teknik doğa esaslı çözümlerin büyük ölçekli metropol alanlarında uygulanabilirliğini kanıtlayarak, çevresel sürdürülebilirlik ve sosyoekonomik refah üzerinde ölçülebilir etkiler üretmeyi hedeflemektedir. Nitekim Valladolid örneğinde görülen karbon emisyonunun 200 tonun altına düşürülmesi ve kentsel ısı adası etkisinin 5 °C seviyesinde sönümlenmesi ile Liverpool'un 1500 m³ kapasiteli yağmur suyu depolama başarısı, bu teknik uygulamaların teorik vaatlerini ampirik verilerle desteklemektedir. İzmir bağlamında ise biyokömür uygulaması, toprağın agronomik verimliliğini artırmasının ötesinde, atmosferik karbonun tutulması noktasında stratejik bir işlev üstlenerek kentin iklim değişikliği ile mücadele kapasitesini tahkim etmektedir. Bu ampirik çıktılar ışığında, projenin metodolojik yapısı; kentsel planlamanın doğallaştırılması, su yönetimi çözümleri, tekil yeşil altyapılar ve teknik olmayan sosyal uygulamalar olmak üzere dört temel kategori altında sistemleştirilmiştir (Urban GreenUp izmir, 2020b).

Yerel toplulukların iklim değişikliği ile mücadele süreçlerine aktif katılımının sağlanması ve kentsel üretim faaliyetleri aracılığıyla çok sesli, katılımcı bir başarı modelinin tesis edilmesi, projenin nihai ve en stratejik hedefleri arasında yer almaktadır. Bu katılımcı yaklaşım ekseninde şekillenen Urban GreenUP projesi;

teknik müdahalelerin ötesinde, kentsel ekosistemlerdeki yaşam kalitesini maksimize etmeyi, toplumun çevre koruma bilinci ile ekolojik farkındalık düzeyini sistematik olarak yükseltmeyi ve eş zamanlı olarak uluslararası iş birliği ağları ile küresel sinerjilerin tesis edilmesini teşvik etmektedir. Projenin hedeflediği bu sosyo-ekonomik ve çevresel çıktılar, yeşil dönüşümün sadece teknik bir altyapı değişikliği değil, aynı zamanda toplumsal bir dönüşüm süreci olduğu gerçeği üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda, yerel dinamiklerin karar alma ve uygulama mekanizmalarına entegre edilmesi yoluyla elde edilecek olan kolektif başarı, projenin hem yerel ölçekteki sürdürülebilirliğini hem de uluslararası literatürdeki etkili sonuçlara ulaşma potansiyelini tahkim eden temel yapı taşını oluşturmaktadır (Urban GreenUp izmir, 2020b).

KENTLERİN YENİDEN DOĞALLAŞTIRILMASI

Proje	Detay	Hedef	Fayda
Yeşil Koridor	Bisiklet yolları + Yaya alanları	700.000 kişi	CO ₂ azaltma
Ağaçlandırma	Kapsamlı ağaçlandırma	46 ton CO ₂	3-5°C ısı azaltma
Kent Koruması	Karbon yutak	36 ton CO ₂ /yıl	Biyoçeşitlilik artışı
Proje	Kapasite	CO₂ Azaltma	Maliyet
TEKİL YEŞİL ALTYAPI			
Biyokömür Üretimi	1.05 ton	1,05 ton CO ₂ ve 0,4 ton NO ₂ azaltımı	1-2°C ısı azalışı
Dikey Yeşil Altyapı	-	10°C kaldırım yüzeyi	€239.000/yıl
İklim Duyarlı Seralar	7,5 ton/yıl	Enerji tasarrufu	Eğitim amaçlı

SOSYO-EKOLOJİK MÜDAHALELER

Proje	Açıklama	Hedef / Kapasite
Geleceğin Laboratuvarı	İklim değişikliğine gösterimi	840.000 ziyaretçi hedefi
Üretici Pazarı & Kadın Kooperatifleri	Yerel ürün pazarlaması, kadın istihdamı	42.000 ziyaretçi
Tür-Sayım (Bio-Blitz) Faaliyet	Kentsel biyoçeşitlilik ve iklim değişikliği eğitimi, Vatandaş katılımı ve biyoçeşitlilik izleme	100.000 katılımcı

Vatandaş Destekli İzleme Platformu	Mobil uygulama, şehir çapında veri toplama	60.000 aktif + 500.000 alıcı
Belediye Destekli Kentsel Tarım	Kentsel tarım alanları, halk katılımı	300.000 m ² alan kullanımı
Eğitim Faaliyetleri	Farklı yeşil altyapıların vatandaş refahını ve duyuşal özelliklerini geliştirmesi	90.000 vatandaş
Katılım (Engagement)	Portal, kentsel tarım, kadın kooperatifleri, bio-blitz	Portal: 50.000 / Tarım: 300.000 / Kooperatif: 85.000 / Bio-blitz: 100.000
SU YÖNETİMİ ÇÖZÜMLERİ		
Eylem	Açıklama	Ölçek / Hedef
Dere Kenarı Restorasyonu	Sel/taşkın önleme, ekolojik iyileştirme	300.000 kişi kullanımı
Su Sistemleri	Damla sulama çalışmaları	Tarım alanlarında tasarruf
Yeşil Yüzey Kaplamaları	Geçirimli kaldırım, ısı azalma	2-4°C ısı düşüş

Tablo 7. Urban GreenUP projeleri ve detayı (CORDIS | European Commission, 2023; Urban GreenUp izmir, 2020b).

5. PROJE UYGULAMALARI VE SAHA ÖRNEKLERİ

İzmir'in konsept üzerindeki stratejik planlarının kentsel dokuda nasıl bir karşılık bulduğunu anlamak için somut saha uygulamalarına bakmak gerekir. Kentin vizyonu, sadece raporlarda kalan bir niyet beyanı olmaktan çıkmış; ulaşımdan enerjiye, doğa temelli çözümlerden finansal yatırımlara kadar geniş bir yelpazede fiziksel projelere dönüşmüştür. Bu noktada, büyük ölçekli altyapı dönüşümleri ile yerel ekosistemi koruyan yenilikçi müdahaleler arasındaki denge, İzmir'in uygulama gücünü simgelemektedir. Özellikle ulaşım ve enerji eksenindeki dönüşüm, bu somutlaşma sürecinin en görünür halkasını oluşturmaktadır.

İzmir'in sürdürülebilir kentleşme modeli, stratejik hedeflerin ötesine geçerek saha uygulamalarında somut projelere dönüşmüştür. (Tablo 8)'te sunulan ortak projeler tablosu incelendiğinde, kentin dönüşümünün üç temel sütun üzerine inşa edildiği görülmektedir: Ulaşım yenilikleri, mavi-yeşil altyapı düzenlemesi ve iklim adaptasyonu odaklı yenilikçi çözümler. Ulaşım ve Enerji Dönüşümü: Büyük ölçekli altyapı yatırımlarında EBRD Green Cities ve İzmir GCAP'ın baskın rolü dikkat çekmektedir. Buca metrosu gibi yüksek bütçeli raylı sistem projeleri ile toplu taşımanın elektrifikasyonu (elektrikli otobüsler) bu iki programın finansal ve stratejik desteğiyle yürütülmektedir. Mevcut durumda raylı sistem ağına 150 km'ye ulaşması ve bisiklet yollarının 200 km sınırını aşması,

kentin karbon salımını azaltma hedefindeki kararlılığını göstermektedir. Peynircioğlu Ekolojik Koridor Projesi, Urban GreenUP kapsamında İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından hayata geçirilen ve uluslararası alanda da tanınırlık kazanan önemli bir uygulama örneği olarak öne çıkmaktadır. Avrupa Birliği'nin Horizon 2020 programı kapsamında 2,3 milyon Euro hibeli Urban GreenUP projesinin bir parçası olarak gerçekleştirilen bu çalışmada, Mavişehir'deki Peynircioğlu Deresi kıyı kesimi ile Halk Park güzergahı boyunca doğa temelli çözümler uygulanmıştır. Geçirimsiz yüzey kullanılmadan gerçekleştirilen bu müdahalelerle hem taşkın kontrolü sağlanmış hem de dere çevresinde yeni yeşil alanlar oluşturulmuştur. Proje, ulusal ölçekte TMMOB Şehir Plancıları Odası Raci Bademli İyi Uygulamalar Özendirme Ödülü'ne layık görülmüş; ardından uluslararası arenada da başarısını kanıtlayarak Uluslararası Bahçe Bitkileri Üreticileri Birliği (AIPH) tarafından düzenlenen 2022 Dünya Yeşil Şehir Ödülleri'nde iklim değişikliği kategorisinde en iyi üç proje arasına girmiştir. Kore Cumhuriyeti'nin Jeju kentinde gerçekleştirilen ödül töreninde Melbourne (Avustralya) ve Meksiko (Meksika) ile birlikte finale kalan proje, İzmir'in doğa temelli kentsel dönüşüm yaklaşımının uluslararası geçerliliğini somut biçimde ortaya koymaktadır (Urban GreenUp izmir, 2020b).

Doğa Temelli Çözümler ve Yeşil Altyapı: Urban GreenUP ve İzmir GCAP ortaklığında yürütülen projeler, kentin ekolojik dokusunu mahalle ölçeğinde düzenlemeyi hedeflemektedir. Peynircioğlu Deresi restorasyonunun tamamlanmış olması, doğa temelli çözümlerin (NBS) başarılı bir "pilot uygulama" örneği teşkil ettiğini kanıtlamaktadır. Devam eden yeşil koridor projeleri ve tozlaştırıcı habitat çalışmaları ise kentsel biyoçeşitliliğin artırılmasına yönelik ileri aşama stratejiler olarak tabloda yer almaktadır.

İnovasyon ve Adaptasyon: Tablonun dikkat çeken bir diğer boyutu, yağmur suyu yönetimi (SuDS), organik atık kompostlaştırma ve enerji verimliliği (LED aydınlatma) gibi projelerin tüm programlar tarafından çapraz bir şekilde desteklenmesidir. Özellikle yağmur suyu ayrıştırma ve akıllı şebeke projelerinin pilot aşamadan uygulama aşamasına geçişi, kentin iklim krizine karşı fiziksel direncini artırmayı amaçlayan teknik bir metodolojiyi yansıtmaktadır.

Bu 3 proje sayesinde yeşil bir İzmir için adım adım ilerleme kaydedilmektedir. Yeşil şehirler hem bugünümüz hem de yarınımız için devrim niteliğinde projelerdir. Bu şekillerde bunun en önemli görsele yansıması halidir.

Proje Adı / Project Name	EBRD Green Cities	Urban GreenUp	İzmir GCAP	Durum / Status
YEŞİL ALANLAR / GREEN SPACE				
Peynicioğlu Deresi Restorasyonu / Stream Restoration	-	✓	✓	Tamamlandı / Completed
Yeşil Koridor Oluşturma / Green Corridor Creation	-	✓	✓	Devam Ediyor (Karyasıyaka) / Ongoing
Dikey Yeşil Altyapı, Yeşil çitler / Green Walls	-	✓	✓	Pilot Uygulamalar / Pilot Phase
Kültürpark Restorasyonu / Kulturpark Restoration	✓	-	✓	Devam Ediyor / Ongoing
Gediz Deltası Koruması / Gediz Delta Protection	✓	-	✓	Devam Ediyor / Ongoing
Mahalle Parkları (35 Yasayan Park) / Neighborhood Parks	-	-	✓	Kısmen Tamamlandı / Partly Completed
Tozlaştırmacı Habitatlara / Pollinator Habitats	-	✓	✓	Planlama / Planning
SU YÖNETİMİ / WATER MANAGEMENT				
Yağmur Suyu Yönetimi (SuDS) / Rainwater Management	✓	✓	✓	Pilot Uygulamalar / Pilot Phase
Şebeke Suyu Kayıp Azaltma / Water Loss Reduction	✓	-	✓	Pilot Başladı / Pilot Started
Geçirimli Yüzey Kaplamaları / Permeable Surfaces	-	✓	✓	Planlama / Planning
ULAŞIM / TRANSPORT				
Metro & Raylı Sistemler / Metro & Rail Systems	✓	-	✓	Devam Ediyor (Buca hattı) / Ongoing
Bisiklet Yolları / Bicycle Paths	✓	✓	✓	Kısmen Tamamlandı (200+ km) / Partly Completed

Elektrikli Otobüsler / Electric Buses	✓	-	✓	Test Aşaması / Testing Phase
ENERJİ / ENERGY				
LED Sokak Aydınlatması / LED Street Lighting	✓	-	✓	Devam Ediyor (50.000+ lamba) / Ongoing
Belediye Binalarında Enerji Verimliliği / Energy Efficiency	✓	-	✓	Pilot Uygulamalar / Pilot Phase
ATIK / WASTE				
Organik Atık Ayrıştırma & Kompost / Organic Waste & Compost	✓	-	✓	Pilot (Karşıyaka, Bornova) / Pilot
İKLİM & YEŞİL ALANLAR / CLIMATE & GREENHOUSES				
İklim Duyarlı Seralar / Climate-Responsive Greenhouses	-	✓	✓	Planlama / Planning
Biyokömür Üretimi & Kullanımı / Biochar Production	-	✓	✓	Planlama / Planning
Yeşil Otopark Örtüleri / Green Parking Canopies	-	✓	✓	Planlama / Planning

Tablo 8. Ortak yapılan projeler (CORDIS | European Commission, 2023; EBRD, 2023; İzBB, 2017, 2019, 2020).

5.1. Analiz: Programlar Arası Sinerjiler

İzmir'in iklim değişikliğine karşı dirençli bir kent olma vizyonu; EBRD Green Cities, Urban GreenUP ve İzmir GCAP programlarının oluşturduğu üçlü üzerine inşa edilmiştir. Bu programlar; stratejik planlama çerçevesi, yenilikçi doğa temelli uygulamalar ve finansal kurgu eksenlerinde birleşerek kentin yeşil altyapısını güçlendirmektedir.

İzmir GCAP, kentin yeşil dönüşümünün anayasası niteliğindedir. Ulaşım, enerji, atık yönetimi ve mavi-yeşil altyapı sistemleri için uzun vadeli sürdürülebilirlik hedeflerini belirleyerek, diğer tüm projelerin kurumsal ve politik zeminini oluşturur. İzmir GCAP'ın teorik hedefleri, Urban GreenUP ile sahada hayat bulmaktadır. Kent içindeki yeşil koridorlar, dikey bahçeler ve geçirgen

yüzeyler gibi Doğa Temelli Çözümler (NBS), bu program aracılığıyla test edilen prototiplerdir. Bu projeler, teorik planlamanın kentsel dokudaki uygulanabilirliğini kanıtlayan "yaşayan laboratuvarlar" işlevi görür. EBRD Green Cities , stratejik plan ile inovatif uygulama arasındaki en kritik köprüyü kurmaktadır. Geniş finansal kapasitesiyle, küçük ölçekli pilot projelerin (Urban GreenUP) ve makro stratejilerin (GCAP) hayata geçmesi için gerekli yatırım altyapısını sağlar.

Bu üçlü yapı arasındaki sinerji, İzmir'in "yeşil kent" vizyonunu salt bir niyet beyanından çıkarıp finanse edilebilir ve ölçülebilir bir eylem planına dönüştürmüştür. Ancak, bu modelin sürdürülebilirliği için EBRD programındaki bazı kısıtların aşılması gerekmektedir. Özellikle düşük yenilikçilik seviyesi, sınırlı toplumsal katılım ve saf ekonomik odaklılık gibi zayıf yönler; yerel yönetimin katılımcı demokrasiyi güçlendirmesi ve sosyal sürdürülebilirliği finansal kurgunun merkezine almasıyla geliştirilmelidir. İzmir için; yerel yönetimin iklim hedeflerini merkeze alarak planlamayı (GCAP), yenilikçi uygulamayı (Urban GreenUP) ve küresel finansmanı (EBRD) tek bir potada eritme başarısını göstermektedir. Bu bütüncül yaklaşım, teorinin pratiğe, pratiğin ise kalıcı kentsel politikalara dönüşmesini sağlayan bir model teşkil etmektedir.

6. SONUÇ

Bu çalışma, İzmir kentinde eş zamanlı olarak yürütülen EBRD Green Cities, Urban GreenUP ve İzmir GCAP projeleri üzerinden, metropol ölçeğinde yeşil dönüşüm stratejilerini karşılaştırmalı bir perspektifle incelemiştir. Elde edilen bulgular, bu üç programın birbirini tamamlayan, zaman içerisinde gelişen ve çok katmanlı bir kentsel dirençlilik sistemi oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Aynı zamanda, kentin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmasında önemli adımlar olan kentsel altyapının iyileştirilmesi, yeşil alanların artırılması, ulaşım çözümlerinin geliştirilmesi ve iklim değişikliğine adaptasyon konularında önemli katkılar sağlamıştır. İzmir, bu projeler sayesinde kişi başına düşen yeşil alan miktarını artırmış, hava kalitesini iyileştirmiş ve Avrupa Yeşil Başkent yarışmasında finalist olarak uluslararası tanınma kazanmıştır.

Üç program arasında önemli sinerjiler bulunmaktadır. Her program kendi güçlü yanlarıyla sistemi tamamlamakta ve birbirlerini destekleyici roller üstlenmektedir. Programlar arası bilgi paylaşımı ve yağmur suyu yönetimi gibi konularda işbirliğinin güçlendirilmesi , kaynakların daha etkin kullanımını sağlayacaktır. EBRD finansmanı, Urban GreenUP inovasyonu ve İzmir GCAP'ın yerel uygulama gücü bir araya geldiğinde, şehirlere kapsamlı ve sürdürülebilir çözümler sunulabilir. Bu bağlamda, programlar arası bilgi akışı ve etkili koordinasyon sağlanması kritik önem taşımaktadır. Ayrıca, her programın kendi güçlü yanlarıyla sistemi tamamlaması, bütünlük bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın temel çıkarımları şu şekildedir: Birincisi, İzmir'in tarihsel süreçte plansız büyüme ve mekânsal kayıplar ile yeşil alanların tahribi ve büyük ölçüde ki kaybı, 21. yüzyılın başında kentin yeni çözümler bulmasını gerekli kılmıştır. İklim dirençli ve doğa temelli planlama stratejilerinin uygulanmasını hedefleyen bu dönüşümde başarıyı getiren temel unsur, parçalı projeler yerine, kurumsal çerçeve (GCAP), inovatif uygulama (Urban GreenUP) ve finansal kapasite (EBRD) arasındaki tamamlayıcı yapıdır. Bu üçlü yapı, kentin yeşil dokusunu sadece fiziksel bir yeşillendirme unsuru olarak değil, iklim değişikliğine uyumun stratejik bir altyapısı olarak sosyal, ekolojik ve ekonomik boyutlu olarak yeniden konumlandırmıştır.

İkincisi, Urban GreenUP gibi pilot projelerin, büyük ölçekli altyapı yatırımları için bir deneyim sahası görevi görmesi, kentsel dönüşümde risk yönetimi açısından kritik bir model sunmaktadır. Yerel düzeyde test edilen doğa temelli çözümlerin, başarılı sonuçlar ürettikçe kent genelinde ölçeklendirilebilir olması, kaynak kullanımında verimliliği ve politika sürdürülebilirliğini garanti altına almaktadır.

Analiz sonuçları, bu üç programın tekil olarak güçlü yönleri sahip olmakla birlikte, asıl etkisinin "bütünleşik bir yönetim modeli" içerisinde açığa çıktığını göstermektedir. EBRD Green Cities'in finansal gücü, Urban GreenUP'ın teknik inovasyonu ve İzmir GCAP'ın yerel planlama vizyonu bir araya geldiğinde; İzmir sadece fiziksel bir dönüşüm değil, kurumsal ve ekolojik bir direnç de kazanmaktadır. Ancak, programların sınırlı finansman kaynakları, dış desteğe bağımlılık ve uluslararası bilgi akışındaki kısıtlar, aşılması gereken temel zorluklardır. Bu noktada önerimiz; programlar arası eşgüdümün artırılması, veri paylaşım platformlarının oluşturulması ve pilot uygulamalardan elde edilen öğrenimlerin (özellikle yağmur suyu yönetimi ve NBS uygulamaları gibi) kentin genel planlama stratejilerine sistematik olarak entegre edilmesidir. Sonuç olarak, İzmir'in yeşil dönüşümü; finansal, teknik ve sosyal katılım bileşenlerinin eş zamanlı yürütüldüğü, dinamik ve esnek bir model olarak diğer kentler için de özgün bir model oluşturma potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

- Başkan, O., ve Saygı, H. (2002). İzmir Körfezi'ndeki Kirliliğin İstatistiksel Bir Modelle İncelenmesi. *Ege Üniversitesi Su ürünleri dergisi*, 19(1-2), 133-145.
- Bilsel, C. (1996). Ideology and Urbanism During the Early Republican Period: Two Master Plans for İzmir and Scenarios of Modernization. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, (16(1)), 13-30.
- Bilsel, C. (2009). İzmir'de Cumhuriyet dönemi kent planlaması(1923-1965): 20. Yüzyıl kentsel mirası ve kamusal mekânlar. *Ege Mimarlık*, (71), 12-17.
- Bratman, G., Hamilton, P., ve Daily, G. (2012). *The impacts of nature experience on human cognitive function and mental health* (C. 1249). New York Academy of Sciences.
https://www.researchgate.net/publication/221819026_The_impacts_of_nature_experience_on_human_cognitive_function_and_mental_health
- Coombes, E., Jones, A. P., ve Hillsdon, M. (2010). The relationship of physical activity and overweight to objectively measured green space accessibility and use. *Social Science & Medicine*, 70(6), 816-822.
- CORDIS | European Commission. (2023). *New Strategy for Re-Naturing Cities through Nature-Based Solutions | URBAN GreenUP | Project | Fact Sheet | H2020*. CORDIS | European Commission.
<https://cordis.europa.eu/project/id/730426>
- EBRD. (2023). *European Bank for Reconstruction and Development Green Cities (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Yeşil Şehirler)*. EBRD green cities.
<https://www.ebrdgreencities.com/>
- Erol, N., Kılıç, C., Ulusoy, M., Keçeci, M., ve Şimşek, Z. (1998). *Türkiye ruh sağlığı profili raporu*.
- Global Health Estimates. (2017). *Depression and Other Common Mental Disorders*. World Health Organization.
<https://www.who.int/publications/i/item/depression-global-health-estimates>
- Hartig, T., Mitchell, R., de Vries, S., ve Frumkin, H. (2014). Nature and health. *Annual Review of Public Health*, 35, 207-228.
<https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-032013-182443>
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2023). *Climate Change 2021 – The Physical Science Basis: Working Group I Contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009157896>
- İzBB. (2017). *İzmir Ulaşım Ana Planı UPI 2030* (s. 74). Ulaşım Dairesi Başkanlığı, Boğaziçi proje A.Ş.

- https://www.izmir.bel.tr/CKYuklenen/dokumanlar_2018/upi_sonuc_ozeti.pdf
- İzBB. (2019). *2019 Faaliyet Raporu* (s. 223). İzmir Büyükşehir Belediyesi.
https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/2019FaaliyetRaporu_web.pdf
- İzBB. (2020). *İzmir Yeşil Şehir Eylem Planı* (s. 196). İzmir Büyükşehir Belediyesi.
https://ebrdgreencities.com/assets/Uploads/PDF/Izmir-GCAP-report_FINAL-ISSUED-TURK.pdf
- İzmir SECAP. (2020). *İzmir Sürdürülebilir enerji ve iklim eylem planı* (s. 196). İzmir Büyükşehir Belediyesi.
https://skpo.izmir.bel.tr/Upload_Files/FckFiles/file/2020/WEB_SAYFASI_SECAP-Turkce.pdf
- Jennings, V., ve Bamkole, O. (2019). The Relationship between Social Cohesion and Urban Green Space: An Avenue for Health Promotion. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(3), 452.
<https://doi.org/10.3390/ijerph16030452>
- Kaczynski, A. T., ve Henderson, K. A. (2007). Environmental correlates of physical activity: A review of evidence about parks and recreation. *Leisure Sciences*, 29(4), 315-354. <https://doi.org/10.1080/01490400701394865>
- Kaçmaz Akkurt, G., Ozeren Alkan, M., ve Hepcan, Ç. (2019). *KENTLERİN DOĞALLAŞTIRILMASI BAĞLAMINDA DOĞA ESASLI ÇÖZÜMLER; URBAN GreenUP PROJESİ İZMİR ÖRNEĞİ*.
- Lederbogen, F., Kirsch, P., Haddad, L., Streit, F., Tost, H., Schuch, P., Wüst, S., Pruessner, J. C., Rietschel, M., Deuschle, M., ve Meyer-Lindenberg, A. (2011). City living and urban upbringing affect neural social stress processing in humans. *Nature*, 474(7352), 498-501.
<https://doi.org/10.1038/nature10190>
- Li, Q. (2010). Effect of forest bathing trips on human immune function. *Environmental Health and Preventive Medicine*, 15(1), 9-17.
<https://doi.org/10.1007/s12199-008-0068-3>
- Maas, J., van Dillen, S. M. E., Verheij, R. A., ve Groenewegen, P. P. (2009). Social contacts as a possible mechanism behind the relation between green space and health. *Health & Place*, 15(2), 586-595.
<https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2008.09.006>
- McMahon, E., ve Benedict, M. (2006). *Green Infrastructure: Linking Landscapes and Communities* (Island press).
https://www.researchgate.net/publication/40777458_Green_Infrastructure_Linking_Landscapes_and_Communities

- Meyer, N., Parshad, N., ve Soyer, T. (Direktörler). (2021). *İzmir'in Doğa İle Uyumlu Yaşam Stratejisi Lansmanı* [Video kaydı].
<https://www.youtube.com/watch?v=QrUICR8nwTU>.
- OECD. (2013). *Green Growth in Cities* (s. 132). OECD Green Growth Studies.
https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2013/05/green-growth-in-cities_g1g2d107/9789264195325-en.pdf
- Park, B. J., Tsunetsugu, Y., Kasetani, T., Kagawa, T., ve Miyazaki, Y. (2010). The physiological effects of Shinrin-yoku (taking in the forest atmosphere or forest bathing): Evidence from field experiments in 24 forests across Japan. *Environmental Health and Preventive Medicine*, 15(1), 18-26.
<https://doi.org/10.1007/s12199-009-0086-9>
- Peen, J., Schoevers, R., Beekman, A., ve Dekker, J. (2009). The current status of urban–rural differences in psychiatric disorders. *Acta psychiatrica Scandinavica*, 121, 84-93. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0447.2009.01438.x>
- Santamouris, M. (2014). Cooling the cities – A review of reflective and green roof mitigation technologies to fight heat island and improve comfort in urban environments. *Solar Energy*, 103, 682-703.
<https://doi.org/10.1016/j.solener.2012.07.003>
- T.C.Sağlık Bakanlığı. (2009). *Türkiye Ruh Sağlığı Profili Raporu, RSHMB*.
- TÜİK, T. İ. K. (2019). *Türkiye Sağlık Araştırması*.
- Tzoulas, K., Korpela, K., Venn, S., Yli-Pelkonen, V., Kaźmierczak, A., Niemela, J., ve James, P. (2007). Promoting ecosystem and human health in urban areas using Green Infrastructure: A literature review. *Landscape and Urban Planning*, 81(3), 167-178.
<https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.02.001>
- Ulrich, R. S., Simons, R. F., Losito, B. D., Fiorito, E., Miles, M. A., ve Zelson, M. (1991). Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11(3), 201-230.
[https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80184-7](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80184-7)
- UN-Habitat. (2020). *World Cities Report 2020: The Value of Sustainable Urbanization*. United Nations Human Settlements Programme.
<https://unhabitat.org/world-cities-report-2020-the-value-of-sustainable-urbanization>
- United Nations. (2019). *World urbanization prospects: The 2018 revision*. United Nations.
- Urban GreenUp izmir. (2020a). *Urban GreenUp İzmir projesi/İZMİR (TÜRKİYE) – NBS İLE KENTSEL DOĞALLAŞTIRMA PLANI. İZMİR (TURKEY) – RE-NATURING URBAN PLAN WITH NBS*.

<https://www.urbangreenup.eu/cities/front-runners/izmir/izmir-turkey-re-naturing-urban-plan-with-nbs.kl>

Urban GreenUp izmir. (2020b). *Urban GreenUp projesi*. Urban GreenUp.
<https://www.urbangreenup.eu/>

Zandi-Sayek, S. (2011). *Ottoman Izmir The Rise of a Cosmopolitan Port, 1840-1880*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press.
<https://www.upress.umn.edu/9780816666027/ottoman-izmir/>

BÖLÜM 8

Kültürel Peyzaj Değerlerinin ABC Yaklaşımı Temelinde İndeks Temelli Değerlendirilmesi: KPDİ İçin Kavramsal ve Yöntemsel Bir Çerçeve

Mehmet Pekköz¹ & Şehriban Şahan²

1. Giriş

Kültürel peyzaj kavramı, peyzajın yalnızca doğal süreçlerin ürünü olan fiziksel bir çevre değil, aynı zamanda insan topluluklarının tarihsel, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetleriyle biçimlenen dinamik bir mekânsal yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Sauer'in kültürel peyzaj yaklaşımı, doğal peyzajın insan topluluklarının tarihsel faaliyetleriyle dönüştüğünü ve bu dönüşüm sonucunda kültürel peyzajın ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Sauer, 1925). Bu yaklaşım, kültürel peyzajı yalnızca görünen fiziksel çevre üzerinden değil, bu çevreyi şekillendiren tarihsel süreçler ve kültürel pratikler üzerinden de okumayı gerekli kılmaktadır. Benzer biçimde UNESCO kültürel peyzajları, doğa ve insanın ortak ürünü olan miras alanları olarak değerlendirmekte; bu alanların doğal çevre koşulları, toplumsal kullanım biçimleri, ekonomik ilişkiler ve kültürel süreklilikler içinde anlam kazandığını belirtmektedir (UNESCO World Heritage Centre, 2011). Fowler (2003) da Dünya Mirası kültürel peyzajlarının, doğal ve kültürel miras arasındaki keskin ayrımları aşan bütüncül bir değerlendirme alanı sunduğunu ifade etmektedir.

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, peyzajı insanlar tarafından algılandığı biçimiyle; karakteri doğal ve/veya insanî faktörlerin eylemi ve etkileşimi sonucunda oluşan alan olarak tanımlamaktadır (Avrupa Konseyi, 2000). Bu tanım, peyzajı yalnızca seçkin, anıtsal ya da koruma statüsüne sahip alanlarla sınırlamamakta; gündelik yaşam alanlarını, kırsal ve kentsel çevreleri, bozulmuş veya sıradan nitelikteki peyzajları da değerlendirme kapsamına almaktadır. Türkiye'nin Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'ni 4881 sayılı Kanun ile onaylamış olması, peyzajın korunması, yönetimi ve planlanması süreçlerinin ulusal ölçekte de kurumsal ve yasal bir çerçeveye bağlandığını göstermektedir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2003). Bu durum, kültürel peyzajların yalnızca miras alanı yaklaşımıyla değil, aynı

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Isparta, Türkiye, ORCID: 0000-0001-5448-6710

² Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Isparta, Türkiye, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8973-1480>

zamanda mekânsal planlama, yaşam kalitesi, yerel kimlik ve sürdürülebilir yönetim bağlamında da ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Kültürel peyzajların karmaşık yapısı, değerlendirme sürecinde tek boyutlu yöntemlerin yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bir kültürel peyzaj alanında topoğrafya, hidrolojik yapı, jeolojik özellikler ve iklimsel koşullar gibi abiyotik bileşenler; bitki örtüsü, habitat sürekliliği, tarımsal örüntüler ve ekolojik bağlantılar gibi biyotik bileşenler; yerleşim dokusu, tarihsel yapılar, geleneksel kullanım biçimleri, üretim pratikleri ve kültürel bellek gibi insan kaynaklı bileşenlerle birlikte çalışır. Antrop ve Van Eetvelde (2017), peyzajın bütüncül doğasının farklı disiplinlerden gelen bakış açılarını bir araya getiren bir kavramsal alan sunduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede kültürel peyzaj değerlendirmelerinde doğal, ekolojik, tarihsel, sosyal ve algısal bileşenlerin birlikte ele alınması, alanın gerçek karakterinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Peyzaj karakter değerlendirmesi literatürü, kültürel peyzajların tanımlanması ve sınıflandırılması açısından önemli bir yöntemsel zemin sunmaktadır. Swanwick (2002), peyzaj karakterini belirli bir alanda tutarlı biçimde tekrar eden ve o alanı diğerlerinden ayıran doğal, kültürel ve algısal unsurların oluşturduğu ayırt edici örüntü olarak ele almaktadır. Tudor (2014) ise peyzaj karakter değerlendirmesini, peyzaj tiplerinin ve peyzaj alanlarının tanımlanması, açıklanması ve karar süreçlerine aktarılması için kullanılan sistematik bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Türkiye’de Şahin, Perçin, Kurum, Uzun ve Bilgili (2014) tarafından hazırlanan Peyzaj Karakter Analizi ve Değerlendirmesi Ulusal Teknik Kılavuzu, bölge ve alt bölge ölçeklerinde peyzaj karakterinin analiz edilmesi ve değerlendirilmesi için önemli bir yöntemsel çerçeve sunmaktadır. Atik, Işıklı, Ortaçesme ve Yıldırım’ın (2015) Antalya-Side örneği üzerinden gerçekleştirdiği çalışma da peyzaj karakter değerlendirmesinin Türkiye’de yerel ölçekli planlama kararlarıyla ilişkilendirilebileceğini göstermektedir.

Bununla birlikte kültürel peyzajların yalnızca karakter tipleri veya betimleyici envanterler üzerinden ele alınması, değerlendirme sonuçlarının karşılaştırılabilir ve izlenebilir hale getirilmesi açısından sınırlılıklar barındırmaktadır. Kültürel peyzaj değerleri çoğu zaman estetik, tarihsel, ekolojik, sosyal veya sembolik ifadelerle açıklanmakta; ancak bu değerlerin karar destek süreçlerinde kullanılabilmesi için ölçülebilir ve yorumlanabilir göstergelere dönüştürülmesi gerekmektedir. Gösterge temelli değerlendirme ve kompozit indeks yaklaşımları, çok sayıda değişkeni belirli bir kuramsal çerçeve içinde bir araya getirerek karmaşık olguların daha sistematik biçimde analiz edilmesine imkân tanır. OECD/European Union/EC-JRC (2008), indekslerin farklı göstergeleri ortak bir değerlendirme yapısı içinde birleştirebilmesi için kavramsal çerçeve, gösterge seçimi, veri kalitesi, normalizasyon, ağırlıklandırma ve duyarlılık analizi gibi

aşamaların dikkatle ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu ilke, kültürel peyzaj değerlendirmeleri açısından da geçerlidir; çünkü kültürel peyzaj değeri tek bir göstergeyle temsil edilemeyecek kadar çok katmanlıdır.

CBS tabanlı çok kriterli karar analizi, kültürel peyzaj değerlendirmelerinde göstergelerin mekânsal olarak üretilmesi, birleştirilmesi ve karar süreçlerine aktarılması açısından önemli olanaklar sunmaktadır. Malczewski (1999), CBS ve çok kriterli karar analizinin birlikte kullanımının mekânsal karar problemlerinde alternatiflerin, kriterlerin ve ağırlıkların sistematik biçimde değerlendirilmesine imkân sağladığını belirtmektedir. Malczewski (2006), CBS tabanlı çok kriterli karar analizi literatürünün özellikle çevresel planlama, arazi kullanımı, uygunluk analizi ve mekânsal karar destek çalışmaları açısından güçlü bir yöntemsel altyapı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Kültürel peyzaj çalışmalarında bu yaklaşım, abiyotik, biyotik ve kültürel göstergelerin aynı mekânsal değerlendirme sistemi içinde bütünleştirilmesine yardımcı olabilir.

ABC yaklaşımı, kültürel peyzajların değerlendirilmesinde bu bütünleştirici ihtiyaca doğrudan yanıt veren kavramsal bir yapı sunmaktadır. Serrano Giné (2018), ABC peyzaj değerlendirme yöntemini, peyzajı abiyotik, biyotik ve kültürel unsurların birlikte şekillendirdiği bir yapı olarak ele alan; holistik ve parametrik yaklaşımları birleştiren bir değerlendirme yöntemi olarak açıklamaktadır. Bu yaklaşım, kültürel peyzajları yalnızca doğal veya kültürel özelliklerin toplamı olarak değil, bu bileşenler arasındaki ilişkiler üzerinden okumaya imkân tanır. Abiyotik yapı, biyotik çeşitliliğin ve insan kullanım biçimlerinin zeminini oluştururken; biyotik yapı üretim, yaşam, ekolojik süreklilik ve yerel kimlik üzerinde etkili olur. Kültürel bileşenler ise tarihsel kullanım pratikleri, yerleşim dokusu, miras unsurları ve toplumsal anlamlar aracılığıyla peyzajın karakterini derinleştirir.

Bu çalışmanın temel amacı, kültürel peyzaj değerlerinin abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenler temelinde indeks temelli olarak değerlendirilebilmesine yönelik kavramsal ve yöntemsel bir çerçeve ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Kültürel Peyzaj Değer İndeksi (KPDİ), kültürel peyzaj değerlerinin sistematik, karşılaştırılabilir ve mekânsal olarak yorumlanabilir hale getirilmesine yönelik teorik bir model olarak tartışılmaktadır. Böylece çalışma, kültürel peyzaj alanlarının korunması, planlanması ve yönetilmesinde kullanılabilecek gösterge temelli bir değerlendirme yaklaşımının kavramsal temellerini açıklamayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda çalışmanın özgün katkısı, kültürel peyzaj değerlerinin değerlendirilmesinde ABC yaklaşımı ile indeks temelli değerlendirme mantığını bir araya getiren kavramsal bir KPDİ çerçevesi önermesidir. Önerilen çerçeve, kültürel peyzaj çalışmalarında nitel betimleme, peyzaj karakter analizi ve nicel karar destek yaklaşımları arasında bir ilişki kurmaktadır. Böylece kültürel peyzaj değerlerinin yalnızca tanımlanması değil, aynı zamanda karşılaştırılabilir,

izlenebilir ve planlama kararlarına aktarılabilir biçimde yorumlanması için yöntemsel bir tartışma zemini oluşturulmaktadır.

2. Kültürel Peyzaj Kavramı ve Değerlendirme Boyutları

2.1. Kültürel Peyzaj Kavramının Kuramsal Arka Planı

Kültürel peyzaj kavramı, peyzajı yalnızca doğal süreçlerin şekillendirdiği fiziksel bir alan olarak değil, insan topluluklarının tarihsel süreç içinde çevreyle kurduğu ilişkilerin mekânsal ürünü olarak ele alan bütüncül bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bu bakımdan kültürel peyzaj, doğal çevrenin insan faaliyetleriyle dönüştürülmesi sonucunda ortaya çıkan fiziksel, ekolojik, sosyal, ekonomik ve sembolik katmanların birlikte okunmasını gerektirir. Sauer'in kültürel peyzaj yaklaşımı, doğal peyzajın kültürel süreçler aracılığıyla biçimlendiğini ve ortaya çıkan peyzajın insan topluluklarının yaşam biçimleri, üretim ilişkileri ve mekânsal örgütlenmeleriyle doğrudan bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır (Sauer, 1925).

UNESCO Dünya Mirası yaklaşımında kültürel peyzajlar, doğa ve insanın ortak ürünü olan miras alanları olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, kültürel peyzajı doğal ve kültürel miras arasında bir geçiş alanı olarak konumlandırmakta; insan topluluklarının doğal çevreye uyum sağlama, onu dönüştürme ve onunla birlikte yaşama biçimlerini kültürel mirasın bir parçası olarak değerlendirmektedir (UNESCO World Heritage Centre, 2011). UNESCO'nun kültürel peyzaj sınıflandırmasında tasarlanmış peyzajlar, organik olarak gelişmiş peyzajlar ve çağrışımsal peyzajlar olmak üzere üç ana kategori yer almaktadır. Bu sınıflandırma, kültürel peyzajların yalnızca fiziksel biçimlenişleriyle değil, tarihsel gelişim süreçleri, sembolik anlamları ve toplumsal değerleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi de kültürel peyzaj kavramının çağdaş anlamda genişlemesinde önemli bir kuramsal ve politik çerçeve sunmaktadır. Sözleşmeye göre peyzaj, insanlar tarafından algılandığı biçimiyle; karakteri doğal ve/veya insanî faktörlerin eylemi ve etkileşimi sonucunda oluşan alan olarak tanımlanmaktadır (Avrupa Konseyi, 2000). Bu tanım, peyzajı yalnızca seçkin, anıtsal veya olağanüstü güzellik taşıyan alanlarla sınırlandırmamakta; gündelik yaşam peyzajlarını, kırsal ve kentsel çevreleri, bozulmuş alanları ve sıradan peyzajları da değerlendirme kapsamına almaktadır. Bu nedenle kültürel peyzaj, yalnızca koruma statüsü taşıyan özel alanların değil, toplumların gündelik yaşam pratikleriyle şekillenen tüm mekânsal çevrelerin değerlendirilmesinde kullanılabilecek kapsayıcı bir kavramdır.

Kültürel peyzajın bu geniş kapsamı, onu tek bir disiplinin sınırları içinde ele almayı güçleştirmektedir. Peyzaj mimarlığı, coğrafya, şehir ve bölge planlama, ekoloji, kültürel miras yönetimi, arkeoloji, mimarlık, sosyoloji ve çevre bilimleri kültürel peyzajın farklı boyutlarını açıklamaya katkı sunmaktadır. Antrop ve Van

Eetvelde (2017), peyzajın bütüncül doğasının farklı ölçekler, süreçler ve algılar arasında ilişki kuran disiplinlerarası bir değerlendirme alanı sunduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda kültürel peyzaj değerlendirmelerinde doğal, ekolojik, tarihsel, sosyal ve algısal bileşenlerin birlikte ele alınması, alanın yalnızca mevcut fiziksel durumunu değil, oluşum sürecini, değişim dinamiklerini ve gelecekteki yönetim olanaklarını da anlamaya yardımcı olmaktadır.

2.2. Kültürel Peyzajlarda Doğal ve Kültürel Süreklilik

Kültürel peyzajlar, doğal çevre koşulları ile insan faaliyetleri arasındaki uzun süreli etkileşimin ürünüdür. Bu nedenle kültürel peyzajı oluşturan değerler, çoğu zaman doğal ve kültürel unsurların birbirinden kesin çizgilerle ayrılmadığı karmaşık ilişkiler içinde ortaya çıkar. Topoğrafya, hidrolojik yapı, iklim, jeoloji ve toprak özellikleri gibi abiyotik bileşenler; yerleşimlerin konumlanmasını, ulaşım ağlarının gelişimini, tarımsal üretim biçimlerini ve arazi kullanım örüntülerini doğrudan etkileyebilir. Benzer biçimde bitki örtüsü, habitat yapısı, doğal ve yarı doğal alanlar, tarımsal peyzaj dokusu ve ekolojik bağlantılar, kültürel peyzajın hem görsel karakterini hem de kullanım biçimlerini şekillendirir.

Kültürel süreklilik ise bir peyzajın geçmişten bugüne taşıdığı kullanım biçimleri, üretim pratikleri, yerleşim dokusu, mimari izler, somut ve somut olmayan miras unsurları, yerel adlandırmalar, belleksele mekânlar ve toplumsal aidiyet ilişkileriyle açıklanabilir. Bu süreklilik, her zaman fiziksel olarak bozulmamış ya da değişmeden kalmış bir çevre anlamına gelmez. Aksine kültürel peyzajlar, zaman içinde değişen ancak belirli izleri, ilişkileri ve anlamları koruyan dinamik yapılardır. Antrop (2005), geleneksel peyzajların hızlı dönüşüm süreçleri karşısında çeşitlilik, tutarlılık ve kimlik değerleri açısından önem taşıdığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda kültürel peyzajın korunması, alanın geçmişteki durumunu dondurmamak değil; onun tarihsel karakterini, ekolojik sürekliliğini ve toplumsal anlamını sürdürülebilir biçimde yönetmek olarak değerlendirilmelidir.

Doğal ve kültürel sürekliliğin birlikte değerlendirilmesi, özellikle planlama ve koruma kararları açısından önemlidir. Bir peyzaj alanında yalnızca doğal kaynakların korunması, o alanın kültürel kullanım biçimleri ihmal edildiğinde eksik bir değerlendirmeye yol açabilir. Benzer biçimde yalnızca tarihsel yapıların veya kültürel miras unsurlarının korunması da bu unsurların içinde bulunduğu doğal ve ekolojik bağlam dikkate alınmadığında yetersiz kalabilir. UNESCO'nun Tarihi Kentsel Peyzaj yaklaşımı, kentsel mirası yalnızca tarihî merkez veya yapı topluluğu olarak değil; topoğrafya, jeomorfoloji, hidroloji, doğal özellikler, açık alanlar, arazi kullanımı, mekânsal örgütlenme, görsel ilişkiler, sosyal ve kültürel pratikler gibi daha geniş bir bağlam içinde ele almaktadır (UNESCO, 2011). Bu yaklaşım, kültürel peyzajın yalnızca nesne veya alan ölçeğinde değil, ilişkisel bir sistem olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu nedenle kültürel peyzaj değerlendirmelerinde doğal ve kültürel sürekliliğin birlikte okunması, alanın değerini oluşturan çok katmanlı ilişkilerin anlaşılması açısından temel bir gerekliliktir. Abiyotik koşulların kültürel kullanımları nasıl yönlendirdiği, biyotik yapının yerel üretim ve yaşam pratikleriyle nasıl ilişkilendiği, kültürel müdahalelerin doğal sistemler üzerinde nasıl izler bıraktığı ve tüm bu süreçlerin peyzaj karakterini nasıl oluşturduğu bütüncül biçimde değerlendirilmelidir.

2.3. Kültürel Peyzaj Değeri Kavramı

Kültürel peyzaj değeri, tek bir ölçütle açıklanamayacak kadar çok boyutlu bir kavramdır. Bir peyzaj alanı tarihsel süreklilik, ekolojik işlev, estetik nitelik, üretim biçimi, yerel kimlik, sembolik anlam, sosyal kullanım, ekonomik değer veya rekreasyon potansiyeli açısından değer taşıyabilir. Bu değerlerin bir kısmı fiziksel olarak gözlemlenebilirken, bir kısmı toplumsal hafıza, aidiyet, algı ve deneyim yoluyla ortaya çıkar. Bu nedenle kültürel peyzaj değeri, yalnızca nesnel olarak haritalanabilir unsurlardan değil, yerel toplulukların o peyzaja yüklediği anlamlardan da oluşur.

Stephenson (2008) tarafından geliştirilen Kültürel Değerler Modeli, peyzaj değerlerinin yalnızca fiziksel formlar üzerinden değil; pratikler, ilişkiler ve anlamlar üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, kültürel peyzajı yapı, alan, kullanım ve anlam boyutlarının bir arada değerlendirildiği ilişkisel bir sistem olarak ele almaya imkân tanır. Kültürel peyzaj değerinin yalnızca somut miras unsurlarına indirgenmesi, alanın yaşayan, deneyimlenen ve toplumsal olarak yeniden üretilen yönlerini görünmez kılabilir. Bu nedenle kültürel peyzaj değerlendirmelerinde fiziksel, ekolojik, tarihsel ve sosyal göstergelerin birlikte ele alınması gerekmektedir.

Kültürel peyzaj değerinin değerlendirilmesinde estetik ve görsel nitelikler de önemli bir boyut oluşturmaktadır. Ancak estetik değer, yalnızca görsel beğeniye dayalı öznel bir ifade olarak görülmemelidir. Görsel bütünlük, peyzaj açıklığı, silüet, arazi biçimi, bitki örtüsü dokusu, su öğeleri, tarihsel yapıların çevreyle ilişkisi ve geleneksel arazi kullanım örüntüleri gibi unsurlar, kültürel peyzajın algılanan karakterini şekillendirmektedir. Peyzaj karakter değerlendirmesi yaklaşımı, bu noktada doğal, kültürel ve algısal unsurların birlikte okunmasına olanak tanıyan sistematik bir yöntemsel çerçeve sunar (Swanwick, 2002; Tudor, 2014).

Kültürel peyzaj değeri aynı zamanda değişim ve kırılganlık kavramlarıyla birlikte düşünülmelidir. Peyzajlar durağan yapılar değil, sürekli değişen sosyal-ekolojik sistemlerdir. Kentleşme, turizm baskısı, altyapı yatırımları, tarımsal dönüşüm, iklim değişikliği, demografik değişim ve ekonomik yeniden yapılanma gibi süreçler kültürel peyzaj değerlerini doğrudan etkileyebilir. Bu nedenle kültürel peyzajın değerlendirilmesi yalnızca mevcut değerlerin tanımlanmasıyla sınırlı kalmamalı; bu değerlerin hangi baskılar altında değiştiği, hangi

bileşenlerin daha kırılgan olduğu ve hangi alanların öncelikli koruma veya yönetim ihtiyacı taşıdığı da değerlendirilmelidir.

Bu bağlamda kültürel peyzaj değerinin ölçülebilir hale getirilmesi, değerlerin indirgenmesi anlamına gelmemelidir. Aksine, farklı değer boyutlarının sistematik biçimde görünür kılınması, karşılaştırılması ve karar süreçlerine aktarılması için bir araç olarak değerlendirilmelidir. Gösterge temelli ve indeks temelli yaklaşımlar, kültürel peyzajın çok boyutlu değer yapısını belirli bir kavramsal çerçeve içinde düzenleyerek koruma, planlama ve yönetim kararlarına bilgi sağlayabilir. Ancak bu tür yaklaşımlarda göstergelerin seçimi, sınıflandırılması ve yorumlanması bağlama duyarlı biçimde yapılmalı; indeks sonuçları mutlak gerçeklik olarak değil, karar destek niteliğinde değerlendirilmelidir.

2.4. Kültürel Peyzajların Koruma ve Planlama Süreçlerindeki Yeri

Kültürel peyzajlar, koruma ve planlama süreçleri açısından hem miras değeri hem de yaşam çevresi niteliği taşıyan alanlardır. Bu nedenle kültürel peyzajların korunması, yalnızca tarihî yapıların veya doğal alanların korunmasıyla sınırlı değildir. Alanın ekolojik işlevleri, arazi kullanım örüntüleri, üretim biçimleri, sosyal ilişkileri, yerel kimliği, görsel karakteri ve değişim dinamikleri birlikte değerlendirilmelidir. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin peyzajı toplumların yaşam çevresinin temel bir bileşeni olarak ele alması, peyzaj politikalarının koruma, yönetim ve planlama süreçleriyle birlikte düşünülmesi gerektiğini göstermektedir (Avrupa Konseyi, 2000).

Peyzaj karakter değerlendirmesi, kültürel peyzajların planlama süreçlerine aktarılmasında önemli bir araçtır. Bu yaklaşım, peyzajın ayırt edici karakterini oluşturan doğal, kültürel ve algısal özellikleri tanımlayarak alanların benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyar. Swanwick (2002), peyzaj karakter değerlendirmesini peyzajın ne kadar değerli olduğundan önce, ne tür bir karaktere sahip olduğunu anlamaya yönelik bir süreç olarak ele almaktadır. Tudor (2014) ise peyzaj karakter değerlendirmesinin yalnızca envanter üretme amacı taşımadığını; planlama, yönetim, koruma, geliştirme ve değişim yönetimi süreçlerine bilgi sağlayan uygulamalı bir değerlendirme yaklaşımı olduğunu belirtmektedir.

Türkiye'de peyzaj karakter analizi ve değerlendirmesi konusunda geliştirilen ulusal teknik kılavuz, bölge ve alt bölge ölçeklerinde peyzaj karakterinin tanımlanması, sınıflandırılması ve değerlendirilmesi için önemli bir yöntemsel zemin sunmaktadır (Şahin vd., 2014). Bunun yanında Atik, Işıklı, Ortaçesme ve Yıldırım (2015) tarafından Antalya-Side bölgesinde yapılan çalışma, peyzaj karakter değerlendirmesinin yerel ölçekli planlama kararlarıyla ilişkilendirilebileceğini ve Türkiye'de kültürel ve doğal peyzaj çeşitliliğinin değerlendirilmesinde kullanılabileceğini göstermektedir. Bu tür çalışmalar, kültürel peyzajların yalnızca tanımlanması değil, aynı zamanda planlama kararlarına dönüştürülebilmesi açısından da önem taşımaktadır.

Bununla birlikte kültürel peyzajların planlama süreçlerine aktarılmasında yalnızca betimleyici değerlendirmeler yeterli olmayabilir. Planlama kararları çoğu zaman alanlar arasında önceliklendirme yapılmasını, farklı değerlerin karşılaştırılmasını ve müdahale düzeylerinin belirlenmesini gerektirir. Bu noktada gösterge temelli değerlendirme, kompozit indeks ve CBS tabanlı çok kriterli karar analizi yaklaşımları kültürel peyzaj çalışmalarına önemli katkılar sağlayabilir. Bu yaklaşımlar, kültürel peyzaj değerlerini mekânsal olarak görünür kılma, farklı bileşenleri ortak bir değerlendirme sisteminde birleştirme ve karar vericiler için karşılaştırılabilir çıktılar üretme potansiyeline sahiptir.

Kültürel peyzajların planlama ve koruma süreçlerindeki yeri, aynı zamanda katılımcılık ve yerel bilgiyle de ilişkilidir. Kültürel peyzaj değerlerinin önemli bir bölümü, yerel halkın kullanım pratikleri, belleği, aidiyeti ve algısıyla şekillenir. Bu nedenle kültürel peyzaj değerlendirmelerinde yalnızca uzman temelli veya veri temelli yaklaşımlar değil, yerel toplulukların değerlerini ve deneyimlerini dikkate alan katılımcı süreçler de önemlidir.

3. ABC Yaklaşımı: Abiyotik, Biyotik ve Kültürel Bileşenler

3.1. ABC Yaklaşımının Kavramsal Temeli

Kültürel peyzajların değerlendirilmesinde en temel güçlüklerden biri, peyzajı oluşturan doğal, ekolojik ve kültürel bileşenlerin birbirinden bağımsız değil, karşılıklı ilişkiler içinde gelişmesidir. Bir peyzaj alanının karakteri yalnızca topoğrafik özellikler, bitki örtüsü ya da tarihsel yapılar üzerinden açıklanamaz. Bu karakter, doğal zemin, canlı sistemler ve insan faaliyetlerinin uzun süreli etkileşimi sonucunda ortaya çıkan bütüncül bir yapı olarak değerlendirilmelidir. ABC yaklaşımı bu noktada, peyzajın abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenler temelinde okunmasını sağlayan kavramsal bir çerçeve sunmaktadır.

Serrano Giné (2018), ABC peyzaj değerlendirme yöntemini abiyotik, biyotik ve kültürel unsurların peyzajı birlikte şekillendirdiği düşüncesi üzerine kurmakta; yöntemin holistik ve parametrik yaklaşımları bir araya getirdiğini belirtmektedir. Bu yönüyle ABC yaklaşımı, peyzajın yalnızca bütünsel olarak algılanmasını değil, aynı zamanda belirli bileşenler ve göstergeler aracılığıyla sistematik biçimde çözümlenmesini de mümkün kılar. Holistik yaklaşım, peyzajın parçalar toplamından daha fazla anlam taşıyan bütünsel karakterine odaklanırken; parametrik yaklaşım, bu karakteri oluşturan bileşenlerin belirli ölçütler üzerinden tanımlanmasına, sınıflandırılmasına ve karşılaştırılmasına olanak tanır.

ABC yaklaşımında “A” abiyotik bileşenleri, “B” biyotik bileşenleri, “C” ise kültürel bileşenleri temsil etmektedir. Abiyotik bileşenler, peyzajın fiziksel ve doğal temelinin oluşturan topoğrafya, jeoloji, hidroloji, toprak, iklim ve jeomorfolojik özellikleri kapsar. Biyotik bileşenler, bitki örtüsü, habitat yapısı, ekolojik bağlantılar, doğal ve yarı doğal alanlar, tarımsal peyzaj dokusu ve biyolojik çeşitlilik gibi canlı sistemlerle ilişkilidir. Kültürel bileşenler ise

yerleşim örüntüsü, tarihsel yapılar, geleneksel üretim biçimleri, arazi kullanımı, somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları, yerel kimlik ve kültürel bellek gibi insan etkisiyle şekillenen değerleri içerir.

Bu üç bileşenin birlikte değerlendirilmesi, kültürel peyzajın çok katmanlı yapısını anlamak açısından önemlidir. Örneğin bir tarımsal peyzaj alanında eğim, bakı ve toprak özellikleri gibi abiyotik koşullar üretim biçimlerini yönlendirebilir; bu üretim biçimleri bitki örtüsü, tarımsal desen ve habitat sürekliliği gibi biyotik özellikleri etkileyebilir; zamanla ortaya çıkan teraslar, yollar, yerleşimler, geleneksel kullanım biçimleri ve yerel pratikler ise kültürel peyzaj karakterini oluşturabilir. Bu nedenle ABC yaklaşımı, kültürel peyzajı yalnızca doğal ya da yalnızca kültürel değerlerin toplamı olarak değil, bu değerlerin ilişkisel birlikteliği olarak ele almaktadır.

Peyzaj ekolojisi literatürü de bu bütüncül yaklaşımı desteklemektedir. Forman ve Godron (1986), peyzajı ekolojik süreçler, mekânsal örüntüler, akışlar ve değişim dinamikleri bağlamında ele alarak peyzaj elemanları arasındaki ilişkilerin önemini vurgulamaktadır. Naveh ve Lieberman (1994) ise peyzaj ekolojisini insan ve doğa arasındaki ilişkileri anlamaya yönelik geniş bir ekolojik çerçeve içinde değerlendirmektedir. Bu yaklaşımlar, kültürel peyzajların yalnızca korunan nesneler ya da görsel çevreler olarak değil, doğal süreçler, ekolojik bağlantılar ve insan faaliyetleriyle birlikte şekillenen dinamik sistemler olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

3.2. Abiyotik Bileşenler

Abiyotik bileşenler, kültürel peyzajın fiziksel temelini oluşturan doğal çevre unsurlarını ifade eder. Topoğrafya, yükselti, eğim, bakı, jeolojik yapı, jeomorfolojik özellikler, hidrolojik sistemler, toprak yapısı ve iklimsel koşullar bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu bileşenler, bir peyzaj alanının doğal karakterini belirlediği gibi, insan faaliyetlerinin mekânsal dağılımını ve kültürel kullanım biçimlerini de doğrudan etkiler. Yerleşimlerin konumlanması, ulaşım güzergâhlarının gelişimi, tarımsal üretim biçimleri, su kullanım pratikleri ve geleneksel yapı malzemeleri çoğu zaman abiyotik koşullarla ilişkilidir.

Topoğrafya, kültürel peyzaj oluşumunda belirleyici rol oynayan temel abiyotik unsurlardan biridir. Eğim ve yükselti koşulları, hem arazi kullanım olanaklarını hem de yerleşim ve ulaşım kararlarını etkiler. Düz veya hafif eğimli alanlar çoğu zaman tarımsal üretim, yerleşim ve ulaşım için daha elverişli koşullar sunarken; dik eğimli alanlar teraslama, sınırlı tarım, orman kullanımı veya görsel peyzaj değeri açısından farklı anlamlar taşıyabilir. Bakı özellikleri de güneşlenme, nemlilik, bitki örtüsü gelişimi ve tarımsal ürün seçimi üzerinde etkili olabilir. Bu nedenle topoğrafik değişkenler yalnızca fiziksel çevre koşulları olarak değil, kültürel peyzajın kullanım biçimlerini yönlendiren temel parametreler olarak değerlendirilmelidir.

Hidrolojik yapı da kültürel peyzajların oluşumunda güçlü bir belirleyicidir. Akarsular, göller, kaynaklar, sulak alanlar, drenaj sistemleri ve su toplama havzaları, yerleşim kararlarından tarımsal üretime, ulaşım ilişkilerinden kutsal ve sembolik mekânların oluşumuna kadar çok sayıda kültürel süreci etkileyebilir. Su varlığı, tarih boyunca insan topluluklarının yer seçiminde ve ekonomik faaliyetlerinde önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle hidrolojik bileşenler, kültürel peyzaj değerlendirmelerinde yalnızca doğal kaynak olarak değil, aynı zamanda kültürel süreklilik, üretim biçimi ve mekânsal kimlik unsuru olarak da ele alınmalıdır.

Jeolojik ve jeomorfolojik özellikler, peyzajın hem fiziksel görünümünü hem de insan faaliyetlerine sunduğu olanakları belirler. Kayaç yapısı, arazi formu, vadiler, sırtlar, platolar, kıyı biçimleri, yamaç sistemleri ve doğal eşikler, peyzajın mekânsal karakterini şekillendirir. Aynı zamanda yerel yapı malzemeleri, taş işçiliği, geleneksel mimari biçimler ve arazi kullanım tercihleri üzerinde de etkili olabilir. Bu nedenle jeolojik ve jeomorfolojik bileşenler, kültürel peyzaj değerinin yalnızca doğal altyapısını değil, kültürel biçimlenişini de anlamaya yardımcı olur.

Toprak ve iklim özellikleri ise özellikle tarımsal kültürel peyzajların değerlendirilmesinde önem taşır. Toprak verimliliği, toprak derinliği, drenaj kapasitesi ve erozyon duyarlılığı gibi değişkenler, üretim biçimlerini ve arazi kullanım sürekliliğini etkileyebilir. İklimsel koşullar ise bitki örtüsü, ürün deseni, su kullanımı, yerleşim alışkanlıkları ve geleneksel yaşam pratikleri üzerinde belirleyici olabilir. Bu nedenle abiyotik bileşenlerin değerlendirilmesi, kültürel peyzajın hangi doğal olanaklar ve sınırlılıklar içinde geliştiğini anlamak açısından gereklidir.

3.3. Biyotik Bileşenler

Biyotik bileşenler, kültürel peyzajın canlı sistemlerini ve ekolojik yapısını oluşturan unsurları ifade eder. Bitki örtüsü, habitat yapısı, doğal ve yarı doğal alanlar, tarımsal peyzaj dokusu, ekolojik koridorlar, biyolojik çeşitlilik, yeşil altyapı unsurları ve insan etkisiyle oluşmuş ekolojik mozaikler bu kapsamda değerlendirilebilir. Kültürel peyzajlarda biyotik bileşenler, yalnızca doğal ekosistemlerin varlığıyla değil, insan faaliyetleriyle birlikte şekillenen üretim, kullanım ve yönetim pratikleriyle de ilişkilidir.

Peyzaj ekolojisi açısından bitki örtüsü ve habitat yapısı, bir alanın ekolojik karakterini belirleyen temel unsurlardır. Ormanlar, makilik alanlar, çayırlar, sulak alanlar, tarımsal alanlar, meyve bahçeleri, bağlar, meralar ve kırsal yeşil dokular, kültürel peyzajın hem ekolojik işlevlerini hem de görsel ve kültürel karakterini etkiler. Bu unsurlar, tür çeşitliliği, habitat sürekliliği, mikroklima oluşumu, toprak koruma, su döngüsü ve ekolojik bağlantılar açısından önemli katkılar sağlayabilir. Aynı zamanda geleneksel üretim biçimleri, yerel geçim kaynakları ve kırsal kimlik üzerinde de belirleyici rol oynar.

Tarımsal peyzajlar, biyotik ve kültürel bileşenlerin en güçlü biçimde iç içe geçtiği alanlardan biridir. Tarla desenleri, bağ ve bahçe sistemleri, zeytinlikler, meyve üretim alanları, mera kullanımları ve geleneksel tarım pratikleri hem canlı sistemlerin yönetimi hem de kültürel sürekliliğin mekânsal göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Bu tür alanlarda bitki örtüsü yalnızca ekolojik bir unsur değil, aynı zamanda üretim kültürünün, yerel ekonominin, toplumsal belleğin ve peyzaj kimliğinin parçasıdır. Bu nedenle biyotik bileşenlerin değerlendirilmesi, kültürel peyzajın yaşayan ve üretken karakterini anlamak açısından önemlidir.

Ekolojik süreklilik ve bağlantısallık da biyotik bileşenlerin değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken önemli boyutlardır. Doğal ve yarı doğal alanlar arasındaki bağlantılar, tür hareketliliği, habitat sürekliliği ve ekolojik dayanıklılık açısından önem taşır. Peyzaj parçalanması, habitat kaybı, yoğun yapılaşma, altyapı baskısı ve arazi kullanım değişimi bu sürekliliği zayıflatır. Bu nedenle kültürel peyzaj değerlendirmelerinde biyotik bileşenlerin yalnızca alan büyüklüğü veya varlık-yokluk durumu üzerinden değil, mekânsal ilişkileri ve ekolojik işlevleri üzerinden de ele alınması gerekir.

3.4. Kültürel Bileşenler

Kültürel bileşenler, insan topluluklarının doğal çevreyle kurduğu ilişkiler sonucunda peyzajda ortaya çıkan tarihsel, sosyal, ekonomik, işlevsel ve sembolik izleri ifade eder. Yerleşim dokusu, tarihsel yapılar, arkeolojik alanlar, geleneksel üretim alanları, tarımsal kullanım biçimleri, ulaşım izleri, kutsal alanlar, mezarlıklar, su yapıları, teraslar, sınır elemanları, yerel mimari, somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları, yerel adlandırmalar, toplumsal bellek ve kimlik değerleri bu kapsamda değerlendirilebilir.

Kültürel peyzajlarda kültürel bileşenler, yalnızca fiziksel miras öğeleriyle sınırlı değildir. Bir alanın kültürel değeri, o alanda süregelen kullanım pratikleri, üretim biçimleri, gündelik yaşam ilişkileri, geleneksel bilgi, ritüeller, anlatılar ve aidiyet duygusu üzerinden de oluşabilir. Stephenson'ın (2008) Kültürel Değerler Modeli, kültürel peyzaj değerlerinin formlar, pratikler ve ilişkiler üzerinden birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, kültürel bileşenlerin yalnızca görünen fiziksel unsurlar olarak değil, sosyal ve anlam yüklü ilişkiler ağı olarak ele alınmasını sağlar.

Yerleşim dokusu, kültürel bileşenlerin en görünür biçimlerinden biridir. Yerleşimlerin konumu, yoğunluğu, morfolojisi, sokak dokusu, yapı malzemeleri, kamusal alanları ve çevredeki doğal unsurlarla ilişkisi, kültürel peyzaj karakterini önemli ölçüde belirler. Geleneksel yerleşimler çoğu zaman topoğrafya, iklim, su kaynakları, tarımsal alanlar ve ulaşım olanaklarıyla uyum içinde gelişmiştir. Bu nedenle yerleşim dokusunun değerlendirilmesi, kültürel peyzajın yalnızca mimari özelliklerini değil, abiyotik ve biyotik çevreyle kurduğu ilişkileri de anlamaya yardımcı olur.

Tarihsel ve arkeolojik unsurlar, kültürel peyzajın zaman derinliğini ortaya koyan önemli göstergelerdir. Tarihsel yapılar, antik yollar, kalıntılar, su kanalları, köprüler, değirmenler, savunma yapıları, kutsal mekânlar ve üretim yapıları, geçmiş dönemlerin yaşam biçimlerine ve mekânsal örgütlenmelerine ilişkin izler taşır. Ancak bu unsurların değeri, yalnızca tekil miras varlıkları olarak değil, içinde bulundukları peyzaj bağlamıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Geleneksel üretim ve arazi kullanım biçimleri, kültürel peyzajın yaşayan yönünü temsil eder. Tarımsal teraslar, bağcılık, meyvecilik, zeytincilik, hayvancılık, mera kullanımı, su yönetimi, kırsal el sanatları ve yerel üretim biçimleri, peyzajın kültürel karakterine katkı sağlar. Bu pratikler, yalnızca ekonomik faaliyetler olarak değil, aynı zamanda yerel bilgi, kuşaklar arası aktarım, mekânsal bellek ve toplumsal kimlik göstergeleri olarak değerlendirilmelidir.

3.5. ABC Bileşenleri Arasındaki Etkileşim

ABC yaklaşımının kültürel peyzaj değerlendirmeleri açısından en önemli katkısı, abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenleri birbirinden kopuk veri grupları olarak değil, karşılıklı etkileşim içinde gelişen ilişkisel katmanlar olarak ele almasıdır. Bu yaklaşımda abiyotik yapı, peyzajın doğal-fiziksel zeminini oluşturur; biyotik yapı bu zemin üzerinde gelişen canlı sistemleri ve ekolojik süreçleri temsil eder; kültürel yapı ise insan topluluklarının bu doğal ve ekolojik sistemlerle kurduğu ilişkiler sonucunda ortaya çıkan tarihsel ve toplumsal izleri kapsar.

Abiyotik bileşenler çoğu zaman biyotik ve kültürel bileşenlerin gelişme koşullarını belirler. Topoğrafya, su varlığı, toprak yapısı ve iklim koşulları; bitki örtüsünün dağılımını, tarımsal üretim biçimlerini, yerleşim alanlarının konumunu ve ulaşım ilişkilerini etkileyebilir. Biyotik bileşenler ise hem doğal sistemlerin sürekliliğini hem de insan yaşamının üretim ve kullanım pratiklerini destekler. Kültürel bileşenler bu iki temel üzerinde gelişerek peyzajın tarihsel karakterini, kullanım biçimlerini, anlam dünyasını ve kimlik değerlerini oluşturur.

Bu etkileşim tek yönlü değildir. İnsan faaliyetleri de abiyotik ve biyotik sistemleri dönüştürür. Tarımsal üretim, sulama sistemleri, teraslama, yapılaşma, ulaşım ağları, madencilik, turizm, rekreasyon ve altyapı yatırımları doğal çevre üzerinde kalıcı izler bırakabilir. Bu müdahaleler bazı durumlarda kültürel peyzaj değerini güçlendiren geleneksel kullanım biçimleri oluştururken, bazı durumlarda ekolojik sürekliliği zayıflatan veya peyzaj karakterini bozan baskı unsurlarına dönüşebilir.

KPDİ bağlamında ABC bileşenleri arasındaki etkileşimin dikkate alınması, indeksin yalnızca ayrı göstergelerin toplamına indirgenmemesi açısından önemlidir. Bir göstergenin değeri, çoğu zaman diğer bileşenlerle kurduğu ilişki içinde anlam kazanır. Örneğin hidrolojik bir unsur yalnızca abiyotik değer

taşımaz; tarımsal üretim, yerleşim tarihi, ekolojik bağlantı ve kültürel bellek açısından da değer üretebilir. Benzer biçimde geleneksel bir tarım alanı, hem biyotik çeşitlilik hem de kültürel süreklilik açısından önem taşıyabilir.

4. Kültürel Peyzaj Değerlendirmelerinde İndeks Temelli Yaklaşım

4.1. İndeks Kavramı ve Bilimsel Değerlendirmelerdeki Yeri

Kültürel peyzajlar, çok sayıda doğal, ekolojik, tarihsel, sosyal ve algısal bileşenin birlikte değerlendirilmesini gerektiren karmaşık mekânsal sistemlerdir. Bu tür sistemlerde değerlerin yalnızca betimleyici ifadelerle açıklanması çoğu zaman yeterli olmamaktadır. Koruma, planlama, yönetim ve izleme süreçlerinde alanlar arasında karşılaştırma yapabilmek, öncelikli müdahale alanlarını belirleyebilmek ve değişim süreçlerini izleyebilmek için daha sistematik değerlendirme araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. İndeks temelli değerlendirme yaklaşımı, bu ihtiyaca yanıt verebilecek yöntemsel araçlardan biridir.

İndeks, birden fazla göstereyi belirli bir kavramsal çerçeve içinde bir araya getirerek karmaşık bir olguyu daha anlaşılır, karşılaştırılabilir ve yorumlanabilir hale getiren bileşik bir değerlendirme aracıdır. Bu yönüyle indeksler, doğrudan gözlenmesi veya tek bir değişkenle temsil edilmesi güç olan çevresel, sosyal, ekonomik ve mekânsal olguların değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. OECD/European Union/EC-JRC (2008), kompozit indekslerin oluşturulmasında kavramsal çerçevenin kurulması, göstergelerin seçilmesi, veri kalitesinin değerlendirilmesi, eksik verilerin ele alınması, normalizasyon, ağırlıklandırma, toplulaştırma ve duyarlılık analizlerinin önemli aşamalar olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşım, kültürel peyzaj değerlendirmeleri açısından da önemlidir; çünkü kültürel peyzaj değeri tek bir ölçütle açıklanamayacak kadar çok katmanlıdır.

Kültürel peyzaj bağlamında indeks temelli değerlendirme, farklı değer boyutlarının aynı sistem içinde ele alınmasına imkân tanır. Bir alanın kültürel peyzaj değeri; topoğrafik çeşitlilik, hidrolojik yapı, habitat sürekliliği, tarımsal peyzaj dokusu, tarihsel yerleşim izleri, kültürel miras unsurları, geleneksel kullanım pratikleri ve yerel kimlik değerleri gibi çok sayıda göstereyle ilişkili olabilir. Bu göstergelerin her biri tek başına anlamlı olmakla birlikte, kültürel peyzajın bütüncül değerini açıklamak için birlikte değerlendirilmelidir. İndeks yaklaşımı, bu göstergeleri belirli tematik gruplar altında düzenleyerek kültürel peyzaj değerinin daha sistematik biçimde yorumlanmasını sağlar.

Bununla birlikte indeksler, karmaşık gerçekliği tamamen temsil eden mutlak ölçüm araçları olarak görülmemelidir. Her indeks, belirli varsayımlar, gösterge seçimleri, standartlaştırma yöntemleri ve ağırlıklandırma kararları sonucunda üretilir. Bu nedenle indeks sonuçları, karar vericilere bilgi sağlayan destekleyici araçlar olarak değerlendirilmelidir. Kültürel peyzaj gibi tarihsel, sosyal ve algısal boyutları güçlü olan alanlarda indeks temelli değerlendirme, nitel

değerlendirmelerin yerine geçmekten çok, onları tamamlayan ve mekânsal karar süreçlerine aktarılabilir hale getiren bir yöntemsel yaklaşım olarak ele alınmalıdır.

4.2. Gösterge Temelli Değerlendirme Mantığı

İndeks temelli değerlendirme süreçlerinin temelini göstergeler oluşturur. Gösterge, doğrudan ya da dolaylı olarak belirli bir değeri, süreci, durumu veya değişimi temsil eden ölçülebilir ya da değerlendirilebilir değişken olarak tanımlanabilir. Kültürel peyzaj değerlendirmelerinde göstergeler, alanın doğal-fiziksel özelliklerini, ekolojik yapısını, tarihsel-kültürel sürekliliğini, kullanım biçimlerini ve mekânsal karakterini temsil etmek için kullanılabilir.

Gösterge seçimi, indeks oluşturma sürecinin en kritik aşamalarından biridir. Çünkü seçilen göstergeler, indeksin neyi ölçtüğünü ve neyi dışarıda bıraktığını belirler. Bu nedenle göstergeler rastgele değil, açık bir kavramsal çerçeveye dayanarak belirlenmelidir. KPDİ bağlamında bu kavramsal çerçeve ABC yaklaşımı üzerinden kurulabilir. Böylece göstergeler abiyotik, biyotik ve kültürel değer grupları altında sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma hem indeksin kuramsal tutarlılığını güçlendirir hem de kültürel peyzajın çok boyutlu yapısının daha anlaşılır biçimde temsil edilmesini sağlar.

Abiyotik göstergeler, peyzajın doğal-fiziksel temelini temsil eder. Eğim, yükselti, bakı, jeolojik yapı, hidrolojik unsurlar, toprak özellikleri, iklimsel koşullar veya jeomorfolojik çeşitlilik bu grupta değerlendirilebilir. Biyotik göstergeler, bitki örtüsü, habitat yapısı, doğal ve yarı doğal alanlar, ekolojik bağlantılar, tarımsal peyzaj dokusu ve biyolojik çeşitlilik gibi canlı sistemlerle ilişkilidir. Kültürel göstergeler ise tarihsel yapılar, yerleşim örüntüsü, geleneksel arazi kullanımı, kültürel miras unsurları, kutsal alanlar, üretim pratikleri, yerel kimlik ve kültürel bellek gibi insan etkisiyle şekillenen değerleri temsil eder.

Gösterge seçiminde kavramsal anlamlılık, veri erişilebilirliği, ölçek uyumu ve yorumlanabilirlik önem taşır. Bir gösterge, kültürel peyzaj değerini temsil eden bileşenlerden biriyle açık bir ilişki kurmalıdır. Uygulamada ölçülemeyen ya da güvenilir veriyle desteklenemeyen göstergeler indeksin uygulanabilirliğini zayıflatır. Benzer biçimde bölgesel ölçekte anlamlı olan bir gösterge yerel ölçekte yetersiz kalabilir veya tersine, yerel ölçekte anlamlı olan bir gösterge bölgesel ölçekte temsil gücünü kaybedebilir.

Kültürel peyzaj göstergeleri belirlenirken yalnızca nicel veri üretimine uygun değişkenlere odaklanmak da sınırlayıcı olabilir. Kültürel peyzaj değerinin önemli bir bölümü, yerel bellek, algı, aidiyet, geleneksel bilgi ve sembolik anlamlarla ilişkilidir. Bu tür değerlerin doğrudan sayısallaştırılması her zaman kolay değildir. Ancak bu durum, söz konusu değerlerin değerlendirme dışında bırakılmasını gerektirmez. Aksine, kültürel bileşenlerin temsil edilebilirliği üzerine daha dikkatli bir yöntemsel tartışma yürütülmelidir.

4.3. Göstergelerin Standartlaştırılması

İndeks temelli değerlendirme süreçlerinde göstergeler çoğu zaman farklı ölçüm birimlerine, veri aralıklarına ve yorumlama yönlerine sahiptir. Örneğin eğim yüzde olarak, yükselti metre olarak, kültürel miras varlığı sayısal yoğunluk olarak, doğal alan oranı yüzde olarak, ulaşım erişilebilirliği mesafe olarak, habitat sürekliliği ise sınıflandırılmış mekânsal değerler olarak ifade edilebilir. Bu farklı değişkenlerin aynı indeks yapısı içinde birlikte değerlendirilebilmesi için standartlaştırma veya normalizasyon işlemlerine ihtiyaç duyulur.

Standartlaştırma, farklı ölçeklerdeki göstergelerin ortak bir değerlendirme aralığına dönüştürülmesini sağlar. Böylece göstergeler birbirleriyle karşılaştırılabilir ve toplulaştırılabilir hale gelir. OECD/European Union/EC-JRC (2008), kompozit indeks oluşturma süreçlerinde normalizasyonun temel aşamalardan biri olduğunu; çünkü göstergelerin farklı ölçüm birimlerine sahip olmasının doğrudan karşılaştırmayı güçleştirdiğini vurgulamaktadır. Kültürel peyzaj değerlendirmelerinde bu durum özellikle önemlidir. Çünkü abiyotik, biyotik ve kültürel göstergeler çoğu zaman birbirinden oldukça farklı veri türlerine dayanır.

Standartlaştırma sürecinde yalnızca matematiksel dönüşüm değil, göstergenin değerlendirme yönü de dikkate alınmalıdır. Bazı göstergelerde yüksek değer kültürel peyzaj değeri açısından olumlu kabul edilebilir. Örneğin doğal alan oranının, kültürel miras yoğunluğunun veya ekolojik bağlantı düzeyinin yüksek olması olumlu bir değer gösterebilir. Buna karşılık bazı göstergelerde yüksek değer olumsuz anlam taşıyabilir. Örneğin yapılaşma baskısı, erozyon duyarlılığı, habitat parçalanması veya bozulma düzeyi yüksek olduğunda kültürel peyzaj değeri açısından olumsuz bir durum ortaya çıkabilir. Bu nedenle standartlaştırma işleminde göstergenin fayda yönlü mü, maliyet yönlü mü olduğu açıkça tanımlanmalıdır.

Bu ayrım, KPDİ kapsamında kullanılabilecek göstergelerin değerlendirme yönünü ve standartlaştırma mantığını belirlemek açısından önemlidir. Çizelge 1, kültürel peyzaj değerlendirmelerinde karşılaşılabilecek temel gösterge türlerini ve bunların standartlaştırma sürecindeki genel yorumunu özetlemektedir.

Çizelge 1. KPDİ göstergelerinde standartlaştırma mantığı

Gösterge türü	Örnek göstergeler	Değer yönü	Standartlaştırma yorumu
Fayda yönlü göstergeler	Doğal alan oranı, habitat sürekliliği, kültürel miras yoğunluğu	Yüksek değer olumlu	Değer arttıkça indeks katkısı artacak biçimde dönüştürülür.
Maliyet yönlü göstergeler	Yapılaşma baskısı, erozyon duyarlılığı, habitat parçalanması	Yüksek değer olumsuz	Değer arttıkça indeks katkısı azalacak biçimde ters yönlü dönüştürülür.
Sınıflı göstergeler	Arazi kullanım sınıfları, koruma statüsü, peyzaj bütünlüğü	Sınıfa göre değişken	Her sınıf, kavramsal gerekçeye dayalı puan aralığına dönüştürülür.
Mesafe temelli göstergeler	Su kaynaklarına yakınlık, yol baskısına uzaklık, miras öğelerine yakınlık	Amaca göre değişken	Yakınlık veya uzaklık değerinin olumlu/olumsuz etkisi önceden tanımlanır.
Nitel/uzman puanı göstergeleri	Görsel bütünlük, algısal değer, geleneksel karakter	Puanlamaya bağlı	Açık değerlendirme ölçütleriyle düşük-yüksek değer aralığına aktarılır.

KPDİ açısından standartlaştırma, abiyotik, biyotik ve kültürel göstergelerin ortak bir değerlendirme sisteminde birleştirilebilmesi için zorunlu bir aşamadır. Ancak bu aşama, göstergelerin yalnızca teknik olarak dönüştürülmesi değil, aynı zamanda kavramsal olarak anlamlandırılması süreci olarak görülmelidir. Her göstergenin neyi temsil ettiği, kültürel peyzaj değeriyle nasıl ilişkilendiği, hangi yönde değerlendirildiği ve hangi sınıflandırma mantığıyla indeks yapısına dahil edildiği açıkça belirtilmelidir.

4.4. Ağırlıklandırma Yaklaşımlarının Kavramsal Rolü

İndeks temelli değerlendirmelerde göstergelerin tümünün aynı düzeyde öneme sahip olup olmadığı temel yöntemsel sorulardan biridir. Bazı durumlarda tüm göstergeler eşit ağırlıkla değerlendirilebilir. Bu yaklaşım, göstergeler arasında öncelik belirlemek için yeterli kuramsal veya ampirik gerekçe bulunmadığında tercih edilebilir. Ancak kültürel peyzaj gibi çok boyutlu değerlendirme alanlarında bazı göstergeler, çalışma amacına veya alanın karakterine bağlı olarak diğerlerinden daha belirleyici olabilir. Bu nedenle ağırlıklandırma, indeks sonuçlarını doğrudan etkileyen kritik bir aşamadır.

Ağırlıklandırma, göstergelerin indeks içindeki göreceli önem düzeylerinin belirlenmesi anlamına gelir. Bu işlem uzman görüşüne, katılımcı değerlendirmeye, istatistiksel özelliklere veya nesnel veri yapısına dayanabilir. Ağırlıklandırma sürecinde kullanılan yöntemin açıkça belirtilmesi, indeksin

şeffaflığı ve tekrarlanabilirliği açısından önemlidir. Çünkü farklı ağırlıklandırma yaklaşımları aynı veri seti üzerinde farklı sonuçlar üretebilir.

Uzman temelli ağırlıklandırma yaklaşımları, özellikle kültürel peyzaj gibi nitel ve bağlamsal değerleri güçlü olan alanlarda önemli katkılar sağlayabilir. Analitik Hiyerarşi Süreci, karar problemini amaç, kriterler, alt kriterler ve alternatifler şeklinde hiyerarşik bir yapıya ayırarak ikili karşılaştırmalar yoluyla önceliklerin belirlenmesine olanak tanır (Saaty, 1980). Bu yaklaşım, uzmanların birbiriyle ilişkili kriterler arasında göreceli önem değerlendirmesi yapmasını sağlar.

Buna karşılık nesnel ağırlıklandırma yaklaşımları, uzman yargısından çok veri setinin kendi iç yapısına dayanır. Entropi temelli ağırlıklandırma, bilgi kuramındaki entropi kavramından hareketle göstergelerin ayırt edicilik düzeyini dikkate alan bir yaklaşımdır. Shannon'ın (1948) bilgi kuramı bağlamında geliştirdiği entropi kavramı, belirsizlik ve bilgi içeriğiyle ilişkilidir. Çok kriterli değerlendirme bağlamında entropi ağırlıklandırması, göstergelerin veri seti içinde ne ölçüde farklılaşma sağladığını dikkate alarak ağırlık üretir.

CRITIC yöntemi de nesnel ağırlıklandırma yaklaşımlarından biridir. Diakoulaki, Mavrotas ve Papayannakis (1995), CRITIC yöntemini kriterlerin karşıtlık yoğunluğu ve kriterler arasındaki çatışma düzeyi üzerinden ağırlık belirleyen bir yaklaşım olarak geliştirmiştir. Bu yöntemde bir kriterin ağırlığı, yalnızca kendi içindeki değişkenlik düzeyine değil, aynı zamanda diğer kriterlerle olan ilişkisine de bağlıdır. Bu nedenle CRITIC yöntemi, özellikle birbirleriyle yüksek ilişki gösteren veya benzer bilgiyi temsil eden göstergelerin etkisini değerlendirmek açısından önemli bir yaklaşım sunar.

KPDİ bağlamında farklı ağırlıklandırma yaklaşımları birbirini dışlayan seçenekler olarak değil, araştırma amacına ve veri yapısına göre tercih edilebilecek yöntemsel alternatifler olarak değerlendirilmelidir. Çizelge 2, bu yaklaşımların kavramsal düzeyde karşılaştırılmasını göstermektedir.

Çizelge 2. KPDİ kapsamında ağırlıklandırma yaklaşımlarının kavramsal karşılaştırması

Yaklaşım	Dayanak	KPDİ’de katkı	Dikkat edilmesi gereken nokta
Eşit ağırlıklandırma	Tüm göstergelerin eşit önemde kabul edilmesi	Başlangıç modeli veya karşılaştırma senaryosu oluşturur.	Tüm göstergelerin eşit önemde olduğu varsayımını taşır.
Uzman temelli ağırlıklandırma	Uzman görüşü, AHP veya ikili karşılaştırmalar	Bağlamsal bilgi ve mesleki deneyimi modele dahil eder.	Uzman seçimi ve yargı tutarlılığı sonuçları etkileyebilir.
Entropi	Göstergelerin veri içindeki ayırt edicilik düzeyi	Veri farklılaşmasını dikkate alan nesnel ağırlık üretir.	Kültürel anlamı değil, veri değişkenliğini önceleyebilir.
CRITIC	Kriter değişkenliği ve kriterler arası çatışma	Benzer bilgiyi taşıyan göstergelerin etkisini dengeleyebilir.	Korelasyon yapısı ve veri kalitesi ağırlıkları etkileyebilir.

KPDİ açısından ağırlıklandırma süreci, yalnızca teknik bir hesaplama aşaması olarak değil, kültürel peyzaj değerinin hangi bileşenler üzerinden daha güçlü temsil edildiğini tartışmaya açan yöntemsel bir karar alanı olarak görülmelidir. Abiyotik, biyotik ve kültürel göstergelerin ağırlıkları belirlenirken, kullanılan yöntemin gerekçesi açıkça açıklanmalı ve sonuçların yönetime duyarlı olabileceği kabul edilmelidir.

4.5. CBS Tabanlı Mekânsal Değerlendirme İlişkisi

Kültürel peyzaj değerlendirmelerinde göstergelerin mekânsal olarak temsil edilmesi, indeks temelli yaklaşımın en önemli avantajlarından biridir. Kültürel peyzaj değerleri çoğu zaman belirli alanlarda yoğunlaşır, bazı bölgelerde zayıflar veya farklı bileşenler aracılığıyla mekânsal çeşitlilik gösterir. CBS, bu değerlerin haritalanması, analiz edilmesi, katmanlar halinde düzenlenmesi ve karar süreçlerine aktarılması için güçlü bir araç sunar.

CBS tabanlı çok kriterli karar analizi, mekânsal veriler ile karar kriterlerini birlikte değerlendiren yöntemsel bir yaklaşımdır. Malczewski (1999), CBS ve çok kriterli karar analizinin birlikte kullanımının, mekânsal karar problemlerinde alternatiflerin ve kriterlerin sistematik biçimde ele alınmasına imkân sağladığını belirtmektedir. Malczewski (2006) ise CBS tabanlı çok kriterli karar analizi literatürünün çevresel planlama, arazi kullanımı, uygunluk analizi ve mekânsal karar destek çalışmaları açısından önemli bir yöntemsel alan oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Kültürel peyzaj değerlendirmelerinde bu yaklaşım, farklı

gösterge katmanlarının aynı mekânsal sistem içinde bütünleştirilmesini sağlayabilir.

CBS ortamında kültürel peyzaj göstergeleri raster veya vektör veri yapılarıyla temsil edilebilir. Topoğrafya, eğim, bakı, arazi örtüsü, hidrolojik ağlar, yerleşim alanları, kültürel miras noktaları, ulaşım ağları, doğal alanlar ve tarımsal peyzaj dokuları farklı katmanlar halinde işlenebilir. Bu katmanların her biri, KPDI'nin abiyotik, biyotik veya kültürel bileşenlerinden birini temsil edebilir. Standartlaştırma ve ağırlıklandırma işlemleri sonrasında bu katmanlar belirli bir indeks mantığıyla bütünleştirilebilir.

CBS tabanlı değerlendirme, kültürel peyzaj değerlerinin yalnızca sayısal tablolarla değil, mekânsal dağılım desenleriyle birlikte yorumlanmasına olanak tanır. Bu durum, planlama ve koruma kararları açısından önemlidir. Çünkü kültürel peyzaj değerlerinin nerede yoğunlaştığı, hangi alanlarda değer kümelenmesi olduğu, hangi bölgelerde abiyotik-biyotik-kültürel değerlerin çakıştığı veya hangi alanlarda baskı ve kırılganlıkların arttığı haritalama yoluyla daha açık biçimde görülebilir.

4.6. İndeks Temelli Yaklaşımın Avantajları ve Sınırlılıkları

İndeks temelli yaklaşımın kültürel peyzaj değerlendirmelerine sağlayabileceği en önemli avantajlardan biri, çok sayıda göstergeyi sistematik bir yapı içinde bir araya getirmesidir. Kültürel peyzaj değerleri çoğu zaman farklı disiplinlerden gelen verilerin birlikte değerlendirilmesini gerektirir. İndeks yaklaşımı, bu verileri kavramsal bir çerçeveye bağlayarak değerlendirme sürecini daha düzenli, şeffaf ve izlenebilir hale getirebilir.

İkinci avantaj, karşılaştırılabilirliktir. İndeks temelli değerlendirme, farklı alanların, alt bölgelerin veya peyzaj birimlerinin belirli göstergeler üzerinden karşılaştırılmasına olanak tanır. Bu karşılaştırma, koruma önceliklerinin belirlenmesi, planlama kararlarının desteklenmesi veya zaman içindeki değişimin izlenmesi açısından yararlı olabilir. Ancak bu karşılaştırmaların anlamlı olabilmesi için göstergelerin aynı yöntemle üretilmesi, aynı standartlaştırma mantığıyla değerlendirilmesi ve ölçek uyumunun sağlanması gerekir.

Üçüncü avantaj, mekânsal karar destek potansiyelidir. CBS tabanlı indeks yaklaşımı, kültürel peyzaj değerlerinin mekânsal dağılımını görünür kılar. Bu durum, yalnızca hangi alanların yüksek veya düşük değer taşıdığını göstermekle kalmaz; aynı zamanda değerlerin hangi bileşenlerden kaynaklandığını, hangi alanlarda değer çakışmaları olduğunu ve hangi bölgelerde planlama duyarlılığının artması gerektiğini tartışmaya açar.

Bununla birlikte indeks temelli yaklaşımın önemli sınırlılıkları da bulunmaktadır. İlk sınırlılık, gösterge seçimiyle ilgilidir. Seçilen göstergeler, kültürel peyzaj değerinin yalnızca belirli boyutlarını temsil eder. Bazı kültürel, sembolik veya algısal değerler kolay ölçülemediği için indeks dışında kalabilir.

Bu durum, indeks sonuçlarının kültürel peyzajın tüm anlam dünyasını temsil ettiği yanılgısına yol açmamalıdır. İndeks, gerçekliğin sadeleştirilmiş ve yöntemsel olarak kurgulanmış bir temsildir.

İkinci sınırlılık, ağırlıklandırma ve toplulaştırma kararlarıyla ilişkilidir. Farklı ağırlıklandırma yöntemleri farklı sonuçlar üretebilir. Benzer biçimde göstergelerin nasıl toplulaştırıldığı da nihai indeks değerini etkiler. Bu nedenle indeks sonuçları yorumlanırken kullanılan yöntemsel tercihler açıkça belirtilmeli ve mümkün olduğunda duyarlılık analizleriyle desteklenmelidir. OECD/European Union/EC-JRC (2008), kompozit indekslerde duyarlılık ve belirsizlik analizlerinin sonuçların güvenilirliğini değerlendirmek açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak indeks temelli yaklaşım, kültürel peyzaj değerlendirmelerinde önemli bir yöntemsel olanak sunmaktadır. Ancak bu yaklaşımın bilimsel ve planlama açısından anlamlı olabilmesi için kavramsal çerçevenin açık kurulması, göstergelerin dikkatli seçilmesi, standartlaştırma ve ağırlıklandırma süreçlerinin şeffaf biçimde açıklanması, CBS tabanlı analizlerde veri kalitesinin gözetilmesi ve sonuçların karar destek niteliğinde yorumlanması gerekmektedir.

5. Kültürel Peyzaj Değer İndeksi İçin Kavramsal Çerçeve

5.1. KPDI'nin Tanımsal Çerçevesi

Kültürel Peyzaj Değer İndeksi (KPDI), kültürel peyzaj alanlarının abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenler temelinde sistematik olarak değerlendirilebilmesine yönelik kavramsal bir indeks modeli olarak tanımlanabilir. Bu model, kültürel peyzaj değerini tek bir unsur ya da tek bir veri türü üzerinden açıklamak yerine, peyzajın doğal-fiziksel yapısını, ekolojik özelliklerini ve insan etkisiyle şekillenen kültürel katmanlarını birlikte değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle KPDI, kültürel peyzaj çalışmalarında bütüncül değerlendirme ihtiyacı ile göstergelere dayalı karar destek yaklaşımı arasında yöntemsel bir ilişki kurmaktadır.

KPDI'nin temel düşünsel zemini, kültürel peyzajların doğa ve insan etkileşimi sonucunda oluşan çok katmanlı yapılar olduğu kabulüne dayanmaktadır. UNESCO'nun kültürel peyzaj yaklaşımı, bu alanları doğa ve insanın ortak ürünü olarak değerlendirmekte; Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ise peyzajı doğal ve insanî faktörlerin eylemi ve etkileşimi sonucunda oluşan, insanlar tarafından algılanan alan olarak tanımlamaktadır (Avrupa Konseyi, 2000; UNESCO World Heritage Centre, 2011). Bu iki yaklaşım, kültürel peyzajların yalnızca fiziksel çevre üzerinden değil, tarihsel süreçler, kullanım biçimleri, ekolojik ilişkiler, algısal değerler ve toplumsal anlamlar üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

KPDI, bu çok boyutlu yapıyı indeks temelli bir değerlendirme sistemi içinde temsil etmeyi hedefler. İndeks temelli değerlendirme, farklı göstergeleri belirli

bir kavramsal çerçeve doğrultusunda bir araya getirerek karmaşık olguların daha anlaşılır ve karşılaştırılabilir biçimde yorumlanmasına olanak tanır. OECD/European Union/EC-JRC (2008), kompozit indekslerin oluşturulmasında kavramsal çerçeve, gösterge seçimi, veri kalitesi, standartlaştırma, ağırlıklandırma ve duyarlılık gibi aşamaların önemini vurgulamaktadır. KPDİ de bu genel indeks mantığını kültürel peyzaj değerlendirmesi bağlamına uyarlayan kavramsal bir model olarak düşünülebilir.

Bu modelde kültürel peyzaj değeri, abiyotik değer, biyotik değer ve kültürel değer olmak üzere üç ana bileşen üzerinden kurgulanır. Bu yapı, ABC yaklaşımının peyzajı abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenlerin etkileşimiyle açıklayan bütüncül mantığıyla uyumludur (Serrano Giné, 2018). Böylece KPDİ, kültürel peyzaj değerini yalnızca tarihsel yapıların varlığına, yalnızca doğal alanlara ya da yalnızca görsel peyzaj niteliğine indirgmeden; bu değerleri oluşturan farklı bileşenleri aynı değerlendirme sisteminde bir araya getirmeyi amaçlamaktadır.

5.2. KPDİ'nin Temel Amacı

KPDİ'nin temel amacı, kültürel peyzaj değerlerinin sistematik, karşılaştırılabilir, yorumlanabilir ve planlama kararlarına aktarılabilir bir değerlendirme yapısına dönüştürülmesidir. Kültürel peyzajlar çoğu zaman estetik, tarihsel, ekolojik, sembolik, işlevsel ve sosyal değerlerin birlikte bulunduğu karmaşık alanlardır. Bu değerlerin yalnızca betimleyici biçimde ifade edilmesi, koruma ve planlama süreçlerinde yeterli olmayabilir. Alanlar arasında önceliklendirme yapılması, hassas bölgelerin belirlenmesi, değer kümelenmelerinin anlaşılması veya farklı bileşenlerin mekânsal ilişkilerinin yorumlanması için daha sistematik araçlara ihtiyaç duyulmaktadır.

KPDİ, bu ihtiyaca yanıt verebilmek için kültürel peyzaj değerini göstergelere dayalı bir yapı içinde ele alır. Gösterge temelli değerlendirme, doğrudan gözlenmesi veya tek bir değişkenle açıklanması güç olan çok boyutlu değerlerin belirli temsil değişkenleri aracılığıyla yorumlanmasına olanak tanır. Ancak burada önemli olan, göstergelerin yalnızca ölçülebilir oldukları için seçilmemesi; kültürel peyzaj değerini kavramsal olarak temsil edebilecek nitelikte olmalarıdır. Bu nedenle KPDİ'nin amacı, çok sayıda veriyi mekanik biçimde birleştirmek değil, kültürel peyzajın doğal, ekolojik ve kültürel değer boyutlarını tutarlı bir kuramsal çerçeve içinde görünür kılmaktır.

KPDİ'nin bir diğer amacı, kültürel peyzaj değerinin mekânsal olarak yorumlanabilmesini sağlamaktır. Kültürel peyzaj değerleri çoğu zaman alan içinde homojen dağılmaz. Bazı bölgelerde doğal, ekolojik ve kültürel değerler üst üste gelirken; bazı bölgelerde yalnızca belirli bileşenler öne çıkabilir. CBS tabanlı çok kriterli karar analizi yaklaşımı, bu mekânsal farklılaşmanın haritalanması ve değerlendirilmesi açısından önemli olanaklar sunmaktadır (Malczewski, 1999, 2006). KPDİ, bu bakımdan kültürel peyzaj değerlerinin yalnızca kavramsal

olarak değil, mekânsal olarak da anlaşılmasına katkı sağlayabilecek bir model olarak değerlendirilebilir.

5.3. KPDİ'nin Ana Bileşenleri

KPDİ, kültürel peyzaj değerinin üç ana bileşen üzerinden değerlendirilebileceği kabulüne dayanmaktadır: abiyotik değer, biyotik değer ve kültürel değer. Bu üç bileşen, kültürel peyzajın hem doğal-fiziksel temelini hem ekolojik yapısını hem de insan etkisiyle şekillenen tarihsel ve toplumsal katmanlarını temsil eder.

Abiyotik değer, kültürel peyzajın doğal-fiziksel altyapısıyla ilişkilidir. Topoğrafya, hidroloji, jeoloji, jeomorfoloji, toprak ve iklim gibi bileşenler, peyzajın oluşum koşullarını belirler. Bu bileşenler, yerleşim kararlarını, üretim biçimlerini, arazi kullanımını ve kültürel sürekliliği dolaylı ya da doğrudan etkileyebilir. Bu nedenle abiyotik değer, kültürel peyzajın yalnızca doğal altyapısı değil, aynı zamanda kültürel oluşum süreçlerinin zemindir.

Biyotik değer, kültürel peyzajın canlı sistemleri ve ekolojik yapısıyla ilişkilidir. Bitki örtüsü, habitat sürekliliği, doğal ve yarı doğal alanlar, tarımsal peyzaj dokuları, ekolojik bağlantılar ve biyolojik çeşitlilik gibi göstergeler bu kapsamda değerlendirilebilir. Biyotik yapı, kültürel peyzajın ekolojik işlevlerini desteklediği gibi, üretim biçimleri, görsel karakter, yerel kimlik ve yaşam pratikleri üzerinde de belirleyici olabilir.

Kültürel değer ise insan topluluklarının doğal çevreyle kurduğu ilişkiler sonucunda ortaya çıkan tarihsel, sosyal, ekonomik, sembolik ve işlevsel izleri temsil eder. Yerleşim dokusu, tarihsel yapılar, kültürel miras unsurları, geleneksel arazi kullanımı, üretim biçimleri, kutsal alanlar, yerel adlar, toplumsal bellek ve somut olmayan kültürel miras unsurları bu bileşen altında değerlendirilebilir. Stephenson'ın (2008) Kültürel Değerler Modeli'nde vurguladığı üzere kültürel değer, yalnızca fiziksel formlarla değil, pratikler ve ilişkilerle birlikte anlaşılmalıdır.

Bu üç bileşen, KPDİ içinde ayrı başlıklar altında ele alınsa da gerçek peyzaj sisteminde birbirinden bağımsız değildir. Abiyotik koşullar biyotik yapıyı ve insan kullanımını etkiler; biyotik yapı kültürel üretim ve yaşam pratiklerini destekler; kültürel müdahaleler ise doğal ve ekolojik sistemler üzerinde kalıcı izler bırakır. Bu nedenle KPDİ'nin ana bileşenleri, yalnızca veri grupları olarak değil, kültürel peyzajın ilişkisel yapısını temsil eden değerlendirme boyutları olarak ele alınmalıdır.

KPDİ'nin ana bileşenleri şematik olarak şu şekilde ifade edilebilir:

$$\text{KPDİ} = f(\text{Abiyotik Değer} + \text{Biyotik Değer} + \text{Kültürel Değer})$$

Bu ifade, matematiksel bir uygulama formülü olarak değil, indeksin kavramsal örgütlenmesini gösteren genel bir model olarak değerlendirilmelidir.

Her çalışma alanında bu bileşenlerin içeriği, gösterge sayısı, veri türü ve ağırlıklandırma yaklaşımı değişebilir. Dolayısıyla KPĐİ, sabit bir gösterge listesine dayanan kapalı bir model değil, farklı kültürel peyzaj bağlamlarına uyarlanabilecek esnek bir değerlendirme çerçevesidir.

5.4. KPĐİ İçin Kavramsal Gösterge Havuzu

KPĐİ'nin uygulanabilir bir değerlendirme modeline dönüşebilmesi için abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenleri temsil eden göstergelerin belirlenmesi gerekir. Burada sunulan gösterge havuzu, KPĐİ'nin hangi tür göstergelerle yapılandırılabilceğini göstermek amacıyla kavramsal düzeyde hazırlanmıştır.

Gösterge havuzu oluşturulurken göstergelerin kültürel peyzaj değerini temsil etme kapasitesi, veri üretilebilirliği, ölçekle uyumu, yorumlanabilirliği ve ABC yaklaşımıyla ilişkisi dikkate alınmalıdır. Ayrıca göstergeler, yalnızca kolay ölçülebildikleri için değil, kültürel peyzaj değerinin belirli bir boyutunu anlamlı biçimde temsil ettikleri için seçilmelidir.

Çizelge 3. KPĐİ için kavramsal bileşen ve gösterge grupları

Ana bileşen	Değer boyutu	Olası gösterge grupları	Temsil ettiği anlam
Abiyotik değer	Doğal-fiziksel temel	Topoğrafya, eğim, bakı, yükselti, hidroloji, jeoloji, jeomorfoloji, toprak, iklim	Peyzajın doğal oluşum koşulları ve kültürel kullanımlara sunduğu fiziksel zemin
Biyotik değer	Ekolojik ve canlı sistemler	Bitki örtüsü, habitat yapısı, doğal/yarı doğal alanlar, tarımsal peyzaj dokusu, ekolojik bağlantılar, biyolojik çeşitlilik	Peyzajın ekolojik işlevleri, canlı sistemlerle ilişkisi ve üretken peyzaj karakteri
Kültürel değer	İnsan etkisi, miras ve kimlik	Yerleşim dokusu, tarihsel yapılar, geleneksel arazi kullanımı, kültürel miras unsurları, üretim pratikleri, kutsal alanlar, kültürel bellek	Peyzajın tarihsel sürekliliği, toplumsal anlamı, yerel kimliği ve kültürel karakteri

Çizelge 3'te sunulan kavramsal gösterge havuzu, kültürel peyzaj değerinin çok boyutlu yapısını temsil etmek için temel bir başlangıç sunmaktadır. Ancak göstergelerin nihai biçimi, çalışma alanının özelliklerine göre belirlenmelidir. Örneğin kıyı peyzajlarında kıyı morfolojisi, sulak alan varlığı ve kıyı kullanımı önemli hale gelebilirken; dağlık kültürel peyzajlarda eğim, teraslama, mera kullanımı ve ulaşım izleri daha belirleyici olabilir. Tarımsal kültürel peyzajlarda ise ürün deseni, geleneksel sulama sistemleri, bahçe dokusu ve üretim sürekliliği daha güçlü göstergeler olarak değerlendirilebilir.

5.5. KPDI'nin Yöntemsel İşleyiş Mantığı

KPDI'nin yöntemsel işleyişi, kültürel peyzaj değerlerinin sistematik biçimde değerlendirilmesini sağlayacak ardışık aşamalardan oluşur. Bu aşamalar, kompozit indeks oluşturma ilkeleriyle uyumlu biçimde kavramsal çerçevenin kurulması, göstergelerin belirlenmesi, verilerin hazırlanması, standartlaştırma, ağırlıklandırma, bileşen bazlı değerlendirme ve bütünleşik indeks üretimi olarak özetlenebilir (OECD/European Union/EC-JRC, 2008).

İlk aşama, kavramsal çerçevenin kurulmasıdır. Bu aşamada kültürel peyzaj değerinin hangi kuramsal yaklaşıma göre değerlendirileceği belirlenir. KPDI için bu çerçeve, kültürel peyzaj kuramı, peyzaj karakter değerlendirmesi ve ABC yaklaşımı üzerine kurulmaktadır. Böylece indeksin yalnızca teknik bir hesaplama aracı değil, kültürel peyzajın çok katmanlı yapısını temsil eden kuramsal bir değerlendirme modeli olması sağlanır.

İkinci aşama, göstergelerin belirlenmesidir. Göstergeler abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenler altında sınıflandırılır. Bu aşamada her göstergenin neyi temsil ettiği, hangi veriyle üretilebileceği, hangi ölçeğe uygun olduğu ve kültürel peyzaj değeriyle nasıl ilişkilendiği açıklanmalıdır. Göstergeler belirlenirken literatür, uzman görüşü, veri erişilebilirliği ve çalışma alanının karakteri birlikte dikkate alınabilir.

Üçüncü aşama, veri hazırlama sürecidir. Bu aşamada kullanılacak verilerin güncelliği, doğruluğu, mekânsal çözünürlüğü ve ölçek uyumu değerlendirilir. CBS tabanlı çalışmalarda veriler raster veya vektör formatında düzenlenebilir. Farklı kaynaklardan elde edilen verilerin aynı koordinat sistemi, aynı analiz ölçeği ve uyumlu sınıflandırma yapısı içinde hazırlanması gerekir.

Dördüncü aşama, göstergelerin standartlaştırılmasıdır. Farklı ölçüm birimlerine sahip göstergelerin ortak bir değerlendirme aralığına dönüştürülmesi gerekir. Bu süreçte göstergelerin fayda yönlü ya da maliyet yönlü olup olmadığı tanımlanmalıdır. Kültürel peyzaj değerini artıran göstergeler pozitif yönde, değeri azaltan baskı veya bozulma göstergeleri ise negatif yönde değerlendirilebilir.

Beşinci aşama, ağırlıklandırmadır. Göstergelerin indeks içindeki göreceli önem düzeyleri eşit ağırlıklandırma, uzman temelli ağırlıklandırma veya nesnel ağırlıklandırma yöntemleriyle belirlenebilir. Analitik Hiyerarşi Süreci gibi uzman temelli yaklaşımlar bağlamsal ve deneyimsel bilgiyi değerlendirmeye dahil edebilirken; Entropi ve CRITIC gibi nesnel yöntemler veri setinin istatistiksel özelliklerine dayalı ağırlıklar üretebilir (Diakoulaki vd., 1995; Saaty, 1980; Shannon, 1948).

Altıncı aşama, bileşen bazlı değerlendirmedir. Bu aşamada abiyotik, biyotik ve kültürel göstergeler kendi grupları içinde değerlendirilerek alt bileşen değerleri üretilebilir. Böylece indeksin yalnızca toplam sonuçtan ibaret olması

önlenir. Hangi alanlarda abiyotik değerin, hangi alanlarda biyotik değerin, hangi alanlarda kültürel değerin öne çıktığı ayrı ayrı yorumlanabilir.

Yedinci aşama, bütünleşik indeks üretimidir. Abiyotik, biyotik ve kültürel alt bileşenlerin belirli bir toplulaştırma mantığıyla bir araya getirilmesi sonucunda bütünleşik KPDİ değeri oluşturulabilir. Ancak bu bütünleşik değer, kültürel peyzajın tüm anlamını tek başına temsil eden mutlak bir sonuç olarak görülmemelidir. KPDİ değeri, göstergeler ve yöntemsel tercihler doğrultusunda üretilmiş karar destek niteliğinde bir yorumlama aracıdır.

5.6. KPDİ'nin CBS ile İlişkisi

KPDİ'nin kültürel peyzaj değerlendirmelerinde etkili bir karar destek aracına dönüşebilmesi için mekânsal veri ve analiz süreçleriyle ilişkilendirilmesi önemlidir. Kültürel peyzaj değerleri mekân üzerinde farklı yoğunluklarda, farklı örüntülerde ve farklı bileşen kombinasyonlarıyla ortaya çıkar. Bu nedenle KPDİ'nin CBS tabanlı olarak yapılandırılması, göstergelerin mekânsal olarak temsil edilmesine ve değerlerin haritalanmasına olanak tanır.

CBS, KPDİ kapsamında abiyotik, biyotik ve kültürel göstergelerin katmanlar halinde düzenlenmesini sağlar. Abiyotik göstergeler sayısal yükseklik modeli, eğim, bakı, hidrolojik ağ, jeoloji veya toprak verileri üzerinden üretilebilir. Biyotik göstergeler arazi örtüsü, bitki örtüsü, doğal ve yarı doğal alanlar, habitat sürekliliği veya ekolojik bağlantılar üzerinden değerlendirilebilir. Kültürel göstergeler ise yerleşim dokusu, tarihsel yapı noktaları, kültürel miras alanları, geleneksel arazi kullanımı veya kültürel rota ilişkileri gibi mekânsal verilerle temsil edilebilir.

CBS tabanlı değerlendirme, bu katmanların aynı analiz ortamında işlenmesine, standartlaştırılmasına, ağırlıklandırılmasına ve bütünleştirilmesine olanak tanır. Malczewski (1999, 2006), CBS tabanlı çok kriterli karar analizinin mekânsal karar problemlerinde kriterlerin ve alternatiflerin sistematik biçimde değerlendirilmesini sağladığını belirtmektedir. KPDİ açısından bu yaklaşım, kültürel peyzaj değerlerinin yalnızca teorik düzeyde değil, mekânsal dağılım ilişkileriyle birlikte yorumlanmasına katkı sağlar.

5.7. KPDİ'nin Kullanım Alanları

KPDİ, kültürel peyzaj değerlerinin sistematik biçimde değerlendirilmesi gereken farklı alanlarda kullanılabilecek kavramsal bir model sunmaktadır. Bu kullanım alanları, koruma planlaması, kültürel peyzaj yönetimi, kırsal alan planlaması, turizm planlaması, sürdürülebilir alan yönetimi, çevresel değerlendirme ve mekânsal önceliklendirme süreçleri olarak sıralanabilir.

Koruma planlamasında KPDİ, kültürel peyzaj değerlerinin hangi alanlarda yoğunlaştığını ve hangi bileşenlerden kaynaklandığını belirlemeye yardımcı olabilir. Bu sayede yalnızca tekil miras varlıklarının değil, bu varlıkların içinde

bulunduğu doğal, ekolojik ve kültürel bağlamın da değerlendirilmesi mümkün olur. UNESCO’nun kültürel peyzaj yaklaşımı ve Tarihi Kentsel Peyzaj nerisi, miras alanlarının daha geniş mekânsal ve ilişkisel bağlamlarıyla birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (UNESCO, 2011; UNESCO World Heritage Centre, 2011). KPDİ bu yaklaşımı indeks temelli bir değerlendirme mantığıyla destekleyebilir.

Kültürel peyzaj yönetiminde KPDİ, alanın farklı değer boyutlarının izlenmesine katkı sağlayabilir. Zaman içinde arazi kullanımı, yapılaşma baskısı, ekolojik bağlantılar, tarımsal peyzaj dokusu veya kültürel miras unsurlarında meydana gelen değişimler indeks yapısı içinde izlenebilir. Böylece KPDİ, yalnızca mevcut durumun değerlendirilmesi için değil, değişim süreçlerinin takip edilmesi için de potansiyel bir araç olarak düşünülebilir.

Kırsal alan planlamasında KPDİ, tarımsal peyzaj dokusu, geleneksel üretim biçimleri, doğal alanlar, yerleşim örüntüleri ve kültürel süreklilikler arasındaki ilişkileri değerlendirmek için kullanılabilir. Turizm planlamasında ise doğal güzellik, tarihsel süreklilik, geleneksel üretim, yerel kimlik ve görsel peyzaj karakteri gibi unsurların sürdürülebilir turizm yaklaşımlarıyla ilişkilendirilmesine katkı sağlayabilir.

5.8. KPDİ Modelinin Farklı Alanlara Uyarlanabilirliği

KPDİ’nin en önemli özelliklerinden biri, farklı kültürel peyzaj bağlamlarına uyarlanabilecek esnek bir kavramsal yapıya sahip olmasıdır. Kültürel peyzajlar coğrafi konum, iklim, topoğrafya, arazi kullanımı, tarihsel gelişim, üretim biçimleri ve toplumsal değerler bakımından büyük farklılıklar gösterebilir. Bu nedenle her kültürel peyzaj alanı için aynı göstergelerin, aynı ağırlıkların ve aynı değerlendirme ölçütlerinin kullanılması yöntemsel açıdan doğru olmayabilir.

KPDİ’nin uyarlanabilirliği, ABC yaklaşımının sunduğu genel bileşen yapısından kaynaklanmaktadır. Abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenler, her kültürel peyzaj alanında farklı göstergelerle temsil edilebilir. Örneğin dağlık alanlarda eğim, yükseklik, teraslama, mera kullanımı ve geleneksel ulaşım izleri ne çıkabilir. Kıyı alanlarında kıyı morfolojisi, sulak alanlar, balıkçılık kültürü, kıyı yerleşimleri ve turizm baskısı önemli hale gelebilir. Tarımsal peyzajlarda ürün deseni, sulama sistemleri, bahçe dokusu, tarımsal üretim sürekliliği ve kırsal yerleşim yapısı daha belirleyici olabilir.

Bu esneklik, KPDİ’nin farklı ölçeklerde kullanılabilmesine de olanak tanır. Bölgesel ölçekte daha genel veriler ve geniş alan örüntüleri ön plana çıkarken, yerel ölçekte daha ayrıntılı kültürel miras unsurları, kullanım pratikleri ve mikro peyzaj özellikleri değerlendirilebilir. Ancak lek değiştikçe göstergelerin anlamı ve temsil gücü de değişebilir. Bu nedenle KPDİ uygulamalarında ölçek seçimi, gösterge seçimiyle birlikte düşünülmelidir.

6. Tartışma

6.1. ABC Yaklaşımının Kültürel Peyzaj Değerlendirmelerine Katkısı

Kültürel peyzajların değerlendirilmesinde temel sorunlardan biri, peyzajı oluşturan doğal, ekolojik ve kültürel bileşenlerin çoğu zaman ayrı başlıklar altında ele alınmasıdır. Oysa kültürel peyzajlar, bu bileşenlerin birbirinden bağımsız biçimde yan yana geldiği alanlar değil; uzun süreli insan-doğa etkileşimi sonucunda şekillenen çok katmanlı mekânsal sistemlerdir. UNESCO'nun kültürel peyzajları doğa ve insanın ortak ürünü olarak ele alması, bu alanların yalnızca doğal miras ya da yalnızca kültürel miras kapsamında değerlendirilemeyeceğini göstermektedir (UNESCO World Heritage Centre, 2011). Benzer biçimde Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin peyzajı doğal ve/veya insanî faktörlerin etkileşimi sonucunda oluşan, insanlar tarafından algılanan alan olarak tanımlaması, kültürel peyzaj çalışmalarında bütüncül değerlendirme ihtiyacını güçlendirmektedir (Avrupa Konseyi, 2000).

ABC yaklaşımı, bu bütüncül değerlendirme ihtiyacına doğrudan yanıt veren bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenler, kültürel peyzajı oluşturan temel değer alanlarını temsil eder. Abiyotik yapı, peyzajın doğal-fiziksel zeminini; biyotik yapı, ekolojik ve canlı sistemlerini; kültürel yapı ise insan etkisiyle şekillenen tarihsel, işlevsel, sembolik ve toplumsal katmanlarını açıklar. Serrano Giné (2018), ABC peyzaj değerlendirme yönteminin abiyotik, biyotik ve kültürel unsurları birlikte ele alan; holistik ve parametrik yaklaşımları bir araya getiren bir değerlendirme mantığı sunduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle ABC yaklaşımı, kültürel peyzajı hem bütüncül biçimde kavramaya hem de göstergeler üzerinden sistematik biçimde çözümlemeye olanak tanır.

ABC yaklaşımının kültürel peyzaj çalışmalarına en önemli katkısı, değerlendirme sürecinde bileşenler arası ilişkiselliği görünür kılmasıdır. Topoğrafya, hidroloji ve toprak gibi abiyotik koşullar yerleşim biçimlerini, tarımsal üretimi, ulaşım izlerini ve kültürel kullanım pratiklerini yönlendirebilir. Bitki örtüsü, habitat yapısı ve tarımsal peyzaj dokusu gibi biyotik bileşenler yalnızca ekolojik değer taşımaz; aynı zamanda üretim kültürü, yerel kimlik ve görsel karakter üzerinde de etkilidir. Kültürel bileşenler ise tarihsel süreklilik, geleneksel kullanım, bellek ve aidiyet aracılığıyla doğal ve biyotik sistemlere anlam kazandırır.

6.2. KPDI'nin Kavramsal ve Yöntemsel Potansiyeli

KPDI, kültürel peyzaj değerlerini abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenler temelinde sistematik biçimde değerlendirmeye yönelik kavramsal bir model olarak tartışılabilir. Bu modelin temel potansiyeli, kültürel peyzajın çok katmanlı değer yapısını göstergelere dayalı bir değerlendirme sistemi içinde görünür kılmasıdır. Kültürel peyzaj değeri, tarihsel yapıların varlığı, doğal alan oranı,

ekolojik süreklilik, geleneksel kullanım biçimleri, görsel karakter veya yerel kimlik gibi tekil unsurlardan herhangi birine indirgenemez. KPDİ, bu farklı değer alanlarını ortak bir kavramsal çerçeve altında birleştirme imkânı sunar.

Yöntemsel açıdan KPDİ, gösterge temelli değerlendirme, kompozit indeks yaklaşımı ve CBS tabanlı çok kriterli karar analizi ile ilişkilendirilebilir. Kompozit indeks yaklaşımı, çok sayıda göstergenin belirli bir kavramsal çerçeve içinde bir araya getirilmesine olanak tanır. OECD/European Union/EC-JRC (2008), kompozit indekslerin oluşturulmasında kavramsal çerçevenin kurulması, göstergelerin seçilmesi, veri kalitesi, normalizasyon, ağırlıklandırma ve duyarlılık gibi aşamaların önemini vurgulamaktadır. KPDİ açısından bu aşamalar, kültürel peyzaj değerinin bilimsel ve şeffaf biçimde değerlendirilmesi için temel yöntemsel ilkeler olarak kabul edilebilir.

KPDİ'nin bir diğer yöntemsel potansiyeli, peyzaj değerlerini mekânsal olarak yorumlanabilir hale getirmesidir. Kültürel peyzaj değerleri alanda homojen dağılmaz; bazı bölgelerde doğal, ekolojik ve kültürel değerler üst üste gelirken, bazı bölgelerde yalnızca belirli değer bileşenleri öne çıkabilir. CBS tabanlı çok kriterli karar analizi, bu mekânsal farklılaşmanın değerlendirilmesi için güçlü bir araçtır. Malczewski (1999, 2006), CBS ve çok kriterli karar analizinin mekânsal karar problemlerinde kriterlerin sistematik biçimde değerlendirilmesine imkân tanıdığını belirtmektedir.

Bununla birlikte KPDİ'nin kullanımı, kültürel peyzaj değerinin tamamen sayısallaştırılabileceği anlamına gelmez. Kültürel peyzajlar yalnızca ölçülebilir göstergelerden oluşmaz; bellek, aidiyet, algı, sembolik anlam ve yerel bilgi gibi nitel boyutları da içerir. Stephenson'ın (2008) Kültürel Değerler Modeli, peyzaj değerlerinin formlar, pratikler ve ilişkiler üzerinden birlikte okunması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle KPDİ, kültürel peyzaj değerini mutlak bir sayısal sonuca indirgemekten çok, farklı değer boyutlarını sistematik biçimde görünür kılan bir karar destek modeli olarak ele alınmalıdır.

6.3. İndeks Temelli Değerlendirmenin Planlama ve Koruma Süreçlerindeki Rolü

Kültürel peyzajların planlama ve koruma süreçlerine aktarılabilmesi için öncelikle bu alanların değer yapısının anlaşılması gerekir. Ancak kültürel peyzaj değeri, çoğu zaman çok sayıda bileşenin bir araya gelmesiyle oluştuğu için yalnızca betimleyici envanterler veya tekil koruma kararlarıyla yeterince temsil edilemeyebilir. İndeks temelli değerlendirme, bu noktada farklı değer bileşenlerini sistematik biçimde bir araya getirerek planlama ve koruma kararlarına bilgi sağlayabilecek bir araç sunar.

Planlama açısından KPDİ'nin en önemli katkılarından biri, kültürel peyzaj değerlerinin mekânsal dağılımını görünür kılma potansiyelidir. Koruma ve planlama kararları çoğu zaman belirli alanlar arasında önceliklendirme yapmayı

gerektirir. Hangi alanların daha yüksek kültürel peyzaj değeri taşıdığı, hangi bölgelerde doğal ve kültürel değerlerin çakıştığı, hangi alanların kırılğan veya baskı altında olduğu gibi sorular planlama süreci açısından önemlidir. CBS tabanlı indeks yaklaşımı, bu sorulara mekânsal veri ve gösterge ilişkileri üzerinden yanıt üretmeye yardımcı olabilir.

Koruma açısından KPDİ, tekil miras unsurlarının ötesine geçen bütüncül bir değerlendirme yaklaşımı sunabilir. Kültürel peyzajlarda tarihsel yapı, geleneksel arazi kullanımı, su sistemi, tarımsal doku, yerleşim örüntüsü, bitki örtüsü ve topoğrafya çoğu zaman birlikte değer üretir. Bu nedenle yalnızca tek bir miras ögesinin korunması, alanın kültürel peyzaj değerinin sürdürülebilmesi için yeterli olmayabilir. UNESCO'nun kültürel peyzaj yaklaşımı ve Tarihi Kentsel Peyzaj önerisi, miras değerlerinin daha geniş çevresel, sosyal ve mekânsal bağlarıyla birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (UNESCO, 2011; UNESCO World Heritage Centre, 2011). KPDİ, bu geniş bağlamı göstergeler ve bileşenler aracılığıyla değerlendirmeye açabilir.

6.4. Modelin Uygulama Alanlarına Uyarlanabilirliği

KPDİ'nin önemli yönlerinden biri, farklı kültürel peyzaj tiplerine uyarlanabilecek esnek bir kavramsal yapıya sahip olmasıdır. Kültürel peyzajlar coğrafi konum, tarihsel gelişim, üretim biçimi, ekolojik yapı, yerleşim dokusu ve toplumsal anlam bakımından büyük farklılıklar gösterir. Bu nedenle KPDİ'nin her alanda aynı göstergelerle, aynı ağırlıklandırma mantığıyla ve aynı değerlendirme ölçeğiyle uygulanması beklenmemelidir. Modelin temel gücü, sabit bir gösterge listesinden değil, abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenlere dayalı esnek bir değerlendirme mantığı sunmasından kaynaklanmaktadır.

Dağlık kültürel peyzajlarda eğim, yükselti, mera kullanımı, teraslama, geleneksel ulaşım izleri, yayla yerleşimleri ve doğal eşikler daha belirleyici göstergeler olabilir. Kıyı peyzajlarında kıyı morfolojisi, sulak alanlar, balıkçılık kültürü, kıyı yerleşimleri, kıyı kullanım baskısı ve görsel açıklık gibi göstergeler öne çıkabilir. Tarımsal kültürel peyzajlarda ürün deseni, bahçe dokusu, geleneksel sulama sistemleri, tarımsal üretim sürekliliği, kırsal yerleşim yapısı ve arazi kullanım örüntüsü daha güçlü temsil gücü taşıyabilir. Bu örnekler, KPDİ'nin bağlama duyarlı biçimde uyarlanması gerektiğini göstermektedir.

Modelin uyarlanabilirliği ölçek düzeyinde de önemlidir. Bölgesel ölçekte daha genel arazi örtüsü, topoğrafya, hidroloji, yerleşim sistemi ve kültürel miras yoğunluğu gibi göstergeler kullanılabilirken; yerel ölçekte sokak dokusu, yapı-parsel ilişkisi, geleneksel kullanım pratikleri, mikro peyzaj elemanları, yerel adlandırmalar ve algısal değerler daha anlamlı hale gelebilir. Bu nedenle KPDİ'nin uygulanmasında ölçek seçimi, gösterge seçimiyle birlikte düşünülmelidir.

7. Sonuç

Kültürel peyzajlar, insan ve doğa arasındaki uzun süreli etkileşimlerin mekânsal, ekolojik, tarihsel, toplumsal ve sembolik katmanlar halinde görünür hale geldiği çok boyutlu alanlardır. Bu nedenle kültürel peyzajların değerlendirilmesi, yalnızca doğal değerlerin, yalnızca tarihsel miras unsurlarının ya da yalnızca görsel niteliklerin ayrı ayrı incelenmesiyle sınırlı tutulamaz. Kültürel peyzaj değerinin gerçek anlamda anlaşılabilmesi için alanın abiyotik yapısı, biyotik özellikleri ve kültürel bileşenleri birlikte ele alınmalıdır. Bu çalışma kapsamında tartışılan ABC yaklaşımı, kültürel peyzajların bu çok katmanlı yapısını bütüncül biçimde değerlendirebilmek için güçlü bir kavramsal zemin sunmaktadır.

ABC yaklaşımı, peyzajı abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenler temelinde ele alarak kültürel peyzaj çalışmalarında doğal, ekolojik ve insan kaynaklı değerlerin aynı değerlendirme sistemi içinde düşünülmesine olanak tanımaktadır. Abiyotik bileşenler peyzajın doğal-fiziksel zeminini; biyotik bileşenler ekolojik ve canlı sistemlerini; kültürel bileşenler ise insan faaliyetleri, tarihsel süreklilik, yerel kimlik ve kültürel bellekle ilişkili değerlerini temsil etmektedir. Bu üç bileşenin birlikte değerlendirilmesi, kültürel peyzajların yalnızca varlık envanteri ya da betimleyici analizler düzeyinde değil, ilişkisel ve sistematik bir yapı içinde yorumlanmasını mümkün kılmaktadır.

Bu bağlamda Kültürel Peyzaj Değer İndeksi (KPDİ), kültürel peyzaj değerlerinin göstergelere dayalı, karşılaştırılabilir, yorumlanabilir ve mekânsal olarak değerlendirilebilir hale getirilmesine yönelik kavramsal ve yöntemsel bir çerçeve olarak önerilmektedir. KPDİ'nin temel katkısı, kültürel peyzaj değerini tek bir değişkene veya tek bir değer alanına indirgmeden; abiyotik değer, biyotik değer ve kültürel değer bileşenleri üzerinden bütüncül biçimde ele almasıdır. Bu yapı, kültürel peyzaj değerlendirmelerinde hem kuramsal tutarlılık hem de yöntemsel sistematik sağlamaktadır.

İndeks temelli değerlendirme yaklaşımı, kültürel peyzaj gibi çok bileşenli alanlarda farklı göstergelerin ortak bir değerlendirme yapısı içinde birleştirilmesine olanak tanımaktadır. Gösterge seçimi, standartlaştırma, ağırlıklandırma ve bütünleştirme aşamaları, kültürel peyzaj değerinin daha şeffaf ve izlenebilir biçimde değerlendirilmesini sağlayabilir. Bununla birlikte indeks sonuçları, kültürel peyzajın tüm anlam dünyasını temsil eden mutlak değerler olarak değil, karar süreçlerini destekleyen yorumlayıcı araçlar olarak görülmelidir. Kültürel peyzajın bellek, aidiyet, sembolik anlam ve yerel deneyim gibi nitel boyutları dikkate alındığında, indeks temelli yaklaşımların uzman değerlendirmesi, saha gözlemi, yerel bilgi ve katılımcı süreçlerle desteklenmesi önem taşımaktadır.

CBS tabanlı değerlendirme süreçleri, KPDİ'nin mekânsal karar destek potansiyelini güçlendirmektedir. Kültürel peyzaj değerleri alan içinde homojen

biçimde dağılmadığı için, abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenlerin mekânsal dağılımının haritalanması ve birlikte yorumlanması planlama ve koruma süreçleri açısından önemlidir. Bu kapsamda KPDİ, kültürel peyzaj değerlerinin hangi alanlarda yoğunlaştığını, hangi bileşenlerin öne çıktığını ve hangi bölgelerin koruma, yönetim veya iyileştirme açısından öncelik taşıyabileceğini tartışmaya açabilecek bir karar destek çerçevesi sunmaktadır.

KPDİ'nin en önemli yönlerinden biri, farklı kültürel peyzaj tiplerine ve farklı ölçeklere uyarlanabilir esnek bir yapıya sahip olmasıdır. Dağlık alanlar, kıyı peyzajları, tarımsal peyzajlar, kırsal yerleşimler, tarihi kentsel peyzajlar veya turizm baskısı altındaki alanlar farklı gösterge setleriyle değerlendirilebilir. Bu nedenle KPDİ, kapalı ve değişmez bir formül olarak değil, çalışma alanının doğal, ekolojik ve kültürel karakterine göre geliştirilebilecek açık bir yöntemsel çerçeve olarak düşünülmelidir.

Sonuç olarak bu çalışma, kültürel peyzaj değerlerinin değerlendirilmesinde ABC yaklaşımı ile indeks temelli değerlendirme mantığını bir araya getiren kavramsal bir KPDİ çerçevesi ortaya koymaktadır. Önerilen çerçeve, kültürel peyzaj çalışmalarında nitel betimleme, peyzaj karakter değerlendirmesi, CBS tabanlı mekânsal analiz ve çok kriterli karar destek yaklaşımları arasında ilişki kurmaktadır. Bu yönüyle KPDİ, kültürel peyzajların korunması, planlanması, yönetilmesi ve izlenmesi süreçlerinde kullanılabilecek geliştirilebilir bir yöntemsel tartışma zemini sunmaktadır.

Kaynakça

- Antrop, M. (2005). Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning*, 70(1–2), 21–34. doi:10.1016/j.landurbplan.2003.10.002
- Antrop, M., & Van Eetvelde, V. (2017). *Landscape perspectives: The holistic nature of landscape*. Dordrecht: Springer. doi:10.1007/978-94-024-1183-6
- Atik, M., Işıklı, R. C., Ortaçşme, V., & Yıldırım, E. (2015). Definition of landscape character areas and types in Side region, Antalya-Turkey with regard to land use planning. *Land Use Policy*, 44, 90–100. doi:10.1016/j.landusepol.2014.11.019
- Avrupa Konseyi. (2000). *Avrupa Peyzaj Sözleşmesi*. Floransa: Avrupa Konseyi.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The CRITIC method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763–770. doi:10.1016/0305-0548(94)00059-H
- Forman, R. T. T., Godron, M. (1986). *Landscape ecology*. New York: John Wiley & Sons.
- Fowler, P. J. (2003). *World Heritage cultural landscapes 1992–2002*. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- Malczewski, J. (1999). *GIS and multicriteria decision analysis*. New York: John Wiley & Sons.
- Malczewski, J. (2006). GIS-based multicriteria decision analysis: A survey of the literature. *International Journal of Geographical Information Science*, 20(7), 703–726. doi:10.1080/13658810600661508
- Naveh, Z., & Lieberman, A. S. (1994). *Landscape ecology: Theory and application* (2nd ed.). New York: Springer. doi:10.1007/978-1-4757-2331-1
- OECD/European Union/EC-JRC. (2008). *Handbook on constructing composite indicators: Methodology and user guide*. Paris: OECD Publishing. doi:10.1787/9789264043466-en
- Saaty, T. L. (1980). *The analytic hierarchy process: Planning, priority setting, resource allocation*. New York: McGraw-Hill.
- Sauer, C. O. (1925). *The morphology of landscape*. University of California Publications in Geography, 2(2), 19–54.
- Serrano Giné, D. (2018). A renewed approach to the ABC landscape assessment method: An application to Muntanyes d'Ordal, Barcelona Metropolitan Area. *Landscape Online*, 56, 1–13. doi:10.3097/LO.201856

- Shannon, C. E. (1948). A mathematical theory of communication. *The Bell System Technical Journal*, 27(3), 379–423. doi:10.1002/j.1538-7305.1948.tb01338.x
- Stephenson, J. (2008). The Cultural Values Model: An integrated approach to values in landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 84(2), 127–139. doi:10.1016/j.landurbplan.2007.07.003
- Swanwick, C. (2002). *Landscape character assessment: Guidance for England and Scotland*. Cheltenham: The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage.
- Şahin, Ş., Perçin, H., Kurum, E., Uzun, O., & Bilgili, B. C. (2014). Bölge-alt bölge (il) ölçeğinde peyzaj karakter analizi ve değerlendirmesi ulusal teknik kılavuzu. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı.
- Tudor, C. (2014). *An approach to landscape character assessment*. Worcester: Natural England.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2003). Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (Kanun No. 4881). T.C. Resmî Gazete, 25141.
- UNESCO. (2011). *Recommendation on the Historic Urban Landscape, including a glossary of definitions*. Paris: UNESCO.
- UNESCO World Heritage Centre. (2011). *Cultural landscapes*. Paris: UNESCO World Heritage Centre.

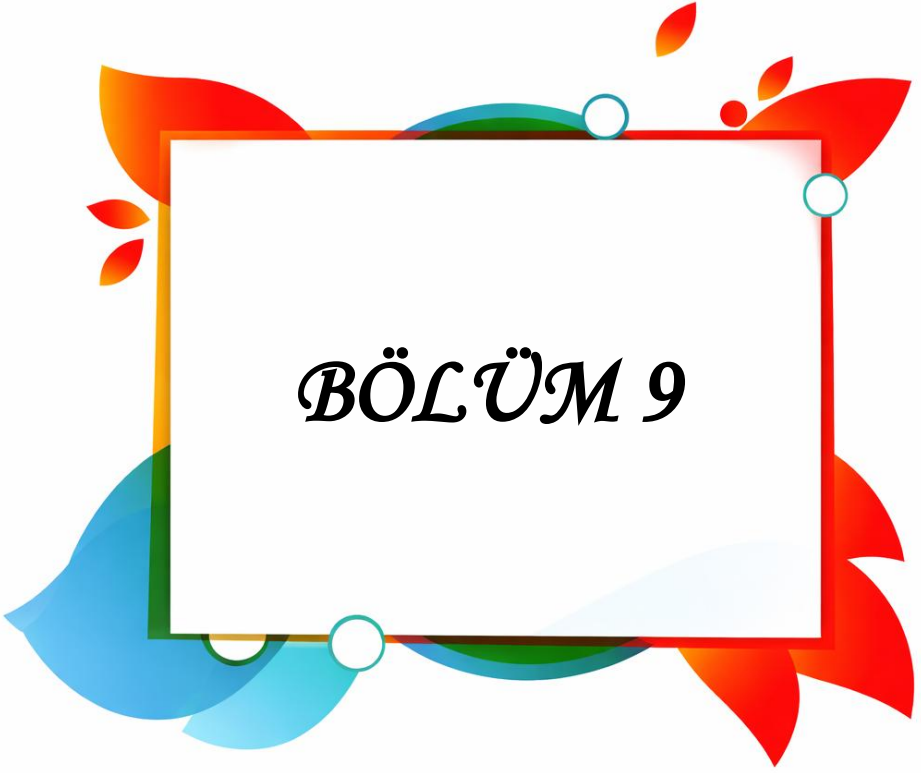
- Başkan, O., ve Saygı, H. (2002). İzmir Körfezi'ndeki Kirliliğin İstatistiksel Bir Modelle İncelenmesi. *Ege Üniversitesi Su ürünleri dergisi*, 19(1-2), 133-145.
- Bilsel, C. (1996). Ideology and Urbanism During the Early Republican Period: Two Master Plans for İzmir and Scenarios of Modernization. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, (16(1)), 13-30.
- Bilsel, C. (2009). İzmir'de Cumhuriyet dönemi kent planlaması(1923-1965): 20. Yüzyıl kentsel mirası ve kamusal mekânlar. *Ege Mimarlık*, (71), 12-17.
- Bratman, G., Hamilton, P., ve Daily, G. (2012). *The impacts of nature experience on human cognitive function and mental health* (C. 1249). New York Academy of Sciences.
https://www.researchgate.net/publication/221819026_The_impacts_of_nature_experience_on_human_cognitive_function_and_mental_health
- Coombes, E., Jones, A. P., ve Hillsdon, M. (2010). The relationship of physical activity and overweight to objectively measured green space accessibility and use. *Social Science & Medicine*, 70(6), 816-822.
- CORDIS | European Commission. (2023). *New Strategy for Re-Naturing Cities through Nature-Based Solutions | URBAN GreenUP | Project | Fact Sheet | H2020*. CORDIS | European Commission.
<https://cordis.europa.eu/project/id/730426>
- EBRD. (2023). *European Bank for Reconstruction and Development Green Cities (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Yeşil Şehirler)*. EBRD green cities.
<https://www.ebrdgreencities.com/>
- Erol, N., Kılıç, C., Ulusoy, M., Keçeci, M., ve Şimşek, Z. (1998). *Türkiye ruh sağlığı profili raporu*.
- Global Health Estimates. (2017). *Depression and Other Common Mental Disorders*. World Health Organization.
<https://www.who.int/publications/i/item/depression-global-health-estimates>
- Hartig, T., Mitchell, R., de Vries, S., ve Frumkin, H. (2014). Nature and health. *Annual Review of Public Health*, 35, 207-228.
<https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-032013-182443>
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2023). *Climate Change 2021 – The Physical Science Basis: Working Group I Contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009157896>
- İzBB. (2017). *İzmir Ulaşım Ana Planı UPİ 2030* (s. 74). Ulaşım Dairesi Başkanlığı, Boğaziçi proje A.Ş.
https://www.izmir.bel.tr/CKYuklenen/dokumanlar_2018/upi_sonuc_ozeti.pdf

- İzBB. (2019). *2019 Faaliyet Raporu* (s. 223). İzmir Büyükşehir Belediyesi.
https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/2019FaaliyetRaporu_web.pdf
- İzBB. (2020). *İzmir Yeşil Şehir Eylem Planı* (s. 196). İzmir Büyükşehir Belediyesi.
https://ebrdgreencities.com/assets/Uploads/PDF/Izmir-GCAP-report_FINAL-ISSUED-TURK.pdf
- İzmir SECAP. (2020). *İzmir Sürdürülebilir enerji ve iklim eylem planı* (s. 196). İzmir Büyükşehir Belediyesi.
https://skpo.izmir.bel.tr/Upload_Files/FckFiles/file/2020/WEB_SAYFASI_SECAP-Turkce.pdf
- Jennings, V., ve Bamkole, O. (2019). The Relationship between Social Cohesion and Urban Green Space: An Avenue for Health Promotion. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(3), 452.
<https://doi.org/10.3390/ijerph16030452>
- Kaczynski, A. T., ve Henderson, K. A. (2007). Environmental correlates of physical activity: A review of evidence about parks and recreation. *Leisure Sciences*, 29(4), 315-354. <https://doi.org/10.1080/01490400701394865>
- Kaçmaz Akkurt, G., Ozeren Alkan, M., ve Hepcan, Ç. (2019). *KENTLERİN DOĞALLAŞTIRILMASI BAĞLAMINDA DOĞA ESASLI ÇÖZÜMLER; URBAN GreenUP PROJESİ İZMİR ÖRNEĞİ*.
- Lederbogen, F., Kirsch, P., Haddad, L., Streit, F., Tost, H., Schuch, P., Wüst, S., Pruessner, J. C., Rietschel, M., Deuschle, M., ve Meyer-Lindenberg, A. (2011). City living and urban upbringing affect neural social stress processing in humans. *Nature*, 474(7352), 498-501.
<https://doi.org/10.1038/nature10190>
- Li, Q. (2010). Effect of forest bathing trips on human immune function. *Environmental Health and Preventive Medicine*, 15(1), 9-17.
<https://doi.org/10.1007/s12199-008-0068-3>
- Maas, J., van Dillen, S. M. E., Verheij, R. A., ve Groenewegen, P. P. (2009). Social contacts as a possible mechanism behind the relation between green space and health. *Health & Place*, 15(2), 586-595.
<https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2008.09.006>
- McMahon, E., ve Benedict, M. (2006). *Green Infrastructure: Linking Landscapes and Communities* (Island press).
https://www.researchgate.net/publication/40777458_Green_Infrastructure_Linking_Landscapes_and_Communities
- Meyer, N., Parshad, N., ve Soyer, T. (Direktörler). (2021). *İzmir'in Doğa İle Uyumlu Yaşam Stratejisi Lansmanı* [Video kaydı].
<https://www.youtube.com/watch?v=QrUICR8nwTU>

- OECD. (2013). *Green Growth in Cities* (s. 132). OECD Green Growth Studies.
https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2013/05/green-growth-in-cities_glg2d107/9789264195325-en.pdf
- Park, B. J., Tsunetsugu, Y., Kasetani, T., Kagawa, T., ve Miyazaki, Y. (2010). The physiological effects of Shinrin-yoku (taking in the forest atmosphere or forest bathing): Evidence from field experiments in 24 forests across Japan. *Environmental Health and Preventive Medicine*, 15(1), 18-26.
<https://doi.org/10.1007/s12199-009-0086-9>
- Peen, J., Schoevers, R., Beekman, A., ve Dekker, J. (2009). The current status of urban–rural differences in psychiatric disorders. *Acta psychiatrica Scandinavica*, 121, 84-93. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0447.2009.01438.x>
- Santamouris, M. (2014). Cooling the cities – A review of reflective and green roof mitigation technologies to fight heat island and improve comfort in urban environments. *Solar Energy*, 103, 682-703.
<https://doi.org/10.1016/j.solener.2012.07.003>
- T.C.Sağlık Bakanlığı. (2009). *Türkiye Ruh Sağlığı Profili Raporu, RSHMB*.
- TÜİK, T. İ. K. (2019). *Türkiye Sağlık Araştırması*.
- Tzoulas, K., Korpela, K., Venn, S., Yli-Pelkonen, V., Kaźmierczak, A., Niemela, J., ve James, P. (2007). Promoting ecosystem and human health in urban areas using Green Infrastructure: A literature review. *Landscape and Urban Planning*, 81(3), 167-178.
<https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.02.001>
- Ulrich, R. S., Simons, R. F., Losito, B. D., Fiorito, E., Miles, M. A., ve Zelson, M. (1991). Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11(3), 201-230.
[https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80184-7](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80184-7)
- UN-Habitat. (2020). *World Cities Report 2020: The Value of Sustainable Urbanization*. United Nations Human Settlements Programme.
<https://unhabitat.org/world-cities-report-2020-the-value-of-sustainable-urbanization>
- United Nations. (2019). *World urbanization prospects: The 2018 revision*. United Nations.
- Urban GreenUp izmir. (2020a). *Urban GreenUp İzmir projesi/İZMİR (TÜRKİYE) – NBS İLE KENTSEL DOĞALLAŞTIRMA PLANI*. İZMİR (TURKEY) – RENATURING URBAN PLAN WITH NBS.
<https://www.urbangreenup.eu/cities/front-runners/izmir/izmir-turkey-re-naturing-urban-plan-with-nbs.kl>

Urban GreenUp izmir. (2020b). *Urban GreenUp projesi*. Urban GreenUp.
<https://www.urbangreenup.eu/>

Zandi-Sayek, S. (2011). *Ottoman Izmir The Rise of a Cosmopolitan Port, 1840-1880*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press.
<https://www.upress.umn.edu/9780816666027/ottoman-izmir/>

BÖLÜM 9

Pasif Radyatif Soğutmanın Sıfır Enerji Binalardaki Rolü

Elvan Kumtepe¹

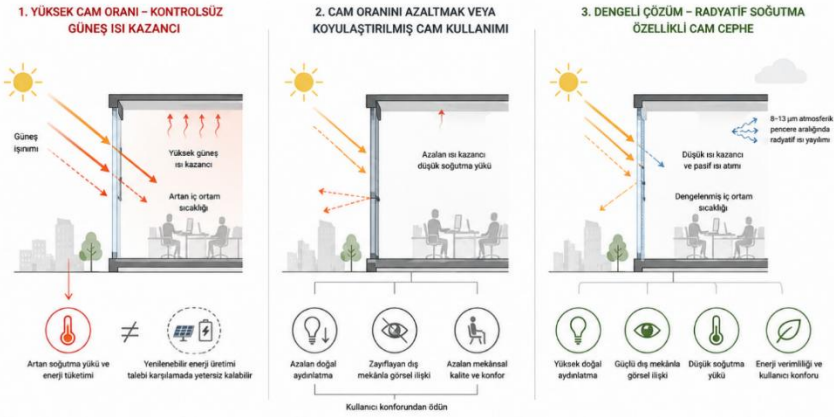
1. GİRİŞ

Binalarda enerji tüketiminin azaltılması, sürdürülebilir mimarlık ve iklim değişikliğiyle mücadele bağlamında temel bir tasarım sorunu haline gelmiştir. Günümüzde yapı sektörü, küresel enerji tüketimi ve sera gazı salımları üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu nedenle binaların yalnızca kullanım aşamasındaki enerji performansı değil; tasarım, malzeme seçimi, yapım süreci ve işletme dönemi boyunca çevresel etkileri de bütüncül olarak değerlendirilmelidir (Hafez vd., 2023). Kentleşme, artan yapı stoku, kullanıcıların konfor beklentileri ve sıcak hava olaylarının daha görünür hale gelmesi, özellikle soğutma enerjisine yönelik talebi artırmaktadır. Bu durum, enerji etkin tasarımı yalnızca mekanik sistem verimliliğiyle sınırlı bir konu olmaktan çıkarak yapı formu, yönelme, cephe oranı, malzeme seçimi, gölgeleme stratejileri ve bina kabuğu kararlarıyla doğrudan ilişkili bir mimari meseleye dönüştürmektedir (Jørgensen & Ma, 2025). Sürdürülebilir mimarlık açısından bina kabuğu, iç ortam ile dış çevre arasındaki enerji alışverişini kontrol eden temel arayüzdür (Chen vd., 2026). Isı kayıpları, güneş ısı kazançları, doğal aydınlatma, hava sızdırmazlığı ve kullanıcı konforu büyük ölçüde kabuk performansına bağlıdır. Bu nedenle enerji etkin bir binada cephe tasarımı yalnızca estetik bir karar olarak değil, yapının yıllık enerji tüketimini belirleyen stratejik bir unsur olarak ele alınmalıdır. Özellikle cam cepheler, gün ışığından yararlanma, görsel geçirgenlik, mekânsal açıklık ve dış çevreyle ilişki kurma açısından önemli mimari olanaklar sunarken kontrolsüz güneş ısınımı nedeniyle iç mekanlarda aşırı ısınma, kamaşma ve artan soğutma yükleri gibi sorunlara da yol açabilmektedir (Michael vd., 2023; Mochocka vd., 2025).

Sıfır enerji bina kavramı, yıllık enerji tüketimi ile yenilenebilir enerji üretimi arasında denge kurmayı hedefleyen teknik bir tanımın ötesinde, tasarım sürecinin erken evrelerinden itibaren enerji talebini azaltmaya odaklanan bir mimari düşünce biçimidir. Yapının yerleşimi, kütlesi, kabuk performansı, açıklık oranları, gölgeleme kararları ve malzeme seçimi, enerji dengesinin kurulmasında doğrudan belirleyicidir. (Breesch, Bossaer, & Janssens, 2005). Bu nedenle sıfır enerji tasarımında enerji verimliliği ilk basamağı oluşturmaktadır. Pasif tasarım kararları, yüksek performanslı bina kabuğu, doğal havalandırma, gün ışığı kontrolü, ısı yalıtımı ve verimli mekanik sistemler bir arada değerlendirilerek enerji talebi mümkün olduğunca azaltılmalı, kalan enerji ihtiyacı ise yenilenebilir kaynaklarla karşılanması avantajlıdır. Ancak, yapının enerji ihtiyacı tasarım

¹ Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.
0000-0003-0652-6188

aşamasında azaltılmadığında, sonradan eklenen yenilenebilir enerji sistemleri yalnızca yüksek tüketimi dengelemeye çalışan destekleyici teknolojiler olarak kalmaktadır (Campaniço, Hollmuller, & Soares, 2014). Özellikle yüksek cam oranına sahip ofis, ticari, eğitim ve terminal yapılarında cam cephelerden kaynaklanan güneş ısı kazançları azaltılmadığında, mekanik soğutma yükü artmakta ve yenilenebilir enerji üretimi bu talebi karşılamakta yetersiz kalabilmektedir. Cam oranını azaltmak veya yüksek derecede koyulaştırılmış camlar kullanmak soğutma yükünü düşürebilse de doğal aydınlatma düzeyini azaltabilir (Iwano & Mwasha, 2013). Bu durum, dış mekânla görsel ilişkiyi zayıflatarak ve mekansal kaliteyi olumsuz etkileyerek kullanıcı konforundan ödün verilmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle sıfır enerji yaklaşımında enerji performansı ile kullanıcı konforu arasında dengeli çözümler geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda cam cephelerin enerji performansının iyileştirilmesi, sıfır enerji bina hedeflerine ulaşmada kritik bir rol üstlenmektedir (Yu ve ark., 2024).

Şekil 1. Sıfır Enerji Bina Tasarımında Cam Cephelerde Enerji Performansı–Kullanıcı Konforu Dengesine Yönelik Radyatif Soğutma Yaklaşımının Şematik Gösterimi

Geleneksel çözümler arasında düşük emisyonlu camlar, seçici kaplamalar, çift veya üçlü cam sistemleri, hareketli gölgeleme elemanları ve akıllı cephe sistemleri yer almaktadır. Ancak bu çözümlerin her biri görünür ışık geçirgenliği, ısı kontrolü, maliyet, bakım gereksinimi, estetik bütünlük ve kullanıcı konforu açısından farklı avantaj ve sınırlılıklar taşımaktadır. Bu nedenle cam cephelerde yalnızca ısı geçişini azaltan değil, aynı zamanda gün ışığı kalitesini koruyan, dış çevreyle görsel ilişkiyi sürdüren ve soğutma yüklerini pasif biçimde düşürebilen yenilikçi yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bölümün odağı, cam cephelerin enerji performansını iyileştirmek amacıyla değerlendirilebilecek radyatif soğutma yaklaşımıdır (Wang ve ark., 2024). Radyatif soğutma, cam yüzeyin güneş ve gökyüzüyle kurduğu enerji alışverişini yeniden yorumlayan pasif bir soğutma stratejisidir. Temel olarak yüzeyin güneş ısınımından mümkün olduğunca az ısı kazanması ve bünyesindeki ısıyı uzun dalga boylu kızılötesi ısınım yoluyla dış ortama yayması prensibine dayanır. Bu süreçte görünür ışığın

iç mekâna alınması, yakın kızılötesi ısı bileşenlerinin azaltılması ve yüzey ısısının 8–13 µm atmosferik pencere aralığında gökyüzüne yayılması, yaklaşımın mimari önemini oluşturmaktadır (Yin ve ark., 2026). Spektral seçici kaplamalar ve fotonik yüzeyler aracılığıyla camın optik ve termal davranışı kontrol edilebilir. Böylece cephe, yalnızca iç mekânı dış ortamdan ayıran pasif bir yüzey olmaktan çıkarak güneş ışıınımını yöneten ve fazla ısıyı atmosfere aktarabilen yüksek performanslı bir bina kabuğu bileşenine dönüşmektedir. Bu yönüyle radyatif soğutma özellikli cam yüzeyler, gün ışığından yararlanma ile ısı kontrolünü birlikte ele alan ve sıfır enerji bina tasarımında enerji talebini azaltmaya yönelik dengeli bir kabuk stratejisi sunmaktadır (Taleb, 2014).

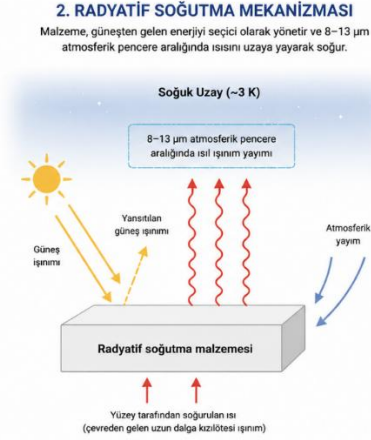
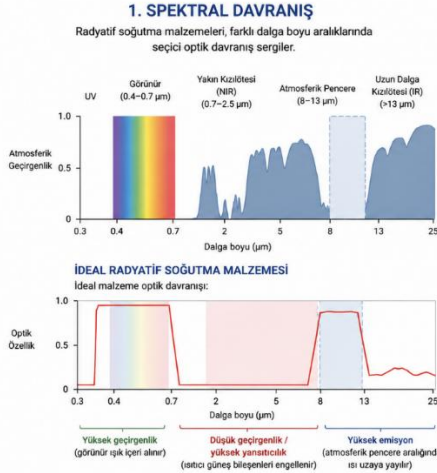
2. CAM CEPHELERİN ENERJİ VE KONFOR AÇISINDAN ROLÜ

Bina kabuğu, iç mekân ile dış çevre arasındaki ısı, ışık, hava ve nem alışverişini düzenleyen temel yapı sistemidir. Bu sistem, binanın enerji performansı, iç ortam kalitesi ve kullanıcı konforu üzerinde doğrudan belirleyici rol oynar. Cam cepheler ise bina kabuğu içinde en karmaşık bileşenlerden biri olarak değerlendirilmektedir; çünkü aynı anda şeffaflık, doğal aydınlatma, dış çevreyle görsel ilişki, güneş kontrolü, ısı yalıtımı, hava sızdırmazlığı ve termal konfor sağlaması beklenir. Bu nedenle cam cephe tasarımı yalnızca mimari estetik veya cephe kompozisyonu açısından değil, aynı zamanda optik, termal ve enerji performansı açısından da ele alınmalıdır. Teknik açıdan cam yüzeyler, opak duvar sistemlerine göre daha düşük ısı dirence ve daha yüksek güneş geçirgenliğine sahiptir (Li ve ark., 2020). Bu durum, özellikle yüksek pencere-duvar oranına sahip yapılarda iç mekâna giren güneş ışıınının önemli bir bölümünün ısı kazancına dönüşmesine neden olur. Güneş spektrumu içinde görünür ışık doğal aydınlatmaya katkı sağlarken, özellikle yakın kızılötesi bölgedeki ışıınım iç ortamda istenmeyen ısı yükü oluşturur. Bu ısı kazancı yaz döneminde mekanik soğutma ihtiyacını artırmakta, HVAC sistemlerinin çalışma süresini uzatmakta ve pik soğutma yüklerinin yükselmesine neden olmaktadır. Ayrıca güneş ışıınımına maruz kalan cam yüzeylerin sıcaklığının artması, cam yakınındaki kullanıcılar için ışıımsal sıcaklık kaynaklı konforsuzluk oluşturabilmektedir. Cam cephelerin enerji performansı yalnızca U değeri veya güneş ısı kazanç katsayısı üzerinden açıklanamaz. U değeri, cam sisteminden iletim yoluyla gerçekleşen ısı geçişini tanımlarken; güneş ısı kazanç katsayısı, güneş ışıınının ne kadarının iç mekânda ısı kazancına dönüştüğünü gösterir (Kang ve ark., 2024). Ancak gerçek performansın değerlendirilmesinde görünür ışık geçirgenliği, yakın kızılötesi yansıtıcılık, güneş soğuruculuğu, yüzey sıcaklığı, uzun dalga boylu kızılötesi emisyon, gün ışığı dağılımı, parlama riski ve iç yüzey sıcaklığı gibi parametreler birlikte ele alınmalıdır. Bu parametreler arasındaki denge, cam cephenin hem enerji tüketimine hem de kullanıcı konforuna olan etkisini belirler. Örneğin yüksek görünür ışık geçirgenliğine sahip bir cam, doğal aydınlatma açısından avantaj sağlarken, yakın kızılötesi ışıınımı yeterince kontrol edemediğinde soğutma yüklerini artırabilir. Benzer şekilde düşük geçirgenlikli veya koyu renkli camlar güneş kazancını azaltabilir; ancak gün ışığı düzeyini düşürerek yapay aydınlatma ihtiyacını artırabilir ve dış mekânla görsel ilişkiyi zayıflatır. Bu nedenle cam cephelerde teknik hedef,

yalnızca ısı geçişini azaltmak değil; görünür ışığı kontrollü biçimde içeri almak, ısı taşıyan spektral bileşenleri sınırlamak, yüzey sıcaklığını düşürmek ve iç mekânda dengeli konfor koşulları oluşturmaktır. Radyatif soğutma yaklaşımı, bu bütüncül performans mantığını güçlendiren yenilikçi bir pasif soğutma stratejisi olarak değerlendirilebilir. Radyatif soğutma özellikli cam yüzeylerde amaç, camın güneş spektrumunda istenmeyen ısı kazançlarını azaltması ve aynı zamanda uzun dalga boylu kızılötesi bölgede yüzeyde biriken ısıyı dış ortama yayabilmesidir. Özellikle 8–13 µm atmosferik pencere aralığında yüksek emisyon sağlanması, yüzey ısının gökyüzüne doğru ışımsal olarak aktarılmasına olanak tanır (Zhou ve ark., 2022). Böylece cam cephe yalnızca ışık geçiren veya dış ortamla görsel ilişki kuran bir yapı elemanı olmaktan çıkarak, pasif enerji yönetimi yapan yüksek performanslı bir bina kabuğu bileşenine dönüşür. Bu teknik yaklaşım, sıfır enerji bina tasarımı açısından önemlidir. Çünkü enerji talebinin azaltılması, yenilenebilir enerji sistemleriyle yıllık enerji dengesinin kurulmasını kolaylaştırır. Cam cephelerde radyatif soğutma, güneş ısı kazançlarını sınırlayarak soğutma yüklerini azaltabilir, yüzey sıcaklıklarını düşürerek termal konforu destekleyebilir ve görünür ışık geçirgenliğini koruyarak doğal aydınlatma performansını sürdürebilir. Bu nedenle radyatif soğutma özellikli cam cepheler, enerji etkin bina kabuğu tasarımında optik seçicilik, termal kontrol ve kullanıcı konforunu birlikte ele alan bütünleşik bir iyileştirme stratejisi olarak değerlendirilebilir (Etemad, Shafaat, & Bahman, 2024).

3. RADYATİF SOĞUTMA

Radyatif soğutma, bir yüzeyin sahip olduğu ısıyı elektromanyetik ışıınım yoluyla daha soğuk bir gökyüzü ortamına aktarmasıdır. Yeryüzündeki yüzeyler sıcaklıklarına bağlı olarak kızılötesi bölgede ışıınım yayar. Gündüz koşullarında radyatif soğutmanın etkili olabilmesi için yüzeyin güneş spektrumunda düşük soğurma göstermesi ve atmosferik pencere aralığında yüksek emisyon sağlaması gerekir (Sun ve ark., 2017).

Şekil 2. Radyatif Soğutma Malzemelerinin İdeal Spektral Davranışı ve Atmosferik Pencere Temelli Soğutma Mekanizmasının Şematik Gösterimi

Cam cephelerde bu iki koşula ek olarak görünür ışık geçirgenliğinin korunması zorunludur. Bu nedenle cam yüzeylerde radyatif soğutma, yalnızca malzeme mühendisliği problemi değil, ışık, ısı ve mekânsal deneyim arasındaki ilişkiyi yöneten bir mimari tasarım problemidir. Mimari bakış açısından radyatif soğutma, bina kabuğunun çevresel enerji akışlarına pasif fakat seçici biçimde cevap vermesidir. Cam cephe artık yalnızca dışarıyı gösteren veya içeri ışık alan bir yüzey değil; güneş ışınımını süzen, yüzey ısınıp gökyüzüne atan ve mekanik soğutma gereksinimini azaltmaya katkı veren yüksek performanslı bir ara yüz olarak ele alınır (Raman ve ark., 2014).

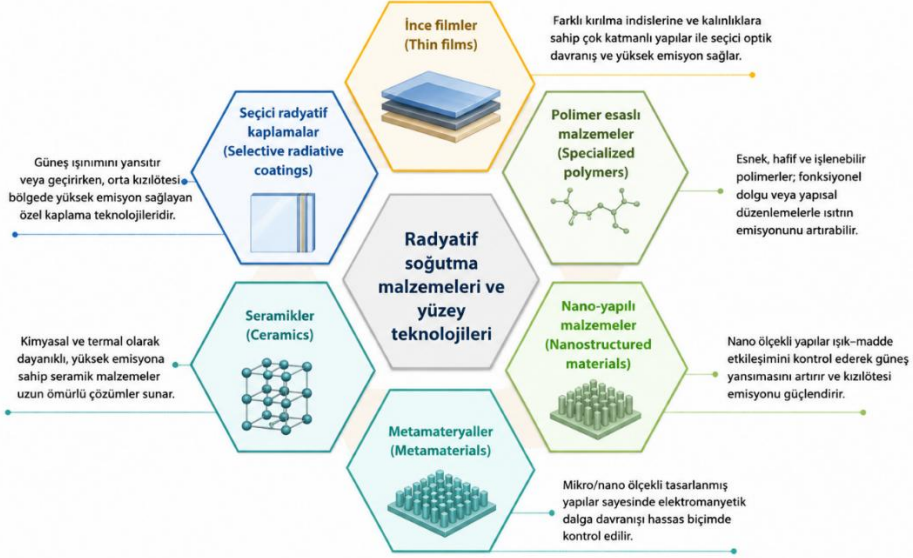
Tablo 1. Cam cephelerde radyatif soğutma ile ilişkili temel performans göstergeleri.

Performans Göstergesi	Cam Cephedeki Anlamı	Radyatif Soğutma Açısından Önemi
Görünür ışık geçirgenliği	380-780 nm aralığındaki ışığın iç mekâna ulaşma düzeyi	Doğal aydınlatmanın ve dış mekânla görsel ilişkinin korunmasını sağlar.
Yakın kızılötesi yansıtıcılık	780-2500 nm aralığındaki ısı taşıyan güneş bileşenlerinin geri yansıtılması	İstenmeyen güneş ısı kazançlarını azaltır.
Uzun dalga boylu emisyon	Özellikle 8-13 µm aralığında yüzeyden dış ortama ısı yayım	Atmosferik pencere üzerinden pasif soğutma potansiyeli oluşturur.
Yüzey sıcaklığı	Cam yüzeyin güneş ve çevre koşullarına bağlı ısı davranışı	İç mekana aktarılan ısı ve kullanıcı konforu üzerinde etkilidir.

3.1. Spektral Seçici Cam Yüzeyler

Spektral seçici kaplamalar, cam yüzeylerin farklı dalga boyu aralıklarında kontrollü optik ve termal davranış göstermesini sağlayan önemli bir cephe teknolojisidir. Bu kaplamalar sayesinde cam cephe, yalnızca ışık geçiren şeffaf bir yüzey olmaktan çıkarak güneş ışınlamını seçici biçimde yöneten, ısı kazançlarını azaltan ve iç mekân konforunu destekleyen performanslı bir bina kabuğu bileşenine dönüşür. Radyatif soğutma, bir yüzeyin sahip olduğu ısıyı kızılötesi ışınlam yoluyla daha soğuk gökyüzü ortamına ve uzaya yayması prensibine dayanır. Bu süreçte yüzey, güneşten gelen kısa dalga boylu ışınlamı mümkün olduğunca yansıtır veya kontrollü biçimde geçirirken, kendi ısını uzun dalga boylu kızılötesi bölgede dış ortama aktarır. Güneş spektrumu yaklaşık 0.3–2.5 μm dalga boyu aralığında yoğunlaşırken, atmosferin 8–13 μm aralığında görece geçirgen olması, yüzeyden yayılan ısı ışınlamının uzaya kaçmasına olanak tanır (Family ve Mengüç, 2018). Atmosferik pencere olarak tanımlanan bu aralık, radyatif soğutma malzemelerinin etkinliği açısından kritik öneme sahiptir (Zhao ve ark., 2026). Mimari açıdan ideal bir radyatif soğutma camı, görünür ışık bölgesinde yeterli geçirgenliği korurken, ısı taşıyan yakın kızılötesi bileşenleri sınırlamalı ve 8–13 μm atmosferik pencere aralığında yüksek yayım sağlamalıdır. Görünür ışığın kontrollü biçimde iç mekâna alınması doğal aydınlatma, dış mekânla görsel ilişki ve mekânsal açıklık hissi açısından önem taşır. Buna karşılık yakın kızılötesi ışınlam, kullanıcı tarafından ışık olarak algılanmadığı halde iç mekânda önemli bir ısı yükü oluşturur. Bu nedenle özellikle sıcak iklimlerde, yüksek cam oranına sahip yapılarda ve soğutma yükünün baskın olduğu bina tiplerinde bu ışınlamın azaltılması enerji performansı açısından kritik hale gelir. Radyatif soğutma malzemelerinde temel hedef, güneş ışınlamının soğurulmasını en aza indirirken atmosferik pencere aralığında yüksek emisyon sağlayarak yüzey sıcaklığını düşürmektir. Bu özellik sayesinde malzeme, doğrudan güneş ışığı altında dahi çevre sıcaklığının altına inebilen pasif bir soğutma etkisi oluşturabilir. Geleneksel soğutma yöntemleri çoğunlukla elektrik enerjisi tüketimine, mekanik sistemlere veya iletim yoluyla ısı uzaklaştırmaya dayanırken, radyatif soğutma doğal ısı ışınlam sürecini kullanır. Bu nedenle enerji tüketimini azaltmaya yönelik sürdürülebilir bir pasif soğutma yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir. Radyatif soğutma için farklı malzeme grupları geliştirilmektedir (So ve ark., 2024). Seçici yayıcılar, güneş spektrumunda yüksek yansıtıcılık gösterirken orta kızılötesi bölgede yüksek emisyon sağlayan malzemelerdir. Fotonik yapılar, mikro veya nano ölçekte tasarlanmış geometrileri sayesinde ışığın yansıma, geçiş ve soğurma davranışını kontrol eder. Çok katmanlı ince film sistemleri ise farklı kırılma indislerine ve kalınlıklara sahip tabakaların bir araya getirilmesiyle belirli dalga boylarında seçici optik yanıt oluşturur (So ve ark., 2024). Bunlara ek olarak gözenekli malzemeler, düşük iletkenlikli hava boşlukları aracılığıyla iletim ve taşınım yoluyla ısı transferini azaltabilir; faz değişimli malzemeler ise ısı ışınlamı sırasında depolayarak soğutma kapasitesini destekleyebilir. Bu kapsamda radyatif soğutma uygulamalarında kullanılan malzeme ve yüzey teknolojileri; seçici yayıcılar, çok katmanlı ince filmler, fotonik yapılar, gözenekli malzemeler, faz değişimli malzemeler, seramikler, polimer esaslı kaplamalar ve seçici radyatif kaplamalar

gibi farklı gruplar altında sınıflandırılabilir (Lee ve ark., 2023). Bu malzemeler güneş spektrumunda yüksek yansıtıcılık veya seçici geçirgenlik sağlarken, atmosferik pencere aralığında yüksek kızılötesi yayım gerçekleştirecek biçimde tasarlanmaktadır (Liang ve ark., 2024). Radyatif soğutma uygulamalarında kullanılan başlıca malzeme ve yüzey teknolojileri Şekil 3'te sunulmuştur.

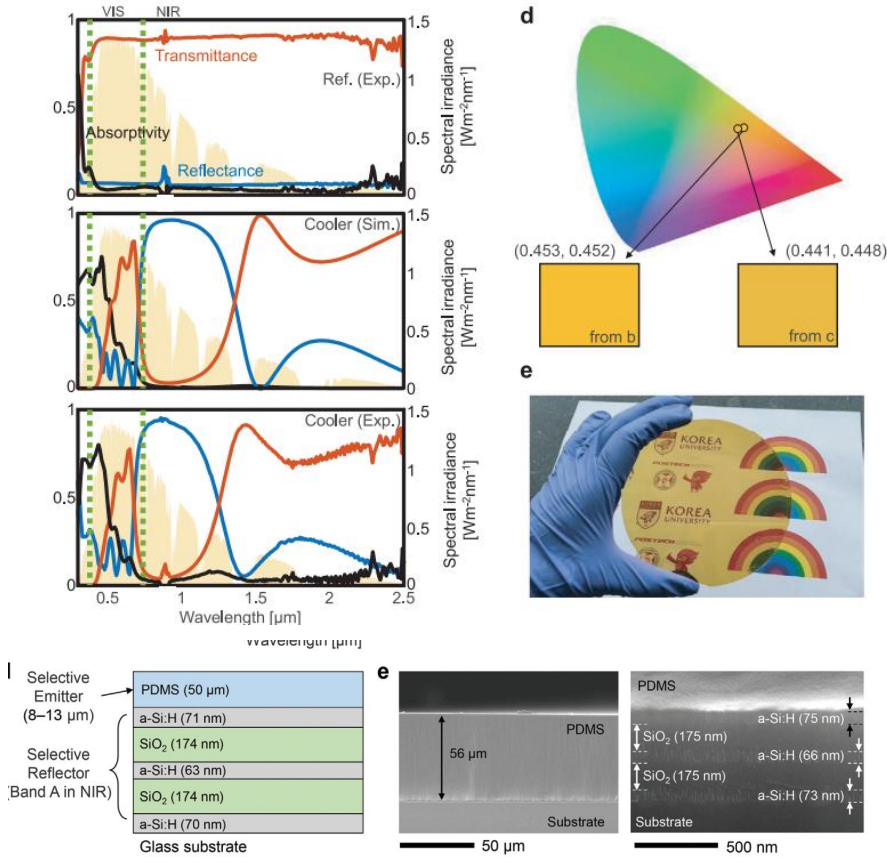

Şekil 3. Radyatif Soğutma Uygulamalarında Kullanılan Malzeme Gruplarının Kavramsal Sınıflandırılması

Radyatif soğutma malzeme yaklaşımlarının cam cephelere uygulanması, yalnızca yüksek soğutma performansı elde etmeye yönelik teknik bir arayış değildir. Mimari uygulamalarda renk doğruluğu, görsel geçirgenlik, yansıtıcılık düzeyi, kamaşma kontrolü, mekanik dayanım, dış ortam koşullarına direnç, üretilebilirlik, maliyet ve mevcut cephe sistemleriyle uyumluluk gibi ölçütler de dikkate alınmalıdır. Bu nedenle radyatif soğutma camlarının geliştirilmesi, yalnızca optik ve termal özelliklerin değil; yapısal dayanıklılık, malzeme ömrü, bakım gereksinimi ve büyük ölçekli uygulanabilirlik gibi boyutların birlikte optimize edilmesini gerektirir. Bu yaklaşım, cephe tasarımında enerji performansı ile mekânsal kalite arasındaki dengeyi yeniden kurma potansiyeline sahiptir. Geleneksel olarak güneş kazancını azaltmak için cam alanının küçültülmesi, koyu renkli cam kullanımı veya yoğun gölgeleme elemanları tercih edilebilir. Ancak bu çözümler doğal aydınlatmayı, dış mekânla görsel ilişkiyi ve kullanıcıların mekân algısını olumsuz etkileyebilir. Spektral seçici radyatif soğutma kaplamaları ise gün ışığı geçirgenliğini tamamen feda etmeden ısı kontrolü sağlamaya olanak tanır. Bu nedenle spektral seçici cam yüzeyler, sıfır enerji bina tasarımında yalnızca teknik bir malzeme tercihi olarak değil, cephe kurgusunu, iç mekân konforunu ve enerji talebini birlikte yöneten mimari bir tasarım stratejisi olarak değerlendirilebilir (Suhendri ve ark., 2020).

3.2. Fotonik Radyatif Soğutma Camlarının Cephede Çalışma Prensibi

Şeffaf radyatif soğutma teknolojileri, cam cephelerde görsel geçirgenliği korurken güneş kaynaklı ısı kazançlarını azaltmayı ve yüzeyde biriken ısıyı uzun dalga boylu kızılötesi ışıyım yoluyla dış ortama aktarılmasını amaçlayan yenilikçi yüzey yaklaşımlarıdır. Bu kapsamda çok katmanlı fotonik filmler, ITO ve PDMS tabakaları, silika mikro/nano parçacıklı polimer filmler ve dinamik optik yüzeyler öne çıkan çözümler arasında yer almaktadır. Çok katmanlı fotonik yapılarda farklı kırılma indisine sahip ince film tabakaları, belirli dalga boylarında geçirgenlik, yansıtıcılık veya emisyon oluşturacak biçimde tasarlanır. Polimer ve parçacık esaslı filmler ise geniş yüzeylere uygulanabilirlikleri ve mevcut cam sistemlerinin iyileştirilmesine olanak tanımaları nedeniyle mimari uygulamalar açısından pratik bir potansiyel taşır. Şekil 4'te örnek bir şeffaf radyatif soğutucu yapının optik performansı, renk koordinatları, görsel geçirgenliği ve katmanlı film morfolojisi sunulmaktadır. Görüldüğü üzere yapı, görünür bölgede yüksek ışık geçirgenliği sağlarken yakın kızılötesi bölgede belirgin bir yansıtıcılık sergilemekte, böylece iç mekâna ulaşan güneş kaynaklı ısı yükünü azaltmaktadır. Aynı zamanda CIE renk koordinatları ve deneysel fotoğraf sonuçları, radyatif soğutma işlevinin görsel şeffaflık ve renk algısı üzerinde sınırlı etki oluşturduğunu göstermektedir. Katman kesit görüntüleri ise PDMS tabakası ile a-Si:H ve SiO₂ katmanlarından oluşan çok katmanlı fotonik yapının kontrollü spektral davranış elde etmek amacıyla tasarlandığını ortaya koymaktadır (Kim ve ark., 2021). Radyatif soğutma yaklaşımları bina kabuğunun farklı bileşenlerinde farklı performans ölçütleriyle ele alınmalıdır. Duvar ve çatı yüzeyleri, cam cephelerden farklı olarak doğal olarak opakdır; bu nedenle bu yüzeylerde temel öncelik görünür ışık geçirgenliği değil, güneş ışıyımının soğurulması veya yansıtılması ile uzun dalga boylu kızılötesi yayım davranışının kontrol edilmesidir. Soğuk günlerde enerji tasarrufu sağlayan ideal duvar ve çatı yüzeylerinden UV–görünür–yakın kızılötesi bantta yüksek soğurma ve uzun dalga kızılötesi bölgede düşük yayım beklenirken; sıcak günlerde düşük güneş soğurumu ve yüksek uzun dalga kızılötesi yayım tercih edilir. Buna karşılık cam cephelerde görünür ışık geçirgenliğinin korunması gerektiğinden, radyatif soğutma yaklaşımı daha karmaşık bir optik denge gerektirir (Han ve ark., 2024).

Şekil 4. Şeffaf radyatif soğutucu yapının optik performansı, renk koordinatları, görsel şeffaflığı ve katmanlı film morfolojisi (Kim ve ark., 2021'den uyarlanmıştır).

Dinamik olarak optik ve termal özellikleri değiştirebilen cephe sistemleri bu açıdan önemli bir potansiyel sunsa da maliyet, üretim karmaşıklığı ve büyük yüzeylere uygulanabilirlik gibi nedenlerle statik radyatif soğutma malzemeleri daha yaygın biçimde araştırılmaktadır. Statik radyatif soğutma malzemelerinin temel amacı, güneş ışınımı soğurulumunu azaltırken ısı yayımı artırmak ve böylece soğutma yüklerini düşürmektir. Yapı ölçeğinde gerçekleştirilen simülasyon çalışmaları, radyatif soğutma malzemelerinin özellikle soğutma döneminde bina enerji tüketimini azaltma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin bir ofis binası modelinde, çatı alanının %60'ının radyatif soğutma malzemesiyle kaplandığı bir senaryoda soğutma yükünde iklime bağlı olarak anlamlı azalmalar elde edilmiştir (Kolokotsa ve ark., 2018). Bu tür bulgular, radyatif soğutma malzemelerinin yalnızca malzeme düzeyinde değil, bina ölçeğinde de enerji performansına katkı sağlayabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu mekanizma cam cepheler açısından değerlendirildiğinde, HVAC sistemlerinin çalışma süresini ve pik soğutma yükünü azaltma potansiyeline sahiptir. Enerji talebinin düşmesi, sıfır enerji bina hedefi açısından önemlidir; çünkü yenilenebilir enerji sistemleriyle yıllık enerji

dengesinin kurulmasını kolaylaştırır. Bu nedenle şeffaf ve fotonik radyatif soğutma yaklaşımları, cam cephelerin enerji performansını iyileştirmeye yönelik pasif ve bütünleşik bir kabuk stratejisi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte bu teknolojilerin mimari değeri yalnızca sıcaklık düşüşüyle ölçülmemelidir. Renk doğruluğu, dışarı bakış kalitesi, yansıtıcılık düzeyi, kamaşma kontrolü, bakım gereksinimi, kaplama ömrü ve büyük cephe panellerinde homojen uygulanabilirlik de tasarım kararlarının parçasıdır. Ayrıca cephe yönlenmesi, gökyüzü görüş faktörü, çevre yapıların gölgelemesi, atmosferik nem, bulutluluk, rüzgâr ve kentsel ısı adası gibi çevresel değişkenler de gerçek performansı etkiler (Wei ve ark., 2025). Bu nedenle radyatif soğutma camları evrensel bir çözüm olarak değil, iklim, yönlenme, yapı tipi ve kullanıcı konforu ile ele alınması gereken bağlama duyarlı bir mimari strateji olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 3. Şeffaf ve fotonik radyatif soğutma yaklaşımlarının cam cepheler açısından karşılaştırılması.

Yaklaşım	Temel malzeme/kurgu	Cam cephe açısından olası katkı
Çok katmanlı fotonik film	a-Si:H/SiO ₂ , TiO ₂ /SiO ₂ veya benzeri dielektrik katman dizilimleri	Görünür ışığı geçirirken yakın kızılötesi ışıını yansıtma ve 8-13 mikrometre aralığında yayımı artırma
ITO + PDMS tabakası	Yakın kızılötesi yansıtıcı ITO ile orta kızılötesi yayıcı PDMS kombinasyonu	Pencere yüzeyinde güneş kaynaklı ısı kazancını azaltma ve dışarıya ısı yayımı destekleme
Renk koruyucu çift yüzeyli film	Dış yüzeyde NIR yansıtıcı/yayıcı, iç yüzeyde mid-IR kontrol sağlayan katmanlar	Enerji performansı ile cephe görünümü, renk algısı ve iç mekân ısı dengesi arasında denge kurma
Silika mikro/nano parçacıklı polimer film	SiO ₂ parçacıkların PDMS veya PET gibi polimer matris içinde dağıtılması	Geniş yüzeylere uygulanabilir şeffaf film formatıyla mevcut camların iyileştirilmesine olanak sağlama
Ayarlanabilir veya dinamik yüzeyler	Termokromik, faz değişimli veya optik özelliği değiştirilebilen sistemler	Mevsime ve iklim koşullarına göre soğutma-ısıtma dengesini uyarlama potansiyeli

3.3. Sıfır Enerji Bina Tasarımında Radyatif Soğutma Camlarının Entegrasyonu

Radyatif soğutma camlarının başarısı, yalnızca malzemenin optik ve termal özelliklerine değil; iklim, yönlenme, cephe oranı, yapı tipi ve kullanıcı beklentileriyle birlikte ele alınmasına bağlıdır. Güney cephelerinde güneş yolu daha öngörülebilirken, doğu ve batı cephelerinde düşük açılı güneş ışıını parlama ve ısı kazancı sorunlarını artırabilir. Özellikle batı cephelerinde radyatif soğutma camları dış gölgeleme, iç mekân yerleşimi ve gün ışığı kontrolüyle birlikte değerlendirilmelidir. Radyatif soğutma uygulamalarında cam cepheler, çatı ve opak duvar yüzeylerinden farklı bir tasarım problemi oluşturur. Çatı ve

opak cephelerde temel hedef çoğunlukla güneş ışınlamını yansıtmak ve uzun dalga kızılötesi bölgede yüksek yayım sağlayarak yüzey sıcaklığını düşürmektir. Buna karşılık cam cephelerde görünür ışık geçirgenliği, dış mekânla görsel ilişki ve iç mekân aydınlatma kalitesi korunmak zorundadır. Bu nedenle radyatif soğutma camları, yalnızca yüzey sıcaklığını düşüren bir kaplama olarak değil, ısı kontrolü ile şeffaflık arasındaki dengeyi kuran bir cephe bileşeni olarak ele alınmalıdır. Literatürde radyatif soğutma teknolojilerinin bina kabuğunda özellikle çatı ve dış yüzey uygulamaları üzerinden değerlendirildiği görülmektedir. Pasif radyatif soğutmanın bina kabuğunda gökyüzü görüş faktörü yüksek yüzeylerde daha etkili olabileceği belirtilmektedir. Bu nedenle çatı yüzeyleri, açık gökyüzüyle doğrudan ışımsal ilişki kurabilmeleri nedeniyle ilk uygulama alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Ancak son yıllarda yarı şeffaf ve şeffaf radyatif soğutma camları, cephe ve pencere uygulamaları açısından da araştırılmaktadır. Örneğin yarı şeffaf radyatif soğutma camı üzerine yapılan çalışmalar, bu tür camların binalarda soğutma enerjisini azaltma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir (Kecebas, Menguc, & Sendur, 2023). Uygulama örnekleri incelendiğinde, radyatif soğutma teknolojilerinin henüz cam cephelerde yaygın ticari bina uygulamasına dönüşmediği; buna karşılık çatı kaplamaları, dış yüzey boyaları ve deneysel cephe/duvar uygulamaları üzerinden pratikleşmeye başladığı görülmektedir. Yapı çatılarında radyatif soğutma teknolojilerinin kullanımına ilişkin çalışmalar, enerji tasarrufu, soğutma yükü azaltımı ve yüzey sıcaklığı kontrolü açısından olumlu sonuçlar sunmaktadır. Benzer şekilde, dış duvar yüzeylerinde yapılan saha testleri de radyatif soğutma malzemelerinin bina dış kabuğuna uygulanmasının enerji tasarrufu potansiyelini değerlendirmeye başladığını göstermektedir. İklim koşulları bu teknolojilerin performansını belirleyen en kritik tasarım değişkenlerinden biridir. Sıcak-kuru iklimlerde açık gökyüzü, düşük atmosferik nem ve yüksek güneşlenme süresi radyatif soğutma potansiyelini artırabilir. Sıcak-nemli iklimlerde ise atmosferik nem, 8–13 µm atmosferik pencere aralığındaki ışımsal ısı kaybını sınırlayabilir (Loh ve ark., 2026). Ilıman ve soğuk iklimlerde ise yaz dönemindeki soğutma kazancı ile kış döneminde istenen güneş kazancı arasındaki denge gözetilmelidir. Bu nedenle radyatif soğutma camlarının tüm iklimlerde aynı performansı göstereceği varsayılmamalı; iklim bölgesi, yönlenme ve kullanım senaryosu birlikte analiz edilmelidir. Pencere-duvar oranı da radyatif soğutma camlarının etkisini belirleyen temel değişkenlerden biridir (Fei ve ark., 2024). Yüksek cam oranına sahip yapılarda bu teknolojilerin katkı potansiyeli artabilir; ancak gün ışığı, mahremiyet, yangın güvenliği, bakım, maliyet, cephe estetiği ve kullanıcı konforu gibi başlıklar aynı anda yönetilmelidir. Bu nedenle radyatif soğutma camları, yüksek cam oranını otomatik olarak meşrulaştıran bir çözüm değil, yüksek performanslı cephe tasarımının bir bileşeni olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda radyatif soğutma camlarının sıfır enerji bina tasarımına katkısı yalnızca soğutma yüklerinin azaltılmasıyla sınırlı değildir. HVAC sistemlerinin çalışma süresinin ve pik yüklerinin düşürülmesi, cam yüzeye yakın bölgelerde termal konforun desteklenmesi, gün ışığı kullanımının korunması ve bina kabuğunun pasif soğutma kapasitesinin artırılması bu teknolojilerin başlıca katkı alanlarıdır. Söz konusu katkılar, sıfır enerji tasarımında enerji üretiminden önce

talebin azaltılması ilkesini güçlendirmektedir. Radyatif soğutma özellikli cam cephelerin sıfır enerji bina tasarımına sağlayabileceği başlıca katkılar Tablo 4’te özetlenmiştir.

Tablo 4. Radyatif soğutma özellikli cam cephelerin sıfır enerji bina tasarımına katkıları.

Katkı Alanı	Beklenen Etki	Sıfır Enerji Tasarımıyla İlişkisi
Soğutma yükleri	Güneş ısı kazançlarının azaltılması	Yıllık enerji talebinin düşürülmesine katkı verir.
HVAC sistemi	Daha düşük çalışma süresi ve pik yük	Mekanik sistem kapasitesi ve işletme enerjisi azalabilir.
Termal konfor	Cam yüzeye yakın bölgelerde daha dengeli ışınsal sıcaklık	Kullanıcı memnuniyetini ve iç mekân kalitesini destekler.
Gün ışığı	Görünür ışığın kontrollü biçimde korunması	Yapay aydınlatma ihtiyacının artmasını önleyebilir.
Bina kabuğu	Pasif soğutma üreten yüksek performanslı cephe	Enerji üretimi öncesi talep azaltma ilkesini güçlendirir.

Mevcut araştırmalar, radyatif soğutma teknolojilerinin özellikle ofis, eğitim, ticari yapı, terminal ve geniş açıklıklı cephe sistemlerine sahip binalarda potansiyel taşıdığını göstermektedir. Bununla birlikte gerçek bina uygulamalarında performans; cephe yönelmesi, gökyüzü görüş faktörü, çevre yapıların gölgelemesi, kentsel ısı adası etkisi, rüzgâr, bulutluluk, bakım koşulları ve kullanıcı beklentileriyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle tasarım sürecinde radyatif soğutma camları, enerji simülasyonları, gün ışığı analizleri, parlama değerlendirmeleri ve yaşam döngüsü maliyetiyle birlikte ele alınmalıdır. Böyle bir bütünleşik yaklaşım, radyatif soğutma teknolojilerini yalnızca deneysel bir malzeme çözümü olmaktan çıkararak, sıfır enerji bina tasarımında enerji talebini azaltan bağlama duyarlı bir cephe stratejisine dönüştürebilir (Shree ve ark., 2023).

4. ENDÜSTRİYEL UYGULANABİLİRLİK, SINIRLILIKLAR VE GELECEK ARAŞTIRMALAR

Radyatif soğutma teknolojilerinin mimari pratiğe aktarılması, yalnızca laboratuvar ortamında elde edilen optik ve termal performans değerlerine bağlı değildir. Yapı sektöründe kullanılabilecek bir cam cephe teknolojisinin geniş yüzeylerde homojen üretilmesi, dış ortam koşullarına dayanıklı olması, uzun süre optik berraklığını koruması, mevcut cephe sistemleriyle uyumlu biçimde uygulanabilmesi ve ekonomik olarak ölçeklenebilir olması gerekir. Bu nedenle radyatif soğutma camlarının değerlendirilmesinde performans kadar üretim yöntemi, maliyet, bakım, sertifikasyon ve uzun dönem kullanım güvenilirliği de dikkate alınmalıdır. Çok katmanlı fotonik yapılar yüksek performans potansiyeli sunsa da büyük ölçekli üretimde hassas kalınlık kontrolü ve kalite sürekliliği gerektirir. Laboratuvar ölçeğinde nanometre düzeyinde kontrol edilebilen katman kalınlıklarının büyük cephe panellerinde aynı hassasiyetle tekrarlanması zor olabilir. Bu durum, üretim tekrarlanabilirliği, kenar bölgelerde performans sürekliliği, montaj sonrası optik homojenlik ve kalite kontrol süreçleri açısından önemli sınırlılıklar oluşturur. Polimer esaslı veya parçacık katkılı filmler ise daha

uygulanabilir görünmekle birlikte, uzun dönem optik berraklık, UV dayanımı, yapışma kalitesi, çizilme direnci ve dış ortam stabilitesi açısından test edilmelidir. Radyatif soğutma camlarının bir diğer önemli sınırlılığı atmosferik koşullara duyarlılığıdır. Bu teknolojiler, yüzeydeki ısının uzun dalga boylu kızılötesi ışıının yoluyla gökyüzüne aktarılması prensibine dayandığından, bulutluluk, yüksek nem, hava kirliliği ve sis gibi koşullar performansı azaltabilir (Zhao ve ark., 2023). Özellikle nemli iklimlerde atmosferik pencere aralığındaki geçirgenlik zayıflayabileceği için beklenen soğutma etkisi sınırlanabilir. Benzer şekilde yoğun kent dokusunda, yüksek yapılar, dar sokak kesitleri ve çevresel engeller gökyüzü görüş faktörünü azaltarak düşey cephelerdeki ışıınımsal soğutma potansiyelini sınırlandırabilir. Mevsimsel enerji dengesi de dikkatle değerlendirilmesi gereken bir diğer konudur. Sıcak dönemlerde güneş ısı kazançlarının azaltılması soğutma yüklerini düşürürken, soğuk dönemlerde aynı güneş kazançları pasif ısıtma açısından yararlı olabilir. Bu nedenle yalnızca yaz koşullarında soğutmayı optimize eden bir cam sistemi, ısıtma ihtiyacının baskın olduğu iklimlerde kış aylarında enerji tüketimini artırabilir. Bu risk, cephe yönelmesine göre farklı cam stratejileri geliştirilerek veya termokromik, elektrokromik ve faz değiştiren dinamik yüzeylerle azaltılabilir. Bu tür uyarlanabilir sistemler, yazın soğutma etkisini artırırken kışın güneş kazancını koruyabilecek daha esnek çözümler sunma potansiyeline sahiptir. Görsel konfor ve estetik etkiler de endüstriyel uygulanabilirlik açısından önemlidir. Enerji performansını artırmak amacıyla geliştirilen yüksek yansıtıcılığa sahip kaplamalar, dış ortamda kamaşma etkisi yaratabilir veya iç mekândan dışarı bakış kalitesini düşürebilir. Renk sapması, görüntü bozulması, aşırı yansıtıcı cephe etkisi ve ışık dağılımındaki değişimler kullanıcı deneyimini olumsuz etkileyebilir (Attia ve ark., 2022). Bu nedenle radyatif soğutma camlarının mimari kullanımı, yalnızca enerji performansı üzerinden değil; görsel geçirgenlik, renk doğruluğu, iç mekân algısı ve cephe estetiğiyle birlikte değerlendirilmelidir. Mevcut bina stokunun iyileştirilmesi açısından cam yüzeylere sonradan uygulanabilecek şeffaf veya yarı şeffaf filmler önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bu tür çözümler, mevcut cephe sistemlerinin tamamen değiştirilmesine gerek kalmadan enerji performansını artırma olanağı sunabilir. Ancak mevcut camın optik ve termal özellikleri, cephe detayları, bakım koşulları, kullanıcıların görsel konfor beklentileri ve uygulama sonrası yüzey dayanımı dikkate alınmadan yapılacak müdahaleler beklenen enerji kazanımını sağlamayabilir. Gelecek araştırmaların malzeme bilimi ile mimari performans değerlendirmesini birlikte ele alması gerekmektedir. Prototip cephe modülleri, farklı iklim bölgelerinde saha ölçümleri, uzun dönemli performans izleme çalışmaları ve enerji-gün ışığı simülasyonları, laboratuvar değerlerinin gerçek bina koşullarındaki karşılığını açıklamak açısından önemlidir. Ayrıca tasarımcılar için iklim, cephe yönü, pencere-duvar oranı, gün ışığı, parlama riski, bakım ve maliyet parametrelerini birlikte değerlendiren uygulama kılavuzlarına ihtiyaç vardır (Zhang ve ark., 2022). Bu tür bütünsel çalışmalar, radyatif soğutma özellikli cam cephelerin deneysel bir malzeme yaklaşımından çıkarak sıfır enerji bina tasarımında uygulanabilir, dayanıklı ve bağlama duyarlı bir cephe stratejisine dönüşmesini sağlayabilir.

5. SONUÇ

Sıfır enerji bina tasarımı, enerji üretimi ve enerji tüketimi arasında yıllık denge kurmayı hedefleyen teknik bir yaklaşım olmanın ötesinde, mimari tasarımın enerji talebini azaltma kapasitesini merkeze alan bütüncül bir düşünce biçimidir. Bu yaklaşımda bina kabuğu, özellikle de cam cephe sistemleri, enerji performansının belirlenmesinde kritik rol oynar. Cam cepheler doğal aydınlatma, görsel geçirgenlik ve mimari estetik açısından önemli avantajlar sunarken, güneş ışınlamına bağlı ısı kazançları nedeniyle soğutma yüklerini artırabilmektedir. Bu nedenle cam cephelerin sıfır enerji bina tasarımında yalnızca görsel ve estetik nitelikleriyle değil, optik, termal ve enerji performansı açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Radyatif soğutma yaklaşımı, cam cephelerin enerji performansını iyileştirmek için yenilikçi bir potansiyel sunar. Bu yaklaşım, yüzeylerde biriken ısının uzun dalga boylu kızılötesi ışınlım yoluyla gökyüzüne yayılmasına dayanır. Özellikle 8-13 mikrometre atmosferik pencere aralığında yüksek emisyon sağlayan yüzeyler, dış enerji girdisi olmadan pasif soğutma etkisi oluşturabilir. Cam cephelerde bu prensibin uygulanması, görünür ışık geçirgenliğinin korunması, yakın kızılötesi ısı bileşenlerinin yansıtılması ve uzun dalga boylu ısı yayılımının desteklenmesi arasında dikkatli bir spektral denge kurulmasını gerektirir. Radyatif soğutma özellikli cam yüzeyler, soğutma yüklerinin azaltılması, HVAC enerji tüketiminin düşürülmesi, termal konforun desteklenmesi, doğal aydınlatma potansiyelinin korunması ve bina kabuğunun yüksek performanslı hale getirilmesi açısından sıfır enerji bina hedeflerine katkı sağlayabilir. Bununla birlikte bu teknoloji, her iklim ve yapı tipi için otomatik bir çözüm olarak görülmemelidir. Literatür, radyatif soğutma uygulamalarında atmosferik koşulların, yüzey yönlenmesinin, gökyüzü görüş faktörünün ve mimari bütünleşme kararlarının performans üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir (Hossain & Gu, 2016; Suhendri et al., 2020). İklim koşulları, cephe yönlenmesi, gökyüzü görüş faktörü, mevsimsel enerji dengesi, malzeme dayanıklılığı, görsel konfor, bakım ve maliyet gibi parametreler bütüncül biçimde değerlendirilmelidir. Nitekim, radyatif soğutma, cam cepheleri yalnızca geçirgen yapı elemanları olmaktan çıkararak enerji performansına katkı veren aktif nitelikli bina kabuğu bileşenleri haline getirebilecek güçlü bir tasarım alanıdır. Sıfır enerji bina tasarımında enerji üretimini artırmadan önce enerji talebini azaltma ilkesi düşünüldüğünde, radyatif soğutma camları pasif soğutma, gün ışığı kontrolü, termal konfor ve enerji etkin mimarlık arasında anlamlı bir ilişki kurmaktadır. Bu nedenle konu, hem malzeme teknolojisi hem de mimari tasarım araştırmaları açısından gelecekte daha fazla çalışılması gereken yenilikçi bir uygulama alanı olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- Attia, S., Bertrand, S., Cuchet, M., Yang, S., & Tabadkani, A. (2022). Comparison of thermal energy saving potential and overheating risk of four adaptive façade technologies in office buildings. *Sustainability*, 14(10), 6106.
- Breesch, H., Bossaer, A., & Janssens, A. J. S. E. (2005). Passive cooling in a low-energy office building. *Solar Energy*, 79(6), 682-696.
- Campaniço, H., Hollmuller, P., & Soares, P. M. (2014). Assessing energy savings in cooling demand of buildings using passive cooling systems based on ventilation. *Applied Energy*, 134, 426-438.
- Chen, L., Liu, Z., Liu, Y., Chen, Z., Huang, L., Dong, L., Li, X., Xie, Z., Hua, J., & Shi, J. (2026). Green construction strategies to combat climate change and public-health issues. *Cell Reports Physical Science*, 7(1), 103044. <https://doi.org/10.1016/j.xcrp.2025.103044>
- Etemad, A., Shafaat, A., & Bahman, A. M. (2024). A comprehensive review and sensitivity analysis of the factors affecting the performance of buildings equipped with Variable Refrigerant Flow system in Middle East climates. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 191, 114131.
- Family, R.; Mengüç, M. Analysis of Sustainable Materials for Radiative Cooling Potential of Building Surfaces. *Sustainability* 2018,
- Fei, Y., Xu, B., Chen, X. N., & Pei, G. (2024). The role of emissivity of the window surface inside and outside the atmospheric window in the radiative cooling effect. *Renewable Energy*, 226, 120444.
- Hafez, F. S., Sa'di, B., Safa-Gamal, M., Taufiq-Yap, Y. H., Alrifay, M., Seyedmahmoudian, M., ... & Mekhilef, S. (2023). Energy efficiency in sustainable buildings: a systematic review with taxonomy, challenges, motivations, methodological aspects, recommendations, and pathways for future research. *Energy strategy reviews*, 45, 101013.
- Han, D., Wang, C., Han, C. B., Cui, Y., Ren, W. R., Zhao, W. K., ... & Yan, H. (2024). Highly optically selective and thermally insulating porous calcium silicate composite SiO₂ aerogel coating for daytime radiative cooling. *ACS Applied Materials & Interfaces*, 16(7), 9303-9312.
- Hossain, M. M., & Gu, M. (2016). Radiative cooling: principles, progress, and potentials. *Advanced Science*, 3(7), 1500360.
- Jørgensen, B. N., & Ma, Z. (2025). Energy efficiency and decarbonization strategies in buildings: A review of technologies, policies, and future directions. *Applied Sciences*, 15(21), 11660. <https://doi.org/10.3390/app152111660>.
- Kang, C., Park, C., Lee, M., Kang, J., Jang, M. S., & Chung, H. (2024). Large-scale photonic inverse design: computational challenges and breakthroughs. *Nanophotonics*, 13(20), 3765-3792.

- Kecebas, M. A., Menguc, P., & Sendur, K. (2023). Spectral emissivity profiles for radiative cooling. *ACS Applied Optical Materials*, 2(6), 1010-1024.
- Kim, M., Lee, D., Son, S., Yang, Y., Lee, H., & Rho, J. (2021). Visibly transparent radiative cooler under direct sunlight. *Advanced Optical Materials*, 9(13), 2002226.
- Kim, M., Lee, D., Son, S., Yang, Y., Lee, H., & Rho, J. (2021). Visibly transparent radiative cooler under direct sunlight. *Advanced Optical Materials*, 9(13), 2002226.
- Kolokotsa, D.-D.; Giannariakis, G.; Gobakis, K.; Giannarakis, G.; Synnefa, A.; Santamouris, M. Cool roofs and cool pavements application in Acharnes, Greece. *Sustain. Cities Soc.* 2018, 37, 466–474
- Li, W., Dong, M., Fan, L., John, J. J., Chen, Z., & Fan, S. (2020). Nighttime radiative cooling for water harvesting from solar panels. *Acs Photonics*, 8(1), 269-275.
- Loh, K., Shah, I., Varghese, Z., BL, R., & Ghahramani, A. (2026). Day and Night Performance Evaluation of Air-Conditioning Integrated with Daytime Radiative Cooling in Humid Regions. *ASHRAE Transactions*, 132, 294-301.
- Raman, A. P., Anoma, M. A., Zhu, L., Rephaeli, E., & Fan, S. (2014). Passive radiative cooling below ambient air temperature under direct sunlight. *Nature*, 515(7528), 540-544.
- Shree, V., Goyal, N., Saxena, A., Bhattacharyya, S., Dwivedi, A., & Goel, V. (2023). Assessment of thermal loading in energy-efficient buildings: Parametric review on the window design aspects. *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry*, 148(7), 2703-2718.
- So, S., Yun, J., Ko, B., Lee, D., Kim, M., Noh, J., ... & Rho, J. (2024). Radiative cooling for energy sustainability: from fundamentals to fabrication methods toward commercialization. *Advanced Science*, 11(2), 2305067.
- Suhendri, Hu, M., Su, Y., Darkwa, J., & Riffat, S. (2020). Implementation of passive radiative cooling technology in buildings: A review. *Buildings*, 10(12), 215.
- Suhendri, Hu, M., Su, Y., Darkwa, J., & Riffat, S. (2020). Implementation of passive radiative cooling technology in buildings: A review. *Buildings*, 10(12), 215.
- Sun, X., Sun, Y., Zhou, Z., Alam, M. A., & Bermel, P. (2017). Radiative sky cooling: fundamental physics, materials, structures, and applications. *Nanophotonics*, 6(5), 997-1015.
- Taleb, H. M. (2014). Using passive cooling strategies to improve thermal performance and reduce energy consumption of residential buildings in UAE buildings. *Frontiers of architectural research*, 3(2), 154-165.

- Wang, G., Ryu, K., Dong, Z., Hu, Y., Ke, Y., Dong, Z., & Long, Y. (2024). Micro/nanofabrication of heat management materials for energy-efficient building facades. *Microsystems & Nanoengineering*, 10(1), 115.
- Wei, X., Wang, F., Wu, D., Zhang, C., & Zhu, H. (2025). Radiative Cooling of Outdoor Electronic Devices by Polyimide Fiber Films Fabricated via an Electrospinning-Electrospray Process. *ACS Applied Materials & Interfaces*, 17(14), 21313-21322.
- Yin, H., Zhang, F., Wang, Y., Wu, L., & Liu, Y. (2026). BMAT: A footprint-level building facade material dataset for 73 major cities worldwide. *Earth System Science Data Discussions*, 2026, 1-24.
- Yu, L., Wang, J., & Liang, R. (2024). Exploration on effects of tinted glazing on outdoor views and visual experience inside hotel. *Buildings*, 14(6), 1799.
- Zhang, X., Zhang, H., Wang, Y., & Shi, X. (2022). Adaptive façades: Review of designs, performance evaluation, and control systems. *Buildings*, 12(12), 2112.
- Zhao, L., Gao, C., Zhu, T., Fang, W., Du, X., Wang, D., ... & Chen, H. (2026). Research Status of Transparent Optical Radiative Cooling Films. *Solar RRL*, 10(12), e70401.
- Zhao, X., Li, T., Xie, H., Liu, H., Wang, L., Qu, Y., ... & Hu, L. (2023). A solution-processed radiative cooling glass. *Science*, 382(6671), 684-691.

BÖLÜM 10

Mimarlık Eğitiminde Mesleki Etik Farkındalığı

Bilgehan Bakırhan¹

GİRİŞ

Mimarlık mesleği, yalnızca yapı tasarlama ve üretme süreciyle sınırlı olmayan; toplumsal sorumluluk, çevresel duyarlılık, kamu yararı, kullanıcı güvenliği, mesleki dürüstlük ve paydaşlar arası adalet gibi çok boyutlu etik yükümlülükleri içeren bir meslek alanıdır. Mimarın kararları, doğrudan fiziksel çevreyi, toplumsal yaşamı, ekonomik kaynakların kullanımını ve kültürel değerlerin korunmasını etkilediği için mimarlık pratiğinde etik ilkelerin varlığı mesleki niteliğin temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Yürekli, 2015). Bu nedenle mimarlık eğitimi, yalnızca teknik bilgi ve tasarım becerisi kazandıran bir süreç olarak değil, aynı zamanda mesleki sorumluluk bilincini geliştiren bütüncül bir öğrenme alanı olarak ele alınmalıdır.

Mesleki etik, mimarlık alanında bireysel davranışları yönlendiren soyut bir değerler bütünü olmanın ötesinde, meslek pratiğinde karşılaşılan somut sorunların değerlendirilmesinde de belirleyici bir çerçeve sunmaktadır. İşveren-mimar ilişkileri, çalışan hakları, meslektaşlar arası rekabet, telif ve özgünlük, kamu yararı, çevresel sorumluluk, güvenlik önlemleri, çalışma koşulları ve mesleki temsil gibi konular mimarlık pratiğinde etik değerlendirme gerektiren başlıca alanlar arasında yer almaktadır (Ostwald ve ark., 2026).

Bu bağlamda etik ilkelerin lisans eğitimi sürecinde yeterli düzeyde tartışılması, mezuniyet sonrası meslek pratiğinde karşılaşılabilecek sorunlara karşı farkındalık geliştirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Ulusal ve uluslararası düzeyde mimarlık mesleğine yönelik çeşitli etik kodlar ve davranış kuralları yayımlanmıştır. TMMOB tarafından yayımlanan mesleki etik ilkeleri, Amerikan Mimarlar Enstitüsü'nün etik ve mesleki davranış kuralları, Britanyalı Mimarlar Kraliyet Enstitüsü'nün mesleki davranış kuralları, Avrupa Mimarlar Kurumu'nun deontolojik belgesi ve Uluslararası Mimarlar Birliği'nin profesyonellik standartlarına ilişkin metinleri bu alandaki temel belgeler arasında sayılabilir (TMMOB, 2008; AIA, 2007; RIBA, 2005; ACE, 2005; UIA, 1999). Ancak söz konusu belgelerin varlığı kadar, mimarlık öğrencileri ve genç meslek mensupları tarafından bilinmesi, okunması ve mesleki karar süreçlerine yansıtılması da önemlidir.

¹ Arş. Gör. Dr. Karabük Üniversitesi Safranbolu Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi
ORCID: 0000-0001-6940-9902

Mimarlık eğitiminde mesleki etik derslerinin varlığı, öğrencilerin yalnızca etik kavramları tanımasını değil, aynı zamanda mesleki yaşamda karşılaşabilecekleri ikilemleri değerlendirebilmesini de destekleyebilir. Özellikle mezuniyet öncesinde etik kodların, meslek yemini benzeri sembolik ve öğretici uygulamaların, mesleki sorumluluk örneklerinin ve gerçek vaka analizlerinin ders içeriklerine dâhil edilmesi, etik farkındalığın daha kalıcı biçimde gelişmesine katkı sağlayabilir (Chan, 2013; Gregory, 2023).

Bu çalışma, mimarlık meslek pratiği ve etiği dersi alma durumunun etik kodlara yönelik farkındalıkla ilişkisini ve katılımcıların mimarlık sektöründeki etik dışı davranışlara ilişkin algılarını saha verileri üzerinden değerlendirmektedir.

AMAÇ

Bu çalışmanın amacı, mimarlık alanında mesleki etik farkındalığını ve etik dışı davranışlara yönelik algıyı saha verileri üzerinden değerlendirmektir. Çalışma kapsamında özellikle üç temel konuya odaklanılmıştır. Bunlardan ilki, katılımcıların ulusal ve uluslararası mimarlık meslek etiği bildirileri, kodları ve davranış kuralları hakkındaki farkındalık düzeyidir. İkincisi, katılımcıların Türkiye’de mimarlık sektöründe etik dışı davranışların yaygınlığına ilişkin görüşleridir. Üçüncüsü ise katılımcıların mesleki veya eğitimsel deneyimleri sırasında karşılaştıkları etik dışı davranış türlerinin belirlenmesidir.

Bu çerçevede çalışma, “Mimarlıkta Meslek Pratiği ve Etiği” dersini alan ve almayan katılımcıların etik kodlara yönelik farkındalık düzeylerini karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Böylece mesleki etik eğitiminin katılımcıların etik belgeleri tanıma düzeyine nasıl yansıdığı değerlendirilmektedir. Bunun yanında, mimarlık sektöründe etik dışı davranışların algılanan yaygınlığı ve en sık karşılaşılan etik sorun alanları ortaya konularak, mimarlık eğitiminde etik içeriklerin güçlendirilmesine yönelik öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

KAPSAM

Çalışma, mimarlık meslek pratiği ve etiği bağlamında yürütülen bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Araştırmanın kapsamını toplam 147 katılımcıdan elde edilen anket verileri oluşturmaktadır. Katılımcı grubu, mimarlık eğitimi veya mimarlık meslek pratiğiyle ilişkili bireylerden oluşmaktadır. Bu nedenle çalışma, mimarlık alanında etik farkındalık ve etik dışı davranış algısına ilişkin betimleyici bir değerlendirme sunmaktadır. Katılımcılar, daha önce “Mimarlıkta Meslek Pratiği ve Etiği” dersini almış olanlar ve almamış olanlar şeklinde iki grup üzerinden değerlendirilmiştir. Bu ayrım, etik eğitimi deneyiminin mesleki etik kodlara yönelik farkındalık üzerindeki olası etkilerini karşılaştırmalı olarak incelemeye olanak sağlamaktadır.

Araştırma kapsamında katılımcılara, farklı ülkelerde ve kuruluşlarda yayımlanmış mimarlık meslek pratiğine ilişkin etik ve davranış kurallarını bilip

bilmedikleri sorulmuştur. Bu kapsamda TMMOB, AIA, RIBA, ACE ve UIA tarafından yayımlanan etik kodlar ve mesleki davranış belgeleri değerlendirmeye alınmıştır. Bunun yanında katılımcıların Türkiye’de mimarlık sektöründe etik dışı davranışların yaygınlığına ilişkin görüşleri ve daha önce karşılaştıkları etik dışı durumlar da araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

Çalışma, mimarlık eğitiminde etik derslerinin gerekliliğini, etik kodlara ilişkin farkındalık düzeyini ve sektörde karşılaşılan etik dışı davranışların niteliğini değerlendirmektedir. Ancak çalışma, etik dışı davranışların hukuki sonuçlarını ya da meslek örgütleri tarafından yürütülen disiplin süreçlerini ayrıntılı biçimde incelememektedir. Bu yönüyle araştırma, daha çok eğitim, farkındalık ve algı düzeyine odaklanan bir değerlendirme niteliği taşımaktadır.

YÖNTEM

Çalışmada nicel araştırma yaklaşımına dayalı anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri, mimarlık meslek pratiği ve etiği konusundaki farkındalığı ve etik dışı davranışlara ilişkin algıyı ölçmeye yönelik sorular aracılığıyla toplanmıştır. Anket formunda katılımcıların daha önce “Mimarlıkta Meslek Pratiği ve Etiği” dersini alıp almadıkları dikkate alınmış ve bazı bulgular bu değişkene göre karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada yer alan sorular, mesleki etik belgelerinin bilinirliği, etik dışı davranışların sektördeki yaygınlığına ilişkin görüşler ve katılımcıların karşılaştıkları etik dışı davranış türleri olmak üzere üç temel başlık altında ele alınmıştır. Etik belgelerine ilişkin soruda katılımcılardan, daha önce bildikleri veya okudukları ulusal ve uluslararası etik kodları işaretlemeleri istenmiştir. Etik dışı davranışların yaygınlığına ilişkin soruda ise beşli Likert tipi bir değerlendirme kullanılmıştır. Katılımcılar bu ifadeye “kesinlikle katılmıyorum” ile “kesinlikle katılıyorum” arasında değişen seçeneklerle yanıt vermiştir. Etik dışı davranış türlerine ilişkin soruda ise katılımcıların daha önce karşılaştıkları durumları işaretlemeleri istenmiştir.

Elde edilen veriler yüzde ve frekans değerleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bulgular, katılımcıların etik kodlara yönelik farkındalık düzeyini, etik dışı davranışların algılanan yaygınlığını ve en sık karşılaşılan etik sorun alanlarını ortaya koyacak şekilde yorumlanmıştır. Çalışmada veriler, doğrudan istatistiksel ilişki ya da nedensellik kurma amacı taşımadan, betimleyici bir çerçevede ele alınmıştır.

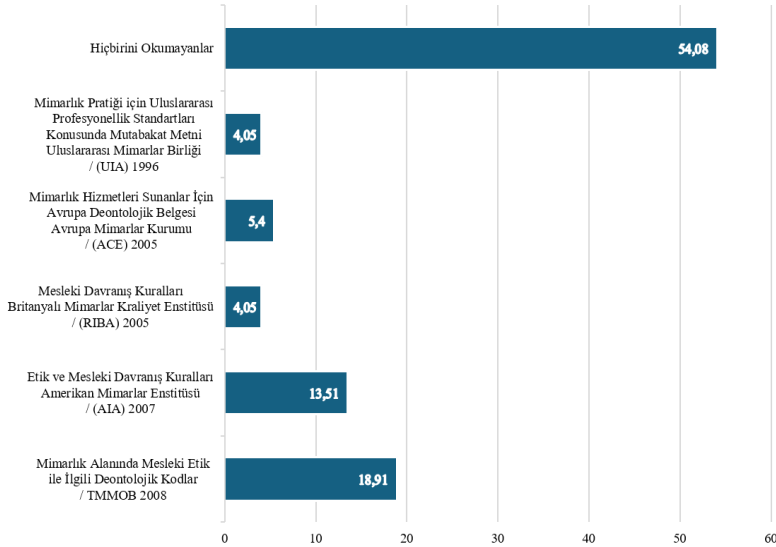
BULGULAR

Bu bölümde, saha çalışmasından elde edilen bulgular üç temel eksen üzerinden değerlendirilmektedir. İlk olarak katılımcıların ulusal ve uluslararası mesleki etik kodlara yönelik farkındalık düzeyleri ele alınmış; ardından mimarlık sektöründe etik dışı davranışların yaygınlığına ilişkin algıları incelenmiştir. Son olarak, katılımcıların mesleki veya eğitimsel deneyimleri sırasında karşılaştıkları

etik dışı davranış türleri değerlendirilerek mimarlık eğitiminde etik farkındalığın güçlendirilmesine yönelik çıkarımlar yapılmıştır.

Mesleki Etik Kodlara Yönelik Farkındalık

Araştırmada ilk olarak katılımcıların mimarlık meslek pratiğinde uygulanması gereken ulusal ve uluslararası etik kodlar, deontolojik belgeler ve davranış kuralları hakkındaki farkındalık düzeyleri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcılardan TMMOB, AIA, RIBA, ACE ve UIA tarafından yayımlanan etik ve mesleki davranış belgelerini daha önce bilip bilmediklerini ya da okuyup okumadıklarını belirtmeleri istenmiştir. “Mimarlıkta Meslek Pratiği ve Etiği” dersini daha önce almayan katılımcılar arasında etik belgelerine yönelik farkındalığın sınırlı olduğu görülmektedir. Bu gruptaki katılımcıların %54,08’i hiçbir bildiriye işaretlememiştir. Bu durum, ders almayan katılımcıların yarısından fazlasının söz konusu mesleki etik belgeleri daha önce bilmediğini ya da okumadığını göstermektedir. Aynı grupta en çok bilinen belge %18,91 oranıyla TMMOB tarafından yayımlanan “Mimarlık Alanında Mesleki Etik ile İlgili Deontolojik Kodlar” olmuştur. Bunu %13,51 oranıyla Amerikan Mimarlar Enstitüsü’nün etik ve mesleki davranış kuralları izlemiştir. RIBA, ACE ve UIA tarafından yayımlanan belgelerin bilinirlik oranları ise daha düşük düzeyde kalmıştır (Şekil 1).

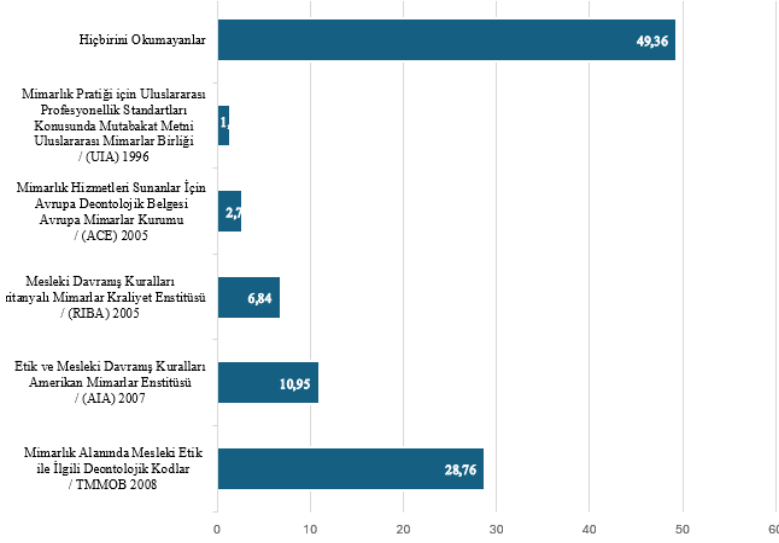

Şekil 1. Mesleki etik dersi almayan katılımcılarda etik kod farkındalığı (%)

Şekil 1’de görüldüğü üzere, dersi almayan katılımcıların yarısından fazlası herhangi bir etik bildiriye bilmediğini ya da okumadığını belirtmiştir.

“Mimarlıkta Meslek Pratiği ve Etiği” dersini alan katılımcılar arasında da etik belgelere yönelik farkındalığın istenen düzeyde olmadığı görülmektedir. Burada

katılımcıların %49,36'sı hiçbir bildiriye işaretlememiştir. Ayrıca dersi alan katılımcılar arasında TMMOB tarafından yayımlanan etik kodların bilinirliği %28,76'ya yükselmiştir. Bu oran, ders alma durumunun özellikle ulusal etik belgelere yönelik farkındalığı artırabildiğini göstermektedir. Ancak AIA, RIBA, ACE ve UIA gibi uluslararası belgelerin bilinirlik oranlarının daha düşük düzeyde kalması, mimarlık eğitimi sürecinde uluslararası etik çerçevelere daha sınırlı yer verildiğini düşündürmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Mesleki etik dersi alan katılımcılarda etik kod farkındalığı (%)

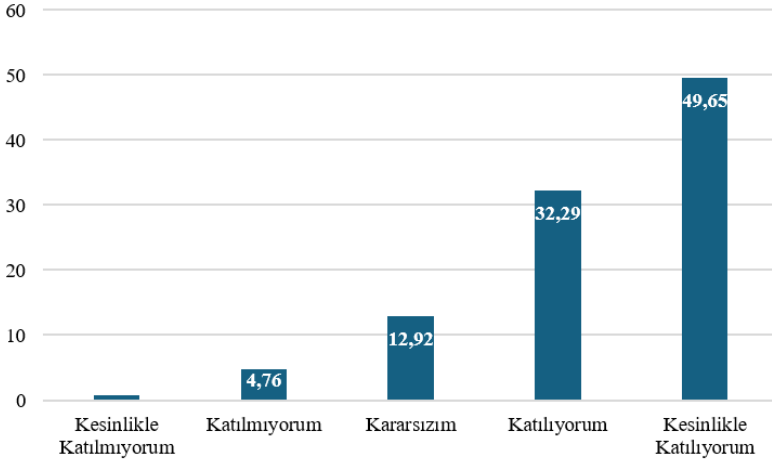
Şekil 2’de görüldüğü üzere, mesleki etik dersi alan katılımcılar arasında etik kodlara yönelik farkındalık belirli ölçüde gelişmiş olsa da yeterli düzeye ulaşmamıştır. Özellikle TMMOB tarafından yayımlanan mesleki etik/deontolojik kodların diğer belgelere göre daha fazla bilindiği, buna karşın uluslararası etik belgelerin sınırlı düzeyde tanındığı görülmektedir. Bu bulgular, mesleki etik dersinin tek başına yeterli olmadığını; etik kodların ders içerikleri içinde daha açık, sistematik ve uygulamalı biçimde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Özellikle ulusal ve uluslararası etik belgelerin yalnızca isim düzeyinde tanıtılması yerine, mesleki vakalar, uygulama örnekleri ve etik ikilemler üzerinden tartışılması, öğrencilerin bu belgeleri mesleki karar süreçleriyle ilişkilendirmesine katkı sağlayabilir.

Mimarlık Sektöründe Etik Dışı Davranış Algısı

Araştırmada katılımcılara, “Ülkemizde mimarlık sektöründe kasıtlı/kasıtsız etik dışı davranışların ve gayriahlâkî uygulamaların oldukça fazla düzeyde mevcut olduğunu düşünüyorum” ifadesine ne ölçüde katıldıkları sorulmuştur. Elde edilen bulgular, katılımcıların büyük çoğunluğunun mimarlık sektöründe etik dışı davranışların yaygın olduğu görüşünde olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların %49,65'i bu ifadeye “kesinlikle katılıyorum”, %32,29'u ise “katılıyorum” yanıtını vermiştir. Buna göre katılımcıların toplam %81,94'ü mimarlık sektöründe etik dışı davranışların ve gayriahlâkî uygulamaların yaygın olduğu görüşündedir. Buna karşılık “kesinlikle katılmıyorum” yanıtı verenlerin oranı %0,68, “katılmıyorum” yanıtı verenlerin oranı ise %4,76'dır. Katılımcıların %12,92'si ise kararsız olduğunu belirtmiştir (Şekil 3).

“Ülkemizde mimarlık sektöründe kasıtlı/kasıtsız etik dışı davranışların ve gayriahlâkî uygulamaların oldukça fazla düzeyde mevcut olduğunu düşünüyorum.”

Şekil 3. Katılımcıların Türkiye’de mimarlık sektöründe etik dışı davranışların yaygınlığına ilişkin görüşleri (%)

Şekil 3’e göre, katılımcıların önemli bir bölümü mimarlık sektöründe etik dışı davranışların yaygın olduğu görüşüne katılmaktadır. Bu sonuç, mimarlık alanında etik dışı davranışlara ilişkin algının oldukça güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun etik dışı uygulamaların yaygın olduğunu düşünmesi, mesleki etik konusunun yalnızca teorik bir tartışma alanı olmadığını; aynı zamanda mimarlık pratiğinde deneyimlenen güncel bir sorun alanı olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu algı, mimarlık eğitimi sürecinde etik farkındalığın güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Karşılaşılan Etik Dışı Davranış Türleri

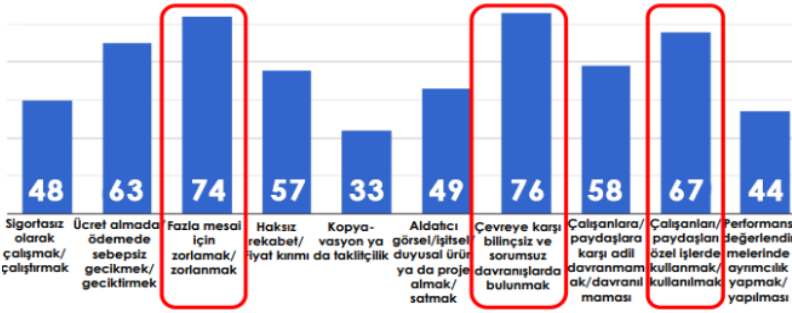
Araştırmada katılımcılara daha önce etik dışı davranış ya da gayriahlâkî durumlarla karşılaşmış ve karşılaşmadıkları sorulmuş ve karşılaştıkları durumları işaretlemeleri istenmiştir. Elde edilen bulgular, etik dışı davranışların yalnızca bireysel tutumlarla sınırlı olmadığını; çalışma koşulları, çevresel sorumluluk, mesleki rekabet, çalışan hakları ve işveren ilişkileri gibi çok farklı alanlarda ortaya çıktığını göstermektedir.

Katılımcılar tarafından en yüksek oranda işaretlenen etik dışı davranış “çevreye karşı bilinçsiz ve sorumsuz davranışlarda bulunmak” olmuştur. Bu

seçeneği 76 katılımcı işaretlemiştir. Bu bulgu, mimarlık pratiğinde çevresel sorumluluk konusunun etik bir mesele olarak algılandığını göstermesi bakımından önemlidir. Mimarlık mesleğinin doğal çevre, enerji kullanımı, kaynak tüketimi ve sürdürülebilirlik üzerindeki etkisi dikkate alındığında, çevreye karşı sorumsuz davranışların katılımcılar tarafından en önemli etik sorunlardan biri olarak görülmesi dikkat çekicidir.

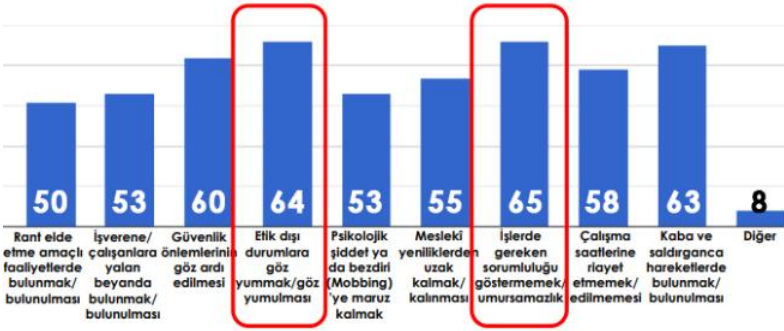
İkinci sırada 74 katılımcı tarafından işaretlenen “fazla mesai için zorlamak/zorlanmak” seçeneği yer almaktadır. Bu sonuç, mimarlık sektöründe çalışma koşulları ve emek ilişkileri bağlamında etik sorunların öne çıktığını göstermektedir. Mimarlık pratiğinde yoğun iş temposu, proje teslim baskısı ve belirsiz çalışma saatleri gibi unsurlar, çalışanların mesleki ve kişisel yaşam dengesini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle fazla mesaiye zorlanma, yalnızca çalışma düzeniyle ilgili bir sorun değil, aynı zamanda mesleki etik bağlamında değerlendirilmesi gereken bir davranış biçimi olarak görülmelidir.

Üçüncü sırada 67 katılımcı tarafından işaretlenen “çalışanları/paydaşları özel işlerde kullanmak/kullanılmak” seçeneği bulunmaktadır. Bu bulgu, mimarlık pratiğinde yetki, iş ilişkisi ve mesleki sınırlar konusundaki etik sorunlara işaret etmektedir. Çalışanların veya paydaşların mesleki sorumluluk alanı dışında, kişisel ya da özel işlerde kullanılması, profesyonel ilişki sınırlarını zedeleyen ve mesleki güven ortamını olumsuz etkileyen bir durumdur (Şekil 4).

Şekil 4. Katılımcıların karşılaştıkları etik dışı davranış türleri: çalışma koşulları, çevresel sorumluluk ve mesleki ilişkiler

Bulgularda ayrıca “işlerde gereken sorumluluğu göstermemek/umursamamak”, “etik dışı durumlara göz yummak”, “ücret almada/ödemede sebepsiz gecikmek/geciktirmek”, “kaba ve saldırganca hareketlerde bulunmak”, “güvenlik önlemlerini göz ardı etmek”, “çalışma saatlerine riayet etmemek” ve “işverene/çalışanlara yalan beyanda bulunmak” gibi davranışların da yüksek oranlarda işaretlendiği görülmektedir. Bu durum, mimarlık pratiğinde etik sorunların çok yönlü bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Etik dışı davranışlar yalnızca tasarımın özgünlüğü ya da mesleki rekabet gibi alanlarla sınırlı kalmamakta; çalışma kültürü, çevresel duyarlılık, iş güvenliği, iletişim dili, sorumluluk bilinci ve ekonomik ilişkiler gibi geniş bir alana yayılmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Katılımcıların karşılaştıkları etik dışı davranış türleri: sorumluluk, güvenlik, davranış biçimi ve çalışma kültürü

Şekil 5, etik dışı davranışların güvenlik önlemlerinin ihmal edilmesi, sorumlulukların yerine getirilmemesi, kaba davranışlar ve çalışma saatlerine riayet edilmemesi gibi farklı mesleki pratik alanlarına yayıldığını göstermektedir. Bu bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların mimarlık sektöründe karşılaştıkları etik sorunları hem bireysel hem de kurumsal düzeyde algıladıkları görülmektedir. Çevreye karşı sorumsuzluk, fazla mesai baskısı ve çalışanların özel işlerde kullanılması gibi en yüksek oranda işaretlenen davranışlar, mimarlık eğitiminde etik konuların yalnızca soyut ilkeler üzerinden değil, mesleki yaşamın gündelik pratikleri üzerinden de ele alınması gerektiğini göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, mimarlık alanında mesleki etik farkındalığını ve etik dışı davranışlara ilişkin algıyı saha verileri üzerinden değerlendirmiştir. Toplam 147 katılımcıdan elde edilen bulgular, mimarlık meslek pratiğinde etik konusunun önemli bir sorun alanı olarak algılandığını göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, Türkiye’de mimarlık sektöründe etik dışı davranışların ve gayriahlâkî uygulamaların yaygın olduğunu düşünmektedir. Bu sonuç, mesleki etik eğitiminin mimarlık eğitimi içinde daha görünür, sistematik ve uygulamaya dönük biçimde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın dikkat çekici sonuçlarından biri, ulusal ve uluslararası mesleki etik kodlara yönelik farkındalığın sınırlı olmasıdır. “Mimarlıkta Meslek Pratiği ve Etiği” dersini alan katılımcılar arasında TMMOB tarafından yayımlanan etik kodların bilinirliği artmakla birlikte hem dersi alan hem de almayan gruplarda hiçbir etik belgeyi bilmediğini ya da okumadığını belirten katılımcı oranının yüksek olması önemli bir bulgudur. Bu durum, etik derslerinin yalnızca varlığının yeterli olmadığını; ders içeriklerinin ulusal ve uluslararası etik belgelerle daha güçlü biçimde ilişkilendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Çalışmada en sık karşılaşılan etik dışı davranışlar arasında çevreye karşı bilinçsiz ve sorumsuz davranışlarda bulunmak, fazla mesaiye zorlanmak ve

Çalışanların ya da paydaşların özel işlerde kullanılması ne çıkmıştır. Bu bulgular, mimarlık pratiğinde etik sorunların yalnızca tasarım kararlarıyla sınırlı olmadığını; çalışma koşulları, çevresel sorumluluk, mesleki sınırlar, iş ilişkileri ve kurumsal kültürle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla mesleki etik eğitimi, yalnızca kuramsal ilkelerin aktarıldığı bir ders olmaktan çıkarılmalı; öğrencilerin gerçek mesleki durumlar üzerinden değerlendirme yapabildiği, etik ikilemleri tartışabildiği ve sorumluluk alanlarını kavrayabildiği bir öğrenme sürecine dönüştürülmelidir.

Bu doğrultuda mimarlık lisans eğitiminde mesleki etik konularının zorunlu ders kapsamında ele alınması önerilmektedir. Ders içeriklerinde TMMOB, AIA, RIBA, ACE ve UIA gibi kurumların yayımladığı etik kodlar karşılaştırmalı olarak incelenmeli; bu belgeler yalnızca tanıtılmakla kalmamalı, vaka analizleriyle desteklenmelidir. Öğrencilerin evreye, topluma, işverene, kullanıcıya, meslektaşa ve çalışanlara karşı sorumluluklarını kavramalarını sağlayacak uygulamalı içerikler geliştirilmelidir. Ayrıca mimarlık eğitiminin farklı aşamalarında etik konuların stüdyo dersleri, meslek pratiği dersleri ve yapı üretim süreçleriyle ilişkilendirilmesi, etik farkındalığın yalnızca tek bir dersle sınırlı kalmasını önleyebilir.

Mezuniyet öncesinde mimarlık yemini benzeri sembolik uygulamaların etik farkındalığı destekleyici bir araç olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Ancak bu tür uygulamaların yalnızca trensels düzeyde kalmaması, öğrencilerin mesleki sorumluluklarını içselleştirmesine katkı sağlayacak içeriklerle desteklenmesi gerekmektedir. Bunun yanında, meslek odaları, niversiteler ve sektör temsilcileri arasında iş birliği geliştirilerek genç mimarlara yönelik etik rehberler, seminerler, çalıştaylar ve meslek pratiğine geçiş programları hazırlanabilir.

Sonuç olarak, mimarlıkta mesleki etik eğitimi, mesleğin toplumsal güvenilirliği ve sürdürülebilir meslek pratiği açısından temel bir gerekliliktir. Bu alışma, etik kodlara yönelik farkındalığın henüz yeterli düzeyde olmadığını ve etik dışı davranışlara ilişkin alęının oldukça güçlü olduğunu göstermektedir. Bu nedenle mimarlık eğitiminde etik konuların daha erken, daha kapsamlı ve daha uygulamalı biçimde ele alınması; meslek pratiğinde ise etik davranış kültürünü güçlendirecek kurumsal mekanizmaların geliştirilmesi önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- American Institute of Architects (AIA). (2007). *Code of ethics and professional conduct*. Retrieved from <https://www.aia.org/>
- Architects' Council of Europe (ACE). (2005). *European deontological code for providers of architectural services*. Retrieved from <https://www.ace-cae.eu/>
- Chan, J. K. H. (2013). Teaching ethics in architecture: Contexts, issues and strategies. *Journal of the NUS Teaching Academy*, 3(3), 85–99.
- Gregory, A. (2023). Addressing othering in architecture education: Learning ethics and empathy. In *111th ACSA Annual Meeting Proceedings*. <https://doi.org/10.35483/ACSA.AM.111.38>
- Ostwald, M. J., Gillon, C., & Easthope, H. (2026). Ethical tensions and the architectural profession. In K. Cooper, H. Breakey, C. Sampford, P. Gow, & K. Hampson (Eds.), *Constructing building integrity: Raising standards through professionalism* (pp. 57–71). Routledge. <https://doi.org/10.1201/9781003631682-6>
- Royal Institute of British Architects (RIBA). (2005). *Code of professional conduct*. Retrieved from <https://www.architecture.com/>
- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası (TMMOB). (2008). *Mimarlık alanında deontolojik (mesleki etik) kodlar*. Retrieved from <https://www.mimarlarodasi.org/>
- Union Internationale des Architectes (UIA). (1999). *UIA accord on recommended international standards of professionalism in architectural practice*. Retrieved from <https://www.uia-architects.org/>
- Yürekli, İ. (2015). Ethics and conscience: An integral part of architectural design education. *Open House International*, 40(3), 76–83. <https://doi.org/10.1108/OHI-03-2015-B0012>

BÖLÜM 11

Kırsal Konut Mimarisinde Ahşap İşçiliği: Burdur Gölü Kıyısındaki Senir, Kuyucak, Kılıç ve Ardıçlı Yerleşimleri

Bahadır Karaarslan¹ & Oğuzhan Kaya² &

Tuğba Balkıs³ & Berna Güç⁴

1. GİRİŞ

Kırsal yerleşmelerde geleneksel konutlar, bakımsızlığın getirdiği doğal bir süreçle işlevini yitirmekte ve fiziksel bütünlüklerini koruyamamaktadır. Bu durum, geleneksel konutlarla somutlaşan özgün köy kimliğini ve buna bağlı gelişen geleneksel yaşam kültürünü tahrip ederek ortadan kalkmasına sebep olabilmektedir. Aynı zamanda bu yapısal kimliğin temelini oluşturan geleneksel ustalık ve zanaatı da yok etmektedir.

İklim, topoğrafya ve malzeme kullanımıyla ekolojik bir uyum gösteren kırsal mimari yapılar (Şen vd., 2010; Zorlu ve Faiz, 2012); iç mekân kurgularıyla toplumun sosyal yapısını yansıtırken, sade dış görünümlerinin ötesinde, kültürel birikimlerin etkisiyle zenginleşen bir kimlik barındırmaktadır (Gökçe ve Kaya, 2020). Bu bağlamda kırsal mimarinin yorumlanarak bugünün tekniklerine entegre edilmesi ve gelecek nesillere aktarılması, koruma ve sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir (Ovalı ve Delibaş, 2016).

Geleneksel Türk evlerinde tercih edilen ahşap, çevreye duyarlılığı, farklı konstrüksiyonlardaki entegrasyonu ve doğru işlendiğinde sağladığı yapısal dayanımıyla bütüncül bir sürdürülebilirlik sergilemektedir (Bozkurt, 2011). Kırsal mimaride kullanılan ahşap kapı ve pencere doğramaları, işlevsel bir öge olmanın ötesinde estetik olarak da önemli bir yer tutmaktadır. Kapı ve pencereler geleneklere uygun biçimde el işçiliğiyle yapılarak, pencerelerin genişliği ve derinliği ile doğal ışığın içeri alınması sağlanmakta, ahşap malzeme ile ısı konfor elde edilmektedir (Güler, 2025). Kapılar fonksiyonel işlevinin ötesinde kültürün ifade edilmesinde mekânın karakterini belirleyen bir öge olarak öne çıkmaktadır

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Isparta, Türkiye, 0009-0004-7639-0540

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Isparta, Türkiye, 0009-0001-0039-8261

³ Yüksek Mimar, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Isparta, Türkiye, 0000-0002-3394-031X

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Isparta, Türkiye, 0000-0002-2880-5041

(Güler, 2025; Yalçinkaya, K., Şimşek, S., Sönmez F., 2025; Şimşek Tolacı ve Hürmüzlü, 2020).

2. BURDUR GÖLÜ KIYISI VE KIRSAL YERLEŞİMLER

Burdur Gölü, Türkiye'nin Akdeniz Bölgesinde, Göller Yöresi olarak adlandırılan alanda Isparta ve Burdur illeri arasında yer alan tektonik kökenli bir göldür (Şekil 1). Yüzölçümü açısından Türkiye'nin en büyük yedinci gölü olan Burdur Gölü (URL-1, 2026), günümüzde iklim değişiklikleri ve modern tarım uygulamaları sebebiyle alansal büyüklüğünde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Gölün gelecek nesillere aktarılabilmesi için çeşitli projeler sürdürülmektedir (URL-2, 2026).

Şekil 1. Burdur gölünün Türkiye haritası üzerindeki konumu
(<https://snazzymaps.com/style/8097/wy>, Erişim Tarihi: 05.06.2026)

Burdur Gölü çevresindeki kırsal yerleşim dokusu, çevreyle uyumlu biçimlenen özgün bir mekânsal organizasyon sergilemektedir. Bu bağlamda yerleşmeler, göl kıyısına doğrudan yerleşmek yerine topoğrafyanın izin verdiği ölçüde yükseltilmiş, taşkın riski düşük ve tarımsal üretimle ilişkili alanlara konumlanmıştır. Burdur Gölü çevresindeki jeolojik yapıdaki kayaç çeşitliliği, konutların yapım sistemlerine doğrudan yansırken; yarı kurak iklim koşullarının hâkim olduğu bu bölgede kerpiç, yerel malzeme kullanımıyla şekillenen, düşük maliyetli ve yazın ısı konforu artıran geleneksel bir yapım tekniği olarak öne çıkmaktadır (Çetin, 2010). Bölgedeki diğer kırsal yerleşimlerde yapılan çalışmalar incelendiğinde konutların yığma taş ve ahşap gibi yerel malzemelerle de inşa edildiği görülmüştür (Çetin, 2010; Şenol ve Akan, 2011; Köse, 2022; Gökarslan ve Tuncer Pürselim, 2024; Balkıs, 2025). Dolayısıyla göl çevresindeki kırsal konutlar çevresiyle uyumlu kültürel özelliklere sahip yapılarıdır.

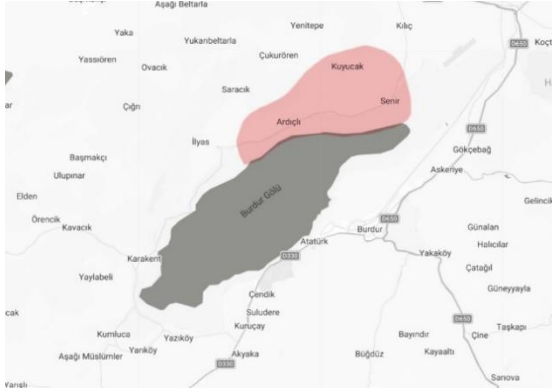
3. ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE YÖNTEM

Bu araştırma, Burdur ve Isparta'nın kırsal mimari mirasının özgün bir kesitini sunan Burdur Gölü'nün kuzey kıyı şeridinde yer almaktadır. Çalışmanın coğrafi sınırları; idari olarak Isparta iline bağlı Keçiborlu ilçesi sınırları içerisinde kalan

ve göl ekosistemiyle tarihsel bağları bulunan Ardıçlı (Şekil 3), Kuyucak (Şekil 4), Kılıç (Şekil 5) ve Senir (Şekil 6) gibi yerleşim alanlarını kapsamaktadır. Söz konusu yerleşimler, geçmişte göl ile doğrudan temas halindeyken, günümüzde suların çekilmesiyle kıyı hattından uzaklaşmış; ancak bu değişim konut mimarisindeki geleneksel dokunun korunmuş örneklerini barındırmalarına engel olmamıştır.

a.

b.

Şekil 2. a) Çalışma alanının Burdur Gölüyle ilişkisi b) Çalışmanın yapıldığı alan
https://earth.google.com/web/search/k/@37.78812,30.19947377,863.8804865a,84048.32705327d,35y,0h,0t,0r/data=CiwiJgokCQAAAAAAAAAAAAEQAAAAAAGQAAAAAAAAAAAAIQAAAAAAAAAAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_____wEQAA Erişim Tarihi: 05.06.2026)

Şekil 3. Ardıçlı Köyü yerleşimi Google Earth görseli
 (https://earth.google.com/web/search/k/@37.80135344,30.20115228,908.17199921a,23
 55.78658885d,35y,0h,0t,0r/data=CiwiJgokCQAAAAAAAAAAAAEQAAAAAAAAAAG
 QAAAAAAAAAAIQAAAAAAAAAAQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_____w
 EQAA Erişim Tarihi: 27.06.2026)

Şekil 4. Kuyucak Köyü yerleşimi Google Earth görseli
 (https://earth.google.com/web/search/kuyucak/@37.84634869,30.2592182,1073.26059
 231a,2040.38192293d,35y,-
 0h,0t,0r/data=CiwiJgokCebyxZAZ60JAEUmLbEqV5EJAGYBsEvEsTD5AISdaXEsrK
 D5AQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_____wEQAA, Erişim Tarihi: 27.06.2026)

Şekil 5. Kılıç Köyü yerleşimi Google Earth görseli

(https://earth.google.com/web/search/kuyucak/@37.87374283,30.31534917,936.96894263a,4664.71919705d,35y,-0h,0t,0r/data=CiwiJgokCebyxZAZ60JAEUmLbEqV5EJAGYBsEvEsTD5AISdaXEsrKD5AQgIIAToDCgEwQgIIAEoNCP_____wEQAA Erişim Tarihi: 27.06.2026)

Şekil 6. Senir Kasabası yerleşimi Google Earth görseli

(<https://earth.google.com/web/search/kuyucak/@37.82259839,30.30162938,911.90197174a,6670.11852029d,35y,-0h,0t,0r/data=CiwiJgokCebyxZAZ60JAEUmLbEqV5EJAGYBs>, Erişim Tarihi: 27.06.2026)

Çalışmanın kapsamı, bu bölgedeki kırsal konutların iç mekân ve bazı dış mekân organizasyonlarındaki ahşap işçiliği ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda, konutun mekânsal karakterini belirleyen tavanlar, yüklükler, taşıyıcılar, sofalar, sedirler ve özellikle yapının cephesinde tanımlayıcı olan oda kapıları ele alınmıştır. Malzeme boyutunda ise, bölgenin bitki örtüsünden tedarik edilen ardıç ve çam gibi yerel ahşap türlerinin teknik ve estetik kullanım biçimleri incelenmiştir. Ayrıca, ahşap donatılar üzerindeki geometrik (çarkıfelek, şemse vb.) ve bitkisel (motifler, çiçek kompozisyonları vb.) süslemelerin yanı sıra; böcek ve akrepleri uzak tutma gibi işlevsel amaçlarla kullanılan mavi ve yeşil renk pigmentlerinin kullanımı da kapsam dâhilindedir.

Çalışmada gözleme ve araştırmaya dayalı bir yöntem kullanılmıştır. (Tablo 1)'de çalışmanın işleyişi anlatılmıştır.

Çalışma Aşamaları	İçerik ve Uygulama
1. Literatür ve Arşiv Taraması	Kırsal mimari, geleneksel ahşap işçiliğine dair kaynakların ve önceki çalışmaların incelenmesi.
2. Saha Gözlemi ve Veri Toplama	Belirlenen çalışma bölgesindeki geleneksel yapıların tek tek ziyaret edilerek mevcut durumlarının yerinde gözlemlenmesi.
3. Fotoğraflama	Yapıların dış cepheleri, iç mekân kurguları ve ahşap detaylarının fotoğraflarla kayıt altına alınarak somut verilerin elde edilmesi.
4.Çizim Çalışmaları	Seçilen konutların ölçülerinin alınarak kat planlarının çıkarılması.

Tablo 1. Çalışmanın yöntemi

4. BULGULAR

Burdur Gölü'nün kuzey kıyısındaki kırsal yerleşimlerde (Senir, Ardıçlı, Kılıç vb.) yürütülen saha çalışmaları neticesinde elde edilen bulgular; bölgedeki benzer plan tipolojisi, kapılar, mobilyalardaki ahşap kullanımı ve dış mekânda ahşap kullanımı olarak 4 başlık altında değerlendirilmiştir.

Bölgedeki konutların genel olarak iki katlı bir yapıda olduğu gözlemlenmiştir. Zemin katlar genellikle depo, ahır, kiler olarak kullanılırken, asıl yaşam alanları üst katta konumlanmaktadır. Bu yapılarda malzemenin doğrudan yerel bitki örtüsüyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yapıların taşıyıcı sistemlerinde ve iç mekân donatılarında dayanıklılığı nedeniyle ardıç ve işleme kolaylığı nedeniyle çam türleri baskın olarak kullanılmıştır.

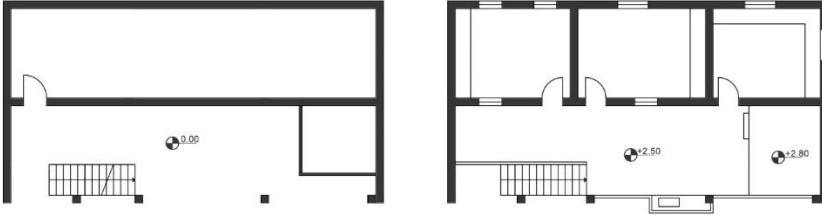
- Plan Şeması İncelenen konutlarda genellikle "dış sofalı" plan tipi hakimdir. Üst katta odalar, göl manzarasına veya avluya yönelen açık bir sofa etrafında dizilmektedir (Şekil 8).

- Mutfak dış sofada göle bakacak şekilde, sofadaki korkulukla bütün olacak şekilde konumlanmıştır.

- Odalar; sedirler, yüklükler ve ocak nişleri ile donatılmış olup, her bir oda bağımsız bir yaşam birimi olarak kurgulanmıştır.

Şekil 7. Geleneksel konutun genel görünümü (Bahadır Karaarslan Arşivi ,2025)

Şekil 8. Dış sofalı plan tipi örnek plan şeması

A. Kapılarda Ahşap İşçiliği

Çalışma kapsamında en zengin bulgular kapı elemanları üzerinde yoğunlaşmıştır. Süslemesiz ve süslemeli ahşap kapılar olarak iki grupta incelenmiştir:

Süslemesiz Ahşap Kapılar: Genellikle, masif ahşap kayıt ve tablalardan oluşan sade tasarımlardır. Bu kapılarda da "çatki" tekniği kullanılmıştır. Kapılarda sıkça uygulanan çatki yönteminde Yıldırım (2006)'ın yaptığı çalışmada da belirttiği üzere kanatın dikey kayıtları (serenler) ile yatay kayıtları (alt başlık, üst başlık, ara kayıt) birbirlerine zıvanalı yöntemle tutturulmuş olup, ara boşluklar ise kordonla şekillendirilen masif tablalarla doldurulmuştur (Şekil 9).

Şekil 9. Çatki yöntemiyle oluşturulmuş süslemesiz ahşap kapılar (Tuğba Balkıs Arşivi ,2025)

Süslemeli Ahşap Kapılar: Yapıların cephesinde tanımlayıcı olan bu kapıların tablalarında değişik geometrik tasarımlara yer verilmiştir. Kırsal mimarideki oda kapılarında dikdörtgen, kare, üçgen, çokgen alanlar içerisine motifler yerleştirilmiştir (Şekil 10,11 ve 12). Geometrik şekillerle çarkıfelek, şemse, güneş kompozisyonları yapıldığı görülmektedir (Karpuz ve Özkafa, 2007). Bu bölgedeki kapılarda da farklı şekillerde süslemeler izlenmektedir. Yapının yapıldığı döneme ve yapan ustanın yeteneğine göre kapılarda farklı süslemeler oluşmuştur. Bu kapılar aynı zamanda sıklıkla mavi ve yeşil renklerine boyanmaktadır (Şekil 10 ve 12). Mavi ve yeşilin özellikle kullanım sebebi (Şimşek Tolacı ve Hürmüzlü, 2020) birçok kırsal yerleşimde olduğu gibi akrep ve böceklerin gelmesini engellemektir.

Şekil 10. Çatkı yöntemiyle oluşturulmuş süslemeli ahşap kapılar (Tuğba Balkıs Arşivi ,2025)

Şekil 11. Çatkı yöntemiyle oluşturulmuş süslemeli ahşap kapılar (Tuğba Balkıs Arşivi ,2025)

Şekil 12. Çatki yöntemiyle oluşturulmuş süslemeli ahşap kapılar (Tuğba Balkıs Arşivi ,2025)

B. İç Mekân Yaşam Alanları: Donatılar, Oturma Elemanları ve Tavan İşçiliği

Sabit Ahşap Donatılar ve Depolama Elemanları (Yüklük, Dolap ve Nişler): Oda kapılarında tespit edilen estetik dilin ve üretim pratiğinin, iç mekânın sabit donatıları olan dolap ve yüklük kapaklarında da bütüncül bir şekilde sürdürüldüğü görülmektedir (Şekil 13). Saha çalışmalarında, çatki tekniği ile üretilmiş masif tablalı ahşap kapakların, mekânın bir duvarını tamamen kaplayacak şekilde kurgulandığı örnekler belgelenmiştir (Şekil 13).

Şekil 13. Süslemeli/süslemesiz ahşap depolama alanları (Berna Güç Arşivi ,2025)

Büyük depolama birimlerinin (yükçük) yanı sıra, gündelik kullanım eşyaları için kalın taş/kerpiç duvarlar içerisine oyulmuş, ahşap kapaklı veya açık nişler dikkat çekmektedir (Şekil 14). Açık nişlerin ahşap kasalarının üst kısımlarında, motiflerle bezenmiş oyma alınlıklar kullanılarak fonksiyona estetik bir vurgu katılmıştır. Renk bağlamında ise, tıpkı oda kapılarında olduğu gibi ahşabın doğal dokusunun verniksiz/boyasız bırakıldığı sade örneklerle birlikte, ahşap yüzeylere uygulanan ve zamanla pastel tonlara dönüşen yeşil pigmentli uygulamalar dolap yüzeylerinde de varlığını göstermektedir.

Şekil 14. Süslemeli/süslemesiz ahşap kapaklı veya açık nişler. (Berna Güç Arşivi ,2025)

Geleneksel kırsal konutun sosyal yaşam kültürü, iç mekândaki ahşap kurguya doğrudan yansımıştır. Odalarda pencere önleri ve duvar dipleri boyunca kesintisiz uzanan sabit ahşap oturma elemanları (sedirler),(Şekil 15) , mekansal organizasyonun temel bir parçasıdır. Sedirlerin alt kaidelerini oluşturan ahşap panellerin, dolap kapakları ve oda kapılarıyla uyumlu bir sadelikte olduğu görülmektedir.

Şekil 15. Oturma elemanlarında ahşap işçiliği (Berna Güç Arşivi ,2025)

İç mekân ahşap işçiliğinin estetik açıdan yoğunlaştığı bir diğer nokta ise tavanlardır. Evin yaşam alanı niteliği taşıyan önemli alanlarında, ahşap çıtalarla oluşturulmuş kademeli geometrik kompozisyonlar ve merkeze yerleştirilmiş çok köşeli yıldız formunda tavan göbekleri tespit edilmiştir (Şekil 16).

Şekil 16. Süslemeli ahşap tavan işçiliği (Berna Güç Arşivi ,2025)

C. Yarı Açık Alanlar ve Dış Mekan Ahşap İşçiliği

İç mekândaki ince ve titiz ahşap işçiliğinin yanında, yapıların dış sofalarında, çatılarında ve cephelerinde strüktürel ve işlevsel bir ahşap kullanımı göze çarpmaktadır. Çatı saçaklarını ve üst kat sofalarını taşıyan dairesel kesitli ahşap dikmeler ile kirişler (Şekil 17), yerel malzemenin en doğal haliyle, basit bir yontma işlemiyle taşıyıcı sisteme entegre edildiğini göstermektedir. Üst kat balkonlarında ve dış sofa sınırlarında kullanılan ahşap korkuluklar ise iç mekândaki karmaşık oyma motiflerin yerine; ritmik olarak yan yana dizilmiş ahşaplarla oluşturulmuştur.

Şekil 17. Dış mekân ve taşıyıcı olarak ahşap kullanımı (Berna Güç Arşivi ,2025)

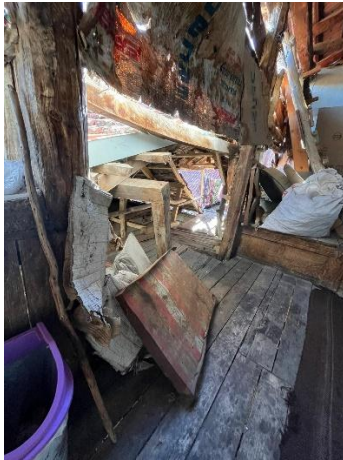
Zemin katlar ve avlu içi alanlarda, ahşabın tamamen depolama ve koruma amacıyla büyük boyutlu tahıl ambarları tespit edilmiştir (Şekil 18). İnce işçilikle

üretilemler olduğu gibi, daha kaba dölgerlik aletleriyle şekillendirilenlerinin de görüldüğü bu ambarlarda, kalın masif ahşap kalaslar yatayda bindirme tekniğıyle bir araya getirilerek kemirgenlere ve neme karşı dayanıklı, kapalı hacimler oluşturulmuştur.

Şekil 18. Ahşap ambar (Berna Güç Arşivi ,2025)

Geleneksel konutta mutfak, bulaşıklık alanları, yapılar arasındaki geçişler ve çatı arası gibi alanlarda ahşap, doğadan alındığı ilk haliyle basit işlemler görerek kullanılmıştır (Şekil 19 a,b,c.). Bu hacimlerdeki taşıyıcı dikmeler, kirişler ve pencere kasalarında ahşabın kabukları dahi soyulmadan, düzeltilmeden ve kesitine müdahale edilmeden doğrudan inşa sürecine dâhil edildiği belgelenmiştir.

a.

b.

c.

Şekil 19. Geleneksel konutta farklı mekanlardaki ahşap kullanımı **a)** Yapılar arasında oluşturulmuş köprü **b)** Mutfak Tezgâhı (Bahadır Karaarslan Arşivi ,2025) **c)** Açık sofada mutfak tezgâhı (Berna Güç Arşivi ,2025)

5. SONUÇ

Burdur Gölü'nün kuzey kıyısındaki kırsal yerleşimlerde yürütülen bu çalışma, geleneksel konut mimarisinde ahşabın yalnızca bir yapı malzemesi değil, kırsal yaşam kültürünü mekana aktaran bir ifade aracı olduğunu ortaya koymuştur. Tarım ve hayvancılığa dayalı sosyo-ekonomik yapının şekillendirdiği bu konutlarda, yerel bitki örtüsünden elde edilen çam ve ardıç gibi türler, yöre ustalarının elinde ekolojik ve kültürel bir uyumun sembolüne dönüşmüştür.

Araştırma bulguları, ahşap işçiliğinde mekânın hiyerarşisine ve işlevine göre bilinçli bir ayırım yapıldığını göstermektedir. Dış sofalar, balkonlar ve taşıyıcı direkler gibi dış mekân unsurlarında, ahşabın strüktürel dayanımını ve doğal formunu öne çıkaran rasyonel, bir işçilik tercih edilmiştir. Bu durum, iklimsel gereksinimlerin ve işlevselliğin dış cephedeki önceliğine işaret etmektedir. Ancak konutun asıl yaşam alanı olan iç mekânlara geçildiğinde, bu işlevsel kurgu yerini estetik kaygıya ve incelikli bir marangozluğa bırakmaktadır.

Odaların bağımsız birer yaşam alanı olarak kurgulanması, iç mekân donatılarına bütüncül bir tasarım dili kazandırmıştır. Oda kapılarında başlayan bu zengin görsel dil, yüklük kapaklarında, nişlerde, sedir altlıklarında ve geometrik tavan göbeklerinde devam etmektedir. Bunun yanı sıra, ahşabın doğal dokusuna eşlik eden mavi ve yeşil pigmentlerin sadece görsel bir tercih olmadığı, aynı zamanda haşereleri mekândan uzak tutma amacı taşıdığı da dikkate alındığında, kırsal mimaride estetik ve fonksiyonun harmanlandığı anlaşılmaktadır.

Tespit edilen ahşap işçiliği ürünlerinin literatüre kazandırılması, geleneksel kültürün ve kırsal kimliğin korunması adına önemli bir adımdır.

Notlar: Tüm fotoğraflar aksi belirtilmediği sürece alan çalışması sırasında yazarlar tarafından çekilmiştir.

Bu çalışma, 2026 yılında düzenlenen ARTFACTOR 5. Uluslararası Sanat ve Tasarım Sempozyumu'nda 18.04.2026 tarihinde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özet metni sempozyum özet kitapçığında yayımlanmıştır. Çalışmanın tam metni daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere bir yere gönderilmemiştir.

6. KAYNAKÇA

- Balkıs, T. (2025). Burdur Gölü Çevresindeki Kırsal Yerleşim Alanlarından Kuyucak Köyünün Konutlarının Mekânsal Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Bozkurt, Ö. (2011). Geleneksel Tekirdağ evlerinde kullanılmış meşe ahşabının mekanik özellikleri ve kimyasalla koruma uygulamalarının mekanik özellikler üzerine etkisi. *Gazi Üniversitesi Politeknik Dergisi*, 14(2), 115–119.
- Çetin, B. (2010). Türkiye’de geleneksel kır konut yapısının 20. yüzyıldaki değişimine Yeşilova (Burdur) örneği. *Nature Sciences*, 5(3), 204–230.
- .Gökarslan, A. B., & Tuncer Pürselim, H. (2024). The role of cultural heritage in Ecotourism planning in rural areas: The case of Isparta Sütçüler Beydilli Village. *Sustainability*, 17(1), 133.
- Gökce, D., & Kaya, A. (2020). Geleneksel Kırsal Konut Tipolojileri Üzerinden Kültür-Mekân İlişkilerinin Mekân Dizimi Yöntemiyle İncelenmesi: Düzce İli Örneği: Mekan-Dizimi Yöntemi ile Konut-Kültür İlişkilerini Okumak. *Tasarım+ Kuram*, 16(31), 36-56.
- Güler, M. (2025). Kırsal Mimari Araştırmaları: Boğazlıyan/Yozgat. *Urban 21 Journal*, 3(1), 51-63.
- Karpuz, H., Özkafe, F. (2007). Evlerimizin Geleneksel Kapıları, *KonyaLIFE Dergisi*, 14, 124-128.
- Ovalı, P. K., & Delibaş, N. (2016). Yerel Mimarının Sürdürülebilirliği Kapsamında Kayaköy’ün Çözümlemesi. *Megaron*, 11(4).
- Köse, D. 2022. Kırsal Yerleşimlerde Koruma Kaygısı Üzerine Bir Bakış; İslamköy Geleneksel Dokusu. Beyhan, Ş.G. (Ed.), Haştemoğlu, H.Ş. (Ed.), İslamköy’de Geleneksel Yerleşim Ve Konut içinde (29-86), Serüven Yayınevi, İzmir.
- Sen, DE, Sari, RM, Ozgen, S., & Sagsoz, A. (2010). Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Yerel Mimari Bağlamında Doğa Dostu Evin Tasarım İlkeleri. *Uluslararası Çalışmalar Araştırma Dergisi - Sayı 29*.
- Şenol, P., & Akan, A. E. (2011). Kırsal yaşam/kırsal konut: bir yaşam biçimi olarak geleneksel kırsal konut üretiminde Kızılıçık Köyü Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011(24), 143-160.
- Şimşek Tolacı, S. ve Hürmüzlü, B. (2020). Seda Şimşek Tolacı, Bilge Hürmüzlü Ispartada Kerpic ve Yasam. *Isparta'da Kerpic ve Yaşam*.
- Yalçinkaya, K., Şimşek, S., & Sönmez, F. (2025). Timber use in interior spaces: An examination of rural heritage in Kayseri. *Recent Studies in Architecture*, 123.

- Yıldırım, K. (2006). Geleneksel Afyonkarahisar evlerine ait kapılar üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 21(1), 75-86.
- Zorlu, T., & Faiz, S. (2012). Ekolojik mimarlık: Doğu Karadeniz kırsal konutu. *Mimarlık Dergisi*, 367, 56-60.
- URL-1, 2026. Erişim Tarihi: 28.04.2026 <https://burdur.com.tr/burdur-golu/>
- URL-2, 2026. Erişim Tarihi: 28.04.2026 <https://www.lisinia.com/tr/projeler/73-lisiniadan-dunyaya-yasamak-icin-burdur-golunu-yasat.html>

BÖLÜM 12

Çağdaş Konut Mimarisinde Cephe, Işık ve Mekânsal Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Osman Ziyaettin Yağcı¹

1. GİRİŞ

Çağdaş mimarlıkta cephe, yalnızca yapı kabuğunu tanımlayan bir sınır elemanı olmaktan çıkarak, iç mekân ile dış çevre arasında sürekli bir etkileşim kuran dinamik bir arayüz olarak ele alınmaktadır. Bu dönüşüm, özellikle gün ışığının mekânsal kalite üzerindeki belirleyici etkisiyle birlikte cephe tasarımını performans temelli bir araştırma alanına dönüştürmüştür (Cengiz, 2022).

Cephe kavramının bu şekilde yeniden tanımlanması, yapı kabuğunun iklimsel koşullara, kullanıcı ihtiyaçlarına ve mahremiyet beklentilerine uyum sağlayan çok katmanlı bir sistem olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır (Karaaslan & Baydoğan, 2020; Kousidi, 2025). Bu yaklaşımda cephe, yalnızca fiziksel bir sınır değil, aynı zamanda iç ve dış mekân arasındaki görsel ve çevresel etkileşimi düzenleyen aktif bir bileşen olarak görülmektedir.

Gün ışığı tasarımı, bu bağlamda mimari performansın önemli bir belirleyicisi olarak öne çıkmaktadır. Işık, yalnızca görsel konforu değil aynı zamanda enerji verimliliğini ve iç mekân çevresel kalitesini de doğrudan etkileyen bir tasarım girdisi olarak ele alınmaktadır (Kutlu, 2019). Bu doğrultuda cephe sistemlerinin geçirgenlik özellikleri, iç mekânın çevresel değişkenlerle olan ilişkisini düzenleyen temel parametrelerden biri hâline gelmektedir (Gündoğdu & Arslan, 2020).

Son yıllarda geliştirilen uyarlanabilir ve kinetik cephe sistemleri, yapı kabuğunun çevresel koşullara gerçek zamanlı tepki verebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu sistemler, güneş ışınımı ve rüzgâr gibi değişkenlere bağlı olarak fiziksel form değiştirebilmekte ve böylece hem enerji performansını hem de görsel konforu optimize etmektedir (Ünlütürk, 2024; Akşar & Öztürk, 2025).

Ayrıca parametrik tasarım ve biyomimetik yaklaşımlar, cephe sistemlerinin geometrik olarak esnek, çevresel veriye duyarlı ve kullanıcı etkileşimine açık hale gelmesini sağlamaktadır (Yaman et al., 2024; Rizi et al., 2023). Bu durum, mimari kabuğun pasif bir sınır elemanından ziyade, sürekli değişen çevresel

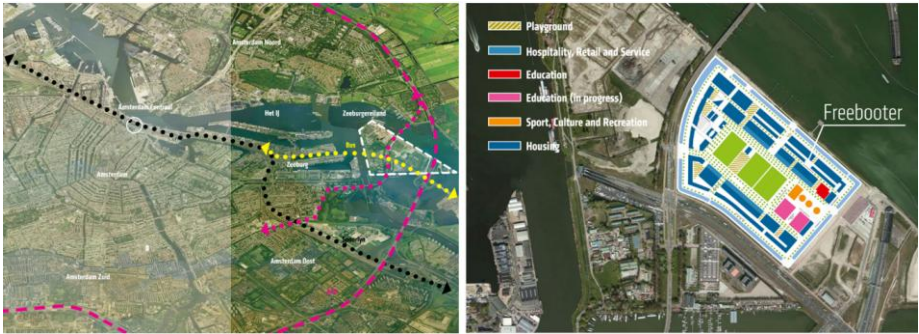
¹ Öğr. Gör. Dr., Karabük Üniversitesi, Safranbolu Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, ORCID: 0000-0002-7129-1891

koşullara uyum sağlayan aktif bir sistem olarak yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır (Mehrvarz et al., 2024).

Çağdaş konut mimarisi, 20. yüzyıl sonrası mimarlık pratiğinde cephe tasarımı, mekânsal süreklilik ve doğal ışık kullanımı üzerinden yeniden tanımlanan bir üretim alanı haline gelmiştir. Bu bağlamda konut yapıları yalnızca barınma birimleri olarak değil, aynı zamanda çevresel bağlamla ilişki kuran, kullanıcı deneyimini şekillendiren ve mimari sınırları yeniden tanımlayan sistemler olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada Freebooter Evleri, VM Houses, 8 House ve Silodam Housing yapıları üzerinden çağdaş konut mimarisinde cephe organizasyonu, ışık kullanımı ve mekânsal süreklilik ilişkisi karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir.

2. Freebooter Evleri: Şeffaflık ve Doğal Işık

GG-Looper tarafından tasarlanan Freebooter Evleri, cepheyi neredeyse tamamen cam yüzeyler üzerinden kurgulayan yapısıyla iç ve dış mekân arasındaki sınırı minimuma indirmektedir. Yapı, IJ Nehri ile kurduğu görsel ilişki sayesinde doğal ışığı mekânsal deneyimin temel belirleyicisi haline getirmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Freebooter evleri konumu (solda) ve vaziyet planı (sağda) (URL-1)

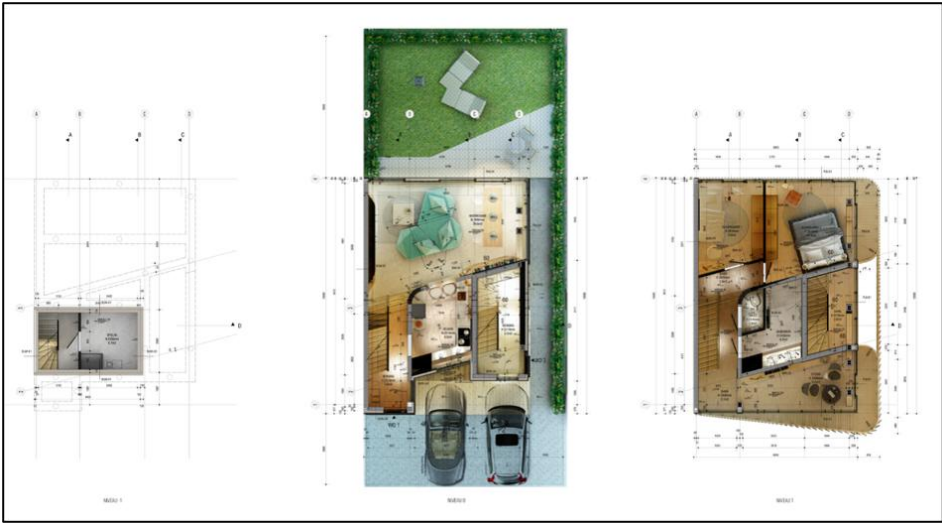
Cephede kullanılan geniş açıklıklar, gün ışığının iç mekâna derinlemesine nüfuz etmesini sağlamakta; bu durum mekân içinde gün boyunca değişen ışık etkileri oluşturmaktadır. Ahşap iç yüzeyler ile cam cephe arasındaki kontrast, ışığın mekânsal algı üzerindeki etkisini güçlendirmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Freebooter evleri dış cephe görünimleri (URL-1)

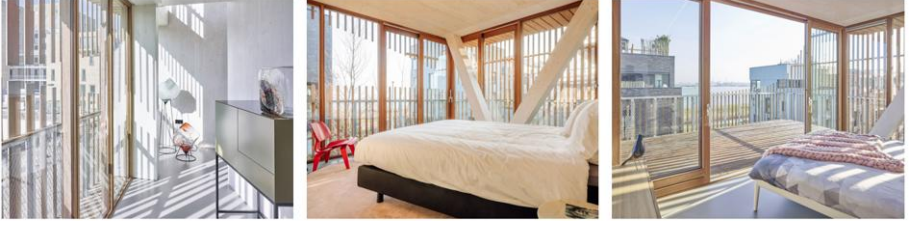
İki katlı ve bodrum içeren daire tipolojisi toplamda 122 m²'lik bir alan üzerine kurulmuştur. Yapıya 50 m² büyüklüğünde bir bahçe, 25 m² açık kullanım alanı, 8 m² balkon ve bir adet otopark alanı dahil edilmiştir (URL-1).

Dubleks plan şemasında, temel yaşam fonksiyonlarını barındıran merkezi bir çekirdek kurgulanmıştır. Bu çekirdek içerisinde mutfak ile birlikte banyo ve tuvalet gibi kişisel kullanım alanları yer almaktadır. Bu merkezi alanın etrafında ise yatak odaları, stüdyo ve yaşam alanları esnek ve akışkan bir düzen içerisinde organize edilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Freebooter evleri plan şeması (URL-1)

Zemin katta mutfak ön girişe yönlendirilmiş, oturma alanı ise doğrudan bahçe ile ilişkilendirilmiştir. Gün ışığının mekân içindeki dağılımı, gün boyu kontrollü bir şekilde sağlanmakta; entegre gölgeleme sistemi ile ışık yoğunluğu düzenlenmektedir. Ayrıca perde sistemi sayesinde iç mekânda mahremiyet kontrolü sağlanmaktadır (Şekil 4).

Şekil 2. Freebooter evleri yaşama(solda) ve yatma (ortada ve sağda) görünimleri (URL-1)

3. VM Houses: Açısal Cephe ve Görsel Çerçeveleme

VM Houses, cephe tasarımında açısal kurgular ve kırıkli geometriler üzerinden gelişen bir mimari anlayışa sahiptir. Yapının cepheleri, doğrudan şeffaflık yerine yönlendirilmiş görüş açıları oluşturarak mahremiyet ve açıklık arasında bir denge kurmaktadır.

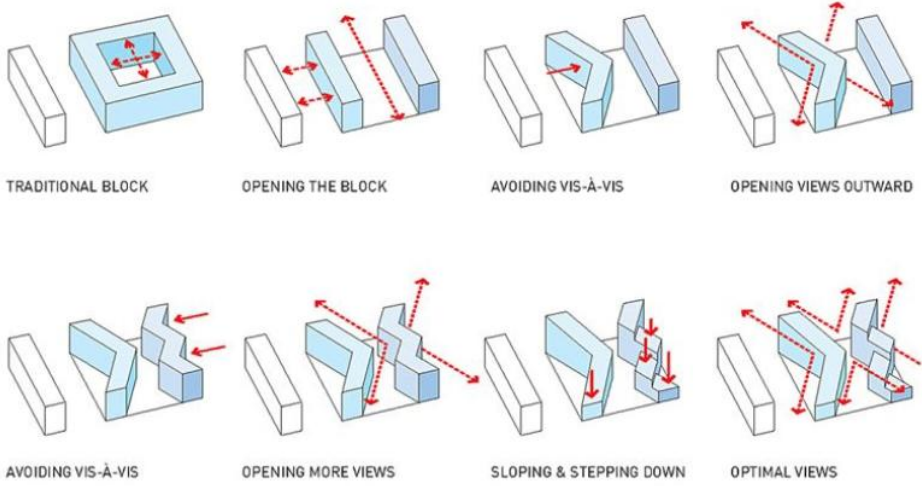
Bu yapı, Freebooter Evleri’nden farklı olarak tamamen şeffaf bir cephe yerine kontrollü açıklıklar kullanmakta ve iç mekânı çerçeveleyen bir cephe dili geliştirmektedir. Bu durum, ışığın mekâna giriş biçimini doğrudan kontrol eden bir mimari yaklaşım ortaya koymaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. VM Houses dış cephe görünümü (URL-2)

‘V’ ve ‘M’ formunda tasarlanan apartman blokları, konut üretiminde ortaya konan yeni yaklaşımı temsil etmekte; estetik kaygılardan ziyade işlevselliği ön

plana alan bir tasarım anlayışını ortaya koymaktadır. Bjarke Ingels ve Julien De Smedt, Le Corbusier'nin *Unité d'Habitation* yapısında geliştirdiği konut tipolojisini VM Evleri projesinde yeniden yorumlayarak daha ileri bir mekânsal çözüm üretmeyi amaçlamıştır (Şekil 5). Bu yaklaşımda, *Unité d'Habitation*'da görülen merkezi organizasyon fikrine ek olarak, kısa iç koridorlar aracılığıyla apartman kütlesi daha geçirgen bir yapıya kavuşturulmuştur. Böylece koridor uç noktalarından doğal ışık alınması sağlanmış ve yapı içinde daha aydınlık, ferah ve yaşanabilir bir iç mekân kurgusu oluşturulmuştur (Şekil 6) (URL-3).

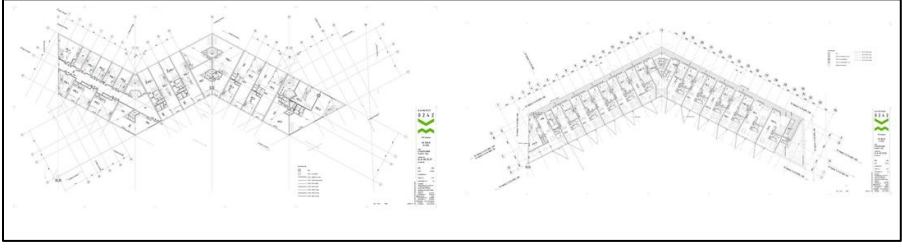
Şekil 5. VM Houses tasarım diagramı (URL-2)

Şekil 6. VM Houses iç mekân görüntüleri (URL-2)

Projedeki konut kurgusunda M bloğu kuzeye, V bloğu ise güneye yönelmiş kütle olarak tasarlanmıştır. M bloğu, avluya ve çevresel manzaraya daha güçlü bir ilişki kurabilmek amacıyla daha kompleks bir kütle organizasyonuna sahipken, V bloğu merkezi bir noktadan iki farklı doğrultuda açılarak lineer bir mekânsal kurgu üretmektedir. V bloğunun bu ikili açılımı, bir yandan yapının bulunduğu geniş açık alanla ilişki kurmasını sağlarken, diğer yandan şehir yönüne bakan panoramik görüşleri çerçevelemektedir. Bu kurgu sayesinde karşılıklı daire yerleşimleri engellenmiş, mahremiyet artırılmış ve görsel kesişim kontrol altına alınmıştır (Şekil 7). Ayrıca her bir daire, kuzey yönünde iki kat yüksekliğinde boşlukla ilişki kurarken, güney yönünde geniş ve kesintisiz bir manzara algısına açılmaktadır (Şekil 8). Bu çift yönlü mekânsal kurgu, hem ışık

hem de görüş açısından dengeli bir konut deneyimi oluşturmayı hedeflemektedir (URL-3).

Şekil 7. VM Houses "M" ve "V" plan tipleri (URL-2)

Şekil 8. VM Houses dış cephe görünümü (URL-2)

4. 8 House: Süreklilik ve Mekânsal Akış

8 House, konut mimarisinde en önemli yeniliklerden biri olan sürekli dolaşım kurgusu ile öne çıkmaktadır. Proje, Bjarke Ingels Group (BIG) tarafından Kopenhag, Danimarka'da tasarlanmış olup Hopfner Partners, MOE & Brodsgaard ve KLAR iş birliğiyle geliştirilmiştir. Yapı, rampalar aracılığıyla kesintisiz bir mekânsal akış üretmekte ve kullanıcıyı yatay ve düşey doğrultuda sürekli hareket ettirmektedir.

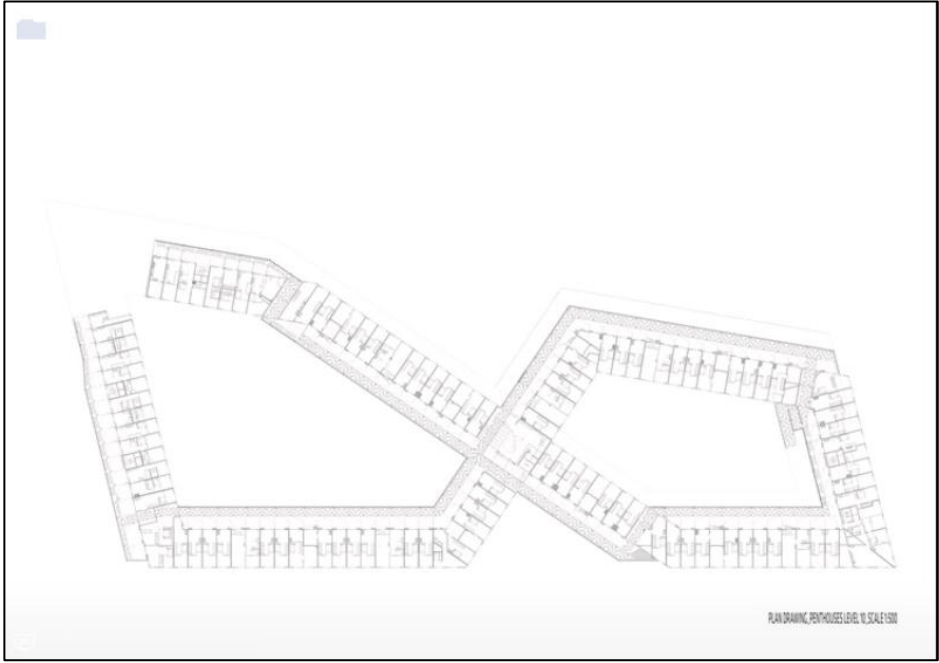
Cephe organizasyonu, bu hareketli iç sistemle uyumlu olarak katmanlı bir yapıya sahiptir. Açıklıklar ve boşluklar, yalnızca ışık alma amacıyla değil, aynı zamanda iç-dış mekân sürekliliğini destekleyen bileşenler olarak tasarlanmıştır.

Kravat formunda tasarlanan ve yaklaşık 61.000 m² büyüklüğe sahip olan 8 House, üç farklı konut tipinin yanı sıra yaklaşık 10.000 m² ofis ve ticari alanı içeren karma kullanımlı bir yapı olarak (Şekil 8) Danimarka'nın en büyük özel konut projelerinden biridir. 2006 yılında St. Frederikslund ve Per Hopfner tarafından geliştirilen proje, Kopenhag Ørestad'ın güney ucunda yer almakta olup geleneksel blok tipolojisinden farklı olarak konut, çalışma ve kamusal yaşamı üç boyutlu bir kentsel kurgu içinde birleştirmektedir; yapı boyunca 10. kata kadar uzanan kesintisiz yaya ve bisiklet yolu, farklı işlevleri birbirine bağlayarak sürekli bir dolaşım ve hibrit mahalle yapısı oluşturmaktadır (Minner, 2010).

Şekil 8. 8 House dış cephe üstten görünüm (Milner, 2010)

8 House, merkezinde tüm sakinlerin kullanımına açık yaklaşık 500 m²'lik ortak bir alan bulunan haç formundaki kütle organizasyonu ile iki iç avlu oluşturan bir yerleşim kurgusuna sahiptir. Yapının merkezinden geçen 9 metre genişliğindeki yaya aksı, batı ucundaki park alanı ile doğu yönündeki su kanalları arasında kesintisiz bir geçiş sağlayarak kentsel geçirgenliği artırmaktadır. Konut ve ticaret işlevleri ayrı bloklar halinde ayrıştırılmak yerine yatay bir düzlemde dağıtılarak karma bir kullanım modeli oluşturulmuştur (Şekil 9). Bu kurguda konut birimleri üst katlarda yer alırken, ticari fonksiyonlar yapı tabanında konumlanmaktadır. Böylece farklı yatay katmanlar kendi mekânsal karakterini geliştirmekte; üst katlardaki daireler manzara, gün ışığı ve temiz havadan faydalanırken, alt katlardaki ofis ve ticari birimler doğrudan sokak yaşamı ile bütünleşmektedir. Yapının kuzeydoğu köşesinde yükselen, güneybatı köşesinde ise alçalan kütle formu, güney avlusuna daha fazla ışık ve hava girişini mümkün kılarak bu mekânsal organizasyonu güçlendirmektedir (Milner, 2010).

Şekil 9. 8 House plan şeması (Milner, 2010)

Sokak seviyesinden çatıya kadar uzanan kesintisiz kamusal dolaşım aksı, kullanıcıların yapıyı bisikletle dikey olarak deneyimlemesine olanak tanırken kıvrımlı bir kentsel rota oluşturur. Yaklaşık 1.700 m²'lik yeşil çatı alanları hem ısı adası etkisini azaltmak hem de çevresel süreklilik sağlamak amacıyla tasarlanmıştır (Şekil 10). Bjarke Ingels'e göre 8 House, tekil bir yapıdan ziyade dikeyde gelişen üç boyutlu bir mahalle olarak kurgulanmış, farklı konut ve işlevleri sosyal etkileşimi destekleyen sürekli bir sokak sistemi içinde birleştirmiştir (Milner, 2010).

Şekil 10. 8 House dış cephe görünüm (Milner, 2010)

5. Silodam Housing: Modüler Cephe ve Kentsel Bağlam

Silodam Housing, cepheyi modüler bir sistem üzerinden ele alan ve her konut birimini farklılaştıran bir tasarım anlayışına sahiptir. Cephe yüzeyi, ritmik ancak heterojen bir düzen içerisinde kurgulanmış olup bu durum yapıya güçlü bir görsel kimlik kazandırmaktadır. Su kenarında konumlanan yapı, çevresel bağlamla ilişkisini cephe kompozisyonu üzerinden kurmakta; farklı renk ve malzeme kullanımları ile konut birimleri arasında görsel ayrışma sağlamaktadır (Şekil 11).

MVRDV tarafından tasarlanan yapı, Amsterdam limanının batı kesiminde, eski bir baraj ve silo yapısına referansla geliştirilen kapsamlı bir kentsel dönüşüm projesi kapsamında konut, ofis, ticari alan ve kamusal kullanımları içeren karma bir program, yaklaşık 20 metre derinliğe ve on kat yüksekliğe sahip kentsel bir yapı içerisinde organize edilmiştir. Artan konut talebi ve bireyselleşen yaşam biçimleri doğrultusunda farklı büyüklük, maliyet ve plan tipolojilerine sahip çok sayıda daire üretilmiş; bu çeşitlilik, kullanıcı ihtiyaçlarındaki farklılaşmaya yanıt veren esnek bir konut modeli ortaya koymuştur (URL-4).

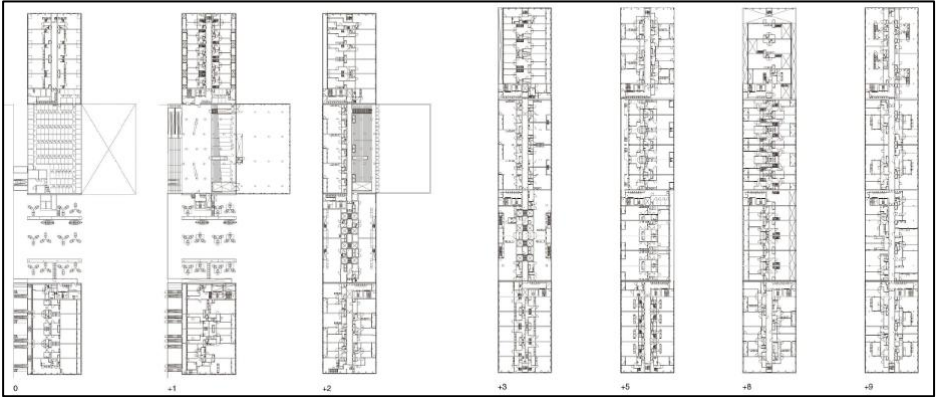

Şekil 11. Silodam Housing hava fotoğrafı (URL-5)

Yapı, 8–12 birimden oluşan küçük yerleşim grupları ve bunları birbirine bağlayan koridor, galeri ve avlu sistemleri üzerinden örgütlenmiştir. Bu kurgu, hem panoramik hem çift yönlü manzara, avlu ve liman ilişkisi gibi farklı mekânsal deneyimler üreterek çeşitlenmiş konut tipolojilerinin oluşmasını sağlamıştır (Şekil 13). Zaman içinde gelişen planlama ve ekonomik koşullar doğrultusunda yapı, yarı kamusal geçiş alanlarıyla desteklenen üç boyutlu bir mahalleye dönüşmüş; galeriler, geçitler ve ortak kullanımlar aracılığıyla konut, sosyal ve kamusal işlevleri bütünleştiren karma bir kentsel yapı ortaya çıkmıştır (Şekil 12). Böylece yapı, liman bağlamını yeniden yorumlayan, yatay ve düşey ilişkilerle örgütlenmiş çok katmanlı bir konut sistemi olarak kurgulanmıştır (URL-4).

Şekil 12 . Silodam Housing dış cephe görünümü (URL-5)

Şekil 13. Silodam Housing plan çizimleri(URL-6)

6. Karşılaştırmalı Değerlendirme

Dört yapı birlikte değerlendirildiğinde (Tablo 1), çağdaş konut mimarisinde üç temel yaklaşım öne çıkmaktadır: İlk olarak Freebooter Evleri ve VM Houses, cepheyi şeffaflık ve kontrollü açıklık üzerinden ele alırken; 8 House mekânsal sürekliliği ön plana çıkarmaktadır. Silodam Housing ise cepheyi modüler ve çeşitlendirilmiş bir yüzey olarak kurgulamaktadır.

İkinci olarak ışık kullanımı, Freebooter Evleri'nde doğal bir mekânsal deneyim üretirken, VM Houses'ta yönlendirilmiş ve çerçevelenmiş bir kontrol mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. 8 House'ta ışık, mekânsal hareketin

bir parçası haline gelirken Silodam'da cephe yüzeyinin çeşitliliğini destekleyen bir unsur olarak işlev görmektedir.

Üçüncü olarak mekânsal süreklilik açısından 8 House en güçlü örneği oluştururken, diğer yapılar bu sürekliliği cephe ve açıklık üzerinden farklı ölçeklerde yorumlamaktadır.

Tablo 1. Yapıların tasarım bakımından karşılaştırılması

Kriter	VM Houses (BIG)	8 House (BIG)	Silodam (MVRDV)	Freeboote r Evleri (GG-loop)
Kütle/Form	Açılı, kırıklı kompakt blok	Kravat formu, üç boyutlu kütle	Modüler istiflenmiş blok	Şeffaf, lineer ve hafif kütle
Cephe	Kontrollü açıklık	Sürekli geçirgen cephe	Renkli modüler cephe	Tam şeffaf cam cephe
Mekânsal Kurgu	Bireysel konut odaklı	3D mahalle + sokak sistemi	Katmanlı konut sistemi	Açık plan + iç-dış bütünleşme
Sosyal Yapı	Bireysel yaşam	Güçlü kamusal etkileşim	Heterojen yapı	Yarı kamusal şeffaf yaşam
Sirkülasyon	Koridor sistemi	Dikey-yatay sokak	Galeri + blok geçişleri	Basit, akışkan dolaşım
Işık Kullanımı	Yönlendirilmiş doğal ışık	Maksimum gün ışığı	Cephe kontrollü ışık	Tam doğal ışık + yansıma
Tasarımcı	BIG	BIG	MVRDV	GG-loop

7. Sonuç

Çağdaş konut mimarisinde cephe, ışık ve mekânsal süreklilik ilişkisi, tek bir tasarım yaklaşımı üzerinden değil, farklı mimari stratejiler üzerinden çeşitlenen bir yapı sergilemektedir. Freebooter Evleri şeffaflık ve doğal ışık üzerinden bir mekânsal deneyim üretirken, VM Houses kontrol edilmiş görüş açısı ve cephe geometrisi ile farklı bir yaklaşım sunmaktadır. 8 House mekânsal akış ve süreklilik üzerinden kullanıcı deneyimini yeniden tanımlarken, Silodam Housing modüler cephe kurgusu ile kentsel bağlamı mimari yüzeye taşımaktadır.

Bu bağlamda dört yapı birlikte değerlendirildiğinde, çağdaş konut mimarisinde cephe tasarımının yalnızca estetik bir unsur değil, aynı zamanda mekânsal deneyimi, kullanıcı hareketini ve çevresel ilişkiyi belirleyen temel bir bileşen olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Akşar, S., & Beceren Öztürk, R. (2025). Adaptif Cephelerin Sürdürülebilir Yapı Tasarımındaki Rolü: Teknolojik Yenilikler ve Çevresel Etkiler. *EKSEN Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(2), 109-125.
- Cengiz, M. S. (2022). Use of Daylight in Houses and Villas from Modern Architectural Buildings. *Avrupa Bilim Ve Teknoloji Dergisi*, 38, 247-258.
- Gündoğdu, E., & Arslan, H. D. (2020). Mimaride Enerji Etkin Cephe Ve Biyomimikri. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji*, 8(4), 922-935.
- Karaaslan, N. S., & Baydoğan, M. Ç. (2021). Mimari Arayüzdeki Dönüşümde Cephenin Yeri ve Rolü. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 6(1), 25-44.
- Kelly Minner. "8 House / BIG" 20 Ekim 2010. ArchDaily . (Erişim tarihi: 25 Haziran 2026.) <<https://www.archdaily.com/83307/8-house-big>> ISSN 0719-8884
- Kousidi, S. (2025). Space-Containing Façades: Mediating Environmental, Social, and Urban Dynamics in Collective Housing Design. *Architecture*, 5(1), 12.
- Kutlu, R. (2019). BİR TASARIM ÖĞESİ OLARAK GÜNiŞİĞİ. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 9(2), 226-233.
- Mehrvarz, F., Bemanian, M., Nasr, T., Mansoori, R., AL-Kazee, M. F., Khudhayer, W. A., & Mahdavinejad, M. (2024). Designerly approach to design responsive façade for occupant visual comfort in different latitudes. *Journal of Daylighting*, 11(1), 149-164.
- Abdollahi Rizi, R., Sangin, H., Haghighatnejad Chobari, K., Eltaweel, A., & Phipps, R. (2023). Optimising Daylight and Ventilation Performance: A Building Envelope Design Methodology. *Buildings*, 13(11), 2840.
- Ünlütürk, M. S. (2024). Integration Thermal and Daylight Performance of Responsive Facades: A Comprehensive Literature Review. *A+Arch Design International Journal of Architecture and Design*, 10(2), 114-130.
- Yaman, Y., Kızılörenli, E., & Tokuç, A. (2025). Multi-Objective Optimization of a Folding Kinetic Facade System Proposal for Thermal, Daylight, and Energy Performances. *Gazi University Journal of Science*, 38(1), 1-16.

İnternet kaynakları

- URL-1 <https://freebooter.nl/> (erişim tarihi 25.06.2026)
- URL-2 <https://big.dk/projects/vm-houses-2181> (erişim tarihi 25.06.2026)
- URL-3 <https://www.arkitektuel.com/vm-evleri/> (erişim tarihi 25.06.2026)
- URL-4 <https://www.mvrdiv.com/projects/163/silodam> (erişim tarihi 25.06.2026)

- URL-5 <https://mimdap.org/yazi-yorum/toky-aracylydhyyla-nitelikli-tasarym-toky-pan/> (erişim tarihi 25.06.2026)
- URL-6 <https://arquitecturaviva.com/works/viviendas-silodam-10> (erişim tarihi 25.06.2026)